MANUSCRIPTUM

Inedit * Inedit * Inedit *

M. EMINESCU —
sculptură
de
Gheorghe D. Anghel,

Coperta şi prezentarea artistică:
VICTOR MAŞEK

Prin Eminescu ne întrebăm asupra rostului Poetului în acest neam, în general, aşa cum o face în exegeza sa în bronz marele truditor dăruit Gheorghe Anghel, în această lucrare a lui ce ne ţine de urît aici, ca o catedrală în inima Bucureştiului.

Un poet care nu lasă să se străvadă chipul modelator de conştiinţe în poporul său, care se propune pe sine însuşi doar într-un act de superbie diabolică, nu a pătruns încă în dimensiunea Logosului. Acel chip divin care fecundează o Patrie, acel zefir al zorilor ce adie peste vîrfuri, acel nume de taină mai presus de tot numele care a smuls şi a cules şi stimulează toată roada cea bună a sufletelor noastre pentru a le aduce, a le realiza în istorie, pentru a deveni mană pentru ceilalţi acum, în timpul vieţii, acea forţă spirituală care lucrînd prin veacuri asupra unei comunităţi o deşteaptă la conştiinţa de popor, de neam în istorie, fără a-i anula personalităţile ci mai degrabă potenţîndu-le ca atare, acea persoană care a lucrat cel mai mult acest pămînt şi cer ca el să devină românesc...

859.0.09
M30

MANUSCRIPTUM

1/1980 (38) ANUL XI

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

"221284" 24

DIRECTOR

AL. OPREA

COLECTIV EDITORIAL

ADRIAN BOTA, DIANA CRISTEV, NICOLAE FLORESCU,
RUXANDRA MIHĂILĂ, MANUELA TĂNĂSESCU

SECRETARIAT DE REDACȚIE

ION TOMESCU (secretar principal) și EUGEN DANDESCU

Documentele, însoțite de fotocopii, se primesc pe adresa redacției,
str. Fundației nr. 4, sectorul I, București, telefon: 50 20 96

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la ILEXIM, Departamentul Export-Import
Presă, P. O. Box 136—37— telex: 11226, București, str. 13 Decembrie, nr. 3

All rights reserved
Toate drepturile rezervate

Tiparul — Întreprinderea poligrafică „13 Decembrie 1918"

221.284

Biblioteca Jud. Mureș, Dev
SALA DE LECTURA

SUMAR

5–6 **15 ani de istorie revoluționară și perspectivele istoriografiei literare românești** (*MANUSCRIPTUM*)

7–8 **Cercetarea științifică și dezideratele culturii contemporane** *(Acad. Șerban ȚIȚEICA)*

«...eternii noștri păzitori ai solului veșnic...»

Mihai EMINESCU

10 *Dor de absolut (poem de Adrian PĂUNESCU)*

11 *Eminescu, poet al iubirii (tabletă de Ioan ALEXANDRU)*

I. Ipostaze

12–15 Valențele publicisticii *(D. VATAMANIUC)*

14–18 *«a fi mîndru de poziținea pe care istoria ți-a impus-o...»* — articole politice și literare

19–26 O viziune asupra fizicii — VIII (Notă introductivă de *Magdalena VATAMANIUC-LUNGU*)

25–27 Gîndirea eminesciană și ipostazele științifice în cosmogonie *(Acad. Aurel AVRAMESCU)*

II. Motive și valori

PERPESSICIUS

28–33 Jurnal de atelier — 1937 (Prezentare de *Dumitru D. PANAITESCU*)

Pompiliu CONSTANTINESCU

34–39 *«...o succesiune de peisagii spirituale»* — pagini dintr-o posibilă monografie eminesciană (comunicate de *Constanța P. CONSTANTINESCU*)

III. Addenda et corrigenda

40–43 Reconstituirea unei epistole către junimiști (Comentariu filologic de *Mihai DRĂGAN*)

44–51 Procesul de la «Înalta Curte de Compturi» (Documentar de *Constantin POPESCU-CADEM*)

Dacica

B. P. HASDEU

52–59 *Inelul și năframa* — IV (Prefață și note de *Stancu ILIN*; traducere de *Natalia PROTOPOPESCU*)

Nic. DENSUSIANU

60–66 *Începuturile artei militare la Carpați și Dunărea de jos* (IV) (Prezentare de *I. OPRIȘAN*)

SUMAR

Claude DURET

67—70 *Despre ținutul și limba valahilor* (Cuvînt înainte de *Mircea MUTHU*)

Centenar

T. ARGHEZI

71—85 « *Încep ziua și dimineața pe această fărîmă de hîrtie* » (I) — epistole către C. Serienescu (comentate de *Constandina BREZU*)

M. SADOVEANU

86—88 « *Cînd am început a fi cercat de febra scrisului...* » — confesiuni autobiografice (adnotate de *Iordan DATCU*)

Revelația documentului

89—95 Un adevărat *Supplex Libellus Valachorum* (*Ioan CHINDRIȘ*)

91—104 « *...acest popor atît de dornic de educație* » — memoriu justificativ

Caiete de creație

Gib. I. MIHĂESCU

105—108 Diferitele ipostaze ale unui personaj unic (*Diana CRISTEV*)

108—115 [*Pictorul Sulfină*] — nuvelă neterminată

Epistolar

Martha BIBESCU

116—122 « *...glasul vostru din Pustiu să ne cheme la viață* » — scrisori către Octavian Goga (Prezentare de *Marin BUCUR*)

Ars et cogitatio

Paul ZARIFOPOL

123—124 Un iconoclast moral (*Victor Ernest MAȘEK*)

124—128 « *Proverbele sînt tocmai strămoșii eticii* » — aforisme

File de album

hors texte Mirceștii lui Alecsandri (fotografii executate și comentate de *Ion ROMAN*)

SUMAR

Măştile scriitorului

G. CĂLINESCU

129 – 131 Joc şi meditaţie *(Eugenia OPRESCU)*

132 – 150 *În vagon-restaurant; Vine şeriful; Eduard şi Liliana sau fata răpită de stirgoi; Fiul mării; La institut; Cînd vorbeşti cu mine să taci!* ş.a. — scenete bufone

Scriitori români în arhive străine

Panait ISTRATI

151 – 165 Corespondenţă cu Jean-Richard Bloch [III] (Prezentare şi traducere de *Al. TALEX*)

Scriitori străini în arhive româneşti

Eugene O'NEILL

166 – 168 Relaţii editoriale cu România (epistole comunicate şi interpretate de *Traian FILIP*)

Cronica ediţiilor

DOSOFTEI

169 – 171 *Opere*, I, *(Versuri)* – Editura „Minerva", 1978 (Ediţie critică recenzată de *Al. PIRU*)

Meridiane

Felice BARTOLOZZI

172 – 179 *Odă* pentru Constantin Moruzi (Cuvînt introductiv şi traducere de *Barbu BREZIANU*)

Document în replică

Ion BARBU

180 – 183 Precizări la un arbore genealogic incomplet *(M. COLOŞENCO)*

Daniil SCAVINSCHI

183 – 184 Contraargument la afirmaţiile lui C. Negruzzi *(Mircea ANGHELESCU)*

185 – 187 *Fişier bibliografic* ● *Tabela ilustraţiilor*

«La închiderea ediţiei»

188 – 189 **Casa Perdich — încă o locuinţă eminesciană în Bucureşti** *(Al. HUSAR)*

190 – 191 Sumar comentat (engleză, franceză, germană, rusă)

15 ANI DE ISTORIE REVOLUȚIONARĂ ȘI PERSPECTIVELE ISTORIOGRAFIEI LITERARE ROMÂNEȘTI

În magistralul RAPORT pe care tovarășul Nicolae Ceaușescu l-a prezentat la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român, Secretarul General al Partidului subliniia rolul excepțional ce revine cercetării științifice în următorul deceniu al dezvoltării societății noastre socialiste multilateral dezvoltate. Se arăta în acest esențial document că cercetării de perspectivă, cercetării fundamentale trebuie să i se acorde o atenție deosebită pentru a asigura baza teoretică a progresului, pentru a fi cît mai ferm legată de învățămînt și producție, întărindu-se astfel conlucrarea dintre cercetător și făuritorul bunurilor materiale.

Știut fiind că literatura și arta reflectă aspectele cele mai diverse și mai complicate ale existenței, că ele tind să oglindească viața în desfășurarea ei organică, social-istorică, este firesc ca și problemele cercetării creației artistice să capete o gravitate sporită în noile condiții pe care Programul de edificare a noii societăți în patria noastră le creează, avînd ca obiectiv esențial formarea unei noi tipologii umane, pe măsura grandioaselor transformări materiale și spirituale în care omul este conștient integrat.

Acordînd cercetării creației literar-artistice a trecutului importanța deosebită pe care o impune recunoașterea vie a conștiinței tradiției, istoricul literar al zilelor noastre descoperă sensul umanist al activității sale prin valorificarea unor idei directoare ale contemporaneității, în cele mai trainice exemple din bogata creație spirituală a poporului nostru, de-a lungul epocilor dezvoltării lui istorice. Nu ne aflăm deci în fața unei activități colaterale, subordonată unor deziderate scolastice, ci reținem aici un fenomen dinamic, un proces organic implicat în actualitatea zilelor noastre, fundamentat pe cea mai înaintată concepție filozofică asupra existenței. Așa cum arăta Secretarul General al Partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, la recentul Congres al educației și învățămîntului, istoricilor noștri și, implicit, istoricilor literari, le revine sarcina de onoare « să acționeze de pe poziții materialist-dialectice și istorice, de pe poziții științifice », în a demonstra că popoarele « care în decursul istoriei s-au așezat și conviețuiesc laolaltă trebuie să găsească calea de a asigura lichidarea cu desăvîrșire a oricăror urme ale politicii claselor dominante, burghezo-moșierești, ale politicii imperialiste de dezbinare a popoarelor și să servească intereselor prieteniei, înfrățirii, luptei comune a națiunilor din Sud-Estul Europei pentru libertate, pentru independență, pentru socialism și comunism ».

Literatura și arta românească reflectă dintotdeauna această deschidere, acest spirit confratern, larg umanitar al poporului nostru. Creația folclorică fundamentală a literaturii românești, balada Miorița, *cuprinde cîteva trăsături esențiale ale specificității românești: seninătatea, respectul pentru valorile perene ale vieții, refuzul agresivității. De la cronicile medievale și pînă la literatura Școlii Ardelene întreaga aspirație a creatorului român este îndreptată spre a combate spiritul șovin, învrăjbirile și disprețul față de alte popoare. Apărînd ideea de independență și unitate națională, scriitorul și artistul zămislit pe aceste meleaguri a militat întotdeauna și pentru independența și unitatea altor popoare. Exemplul lui Mihai Eminescu, care urmînd îndemnul istoric al lui Mihai Viteazul, pleda pentru independența și confraternitatea popoarelor balcanice, capabile numai printr-o desăvîrșită unitate în luptă să dărîme imperiile și să-și cucerească dreptul la viață, este încă o dovadă a solidarității pe care ostașii români au manifestat-o eroic în războiul din 1877. În opera lui I. L. Caragiale, a lui Slavici, Mihail Sadoveanu, T. Arghezi apar de asemenea aceste dimensiuni specifice. Romanele istorice ale lui Sadoveanu, nuvelele lui Slavici, ca și proza lui Caragiale sînt mărturii certe, argumentate estetic, ale felului în care poporul nostru a conviețuit în deplină frățietate și într-o comuniune de idealuri, în prietenie și întrajutorare cu celelalte popoare. Cîntarea pe care T. Arghezi o adresează omului este un imn închinat valorilor umanității, rostit aici, pe pămîntul de la Carpați și Dunăre. Iubirea de patrie, legătura indestructibilă cu înaintașii, respectul și responsabilitatea față de societate, dragostea față de omul muncii constituie valori esențiale, ce pot deveni un factor determinant în educația tinerei generații. Totodată, cercetarea istorico-literară, desprinzîndu-se de sfera sterilă a estetismului, a încetat să mai fie un proces în sine și integrîndu-se activ muncii de făurire a unei noi conștiințe sociale și estetice, activității de educație politică a maselor, evidențiază geniul creator al poporului nostru, care întotdeauna a fost, așa cum arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu, adevăratul purtător al celor mai înalte năzuințe sociale și spirituale, creatorul culturii înaintate, făuritorul civilizației materiale și spirituale în România.*

Pe aceste coordonate ideologice și fundamentată pe o fermă concepție științifică, istoriografia literară a cunoscut și ea în acești cincisprezece ani de profunde transformări revoluționare, pe care țara și poporul român le trăiesc sub conducerea și îndrumarea înțeleaptă a celui mai iubit fiu al națiunii noastre socialiste, o remarcabilă dezvoltare și a obținut succese considerabile. Gîndirea revoluționară cutezătoare a Secretarului General al Partidului, înțelesul nou pe care tovarășul Nicolae Ceaușescu îl dă noțiunii de patriotism, aplicînd-o direct, în viața de zi cu zi a societății noastre, a trasat îndemnuri rodnice și în domeniul istoriografiei literare. Din prețioasa sa indicație s-a trecut la elaborarea unui nou tratat de istoria literaturii române, ce va reflecta tocmai cuceririle importante pe care cercetarea științifică în sfera istoriei literare a dobîndit-o în acest strălucit deceniu și jumătate al istoriei noastre contemporane.

MANUSCRIPTUM

«AȘ MENȚIONA FAPTUL CĂ, ÎN ACEST AN, VOM SĂRBĂTORI ÎMPLINIREA A 2050 DE ANI DE LA FORMAREA PRIMULUI STAT DAC CENTRALIZAT. ACEASTĂ SĂRBĂTORIRE TREBUIE SĂ OFERE POSIBILITATEA TUTUROR CERCETĂTORILOR NOȘTRI, TUTUROR CADRELOR DIN ÎNVĂȚĂMÎNT, MAI CU SEAMĂ CELOR DIN DOMENIUL ȘTIINȚELOR SOCIALE, AL ISTORIEI, DE A RIDICA PE O NOUĂ TREAPTĂ ACTIVITATEA DE CERCETARE ÎN ISTORIE, DE A PUNE ÎN EVIDENȚĂ CU PUTERE LEGILE OBIECTIVE CARE AU GUVERNAT DEZVOLTAREA POPORULUI NOSTRU, FAPTUL CĂ DE MILENII AICI S-A NĂSCUT POPORUL NOSTRU ȘI AICI A TRĂIT, A ÎNFRÎNT MULTE GREUTĂȚI DAR ȘI-A PĂSTRAT FIINȚA, ȘI-A DEZVOLTAT-O PÎNĂ LA NIVELUL DE ASTĂZI AL NAȚIUNII NOASTRE SOCIALISTE.»

NICOLAE CEAUȘESCU

CUVÎNTARE LA CONGRESUL EDUCAȚIEI ȘI ÎNVĂȚĂMÎNTULUI

CERCETAREA ȘTIINȚIFICĂ ȘI DEZIDERATELE ACTUALE ALE CULTURII CONTEMPORANE

Dacă aruncăm o privire istorică asupra revoluției tehnice, vom constata că, mult timp, progresele tehnicii au fost extrem de lente. Explicația încetinelii constă în aceea că procedeele tehnice se transmiteau din generație în generație aproape fără modificări, reprezentînd un fel de rețete infailibile pentru obținerea unui rezultat scontat.

În epoca contemporană, situația s-a schimbat radical. Progresele tehnicii au devenit atît de rapide, încît este necesar un efort susținut pentru a ține pasul cu ele. Această mutație în ritmul progresului tehnic se datorește avîntului pe care l-a luat cercetarea științifică în domeniul științelor naturii. Progresul tehnic este o consecință, mai apropiată sau mai îndepărtată, a descoperirilor rezultate de pe urma cercetărilor fundamen-

tale. Nu este cazul să menționăm aici binefacerile pe care progresul tehnic le aduce oamenilor; astăzi, cînd o mare parte din omenire trăiește în condiții inacceptabile și cînd populația crește în ritm rapid, numai tehnica înaintată poate ridica nivelul de trai al celor în suferință.

Nu trebuie să uităm însă că dezvoltarea industrială are și aspecte negative, de care omenirea abia începe să devină conștientă. Poluarea industrială devine un pericol din ce în ce mai serios pentru întreaga viață pe pămînt, inclusiv pentru viața oamenilor. Să nu mai vorbim și de faptul că anumite produse ale tehnicii moderne sînt folosite în scopuri de distrugere.

Unul dintre mijloacele cele mai puternice pentru a combate efectele nedorite ale progresului tehnic este cultivarea intensă a celorlalte activități ale minții omenești: științele sociale, între care un rol de căpetenie îl joacă istoria, literatura, arta. Prin urmare, în largul proces al cercetării științifice, se înscrie categoric și cercetarea moștenirii culturale, care reprezintă un element din sfera mai amplă a cercetării în domeniul științelor sociale. Mai mult decît atît, tocmai această fundamentare științifică și comuniune de scopuri au făcut ca vechea dispută dintre științele naturii și cele umaniste să devină fără obiect în zilele noastre.

Într-o societate care se construiește pe sine, modelînd totodată o nouă conștiință, sensul educativ al artei și literaturii capătă valențe fundamentale. Responsabilitatea față de trecut, ideea de continuitate în evoluția spirituală a omului contemporan, grija față de tradițiile perene ale culturii românești, toate acestea conferă procesului de valorificare a moștenirii culturale o importanță deosebită.

Cercetării istorico-literare, bazate pe principii ideologice și științifice, îi revine, în etapa actuală, sarcina de a realiza marile sinteze ale literaturii române. Ceea ce s-a făcut pînă în prezent în acest domeniu sporește obligațiile de viitor ale cercetătorilor. Școala românească de istorie literară tinde să înlăture interpretările impresioniste și să se constituie într-un proces de cercetare riguros științific. Personalități deosebite din domeniul istoriei literare, cum a fost regretatul academician G. Călinescu, au demonstrat tocmai prin rezultatele muncii lor că istoria literară reprezintă o laborioasă activitate de cercetare, capabilă să determine o perspectivă sintetică a fenomenului literar.

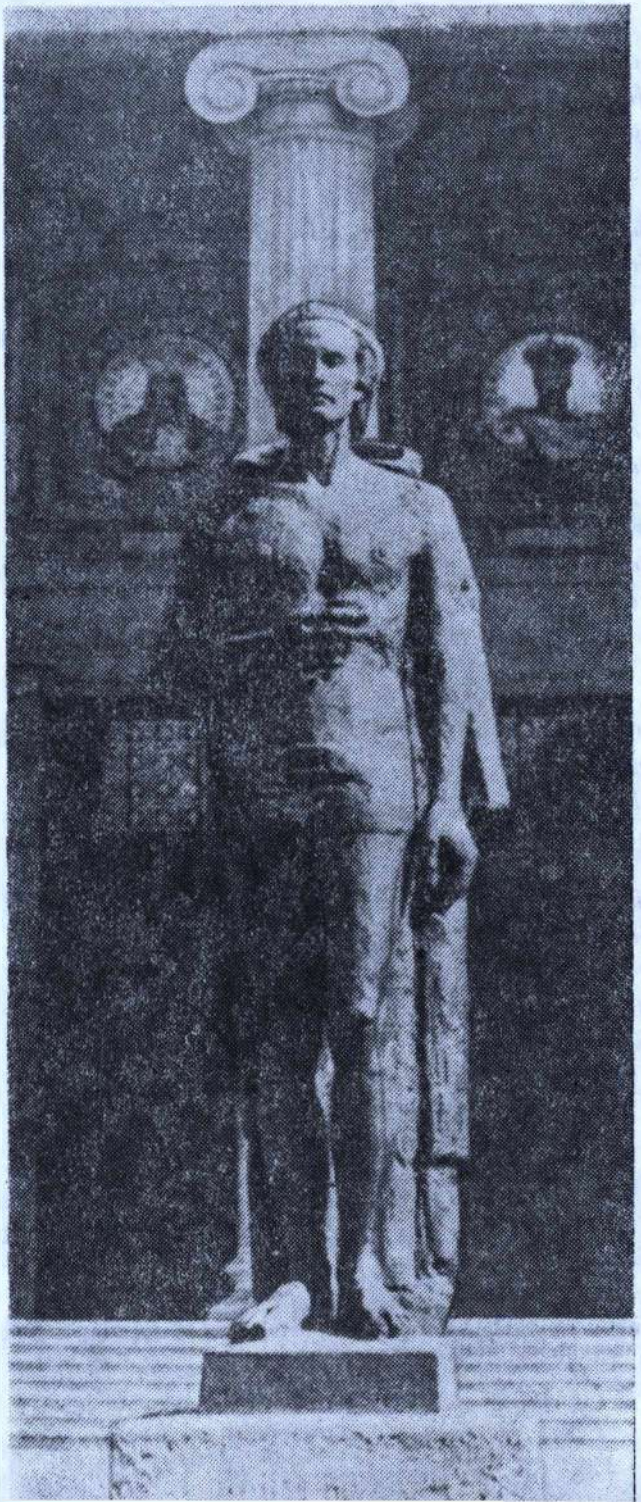
Modelele estetice ale trecutului, descifrate și puse în lumina adevărului istoric, ne dezvăluie semnificative modele umane. Ciparu, Eftimie Murgu, Steriadi, Ressu, Sadoveanu, Arghezi, pe care Academia Republicii Socialiste România și celelalte instituții de cultură îi vor sărbători în cursul acestui an, sînt în fond contemporanii noștri. În acest fel, prin contribuția lor, cercetătorii din domeniul istoriei literare și culturale contribuie la evidențierea geniului creator al poporului nostru.

Acad. Șerban ȚIȚEICA
Vicepreședinte al Academiei R.S.R

EMINESCU 130

Fiecare aniversare a geniului poetic național, reprezintă pentru noi o certitudine a prezenței vii și permanente a numelui său în conștiința românească, ca un izvor al Poeziei «revărsînd lumina și căldura în sufletele oamenilor, al poporului nostru», — așa cum arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Simțindu-l din ce în ce mai mult contemporan cu noi, cunoașterea și cercetarea operei sale dezvăluie pentru toate generațiile o impresionantă actualitate, acea forță tutelară capabilă să influențeze trăirile și faptele noastre de azi, sub semnul duratei și al devenirii.

«...ETERN
NOȘTRI
PĂZITORI
AI
SOLULUI
VEȘNIC...»

*Dor de absolut**

CĂTRE EMINESCU

Într-o lume relativă
ce-a făcut și-a desfăcut,
Eminescu-i remușcarea
dorului de absolut.

Noi, dărîmători a toate,
ne sucim, ne răsucim
pîn-o să ne facem nunta
pe-un mormînt în țintirim.

Cade frunza de pe creangă,
cad guverne de pe tron,
ce părea să ne amuze
e și trist și monoton.

Ce pustiu ! Nimicul rîde
peste lipsa de temei,
și lucește animalic
universul fără zei.

Răsturnăm întruna titluri,
nume terfelim în tease;
cărui cer să se închine
cei care acum se nasc?

Unul e vedetă-n lume
acuzînd poporul său;
unde sînt păreri de bine,
vin părerile de rău.

Nu există bucurie,
dacă n-are-n ea negoț,
ce nu poți devine titlul
preferat al lui ce poți.

În armatele planetei,
plutonierii ideali
fac ce fac să nu existe
nici soldați, nici generali.

Universul însuși plînge,
rîde-apoi fără motiv,
posedată-i veșnicia
de un demon relativ.

Pe pămînt, unde sînt toate
trecătoare, fără rost,
am avea și noi nevoie
de-un mai sigur adăpost,

de-un punct fix în toată jalea
liniilor care cad,
de-o lumină omenească
între paradis și iad.

Eminescu e acela
Zeu și verb și substantiv,
amintindu-ne cu jale
că-n rest totu-i relativ.

Tocmai în această lume,
ce degeaba ne-a născut,
mai avem și noi nevoie
de un pic de absolut.

Adrian **PĂUNESCU**

---

* Solicitîndu-l lui Adrian Păunescu o tabletă aniversară, poetul nu s-a dezmințit și ne-a oferit poemul de față, reamintire a cunoscutelor motive eminesciene. (N.R.)

*Eminescu, poet al iubirii**

«A-I SPUNE CUIVA TE IUBESC, ESTE TOT ATÎT DE MULT CU A-I SPUNE: TU N-AI SĂ MORI NICIODATĂ»

GABRIEL MARCEL

* Fragmente din rostirea lui Ioan Alexandru, la simpozionul: *Eminescu — 130*, care a avut loc la Muzeul literaturii române, în ziua de 15 ianuarie 1980.

Eminescu este Poet al iubirii înseamnă a spune tot și nimic. Se observă la o primă lectură acest lucru, o afli ca licean sub teiul în floare. Prin Eminescu ne întrebăm asupra rostului Poetului în acest neam, în general, așa cum o face în exegeza sa în bronz marele truditor dăruit, Gheorghe Anghel, în această lucrare a lui ce ne ține de urît aici, ca o catedrală în inima Bucureștiului.

Ca și Pindar și Hölderlin, Eminescu este poet al Patriei iubirii. *Odele* lui Pindar sînt această ofrandă a lumii eline, sînt ridicate pe Acropole faptele și evlavia eroilor Eladei, evlavia, pentru că în lupte, spune Pindar, mai degrabă evlavia iese biruitoare decît forța neslujită de spiritul credinței. Hölderlin în *Imnele* sale va face același lucru.

Un poet care nu lasă să se străvadă chipul modelator de conștiințe în poporul său, care se propune pe sine însuși doar într-un act de superbie diabolică, nu a pătruns încă în dimensiunea Logosului. Acel chip divin care fecundează o Patrie, acel zefir al zorilor ce adie peste vîrfuri, acel nume de taină mai presus de tot numele care a smuls și a culeș și stimulează toată roada cea bună a sufletelor noastre pentru a le aduce, a le realiza în istorie, pentru a deveni mană pentru ceilalți acum, în timpul vieții, acea forță spirituală care lucrînd prin veacuri asupra unei comunități o deșteaptă la conștiința de popor, de neam în istorie, fără a-i anula personalitățile ci mai degrabă potențîndu-le ca atare, acea persoană care a lucrat acest pămînt și cer ca el să devină românesc.

Ca firea profundă a poetului să poată sesiza momentul genezei ca și stabilității, unității și vredniciei, bunătății, omeniei, spiritului de jertfă, lucrare și luptă al poporului român, era inevitabil necesar să ajungă la acest echivalent spiritual al făpturii jertfitoare din iubire care stă și la temelia poporului român. În tot ce a făptuit el aici, în Carpați, personalități și clădiri sacre și civile, ca civilizație și cultură între celelalte neamuri.

Eminescu este ca poet expresia acestei iubiri uriașe. S-a spus despre iubirea eminesciană nespus de mult. Socot că originea acesteia este aici. Este iubirea izbăvitoare, este acel imperativ, singurul de fapt ce există: oare am iubit îndeajuns? « *Tu trebuia să te cuprinzi/ De acel farmec sfînt/ Și noaptea candelă s-aprinzi/ Iubirii pe pămînt.* »

Pentru că în iubire transpare cel mai limpede chipul dătătorului de iubire, așa cum dialogul implică Logosul, iubirea implică eternitatea, după cum spunea Gabriel Marcel: « A-i spune cuiva te iubesc, este tot atît de mult cu a-i spune: tu n-ai să mori niciodată ».

Oare Luceafărul nu vine pe pămînt să-i spună fetei acest adevăr uriaș, că ea este nemuritoare, oare Călin nu împlinește același rost, oare perechile din *Sara pe deal*, *Pe lîngă plopii fără soț*, *La steaua*, *Rugăciunea unui dac*, *Strigoii*, *Mortua est* nu ne vestesc același uriaș legămînt, această bucurie a vieții veșnice, această înviere din iubire?

Un pămînt atins de o asemenea veste este un pămînt al făgăduinței, este o Patrie întru eternitate.

O asemenea dragoste a reginei dunărene care absoarbe pe regele păgîn și nestatornic ca un ochi al oceanului într-un spațiu paradisiac este iubirea mistuitoare, care face din acest spațiu grădina raiului, care implică jertfa și renunțarea în vederea întîlnirii și eternității, care implică zborul cosmic, care te constrînge să te asimilezi istoriei unui popor și te înjugă unei Patrii, în cazul lui Eminescu la greul Patriei române...

Ioan ALEXANDRU

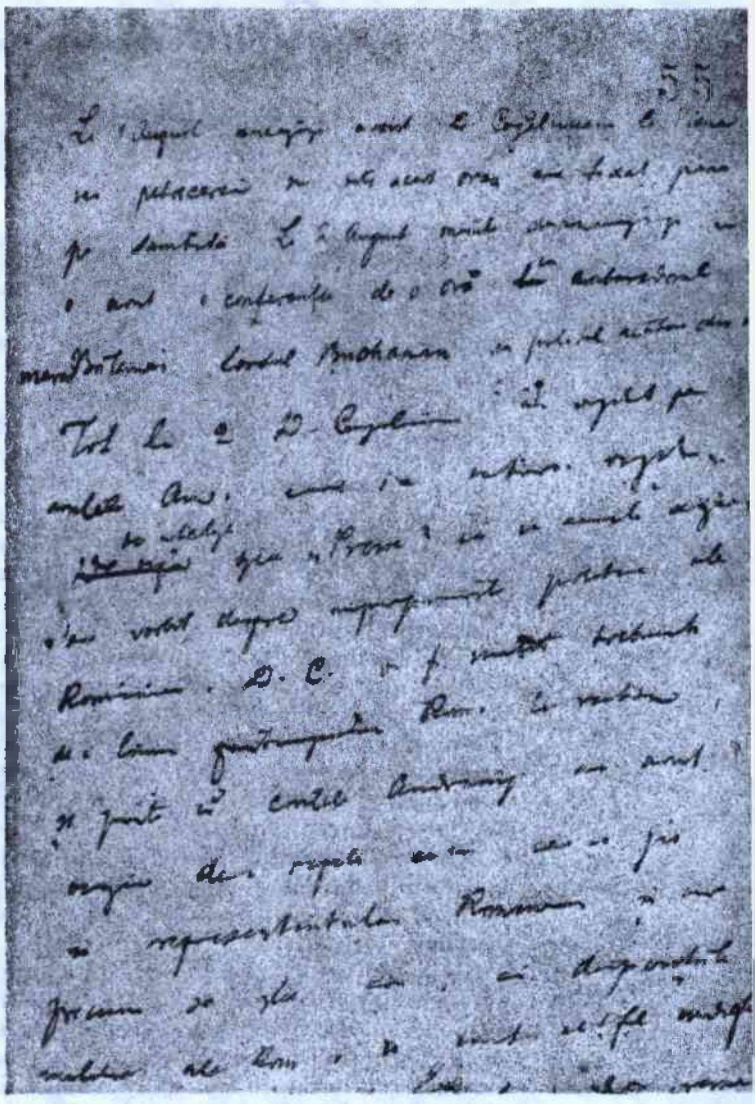
VALENȚELE PUBLICISTICII

MULTE DINTRE ARTICOLELE PUBLICATE în „*Curierul de Iași*", între 19 mai 1876 și ultima săptămînă din octombrie 1877, perioadă în care Mihai Eminescu redactează ziarul ieșean, sînt scrise într-un stil neutru, încît pare riscant să le atribuim poetului. Problema se complică și mai mult dacă ne gîndim că s-a format despre publicistica lui Eminescu o imagine care impune corecturi foarte serioase. Acesta n-a făcut numai gazetărie *ideologică*, ori *cronici dramatice* și *culturale*, cum se crede, ci și ziaristică *măruntă*, impusă de specificul unui ziar care avea obligația să informeze cititorii despre tot ce se întîmplă în lume.

Un articol din această categorie este și *[« La 20 iulie/1 august... »]* publicat în ziarul ieșean în 22 iulie 1877 la rubrica *Revista internă*, printre comunicatele oficiale, încît nu este de mirare că nimeni nu l-a atribuit poetului pînă acum.

Judecînd la prima vedere, s-ar părea că ne aflăm în fața unui comunicat reprodus din „*Monitorul Oficial*" sau din „*Românul*", oficiosul Partidului liberal, care se afla la conducerea țării. Articolul se păstrează însă și în manuscrisul *2289, f 55 r*, de unde îl transcriem. Din compararea textului din ziar cu cel din manuscrise, se vede că Eminescu operează, pentru publicarea articolului, numai modificări stilistice.

Paternitatea eminesciană putea fi totuși demonstrată și fără existența însemnărilor manuscrise. Poetul era în redacția „*Curierului de Iași*" singurul cunoscător al limbii germane și ca atare pune la contribuție în articolele sale presa vieneză. El trimite și de astă dată la un ziar vienez, „*Die Presse*", care apare și azi și din care preia informații și în alte articole ale sale. Călă-

toria lui M. Kogălniceanu la Viena, în calitate de ministru de externe al României, este comentată de ziarul „*Die Presse*" în două corespondențe: *Wien, 2 August*, din 22 iulie/3 august 1877, nr. 211, p. 4 și *Wien, 3 August*, din 23 iulie/4 august 1877, nr. 212, p. 3. Declarația lui G. Andrássy, din care reproduce Eminescu un fragment în traducerea sa, se află în ultima corespondență.

Ipostaze

Despre întrevederea lui M. Kogălniceanu cu G. Andrássy, ministrul de externe al Imperiului austro-ungar, și cu Andreev Buchanan, ambasadorul Angliei la Viena, relatează și „*Presa*", ziarul bucureștean. Acesta arată într-un articol *[«Nu mai încape îndoială...»]*, publicat în 26 iulie 1877, nr. 148, p. 2, că nu interesa numele persoanelor cu care s-a întîlnit M. Kogălniceanu, ci «considerația ce se cuvenea ministrului României».

Cel de-al doilea text, pe care îl reproducem aici, îl transcriem din manuscrisul *2288, 22 r*, un caiet de însemnări format carnet, datînd din epoca revizoratului școlar și a gazetăriei ieșene. Eminescu face aici unele notații în germană, pe care le utilizează apoi în cronicile sale de politică externă (vezi „*Manuscriptum*", nr. 3/1979). Poetul participă la festivitatea aniversării Universității din Iași, care se ține în 26 octombrie 1876 și-și notează în «carnetul său de reporter» unele date pentru articolul din „*Curierul de Iași*". Cîteva zile după festivitate, în 29 octombrie 1876, Eminescu publică în ziarul ieșean articolul *Aniversarea Universității din Iași*. Textul din manuscris este așternut pe hîrtie cu creionul și reprezintă începutul acestui articol.

Constantin Leonardescu era profesor de filozofie la Universitatea din Iași și ține la această festivitate disertația *Filozofia față cu progresul științelor pozitive*, publicată și în broșură în 1876. În articolul din „*Curierul de Iași*" Eminescu arată că C. Leonardescu insistă în disertația sa asupra filozofiei, ca disciplină de legătură cu «fizica, chimia, fiziologia, anatomia, matematica». Acest punct de vedere este împărtășit și de poet cum se vede din însemnările din manuscrisele sale.

Cel de-al treilea text îl transcriem din manuscrisul *2257, 175 r* și reprezintă începutul unui articol polemic, tot din perioada „*Curierului de Iași*". Se pune problema identificării publicației incriminate. Aici prezintă mare însemnătate un semn diacritic. Dacă cuvîntul *exista* îl transcriem în această formă, cum se află în manuscris, atunci Eminescu se referă la o publicație ieșeană care își încetează apariția înainte de octombrie 1877. În acest caz ar putea fi vorba de „*Apărătorul legei*", care apare, probabil, pînă în iunie 1876 sau de „*Democrația română*", (ianuarie-martie 1877). Ar putea fi adusă în discuție și „*România literară*", cu care polemizează Eminescu și care apare în august-noiembrie 1877. Nici una din aceste publicații nu înscrie pe frontispiciul ei și cuvîntul *foaie*, marcat de poet prin punerea între ghilimele.

Dacă admitem însă lecțiunea lui G. Bogdan-Duică în forma *există* („*Mihai Eminescu*", I, nr. 3, 1930, p. 73) atunci Eminescu se referă, cu siguranță, la „*Curierul. Foaia intereselor generale*". Deși G. Bogdan-Duică nu face nici un comentar pe marginea acestui text, cum procedează în alte cazuri asemănătoare, credem că trebuie acceptată lecțiunea sa, chiar dacă în manuscris lipsește semnul diacritic pe ultima vocală. „*Curierul. Foaia intereselor generale*" apărea, cum se știe, tot la Iași și îndrepta împotriva poetului numeroase atacuri. Unul din răspunsurile lui Eminescu se intitulează *Cum se jertfește un redactor* și este publicat în 9 iulie 1876 (nr. 76, p. 3). Se arată aici că cei care redactau „*Foaia intereselor generale*" știau mai puțină carte decît «împărțitorii săi». La rîndul său, ziarul în cauză «remarcă» într-un articol, *Foile oficiale*, din 5 septembrie 1876 (nr. 69, p. 4), că poetul, «eminentul redactor, făcuse din „*Curierul de Iași*"», «o colecție de aiurări, de cabasliicuri și de cronică scandaloasă». În aceste atacuri la adresa lui Eminescu se întîlnește și expresia — ce i-a fost atribuită — după care el ar fi redactat «foaia vițelor de pripas». Poetul notează în manuscrisul *2256, 46* că a fost «*redactor en chef al foii vițelor de pripas*». Mulți comentatori sînt încredințați că aici este vorba de-o expresie inventată de poet. Opinia aceasta nu are nici o acoperire documentară, căci înainte ca ea să fie folosită de Eminescu o întîlnim în articolele din presa ieșeană din 1876—1877.

În continuare transcriem un text tot din manuscrisul 2257, pentru care însă nu putem preciza data elaborării. Nu cunoaștem nici persoanele la care se referă și care reprezentau în societatea românească «un venin cumplit și disolutoriu». Avem de-a face însă, în chip evident, cu sfîrșitul unui articol neidentificat.

Cu cel de-al cincelea text, *[Contesa Dash...]* intrăm în perioada gazetăriei bucureștene. Se păstrează în manuscrisul *2276 A*, în primă redactare. Gabrielle Anne de Cisterne de Courtiras, marchiză de Poilloüe de Saint-Mars Poiters (1804—1872), căsătorită, cum arată Eminescu, cu Grigore M. Sturza (1821—1901) aparține aristocrației franceze și se face cunoscută prin activitatea sa literară. Tipărește peste 40 de povestiri și romane precum și memorii. Dintre scrierile sale prezintă interes pentru noi romanul *Mihaël le Moldave*, tipărit la Bruxelles, în 1848

«a fi mîndru de poziţiunea pe care istoria ţi-a impus-o»

*1 [La 1 august amiazăzi...]**

ms. 2269

[55r] La 1 august amiazăzi a sosit d. Cogălniceanu la Viena, iar petrecerea sa într-acest oraş era fixat[ă] pînă pe simbătă. La 2 august înainte de-amiazăzi a avut o conferinţă de o oră cu [1] ambasadorul Marei [2] Britanii, lordul Buchanan, în palatul acestui din urmă. Tot la 2 d. Cogălniceanu au vizitat pe contele And[rássy], care i-a întors vizita. Se-nţelege [3], zice „*Presse*", că cu această ocazie s-au vorbit despre împrejurările politice ale României. D. C[ogălniceanu] va fi simţit trebuinţa de a lămuri participarea Rom[âniei] la război şi poate că contele Andrássy au avut ocazia de-a repeta ceea ce-a zis şi reprezentantul Rom[âniei] şi care, precum se ştie, era: că dispoziţiile militare ale României nu sunt astfel modificate, dar că nu vede scopul lor, de vreme ce [4] Român[ia] nu are absolut nici un teren pentru cuceriri dincolo de Dunăre.

---

* Textul de mai sus, în „*Curierul de Iaşi*":

« La 20 iulie (1 august) la amează a sosit la Viena D. M. Cogălniceanu, a cărui petrecere acolo fusese fixată cam pînă simbătă. A doua zi înainte de amezăzi D[omnia]-sa a avut în palatul ambasadei engleze o conferinţă de mai mult de-o oră cu ambasadorul Marei Britanii lordul Buchanan. O zi în urmă D[omnia]-sa a vizitat pe contele Andrássy, care peste puţin i-a şi întors vizita. Se-nţelege — zice „*Pressa*" din Viena — că cu ocazia acestor vizite reciproce vor fi vorbit despre împrejurările politice ale României. Domnul Cogălniceanu va fi simţit trebuinţa de-a lămuri participarea României la război şi se poate că apoi contele Andrássy a avut ocazie de a-i repeta vorbele, ce le-a zis mai dăunăzi reprezentantului României, care precum se ştie sînt: „că dispoziţiile militare ale României îi sînt altfel indiferente, dar nu vede scopul lor, de vreme ce ştie că dincolo de Dunăre România nu are nici un teren pentru cuceriri" ».

[1] Scris deasupra; iniţial: *la*, şters.

[2] Completare; iniţial: *Britaniei* păstrat şi după completare nemodificat.

[3] Scris deasupra; iniţial: *De sigur*, şters.

[4] Urmează: *că*, neşters.

şi reeditat tot acolo, în anul următor. Se înfăţişează aici întîmplări petrecute în Moldova la sfîrşitul secolului al XVII-lea. Romanul este tradus de Theodor Codrescu, *Mihail Cantemir, moldoveanul* şi tipărit la Iaşi în 1851.

Eminescu aşterne însemnarea despre Comtesse Dash, cum îşi semnează aceasta scrierile, probabil în 1881, cînd se dă altă traducere a romanului *Chiva cea frumoasă*, tipărită la Bucureşti.

Biografii scriitoarei franceze ignoră perioada petrecută de ea în Moldova, ca şi scrierile în care înfăţişează întîmplări din ţara noastră. Merită să reţină atenţia şi faptul că poetul persiflează magnetismul şi mesmerismul.

Din manuscrisul *2257, 199*, transcriem un text în care Eminescu discută despre « mîndria naţională ». Aceasta apare cu o reacţie firească a ţărilor mici, reacţie provocată de politica de dominare a marilor puteri. Poetul defineşte în acest context şi situaţia presei din ţările mici precum şi cea a creatorilor de artă.

Din miscelaneul *2264*, în care sînt grupate cea mai mare parte a articolelor eminesciene din perioada „*Timpului*", reproducem două texte cu caracter teoretic. Sînt redactate în prima formă cu o serie de intervenţii. În primul din ele se susţine teza întîlnită şi în alte articole ale lui Eminescu, după care statul este un organism supus determinismului istoric. Teza este invocată însă aici spre a ilustra că în societatea capitalistă partidele politice nu puteau influenţa desfăşurarea evenimentelor istorice. Tot în aceeaşi viziune organicistă priveşte Eminescu « naţionalismul », termen care, în limbajul nediferenţiat

*II [Marți în ziua...]**

2288

[22r] Marți în ziua de sf. Dumitru universitatea Iași și-a serbat aniversarea. În vremea [5] sfințirei apei prin P.S. părintele arhiereu Bobulescu corul a intonat [6] imnuri bisericești, iară după aceea d. rector P. Suciu suindu-se pe o catedră, a făcut prin discursul său istoricul școalelor românești în genere și universității din Iași în specie. După aceea [...] Leonardescu [...]

III [În Iași există o asemenea... foaie...]

2257

[175r] În Iași există o asemenea... foaie. Să zicem « foaie », deși cuvîntul e în cazul de față foarte impropriu întrebuințat cînd sub « foaie » înțelegem un lucru cuviincios.

IV [Ceilalți membri...]

2257

[237] Ceilalți [7] membri sînt și au rămas necunoscuți [8]. Ei se mișcă ca un venin cumplit și disolutoriu în societățile noastre mari... [9] cine știe ce persoane nalte-i aparțin,

---

* În „*Curierul de Iași*":
« Marți în ziua de Sf. Dumitru s-a serbat aniversarea înființării universității din Iași, în asistența reprezentanților autorității publice, a corpului profesoral și a unui numeros public, compus mai cu samă din studenți. În vremea sfințirei apei prin P. S. Arhiereul Bobulescu, chorul a intonat imnuri bisericești, după care d.rector P. Suciu urcîndu-se pe catedră a ținut un discurs prin care s-a încercat a face istoricul institutelor românești de cultură de la vremile cele mai vechi începînd pînă în ziua de astăzi, întrucît o permit aceasta depărtarea în timp și izvoarele istorice. După discursul d-lui Suciu a urmat acela al d-lui Leonardescu... »

[5] *În vremea*, scrise deasupra; inițial: *După*, șters.
[6] Urmează: *cînd[at]*, șters.
[7] În text: *membrii ceilalți;* primul cuvînt șters.
[8] Urmează: *Poate că*, șterse.
[9] Punctele de suspensie, în text.

---

al epocii, nu avea un înțeles exclusivist, poetul subînțelegînd dragostea față de nație, față de forțele vitale ale țării, gata să reacționeze în momentele de primejdie.

Ultimul articol poartă un titlu dat de Eminescu, cum se întîmplă destul de rar în publicistica sa, și reprezintă o pagină de economie politică, dintre cele mai caracteristice pentru concepția sa social-politică. Poetul se familiarizase cu problemele de economie politică, cum rezultă și din memorialistica lui Slavici, încă în anii studiilor la Viena. Wilhelm Rocher, profesor la Universitatea din Viena, este autorul unui tratat, *System der Volkswirtschaft*, tipărit în 1854, căruia îi aduce numeroase completări în cursul anilor. I se citează și lucrarea: *Geschichte der Nationalökonomie in Deutschland*. Eminescu aplică tezele economistului german la realitățile din țara noastră din ultimele decenii ale secolului trecut.

Textele: I, II și III publicate aici fac parte din sumarul volumului: M. Eminescu, *Opere, IX, Publicistică*, în curs de apariție; textele IV, V, VI, VII și VIII, din volumele următoare de publicistică, ale aceleiași ediții, aflate în pregătire.

D. VATAMANIUC

care fac ca justiția nici să-ncerce măcar a vedea și-a auzi. Astfel moravurile noastre, societatea noastră se află pe lava înghețată și subțire a unui vulcan.

V [Contesa Dash...]

2276 A

[199] Contesa Dash a fost nevasta întîia a lui Grigore M. Sturza. De tînăr plecat în Paris el se interesa de magnetism și mesmerism carele atuncea ieșise la maidan. La prelegeri de mesmerism a făcut cunoștință cu ea și a luat-o în Moldova. Tată său [10], Mihai Vodă Sturza n-a permis să se căsătorească împreună, mamă-sa Vogorodina însă le-a dat azil pe moșia Lăzărești lîngă Prut. Aci Grigore a chemat un popă și s-a cununat cu ea bisericește. Contesa era o femee grasă și puternică care a atras atenția țăranilor prin împrejurarea că mînca cocostîrci și broaște fripte. Vodă Sturza care nu voia să recunoască căsătoria, a văzut-o cu toate astea de departe și, om de rasă, a avut o magnifică plăcere și milă de rasa puternică a acestei femei. Se zice că în împreunările lor amoroase, Grigore și contesa au făcut de bătaie de joc orice pat fie de lemn, fie de fier și că Grigore a trebuit să construiască un pat anume de lemn de stejar. Ea se punea pe pat iar el s-arunca de la treizeci de pași depărtare din fugă asupra-i ca armăsarii. Îmbla mult călare contesa și atunci a scris mai multe romanuri, în cari e vorba de împrejurările din Moldova.

VI [În mîndria națională...]

2257

[186] În mîndria națională consistă dobitocia popoarelor ce se numesc civilizate. Eu cred că un om nu poate fi mîndru decît de un merit — și meritul presupune un liber arbitru. Însă a fi mîndru de calitățile naturale, de poziținea pe care istoria ți-a impus-o și pe care vrînd-nevrînd ai trebuit s-o primești — a fi mîndru apoi fiindcă cu mijloace colosale *[ilizibil]* e o dobitocie. E foarte lesne de-a rîde de-o națiune mică, cu mijloace mici uneori* care se zbate pentru viață între trei imperii care-i sunt inamice naturale! Cu cît e mai mare însemnătatea meritelor la o națiune săracă! Pe cînd jurnalistica de ex[emplu] la germani și la francezi este o *întreprindere*, ce aduce venit, la națiuni mici este un sacrificiu al individelor, cere bani, inteligență, timp, sănătate, adesea

[10] Urmează: *n-a voit să*, șterse.

* lectio incerta

Ipostaze

chiar libertatea, pentru ca cu mijloace mici să urmărească scopuri, tot atît de mici. Pe cînd la alte naţiuni arta adevărată, produsul *[ilizibil]* e însoţit de un trai plăcut, artistul unei naţiuni sărace trăieşte pe de-o parte într-un mod foarte modest, pe de alta e susţinut de mijloacele cele mai mari, ce i se pot [pune] la dispoziţiune. Pe cînd la o naţiune mare e o glorie de-a fi într-un post însemnat, la una mică e ceva* neînsemnat* şi o consumaţiune de puteri ce nu stau de fel în proporţiune. O naţiune mare e apărată prin mărimea ei deja — una mică — trebuie să studieze toată cazuistica întîmplărilor pentru de-a putea trăi ca vai de ea.

VII «... Orice trecut a fost odinioară viitor...»

2264

[397] Dacă România e destinată pieirei, după cum ne-o arată jurnalele opoziţiunei, atuncea venirea orişicui la putere[11] este indiferentă, căci tot ce piere e organic (ceva neorganic nu poate pieri), tot însă ce-i organic e destinat unei[12] peiri neînlăturate şi moartea sa este o cestiune de timp — prin urmare în sine astă moarte nu poate fi nici oprită, nici accelerată căci c-un cuvînt, de privim trecutul vedem că nimic nu s-a putut întîmpla altfel de[13] cum s-a întîmplat într-adevăr, vedem că cauza e identică cu necesitatea, cînd însă ştim că orice trecut a fost odinioară viitor, că prin urmare şi viitorul nostru va deveni odată trecut cu acelaş caracter de necesitate intrinsecă, atuncea ne convingem că pentru[14] un stat la care pornirea spre pieire se constată, după cum e al nostru, şi a cărui nimicire e decisă de nepăsarea internă şi de interese exterioare, ba din a[15] cărui boală şi decadenţă locuitorii ce dau tonul îşi fac materie predilectă de discuţie, nu spre a le îndrepta[16] (căci cine vrea să-ndrepte nu aşteaptă să vie la guvern pentru aceasta), ci spre a denigra o putere foarte neputincioasă în asemenea materie, pentru a uza de foloasele materiale ale acesteia, unui asemenea stat zic îi este indiferentă schimbarea de guvern, şi fiecare face bine care-naintea diluviului general *[397v]* cearcă a trăi cît se poate de bine şi cu plăcere, asemenea *[ilizibil]* în vremea[17] ciumei din Florenza[18] într-adevăr statul e un organism ca orişicare altul, ca statul albinelor; al furnicelor ca şi corpul de exemplu. Dacă un organ nu-şi îndeplineşte funcţiunea sa este probabil că nu el este de vină ci o cauză exterioară, venită de din afară. Este ştiut în fiziologie că boalele se nasc din reacţii în contra lumei exterioare, ce influenţează sau au influenţat asupra organismului iar nu din natura intrinsecă a acestuia. Asemenea, dacă un organ al societăţii [,] de es[emplu] judecătorii, nu funcţionează după legi, ci după natura inerţiei lor, adică după natura rea a omului particular, cauza este că corpul întreg se află într-o necesitorie[19] reacţiune contra puterilor naturei, corpul întreg al statului e bolnav. De aceea[20] este pe deplin îndreptăţită puterea care-şi apără cu orice mijloace starea ei la putere, căci o alta care promite mai mult poporului *[398]* desigur că-l înşală.

Naţionalismul este un semn rău la un popor. Nimeni nu ţine atîta la esistenţa sa decît acela ce are s-o piardă în curînd, (şi aceasta se simte instinctiv) şi nimeni nu [se]-ngrijeşte mai mult[21] pentru ţinerea la un loc a individului său decît cel ce are să se desfacă

---

* lectio incerta
[11] *la putere*, scrise deasupra.
[12] Scris deasupra.
[13] Scris deasupra.
[14] Scris deasupra.
[15] *din a*, scrise deasupra.
[16] Urmează: *ci numai*, şterse.
[17] *în oremea:* scrise deasupra; iniţial: *la*, şters.
[18] Eminescu se referă la capodopera lui Giovanni Boccaccio, *Decameronul*.
[19] Lecţiune nesigură.
[20] *De aceea*, scrise deasupra; iniţial: *Nat*, şters.
[21] *de-a se*, şterse.

221.284

Biblioteca Jud. Hunedoara
SALA DE LECTURĂ

prin moarte. Nicăieri nu se manifestă voința de viață mai tare decît acolo unde viața este periclitată sau prin boală internă sau prin pericol estern.

VIII Gospodăria statului

2264

[396] La români trebuiește denumită cu terminul tecnic inventat de Roscher « Raubssystem », sistem de răpire, adică de-o exploatare care nimicește[22] economia[23], este privată adică de acel plus care se adaoge la capitalul de reproducțiune, și care face ca aceasta din urmă să fie mai mult decît producțiunea care-a precedat-o[24].

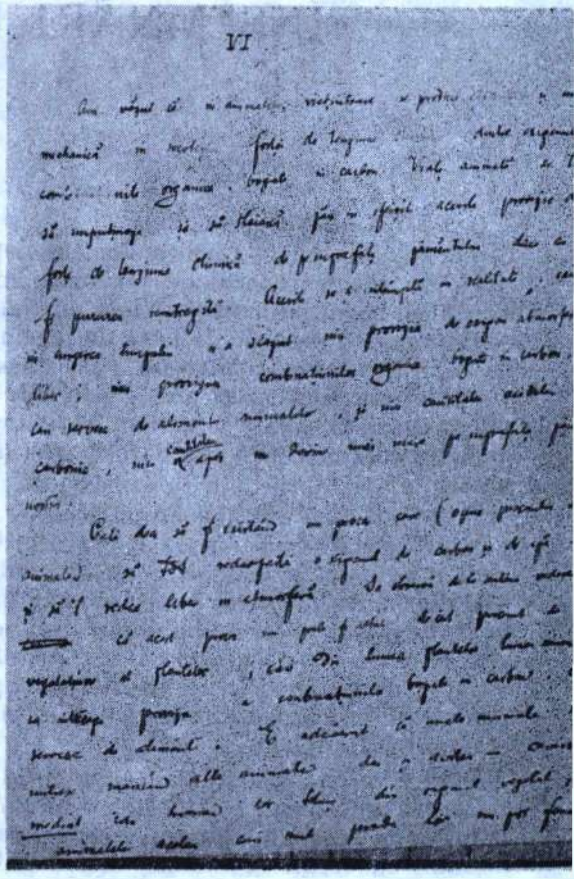
De aceea fiecare producțiune la noi stagnează și fiindcă o stagnațiune e cu neputință înmulțindu-se trebuințele adecă dezvoltarea subiectivă a dorințelor omenești — de aceea realizarea acestor trebuințe începe din ce în ce a nu mai sta în proporțiune cu producerea — omul consumă din ce în ce mai mult decît produce, într-una ș-aceeași măsură și producțiunea, pierzînd, și capitalul ei primitiv dă îndărăt. Lipsa de putere de abstracțiune, care-i carac[ter]istica[25] facțiunilor și guvernelor de la noi, dă statului aspectul unei instituiri[26] calculate numai pentru momentul[27] de față; nici viitor, nici trecut, măcar nu joacă, [nu au] vreun rol în această luptă pentru existență a cărei tendință e succesul momentan, a cărei producțiune [e] de la mînă la gură. E o stare asemenea aceleia a unei națiuni[28] migratorie pripășite pentru un timp[29] oarecare pe o întindere de pămînt, care e nepăsătoare pentru trecut, care-i este indiferent, și pentru viitor, pentru care nu are grijă, cearcă a stoarce din prezent *[396v]* toate bucuriile pe care aceasta le poate da, chiar dacă prin aceasta[30] prezentul ar deveni incapabil de a forma temeiul unui viitor stabil. E ca și un om care[31] stoarce din averea sa toate plăcerile ce i le-ar putea procura, va să zică o risipește cu nesocotință, fără a-i trece prin gînd măcar că chipurile[32] în care trece toată ființa sa individuală și care reprezintă eternitatea ascunsă în persoana lui trecătoare[33], copiii lui, vor îmbla odată mizeri și desmoșteniți pe acest pămînt. În[34] necunoașterea radicală a harmoniei intereselor, generațiunea prezentă își consumă ca o flacără tot oloiul[35], toate izvoarele de existență, prin aceea că le-ncarcă cu o consumațiune[36] relativ prea mare, astfel încît generația ce-i urmează se va stinge ca putere de stat, ca un grăunte lăsat pe un pămînt cu desăvîrșire sărăcit, necapabil[37] de-a-l hrăni.

---

[22] Urmează: *reproducerea*, șters; scris deasupra: *capitalul*, șters.
[23] În text: *economisite*, necorectat după ștergerea cuvîntului: *reproducerea*.
[24] Scris deasupra; inițial: *antecedat*, șters.
[25] În text: *caracistica*.
[26] Inițial: *instituții*, corectat.
[27] Scris deasupra; inițial: *prezentu*, șters.
[28] Urmează: *căl[ătoare]*, șters.
[29] Scris deasupra: inițial: *moment*, șters.
[30] Urmează: *acest*, șters.
[31] Urmează: *cheltuiește*, , neșters, *toată averea sa fără a se gîndi*, șterse.
[32] Scris deasupra, inițial: *icoana sa et[ernă]*, șterse.
[33] Urmează: *și*, șters.
[34] Scris deasupra; inițial *O*, șters.
[35] Urmează: *cu*, șters.
[36] Urmează: *prea*, șters.
[37] Urmează: *și*, șters.

«AVEM CLIPA, AVEM RAZA...»

O VIZIUNE ASUPRA FIZICII (VIII)

VI

ÎNTRE TEXTELE ȘTIINȚIFICE AFLATE ÎN manuscrisele lui M. Eminescu, un loc deosebit îl ocupă cele despre principiul conservării energiei. Echivalența dintre căldură și lucru mecanic este discutată sub cele mai variate aspecte în caietele intitulate de poet *Fiziografie I* și *Fiziografie II*. Deși în text nu este menționat nici un titlu, în sumarul din *ms. 2270*, p. 164, apare *Teoria mecanică a căldurii*, din care părțile I și II sînt cuprinse în *ms. 2270* iar III, IV, V, VI în *ms. 2267* (cifrele romane sînt scrise de Eminescu la începutul fiecărui capitol, cu excepția primului). După ce prezintă natura căldurii, căldura radiantă, echivalența cu lucrul mecanic, căldura în organismul animal, «schimbul de forțe din sistemul universului», în lumina cercetărilor lui Mayer, Clausius, Helmholtz, Claire-Deville, Joule, Hirn, Du Bois Raymond, Eminescu conchide că procesele vitale din lumea animală au la bază «procesul de vegetațiune a plantelor», iar schimbul de materie se realizează pe baza energiei solare. Se ajunge astfel la problema resurselor de energie a soarelui, mult discutată în epoca contemporană poetului. Ca o consecință, apare teama de o eventuală «egalizare a tuturor deosebirilor de temperatură — în sensul ființelor organice — moartea universală».

În partea a VI-a din *Teoria mecanică a căldurii*, pe care o prezentăm în continuare, Eminescu se dovedește adeptul teoriei lui Mayer, potrivit căreia căldura solară ar fi un «efect al materiilor cosmice cari s-aruncă necontenit în soare». Poetul își exprimă însă nedumerirea în privința procesului invers, acela de «a zvîrli iar în depărtări nemăsurate alte mase». Soluția definitivă a problemei puse este găsită în principiul al doilea al termodinamicii. Sînt citați: Mayer, Pouillet, Kepler, Arago, Enke, Clausius.

Cu acest fragment se încheie prezentarea textelor de fizică din manuscrisele lui M. Eminescu, începută în „*Manuscriptum*", nr. 4 din 1976. Ele ne dau imaginea unui om preocupat continuu de autoperfecționare și de cunoașterea aprofundată a celor mai variate domenii. Ca și în celelalte sectoare de activitate, poetul este interesat de problemele mari ale existenței și este la curent cu cele mai discutate și controversate probleme ale științei contemporane lui. Este, de asemenea, meritoriu și de pionierat efortul său pentru introducerea în limba română a terminologiei științifice, încă necristalizate la momentul respectiv.

Magdalena VATAMANIUC-LUNGU

ÎNSEMNĂRI FIZIOGRAFICE

VI

[f. 90] Am văzut că în animalele vieţuitoare se produce căldură şi mişcare mecanică[1] în socoteala forţei de tenziune chimică dintre oxigenul liber şi combinaţiunile organice, bogate în carbon. Viaţa animală ar trebui să împuţineze şi să sleiască pîn-n sfîrşit această provizie de forţe de tenziune chimică de pe suprafaţa pămîntului, dacă ea n-ar fi pururea reîntregită. Aceasta se şi întîmplă în realitate, căci în curgerea timpului n-a scăzut nici provizia de oxigen atmosferic liber, nici provizia combinaţiunilor organice, bogate în carbon, cari servesc de aliment animalelor, şi nici cantitatea acidului carbonic, nici cantitatea[2] apei nu devine mai mare pe suprafaţa pămîntului nostru.

Cată deci să fi existînd un proces care (opus procesului vieţii animale) să tot redespartă oxigen de carbon şi de apă şi să-l redee liber în atmosferă. Se observă de la întîia vedere că acest proces nu poate fi altul decît procesul de vegetaţiune al plantelor; căci din lumea plantelor lumea animală ia întreaga provizie a combinaţiunilor bogate în carbon, cari-i servesc de aliment. E adevărat că unele animale se nutresc mîncînd alte animale dar şi acestea — carnivorele — *mediat* iau hrana lor totuşi din regnul vegetal, căci animalele acelea cari sunt prada lor nu pot forma *[f. 91]* complicatele materii de nutriţiune din combinaţiuni mai simple, ele nu pot decît să şi[3] le procure de-a gata din plante.

Dacă e vorba ca, înlăuntrul plantei, să se disocieze[4] oxigenul de carbon şi idrogen, trebue să le transmită *forţă* într-o formă oarecare, care în ele chiar să se transforme în forţă de tenziune chimică. Forma în care plantele capătă această putere e un fapt de mult cunoscut. Şi anume puterea radiaţiunii soarelui este aceea care disociază în plante oxigenul din acidul carbonic şi din apă. Principiul conservaţiunii forţei e satisfăcut aci în modul următor. Dacă în vremea unei unităţi de timp cade pe-o unitate de suprafaţă, pe faţa de asupra a foilor verzi, radiarea soarelui, se dezvoltă mai puţină căldură decît dacă radiarea ar cădea în aceeaşi unitate de timp pe-o egală unitate de suprafaţă de substanţă nevieţuitoare[5], de aceeaşi forţă de reflecţiune şi[6] de absorpţiune, pentru că în plantă, prin radiare, se-nmulţeşte provizia de forţe chimice de tenziune, adecă oxigenul se desparte de carbon şi de apă în sens invers forţei sale de atracţiune.

Această consideraţie ne conduce la economia forţelor din întreagă zidirea universului şi ne pune anume întrebarea: Oare soarele, păgubind mereu colosala forţă de mişcare, de care-o sufere prin necontenita radiare va putea el să poarte pururea *[f. 92]* această pagubă dintr-o provizie de forţă[7] imanentă[8] lui odată pentru totdeauna fără ca scăderea acestei forţe să fie remarcabilă pentru noi? Sau suntem siliţi să admitem ca paguba de mişcare[9] suferită prin radiare se restitue soarelui de din afară şi cum i se

---

[1] Scris cu *ch* (mechanică).
[2] *cantitatea*, scris deasupra.
[3] *şi*, scris deasupra.
[4] Scris cu *s* dublu.
[5] *pentru că*, tăiat.
[6] *puterea*, tăiat; scris deasupra: *forţa de reflecţiune şi*
[7] *de forţe*, scris deasupra.
[8] Scris cu *m* dublu.
[9] *de mişcare*, scris deasupra.

restitue? La această întrebare remarcabilă genialul Julius Robert Mayer dă un răspuns pe cît de întemeiat pe atît de surprinzător.

După măsurătorile lui *Pouillet* radiarea solară ce cade-n fiece secundă pe suprafaţa pămîntului reprezintă o cantitate de mişcare de 2247 de bilioane de unităţi de căldură. Pentru a calcula cu numere mai mici, să numim cantitatea de căldură în stare a urca temperatura unei mile cubice de apă cu 1°C «milă cubică de căldură». Efectul făcut de razele soarelui în fiece moment e de 5,5 mile cubice de căldură.

Dacă ne-nchipuim împrejurul soarelui un glob gol descris de depărtarea pămîntului de la soare ca radius, atunci din[10] suprafaţa acestui glob suprafaţa medie a pămîntului constituie a $\frac{2300}{1.000.000}$ parte. Tot atîta parte din radiarea totală a soarelui e evident efectul esprimat mai sus al radiării asupra suprafeţei pămîntului.

[f. 93] Urmez cu cuvintele proprii ale lui Mayer:

«C-o asemenea radiare, vrednică de mirare chiar un corp de mărimea globului nostru solar ar răci în curînd, dacă n-ar avea loc o restituţie corespunzătoare».

«Dacă admitem că capacitatea de căldură a masei[11] solare e, calculată după volum, egală cu [a] apei, care dintre toate materiile cunoscute posedă cea mai mare capacitate de căldură şi dacă admitem[12] tot odată că[13] paguba de căldură, pe care-o sufere soarele prin radiare e reîmpărţită în mod uniform asupra masei[14] sale întregi, atunci resultă pentru soare o răcire anuală de 1°,8, încît în timpul istoric de 5000 de ani el ar fi trebuit să sufere o schimbare de temperatură de 9000°».

«Se-nţelege că nu este[15] nici imaginabilă[16] măcar o răcire uniformă a întregei mase[17] atît de[18] colosale; din contra, am trebui să admitem, că dacă radiarea soarelui urmează numai în socoteala unei provizii de căldură sau de forţă radiantă, dată odată pentru totdeauna, soarele ar trebui evident să prinză în curînd o coajă răcită, cu care radiarea ar ajunge se-nţelege la capăt. *[f. 94]* Activitatea necontenită a soarelui continuată de un şir nenumărat de mii de ani ne îndreptăţeşte

Camil Ressu — Ilustraţie la Făt-Frumos din Tei.

[10] *din*, scris deasupra.
[11] vezi [4]
[12] *ne gîndim*, tăiat; scris deasupra: *admitem*.
[13] *la*, tăiat; scris deasupra: *că*.
[14] vezi [4]
[15] *este*, scris deasupra.
[16] vezi [8]
[17] vezi [4]
[18] *atît de*, scris deasupra.

să conchidem cu siguranţă matematică la o restituţie[19] proporţională cu cheltuiala enormă de forţe. Oare această restituţie consistă într-un proces chimic?»

Să admitem, pentru a justifica într-un mod posibil această presupunere, că întreaga masă[20] solară e o grămadă de cărbuni de pămînt, din care fiece kilogram produce prin ardere 6000 de unităţi de căldură, atunci soarele ar fi capabil de-a întreţine prin ardere cheltuiala sa de căldură un timp de 46 de secole — nemaipomenind de oxigenul necesar pentr-o asemenea ardere şi de alte împrejurări opuse.

Mayer mai examinează o a doua ipoteză, cari s-a rostit şi ea pe ici pe colo, după care căldura solară s-ar fi obţinînd prin frecarea pe care o sufere suprafaţa soarelui, învîrtindu-se împrejurul axei, într-un mediu ipotetic ce l-ar fi înconjurînd. Dar se dovedeşte, după cunoscutele măsurători ale soarelui şi a repejunii rotaţiunii sale, că întreg efectul caloric al rotaţiunii sale, abia ar ajunge 183 de ani, pentru a acoperi trebuinţa sa de căldură.

Pentru că e învederat că aceste isvoare de forţe n-ar fi îndeajuns Mayer admite o ipoteză cu totul nouă. Spaţiul universal, în cuprinsul de atracţiune al soarelui nostru este populat cu un număr mare de mase[21] ponderabile. Acestea, după legea gravitaţiei trebue să se-nvîrtă în căi în sine încheiate împrejurul soarelui, drept care mişcarea lor se şi operează fără nici o rezistenţă. *[f. 95]* Dar dacă o asemenea rezistenţă există, fie ea cît de mică, masele[22] trebue să descrie o cale spirală, de o rotaţiune din ce în ce mai îngustă şi la sfîrşit trebue neapărat să cază în Soare.

«Toate masele[23] acestea — continuă Mayer — s-aruncă c-o ciocnire[24] vehementă în mormîntul lor comun. Dar fiindcă nu există cauză fără efect fiecare din aceste mase[25] cosmice trebue să producă o cantitate oarecare de căldură, tot aşa precum o greutate care cade la pămînt cată să producă un efect proporţional cu forţa ei vie».

«Dar din închipuirea aceasta, al unui soare care stăpîneşte întregul spaţiu al cerului prin puterea lui de atragere, a unor materii ponderabile, pretutindenea răspîndite în univers şi a unei substanţe eterice care umple lumea şi face rezistenţă se leagă cu necesitate o altă închipuire: aceea a unei produceri necontenite şi nesecate de căldură în corpul central al acestui sistem cosmic.»

Vom supune deci unui examen mai amănunţit dacă închipuirea aceasta e realizată în sistemul nostru solar, dacă, cu alte cuvinte, desvoltarea necontenită şi miraculoasă de căldură e în adevăr un efect al materiilor cosmice cari s-aruncă necontenit în soare.

Întrucît s-atinge din existenţa archimateriilor care plutesc în spaţiul universului şi urmează c-o repejune la început foarte mică atracţiunii de masă[26] a celui mai apropiat *[f. 96]* sistem sideral, desigur nu vor fi astronomi şi fizicieni cari să conteste existenţa ei. În spaţiul sistemului solar se mişcă afară de cele 14 planete pîn-acum cunoscute şi afară de cei 18 sateliţi[27] ai lor încă un mare număr de alte mase[28] cereşti, între cari merită a fi însemnaţi cometii.

Enunţarea vestită a lui Kepler: «există mai mulţi cometi în spaţiul cerului decît peşti în ocean» se-ntemeiază pe faptul că numai o mică parte a numărului total al cometilor sistemului nostru solar li se arată, în cursul lor, locuitorilor pămîntului şi că, după regulele calculului probabilităţii, numărul nu puţin considerabil al cometilor văzuţi ne lasă să conchidem la o mai mare masă[29] de ei, cari se mişcă înafară de orbita noastră.

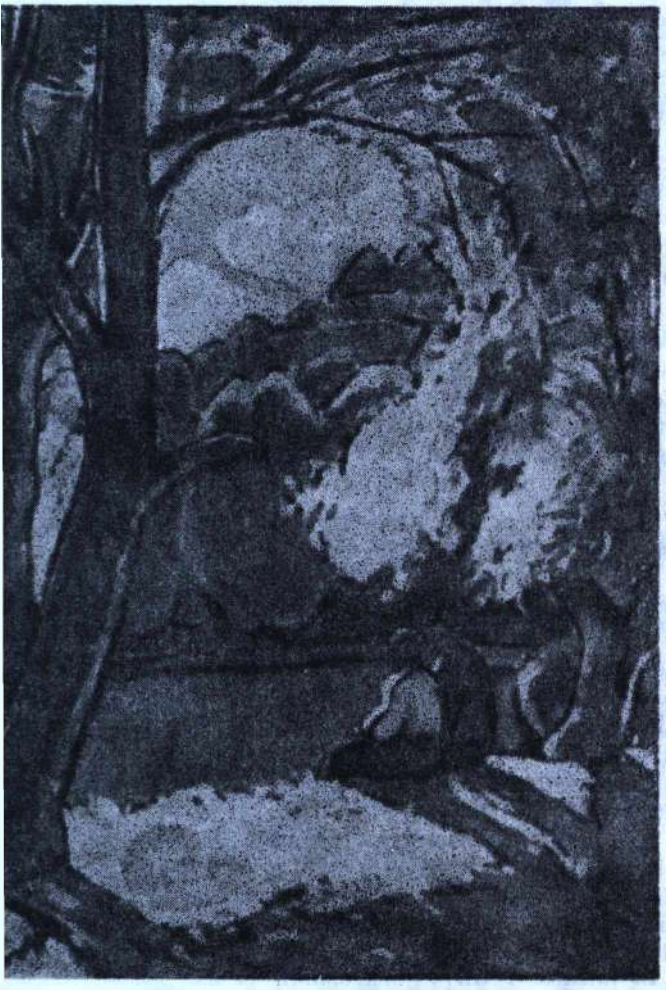
---

[19] *analogă enormei cheltuieli*, tălat.
[20]·[21] vezi [4]
[22]·[23] vezi [4]
[24] *isbire*, tălat; scris deasupra: *ciocnire*.
[25] vezi [4]
[26] vezi [4]
[27] *brabanţi*, tălat; scris deasupra: *sateliţi*.
[28]·[29] vezi [4]

Ipostaze

Pe lîngă planeţi, luni şi cometi, mai e[30] încă în sistemul nostru solar o altă categorie de corpi cereşti. Există mase[31] conglobulate cari, din cauza micimei lor estraordinare, s-ar putea privi ca atome cosmice şi cărora *Arago* le dă nimeritul nume de asteroizi[32]. Ca planeţii şi cometii, asteroizii urmează asemenea legii gravitaţiei şi înconjură soarele în căi eliptice. Ei sunt aceia cari din întîmplare vin în apropierea pămîntului încît reprezintă priveliştea necontenit repetată a căderii stelelor şi a ghiulelelor luminoase. În timpii din urmă roiurile de stele căzînde s-a constatat a fi rămăşiţe de cometi[33].

[f. 97] Precum am observat deja atîrnă de existenţa unui eter care să exercite împotrivire, dacă acesti corpi cereşti, planeţi, cometi, asteroizi se-nvîrt în jurul soarelui în depărtări medii egale sau dacă toate sunt pornite spre o necontenită apropiere de corpul central.

O dovadă directă despre existenţa unei asemenea rezistenţe ne-a dat-o academicul *Enke*, dovedind că cometul numit cu numele lui şi calculat de el care roteşte împrejurul soarelui în scurtul timp de 1207 zile, manifestă o accelerare regulată a mişcării lui în puterea căreia timpul rotaţiunii lui scade fiece dată cu cîte 6 ore.

E conform naturii lucrului ca planeţii din cauza considerabilei lor mărimi şi densităţi să nu sufere decît o împuţinare[34] mică şi pîn-acum neconstatată a diametrului căii lor. Însă, în împrejurări egale, masele[35] cosmice mai mici trebue să se apropie cu atît mai repede de masa[36] soarelui cu cît mai mic e diametrul corpului lor şi prin urmare se poate întîmpla, ca-ntr-un răstimp oarecare, în care distanţa mijlocie a[37] pămîntului de la soare scade c-un metru, un mic asteroid să facă un drum de mai multe mii de miluri spre soare.

[f. 98] Nu e greu de calculat cu ce repejune ar sosi o masă[38] cosmică pe suprafaţa soarelui, dacă s-ar arunca în el. Ea ar fi de 60—85 miluri pe secundă, adecă cel puţin 445.750 pînă la 630.000 metrii pe secundă, după cum admitem mai mare ori mai mică depărtarea din care ar veni. O masă[39] cosmică care, cîntărită pe suprafaţa pămîntului ar face un kilogram, ar sosi deci la suprafaţa soarelui c-o putere vie de[40] 9.945.800.000 pînă la 19.845. 000.000 unităţi. Dacă această putere vie,

---

Dorinţa — proiecţie grafică de Camil Ressu.

[30] *sunt*, tăiat; scris deasupra: *e*.
[31] vezi [4]
[32] *asteroizi*, tăiat; scris în continuare: *asteroizi*.
[33] Adăugat în subsol.
[34] *retardare*, tăiat; scris deasupra: *împuţinare*.
[35.36] vezi [4]
[37] *mijlocie a*, scris deasupra.
[38.39] vezi [4]
[40] *de*, scris deasupra.

isbindu-se către suprafaţa soarelui s-ar preface în căldură, ar resulta o cantitate de căldură de 27 pîn-la 55 milioane de unităţi. La acest calcul baza e preţuirea mai veche a lui Mayer despre echivalentul căldurii. Un meteor ce-ar cădea în soare ar produce deci prin ciocnirea lui de 4600 pînă la 9200 de ori mai multă căldură, de cum ar produce prin ardere[41] o cantitate egală de cărbuni de pămînt.

Fiindcă ştim care este cantitatea de căldură pe care soarele o radiază în orice minut putem calcula lesne cîtă masă[42] meteorică trebue să cază în fiece minut în soare pentru ca să restitue pierderile lui de căldură.

Resultă că în fiece minut s-aruncă 94.000 şi 188.000 bilioane kilograme de masă[43] meteorică, pentru a-i restitui soarelui pierderea de căldură.

[f. 99] Acest număr pare în adevăr neverosimil, pare chiar că teoria lui Mayer despre căldura solară s-ar nimici de această consequenţă. Căci — se va întreba — e de gîndit ca soarele să crească în fiece minut c-o asemenea masă[44], fără ca să se manifeste această creştere prin o sporire a diametrului aparent al soarelui? Totuşi vom răspunde cu *nu* la întrebarea aceasta. Din datele pomenite mai sus se poate lesne calcula cît timp ar trebui să dureze grindina de meteoriţi pentru a mări soarele întru atîta, pentru ca diametrul ei să apară sub un unghiu ocular mai mare c-o secundă de arc. Dacă luăm greutatea specifică a maselor[45] egală cu a soarelui s-ar cere 33.000—66.000 de ani pentru a mări diametrul aparent al soarelui c-o secundă de arc, care mărime trigonometrică formează însă imaginea de exactitate a calculelor astronomice.

Vedem aşadar că teoria lui Mayer despre naşterea căldurii solare nu duce deloc la consequenţa absurdă, că soarele ar trebui să crească în mod consecutiv. Mai lesne de răsfrînt e objecţiunea care s-ar putea ridica că nu există îndestule mase[46] meteorice în apropierea soarelui pentru a-i da nutrimentul cerut. Să ne gîndim numai la masele[47] meteorice cele multe cari vagează împrejurul pămîntului. Într-o noapte senină nu trec 20 de minute pentru ca în orice punct al orizontului pe care l-am alege cu ochii să nu cază o stea. Cîteodată cad ca fulgii de ninsoare. Fără îndoială numărul asteroizilor ce în fiece an s-apropie de pămînt e de mai multe mii de milioane.

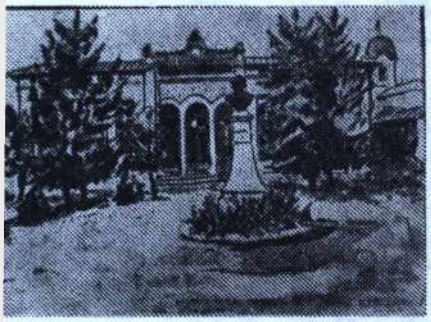
[f. 100] Şi dacă — după calculul *probabilităţii* — facem o concluzie numărul meteorilor dimprejurul soarelui, ne perdem în infinit şi nu mai înclinăm de-a face o objecţiune în contra teoriei lui Mayer din lipsa de mase[48] meteorice. Din contra toate par a da cuvînt acestei teorii.

Să mai facem o privire generală din acest punct de vedere asupra conversiunii[49] puterilor din univers. Am plecat de la lumea animală. Aci am văzut cum se nasc puteri vii şi am găsit isvorul lor în forţa de tenziune chimică dintre oxigen şi carbon. Această forţă era oarecum resortul încordat, a cărui discordare continuă face să umble ceasornicul corpului animal. Am văzut apoi că acest resort se încordează mereu din nou, despărţindu-se iarăşi oxigenul de carbonul cu care fusese unit. Am văzut că aceasta se întemplă în plante în socoteala puterii vii, ce ne vine radiind de la soare. Am conchis mai departe că soarele totuşi trebue să răcească pîn-n sfîrşit, dacă puterea perdută prin radiare nu i se restitue. După cumpenirea mai multor probabilităţi, nu ne-a rămas decît presupunerea că isbirea unor mase[50] grele, cari urmînd c-un puternic avînt gravitaţiei se aruncă necontenit şi din nemăsurate depărtări în soare, [l]i restitue puterea vie pierdută prin radiaţiune. E desigur vrednic de mirare *[f. 101]* dacă vedem în atracţiunea ce constitue legătura între corpii cereşti din spaţiul universal, isvorul adevărat şi din urmă chiar pentru cele mai mici procese de pe suprafaţa pămîntului. În gravitaţiunea universală am fi aflat în sfîrşit arcul încordat care ţine în mişcare

---

[41] *cît*, tălat; scris deasupra: *cum ar produce prin ardere.*
[42]. [43]. [44]. [45] vezi [4]
[46]. [47]. [48] vezi [4]
[49] *învîrtirii*, tălat; scris în continuare: *conversiunii.*
[50] vezi [4]

Ipotești — casa părintească și școala primară Marchian din Botoșani.

întregul ceasornic al universului. Oare acest arc se poate încorda pururea din nou? Și oare conversiunea puterilor din univers formează un ciclu care se-ntoarce în sine însuși sau va-nceta să umble ceasornicul universului (dacă e permisă o asemenea figură)?

Din punctul de vedere al teoriei lui Mayer întrebarea concretă ar fi astfel: Oare căldura produsă prin isbirea de mase[51] meteorice pe suprafața soarelui, poate fi întrebuințată pentru a svîrli iar în depărtări nemesurate alte mase[52], încît din nou să se poată re-ncepe jocul căderii în el și

[51, 52] vezi [4]

GÎNDIREA EMINESCIANĂ ȘI IPOSTAZELE ȘTIINȚIFICE ÎN COSMOGONIE

DEPĂȘIREA VIZIUNII NAIV-FOLCLORICE A naturii în creația poetică a lui Eminescu și situarea pe o poziție științifică a concepției despre lume, în toată generalitatea și grandoarea ei, reprezintă o latură a personalității lui, care poate pasiona deopotrivă pe literați și pe oamenii de știință. Marele nostru poet a fost un cetățean al cosmosului în înțelesul cel mai actual al cuvîntului, acela care ni se impune azi prin cucerirea spațiului interplanetar de către om, din observarea directă, extraterestră a aerului.

Caracterul științific al concepției sale asupra lumii (Weltanschauung) apare în opera literară ca un substrat cu manifestări surprinzător de juste, care rezistă timpului într-o epocă de «revoluție» a fizicii, de extindere nemaipomenită a orizontului cosmic.

Un studiu cît de sumar al caietelor «fiziografice» ale poetului ne lămurește asupra bazei solide de la care Eminescu a pornit în toate considerațiile și aluziile sale privind macrocosmosul.

Puterea analizei matematice, rolul major al legilor fizice și extinderea lor în întreaga natură se profilează în conștiința poetului din studii, care deși nu sînt deosebit de ample, excelează printr-o selecție remarcabilă din punctul de vedere al generalității și importanței pentru progresul ulterior al științei. Dacă am încerca azi să întocmim un plan de învățătură pentru un tînăr «filozof» din anul 1872, cunoscînd soarta ulterioară a tuturor contribuțiilor științifice ale secolului trecut, nu vom putea omite în nici un caz operele științifice ale lui Laplace, Mendeleev, Avogadro, Coulomb, Robert Mayer, Joule Helmholtz și Clausius, pe care Eminescu le-a studiat cu multă sîrguință. Pe ultimii doi i-a audiat chiar la Universitatea din Berlin.

Legea conservării energiei, studiată sub toate aspectele ei, a fost extinsă în considerațiile din caiete asupra echilibrului și soartei sistemului isolar.

La acea epocă sursa de energie a soarelui a fost pusă serios în discuție de cele mai luminate capete de savanți ai lumii. Eminescu urmărește pe Robert Mayer care propusese — fără succes — ipoteza că meteoriții și praful cosmic ce cad pe suprafața soarelui întreține acolo temperatura superficială.

a producerii de căldură? Numai dacă aceasta ar fi cu putință ordinea actuală a lumii s-ar putea privi ca eternă. Nu înțelegem chipul în care s-ar putea ca mase[53] definite să fie iar svîrlite din soare cu acea repejune, încît să se reurce la acele înălțimi din cari au căzut. Din contra mulți au arătat că un asemenea lucru e și cu neputință și neimaginabil.

[f. 102] Sub denumirea de al doilea principiu al teoriei mecanice a căldurii *Clausius* a stabilit și întemeiat o teză care ne permite a răspunde în mod definitiv la această cestiune. Dacă al doilea principiu e exact și se aplică și la temperaturi cari sunt în soare și alți corpi și mai fierbinți atunci putem să susținem, nu numai pentru sistemul nostru solar, dar pentru tot universul în genere că căldura preschimbată în tensiune[54] mecanică[55] nu se poate să se reschimbe toată în căldură și pentru că schimbarea de-ntîia se operează pururea, toată puterea din univers ar trebui la urma urmelor să primească forma căldurii și toate diferențele de temperatură s-ar egala. Atunci întreg lanțul proceselor fizicale n-ar mai putea să fie un ciclu care se-ntoarce în sine însuși, la a cărui scurgere repetată universul să persiste ca-ntreg într-o stare pururea identică. Din contra, universul ca întreg ar părea atunci un proces de desvoltare, care tinde spre o anume țintă.

[f. 103] Iar ținta ar fi precum am zis, egalizarea tuturor deosebirilor de temperatură — în sensul ființelor organice — *moartea universală.*

---

[53] vezi [4]
[54] *putere*, tăiat; scris deasupra: *tensiune.*
[55] vezi [1]

W. Thomson (Lord Kelvin) calculase ceva mai tîrziu că nici contracția și nici meteoriții nu pot să acopere decît fracțiuni insignifiante din enorma energie radiată de soare. Teama de o epuizare a sursei solare era prezentă în conștiințe și se oglindește în textul (ms. 2267, p. 10 verso): «**Dacă ... suma de putere a soarelui scade atunci se-nțelege că și termenii echivalentului fenomenologic de mișcări diverse pe suprafața pămîntului scade asemenea**».

Legea entropiei descoperită de Clausius nu putea decît să întărească aceste temeri (f. 102): «**Universul întreg ar părea atras într-un proces de dezvoltare care tinde spre egalizarea tuturor deosebirilor de temperatură**». Urmările sumbre pentru soarta viitoare a lumii se oglindesc atît de plastic în versurile din *Scrisoarea I*: «*Soarele ...trist și roș*», «*planeții toți înghiață*» și, prin extindere: «*ca și frunzele de toamnă toate stelele-au pierit*».

Și totuși, legea conservării energiei care este «fundamentală», «deschizînd o eră nouă» nu poate permite o astfel de soartă, deoarece «**suma totală a energiei existente în univers rămîne pururea egală cu ea însăși, nu poate nici spori, nici diminua...**». În consecință apare triumfător în *Luceafărul*:

«*Un soare de s-ar stinge-n cer*
S-aprinde iarăși soare».

Nu au trecut nici 25 de ani de cînd astronomii au dovedit prin fotografii ale unor filoane de nori cosmici din regiunea centrului galaxiei noastre, faze incipiente ale formării unor stele noi prin concentrări locale ale materiei de-a lungul filonului.

Dealtfel, clasificarea recentă a stelelor dintr-o galaxie în două clase de «populații» a dovedit incontestabil existența unor superstele albastre din populația I care emit o cantitate atît de uriașă de energie radiantă încît epuizează sursa lor internă, azi bine cunoscută — hidrogenul — care se transformă în heliu, într-un timp mult mai scurt decît stelele mai liniștite din populația a II-a situate mai spre centrul galaxiei. Or, multe galaxii se găsesc în faza de emitere a brațelor spirale deci de producerea stelelor din populația I cu o durată mult mai scurtă de viață.

Impresionantă și actuală ne pare tot în *Scrisoarea I* imaginea poetică a chaosului primar, mai dinamică decît nebuloasa uniformă a lui Kant și Laplace: «*... negura eternă se desface în fîșii*» și «*colonii de lumi pierdute / vin din sure văi de chaos pe cărări necunoscute*». Cît de plastic, fără a fi văzut superbele fotografii ale galaxiilor luate de observatorul de la Mont Palomar!

Cum s-a format universul pe care-l observăm, cum se dezvoltă, ce soartă va avea? Iată întrebări

actuale și în zilele noastre, care l-au chinuit pe poet.

Cele mai noi studii cosmologice recunosc insuficiența datelor teoretice și de observație pentru a putea construi un model verosimil al universului

Cum spunea și el în versuri: *« lumea asta-ntreagă e o clipă suspendată/ că-ndărătu-i și nainte-i întuneric se arată »*. Și totuși ipotezele și discuțiile despre structura universului se țin lanț, animate de descoperirea că universul este în continuă și rapidă expansiune, ceea ce sugerează că trecutul și viitorul îndepărtat al lui diferă mult de prezent. Observația unei dinamici a universului, prevăzută de concepția materialist-dialectică, a incitat pe numeroși savanți ca Einstein, Friedmann, Lemaitre, de Sitter, Eddington, Milne, Bondi și Gold, Kapp, Ambarțumian ș.a. să propună diferite modele apte a reda structura și evoluția universului.

Modele relativiste, bazate în general pe anumite proprietăți motrice ale spațiului considerat neeuclidian, presupun un univers supersferic sau hiperbolic nemărginit, dar de un volum finit, care inițial se afla într-o stare de echilibru labil din care — datorită unei mici perturbații (primum movens) — a început să se dilate. Unele modele relativiste (Eddington) au tendința evident idealistă de a nu considera materia ca sursă primordială a curburii spațiului.

În modelele cu preponderență fizică materia este considerată ca primordială (Bondi și Gold), iar proprietățile spațiului depind de densitatea ei. Milne adoptă un principiu sănătos al lui Mach după care legile naturii depind de repartizarea materiei în univers.

De Sitter și Lemaitre prevăd un început al lumii cu circa 7—8 miliarde de ani înainte, cînd întreaga masă a universului concentrată pe un spațiu redus și în stare de perfect repaos a explodat violent.

Descoperirea antiparticulelor elementare, cu energie negativă pare să poată da, după profesorul Kapp, o explicație ipotezelor hazardate la care a recurs. Este de notat că, totuși, în cartea sa, profesorul s-a străduit din răsputeri să introducă în modelul său cosmic cît mai puține « asumpții », adică presupuneri gratuite, ceea ce nu a reușit, de vreme ce introduce ipotezele creării « ex nihilo » a materiei și a dispariției ei în neant, călcînd nu numai legea conservării materiei stabilită de Lavoisier, dar și cea a conservării energiei comentată amplu de Eminescu în caietele fiziografice.

Profesorul Ambarțumian se situează pe teza dialectică a inepuizabilității materiei, a mișcării sale perpetue și a existenței unor macrostructuri coerente din ce în ce mai evoluate. Teza lui Hubble că galaxiile sînt repartizate uniform în spațiu (așa-numitul principiu cosmologic) este pusă la îndoială de cînd s-au descoperit numeroase « îngrămădiri » de galaxii compuse din sute, mii și zeci de mii de unități, formînd sisteme mai mult sau mai puțin izolate. Modelele care prevăd o repartizare uniformă a materiei în univers devin caduce și se așteaptă o reluare pe baze noi a discuției cosmologice.

Că aceste teorii pot lăsa un larg cîmp interpretărilor privind creația deistă este de la sine înțeles. Cu toate acestea, tot mai mulți cosmologi chiar din țările din vest sînt de părere a nu se introduce o ipoteză de acest gen în modelele cosmice, cu o motivare mai subtilă decît aceea a lui Laplace (care nu are nevoie de ea) anume că odată cu infirmarea foarte probabilă a unei teorii atît de șubred fondate ar putea să cadă și creatorul și inițiatorul universului.

Milne construiește un model nerelativist cinematic al lumii în care nu spațiul ci timpul joacă rolul principal între altele de măsură a spațiului (datorită vitezei constante a luminii).

În modelul numit « staționar » susținut de Bondi și Gold repartizarea uniformă a galaxiilor și recesiunea lor se datoresc creației « ex nihilo » de spații și de oarecare materie intergalactică. Profesorul R. Kapp, care ne-a vizitat țara în 1962, a completat acest model cu o ipoteză care prevede și o continuă dispariție a materiei în principal în stele. Expansiunea universului este aparentă și s-ar datora excesului de apariție spontană de materie și de elemente spațiale. În regiunile cu gradienți nuli sau foarte mici ai cîmpului gravitațional dintre galaxiile ce se îndepărtează mutual, apare materie nouă, care, nefiind atrasă spre centrele altor galaxii, se cumulează treptat pînă cînd poate deveni un centru nou gravific către care se îndreaptă materia intergalactică.

În această situație oarecum confuză, numai o orientare generală justă ne poate duce la liman.

Încrederea în posibilitățile intelectuale ale omului de a scruta lumea și a descoperi legitățile ei (*« universul fără margini e în degetul lui mic »*) creează climatul necesar și propice pentru noi sinteze, noi victorii în cunoașterea lumii.

Acad. Aurel AVRAMESCU

PERPESSICIUS

Însemnări de editor

ÎN FARMECUL MANUSCRISELOR *(RETIpărit în* Menţiuni de istoriografie literară şi folclor, *Bucureşti, E.S.P.L.A., 1957, pp. 654—656), în* Romanul unei ediţii *(din* Alte menţiuni... *I, Bucureşti, E.P.L., 1961, pp. 333—339), în numeroasele interviuri acordate de-a lungul anilor, în articolele rămase încă între filele ziarelor la care a colaborat, precum şi în oricare dintre studiile grupate în* Eminesciana, *Perpessicius şi-a rememorat atît bucuriile cît şi avatarurile (vezi* dosarul, *parţial inedit, care reuneşte majoritatea întîmpinărilor adresate forurilor în drept, pentru continuarea ediţiei Eminescu) acestei odisei editoriale.*

Printre manuscrisele rămase de la Perpessicius aflăm o serie de fişe ortnduite cronologic, unde materialele ediţiei Eminescu sînt grupate pe genuri, şi caiete acoperite de însemnări multiple, care i-au servit ori trebuiau să-i servească la continuarea ediţiei, întîrziată şi întreruptă din motive neîntemeiate, dincolo de voinţa editorului. Un astfel de caiet este acela de unde începem să reproducem criteriile pe care şi le fixase Perpessicius pentru alcătuirea ediţiei sale, acest adevărat Jurnal de atelier *conţinînd notaţiile legate de truda criticului la editarea primelor volume din* Operele *lui Eminescu. El datează de prin 1934, judecînd după însemnarea:* « Am început lucrul în 1933, toamna... » *şi după firma instituţiei particulare care-l tipărise:* « Librăria şi papetăria „La avîntul ţării", strada Romană, 83, Casă proprie ».

Pe coperta caietului descifrăm Ediţia (1) *şi subtitlurile:* Lecturi neapărate *(nr. 6, repertoriu);* Bibliografia ediţiilor + ortografia; Problema manuscriselor + Curiozităţi (ms.) manuscrise — la sf[îrşit]. *Sus, în colţul stîng al copertei, editorul mai notase:* Planşe de pagini şi fragm[ente] — facsimil — *p. 7. — Ca un cuvînt de ordine, pe coperta interioară, sus, stă scris:* « *Concentrează toate însemnările de pe fişe, pentru ediţie* », *iar mai jos:* « *Un indice general, cu toate numele de lucruri sau proprii întîlnite. — P[entru] a uşura referinţele autori, lecturi etc.* ».

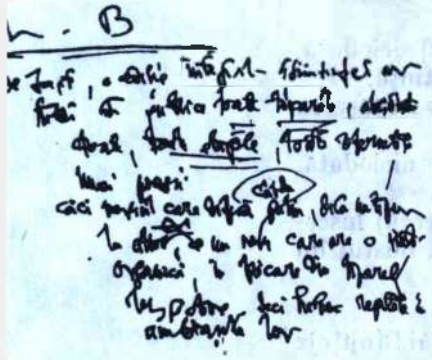
Însemnările, cîte le vom reproduce din acest jurnal de atelier, vor întîrzia spusele autorului, precum că « *nimic din ce se face cu dragoste nu oboseşte, şi manuscrisele au această virtute* » (Romanul unei ediţii). *Notaţiile criticului sînt mărturia rigurozităţii care l-a călăuzit în alcătuirea ediţiei, precum şi a ambiţioaselor sarcini asumate de a epuiza toate soluţiile, toate modelele unor ediţii perfecte pentru a nu repeta greşelile editorilor anteriori ai poetului naţional, apoi o serie de lecturi obligatorii şi mai ales studiul exhaustiv al manuscriselor, pentru stabilirea ordinii ideale a variantelor şi a lecţiunilor corecte.*

Dincolo de programul sever de lucru pe care şi l-a impus, răzbat în aceste file unele accente lirice, fixînd rarele momente de răgaz, cînd ochii maestrului se odihneau pe fereastra Cabinetului de manuscrise al Bibliotecii Academiei contemplînd curgerea anotimpurilor, răgaz întrerupt de ceasul din sală, care-i măsura necruţător repausurile, readucîndu-l la masa de lucru.

Dumitru D. PANAITESCU

JURNAL DE ATELIER

/1937/

[F. 1] Titluri: *Poezii* — Maiorescu
Lumină de lună — Scurtu
Nota Eminescu

Intenţiona să-şi publice volumul de versuri (ca şi cel de articole politice) — d[e] p[ildă] ciclurile transcrise curat *Nirvana* etc. — cf. 731 şi 732.

Articolele politice — intenţiona să le adune — cf —

[F. 2] Baudelaire, ed[ition] Crépet, *Eclaircissements*

— « Il va de soi que ce travail ressemblera souvent à ceux de nos devanciers, qui eux-mêmes ont mis à profit nos recherches antérieures. *Rencontre inevitable: on n'invente ni les faits, ni les sources, ni les témoignages.* » pg. 407.

— Benj[amin] Crémieux citeşte pe confraţii săi după ce scrie şi dînsul.

— Am consultat ediţiile după ce am săpat propriile n[oa]s[tre] temelii. Sunt unele întîlniri fatale (cf. Crépet, 407). Dar am făcut menţiune şi de cei ce au m[ai] scris.

— *Jeanroy:* Villon.

[F. 3] — Toate ediţiile Em[inescu] — s[unt] osîndite să fie selecţionate?

Ce criteriu e m[ai] valabil? P[entru] o moderare a arbitrarului.

(Ex. M[anu]s[crisele] stendhaliene de la Jean de Mity şi Colomb pînă la...)
— Ediţiile se judecă 1° din punctul lor de vedere, — pe care şi l-au propus (d[e] p[ildă] ed[iţia] Botez nu se conformă)
2° din p[unct] de vedere obiectiv, general, orice ediţie avînd să răspundă unor condiţii minime (d[e] p[ildă] ed[iţia] Botez, inchizitorială, haotică).

[F. 4 recto] Prefeţele ediţiilor — conţin proiecte.

Hodoş, *Postume*, 1902: « o ediţie cuprinzînd scrierile lui Em[inescu] va apare în cursul anului acestuia sub îngrijirea d-lor I. A. Rădulescu, Il. Chendi şi a subsemnatului ».

[F. 4 verso] Sistemul B[o]t[ez] — statistic, comod prin chiar **rigiditatea** lui d[e] p[ildă] *Dalila* — vers[ul] x urmărit indiferent de tipar, indiferent de pagină — statistic metodă de agent de urmărire

N.B. Em[inescu] familiar al labirintului m[anu]s[crise]lor sale.

Aforism
Cată să devii, prin lungă cohabitare familiarul ac[estui] labirint

El se mişcă uşor în toate ac[este] caiete şi pagini de aici şi *diversitatea* locurilor.

[F. 5 recto] Prefaţa ed[iţia] Perp[essicius]
Cuvînt înainte (Prefaţa c[ea] m[ai] simplă).
1°. Cîţi ani de lucru?
B[o]t[ez] 4 ani — atunci credeam exagerat. A încercat un lucru pînă la el neîncercat. *Cum era să fie perfect?* Cine poate drămui just, timpul? (Poate în roman să afli interes a descrie *lucrul* şi a face un astfel de subiect— *necesar*).
2° Ca şi la loterie — cîştigul poate să vie m[ai] curînd, m[ai] tîrziu s[au] niciodată. Dar dacă-i va fi fost dat să vie — fără *de bilet* nu va fi fost cu putinţă.
La fel şi-n lucrul unei ediţii. Investiţia timpului şi muncii pot să răuşască sau nu — dar existenţa lor e *obligatorie.*
3° Familiarizarea cu m[anu]s[crisele] eminesciene nu se sfîrşeşte niciodată, nici antrenarea — vecinic afli noui motive de uimire.
4° Ca la sf[îrşitul] lui *Illusion comique — Corneille* (La Comedia franceză) înscenată de Jouvet. După ridic[area] cortinei de 4 ori, la a 5-a, a apărut bustul lui Corneille. — Epigramă cu tîlc. În fond autorul interes[ează].

[F. 5 verso] Povestea lucrului început în 1933 toamna, înainte de apariţia lui B[o]t[e]z în vechea sală — Drum — peregrinări, tribulaţii, noua sală — peisagii — anotimpuri— cum cad frunzele de des, toamna —
Ceaţă şi soare — peisaj flamand — etc., etc.

I. *variante* pe 2 şi 3 coloane cînd versul e scurt.
II. Semnul > aplicat p[entru] succesia sau derivarea de forme într-o variantă (cf. 2283, 75v — 72v, fila 5 jos).
Cînd un vers *x* e *variat — unic* se poate da singur.
— Cînd un vers *x* are o succes[iune] de variante sau şi f[orme] din text original pe c[are] se aplică *[indescifrabil]* care se abandonează şi urmează altele se dau toate cu semnul >...
d[e] p[ildă] 2255, 302 v. A lacului Meran > Pe lacul M. îns[eamnă] că amîndouă formele există şi că a doua succede.

[F. 6 recto] În introducere
Statistica ediţiilor Eminescu
Statistica ediţiilor Baudelaire (liricul, unitate de măsură, înrud[it]).
Statistica ediţiilor Stendhal (jurnal, drumeţ, *[indescifrabil]).*

Fiecare poezie cu *istoricul*, laborator, aderenţe = referinţe.
d[e] p[ildă] *Desp[ărţire]* (Vecinătăţi, scris[ori] p[entru] Veronica etc.
o mică monografie — ce s-a scris d[espre] ea, polemici ... etc.

*

Istoric, pastel succint — al ediţiei:
am privit de la fereastra vechei şi apoi nouei clădiri — nava cea albă — anotimpurile.
Castani, ninsoare, am ascultat mugetul de aeroplane ...
Ceasornicarul care în fiecare zi venia să-mpingă ceasul cel nou întîi electric şi apoi manual şi ceasul rămînea în urmă, ca pe vremea ...

[F. 6 verso]
Psihologia mamiţicelor (Zarifopol —)
Mihalache, Ibrăileanu etc.
Are nevoie Em[inescu] de menajamente?
De ce ne-ar speria procesele embrionare?

Perpessicius alături de soția și fiul său.

Dimpotrivă. Iată ce-a devenit *informul* tipar.

Variantele la variante dovedesc procesul de perfecționare și autocritică —

*

În sistemul de variante, ori de cîte ori se pot da *grupe de vers[uri]* — e preferabil vers[urilor] izolate.

cf. 2255, 302 v. (Stau în fer[easta]). Cf. fila no[a]s[tră].

... *la noi* numai c. e la Em[inescu] cf. B[o]t[e]z

cînd *nu citim* punem * sau specificarea anume.

[F. 7 recto] *Facsimile* *Sugestii*

2254, 123 — (*Despărțire* — pagina întreagă)
Monogr[afia] Veronica & Mihai? — 2254, 121

N.B. d[e] p[ildă] *Diamantul Nordului* — 2256, 1 (titlu etc.)
mostre din toate **grafiile** — debut, adolescent, Viena, Berlin, Iași, București — gazetar etc.

N.B. *De fotografiat cîteva coperte de manuscrise*
d[e] p[ildă] 2256 (cîți le-au văzut reprod[use]?)

N.B. Oricît de greu ar fi lucrul la manuscrise (și nu e ușor), **bucuriile** ce-ți dau filiațiile lucrului — descoperirile de variante, **identificările** etc. **sunt incomparabile.**

N.B. P[entru] cei ce nu agreează **pleava variantelor:**
ce distanță de la 2290, 78 v. la 2256, p[entru] *și răul mișcă*
ce distanță la *Oda în metru antic* < varianta lungă.

[F. 7 verso] Postumele s[unt] poemele mari, *Vanitas* etc.
s[unt] *depozitele*, *minele*, *din c[are] scoate cu ani în urmă* idei, imagini, versuri etc. exemplificări p[entru] *Scrisori.*

Se întreb uințează după necesitate și [semnul] () și > și simpl a reproducere a variantei.
După cum cere *claritatea de circumstanțe* cf. chiar fila 14 din *Dochia* (la noi și anterior).

Cf. Cronologia riguroasă; c[are] e ipotetică nu are prea multă importanță.
M[ai] import[antă] e cronologia diferențială — *familie de motive* — Cutare motiv e pe linia altoiului de m[ai] tîrziu?

[F. 8 recto] *N.B.* Toate textele se vor **re-verifica re-citindu-se cu atenţie.**
N.B. Cronologia aprox[imativă], măcar pe epoci şi grupe, a poeziilor *postume*, învirstate cu *antume.*
N.B. Un tabel de frînturi de poezie, versuri, distihuri, strofe, neîncorporate, cronologiceşte, risipite prin manuscrise.

[F. 8 verso] *formele dublete* — paingăn, painjen, etc. cari fac *lecţiunile dificile* — tabel? — cu specificarea locurilor?

*

Principiul principiilor
Stabilirea formei definitive c[are] e.
„ variantei tulpină evoluată — (c[are] nu e)
„ erarhizarea variantelor şi raport[area] lor la textul prim.
Stabilirea prin comasare sau uneori ruperea în diviziuni.

*

N.B.
ilustraţie d[e] p[ildă] 2259, 191, 192, Grecia
Studiul atent şi pas cu pas al variantelor introduce în tot procesul de asociaţii, de cadenţe, de surplantări, de prăbuşiri de terenuri şi de ridicare de munţi etc., etc. al inspiraţiei care are astfel ceva geologic, catastrofic într-adevăr.

[F. 9 recto]
Aşezarea jos, gen *Luceafărul* (la noi)
Dispoziţia la **Note & Variante**
numerele manuscriselor aşezate unul sub altul, coloane, ca să se *observe* m[ai] bine **aerare — ventilare grafică a textului**

A.B. dă iluzia că umbli de la *ms.* la *ms.* ceea ce este şi *adevărat* şi *practic* şi m[ai] comod.

Întîi, istoric şi deblocarea terenului
d[e] p[ildă] *Diamantul*, Chendi, Constanţa Marinescu etc.
Apoi *partea pozitivă* — de *construcţie*

PRIVILEGIUL MIOPIEI

la sf[îrşitul] istoricului *m[anu]scriptic* al poeziei respective se dau referinţe *(Biblie)*
d[e] p[ildă] *Gemenii* Dariu al lui Istaspe referinţe.
Scris[oarea] III sau invers.

[F. 9 verso]
N.B.
Sistemul statistic — variantele în nici un caz bloc —gen B[o]t[ez]. Întotdeauna *sus-text* şi jos variante, ca să se poată urmări îndată variaţiunea.

Varianta ca fiinţă organică, *vie*
Sistem fiziologic genealogic *Dalila* 2276, la noi

Preferabil de dat tipare decît descrierea variațiilor; aplic[are] în muzică, pictură, etc.
2 variațiuni sau 2 tablouri, 2 statui puse față-n față sunt mult mai sugestive.

Nu se poate vorbi de un singur sistem — ci de o utilizare după cazuri, adică la *Dalila*, dau text integral, cu ver[suri] cursive, interc[alate] la altele statistic — cu deoseb[iri] foarte mici.
la altele mixt — : statistic și text pe fragmente.

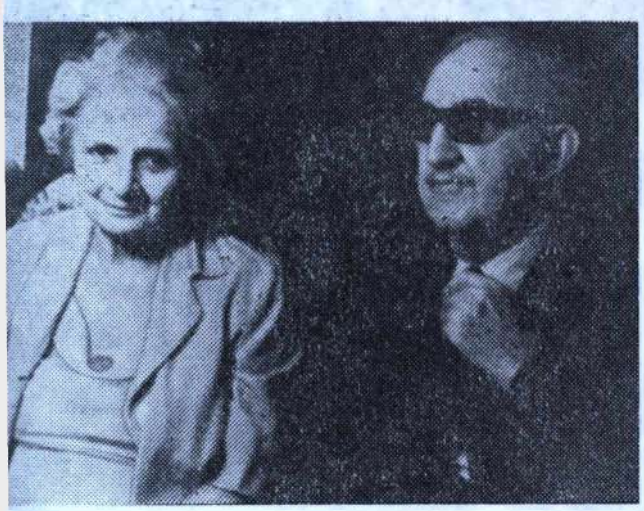
TEXTELE SĂ VORBEASCĂ

Variantele în josul paginei în etaje nu statistic, gen scrumbii (B[o]t[ez])
Dacă-i *atelier* — atelier să fie cît mai complet, cît mai veridic, cît mai sugestiv.
Deci stil fiziologic necesar

Fiecare afirmare sprijinită pe exemple

D[e] p[ildă] *Floare Albastră:* În Zadar la Plata mînă, etc.
O[da] în m[etru] antic — Napoleon

N.B. *

De fapt, o ediție integral-științifică ar trebui să publice toate *tiparele*, absolut toate, toate *etapele*, toate referințele unei poezii.

Căci versul care diferă cît de puțin, de la un tipar la altul, e un vers care are o viață organică, în fiecare din tiparele respective, deci trebuiesc *repetate în ambianța lor.*

*

Aforism

Ediția trebuie să *prezinte* imagina cît m[ai] aproape de manuscris. Manuscrisul nu dă lămuriri. — B[o]t[e]z descrie, lămurește, combină 2 var[iante] și nu spune, arbitrează, falsifică. Metoda descriptiv-istorică — metoda adauselor e m[ai] bună.

[F. 10 recto] N.B.
2258, 173 v.
« Ce-nsemnează faptul că mulți ani un fel de sgîrcenie p[entru] hîrtie »?
Em[inescu] n-a avut-o.

Nu se poate vorbi de un sistem infailibil de transcriere.
D[e] p[ildă] 2277, 129:
Orice moment îndeosebi deasupra
E-n orice clipă-n, [desigur] deosebi, deși a rămas vechiul *îndeosebi*

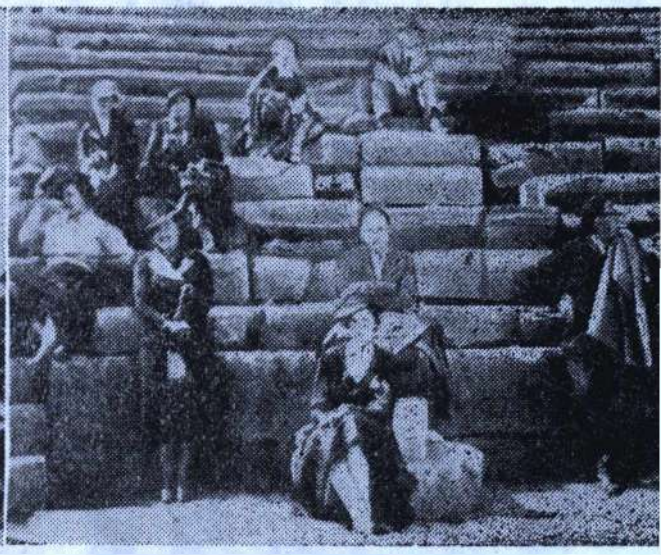
*

Singură o reprod[ucere]· cinematografică ar putea urmări toate cotloanele și misterele creației.

*

A nu repeta, de la noi, nici o variantă, adică a nu face operă de *dedublare.*
Tiparele și transcrierile lui Em[inescu] — parțiale și integrale s[unt] așa de numeroase că dacă ar fi să le reproducem pe toate ar trebui să votăm p[entru] *copia fotografică integrală.*

Pompiliu CONSTANTINESCU

Alte pagini dintr-un proiect de monografie eminesciană

LUCEAFĂRUL *

Există două categorii de interpreţi ai ideologiei din poeziile filozofice ale lui Eminescu. Unii — spirite meticuloase — caută amănuntul şi mai ales identificarea literală a unor idei, concepte, fie în filozofia platoniană, fie în cea schopenhaueriană. Alţii, spirite sintetice, caută o identificare de concepte, fie o împletire a lor, fie o clară identificare într-un concept unitar. Dintre toate interpretările aduse pînă acum *Luceafărului*, cea mai aproape de adevăr mi se pare a d-lui Vianu. Interpretarea lui Dragomirescu este intenabilă. Vianu găseşte o fuziune a platonismului şi a demonismului, ca atribute supreme ale genialităţii distante.

Cheia sentimentală a simbolului ne-a dat-o însuşi poetul. Luceafărul este geniul. Dar în împletirea de motive credem că se mai pot aduce noi contribuţii. Noi descoperim

---

* Continuăm în acest număr publicarea ultimelor articole şi însemnări dedicate de Pompiliu Constantinescu geniului eminescian. Prima parte a acestora a apărut în nr. 3(36)/1979 al revistei noastre (pp. 51—56).

Întregul grupaj — pus la dispoziţia redacţiei de soţia criticului, Constanţa Constantinescu — datează aproximativ din perioada 1936—1941 şi reprezintă un material mozaicat — însemnări, desigur, nefinisate, de lucru, cea ce explică şi unele formulări ezitante ale criticului, ce urmau a fi reluate şi organizate ulterior într-un studiu mai amplu, proiectat de autor în vederea *«unei situări definitive a lui Eminescu — în seria poetică a scriitorilor români»*. (N.R.)

Alături de acelea ale prof. Constantin Cîmpeanu (Dolghi, 1933).

în *Luceafărul* mai multe substraturi. Cel dintîi este folcloric, adică basmul; basmul este aici însă o posibilitate de a ridica pe plan de vis, de subconștient, feeria lirică ce se petrece în sufletul Cătălinei. Basmul se poate identifica și în materialul figurativ. Începutul poemii, anume comparații, întreg capitolul privitor la idila dintre Cătălin și Cătălina, cu expresiile populare cu cadrul de poveste în care se desfășoară dragostea lor — este incontestabil un basm. Apoi aparițiile, în subconștient, ale Luceafărului, întrupat într-un Voevod, ține de același miracol al basmului.

La acest substrat se adaugă cel mitologic-antic: întruparea Luceafărului într-un zeu marin (Neptun), nașterea lui din ape și din chaos și identificarea în Hyperion. Basmul autohton și basmul antic fuzionează într-o unitate armonioasă.

Al treilea substrat este cel demoniac: apariția Luceafărului ca un tînăr cu ochi de mort — vraja obsesivă ce-o exercită asupra fetei, de departe, este un caracter pur demoniac. (Chiar în ipostaza de «reminiscență platoniană», cînd iubind pe Cătălin își amintește și de Luceafăr, asta este tot o expresie a demonicului).

În sfîrșit, conceptul platonic — al superiorității Luceafărului, a[l] despărțirii în două lumi, una a absolutului, a eternității și alta a relativului, a umanului.

Luceafărul este o sinteză a erotismului eminescian; chiar data apariției lui, 1883, ne indică acest sens. Apoi încorporarea romanțelor în poemă aduce ecouri din atîtea romanțe, expresii, imagini, intensități pasionale.

A identifica aceste ecouri este una din cele mai prețioase operații; Eminescu se regăsește aci într-o sinteză a experiențelor lui erotice și în conștiința supremă a genialității lui. Chiar tematic găsim o-nrudire între conștiința genialității din *Pe lîngă plopii...* și *Luceafărul*.

Dîndu-mi din ochiul tău senin
O rază dinadins
În calea tîmpilor ce vin
O stea s-ar fi aprins;

Ai fi trăit în veci de veci
Și rînduri de vieți,
Cu ale tale brațe reci
Înmărmureai măreț.

În care orgoliul este atît de puternic, iar ecourile textuale încă evidente ca în:

Sub raza ochiului senin

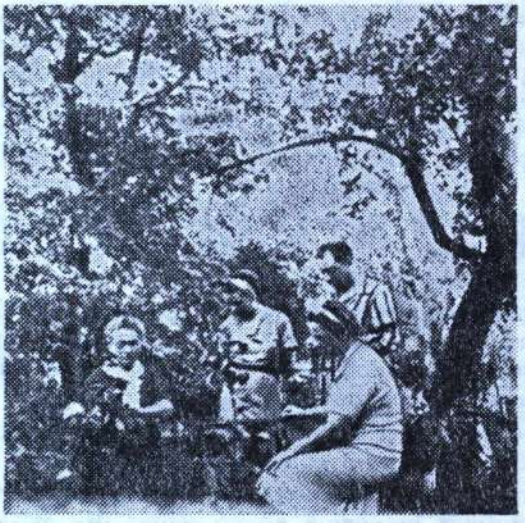
din *Luceafărul* (versul 339) ed[iția] Botez (Ibrăileanu) după cum mai precis, această accentuare a demonismului:

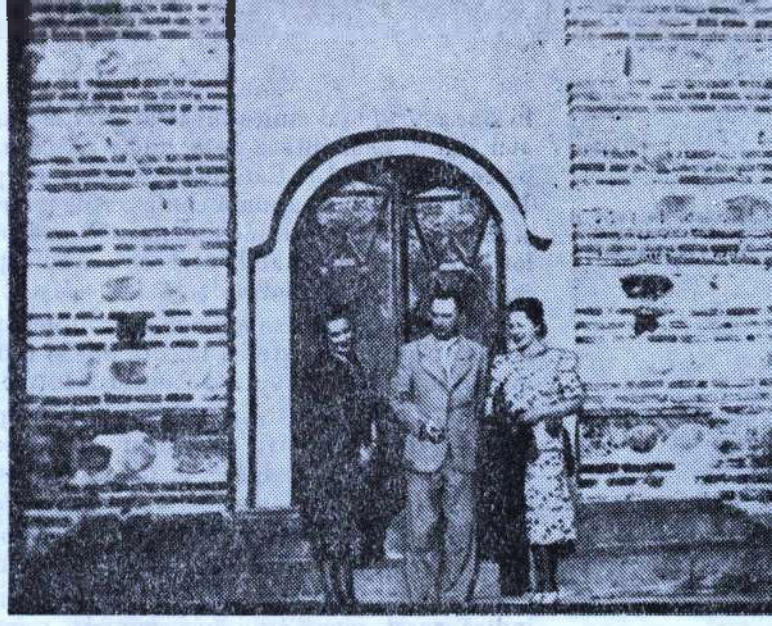
Căci azi le semeni tuturor
La umblet și la port,
Și te privesc nepăsător
C-un rece ochi de mort

amintind demonismul *Luceafărului*, planul de platonism, de răceală ideală și dispreț transcendent al lui, din aparițiile succesive, în fața Cătălinei.

În *Pe lîngă plopii* se găsește nucleul multor elemente din *Luceafărul*.

Apoi expresiile «mireasă», «farmec sfînt», «o oră de iubire» care sunt ecouri din aceeași romanță!

«...O POEZIE A ABSOLUTULUI»

S-a spus că pesimistul este «un idéaliste froissé»; desigur! Pesimismul e o atitudine tragică în faţa vieţii. Fiindcă setea de absolut e contrariată succesiv, în toate aspiraţiile, acela care poartă-n sine sentimente ridicate la cea mai înaltă potenţă— zvîrle dispreţul revoltat existenţii; o găseşte indemnă de aspiraţiile sale şi atunci, fatal, viaţa i se pare poetului un sacrificiu voluntar.

Ca toţi romanticii care privesc viaţa-n esenţa ei primordială — şi poezia lui Eminescu e o poezie a absolutului. Iubirea e un sacrificiu pe altarul acelui spirit metafizic ce trage sforile pentru propriile lui interese: sacrificare pentru un moloh care e «geniul speciei» cum i-a spus admirabil Schopenhauer. Existenţa noastră e tragică prin esenţă, prin determinare; nimic nu-i poate schimba natura. Pesimismul e astfel pur filozofic. N-avem nevoie de o experienţă meschină să detestăm viaţa; ea e meschină faţă de absolutul sentimentelor noastre. Iubirea e trecătoare şi noi o credem eternă; e suprema bucurie de a trăi şi o trăim pentru specie; credem că e fericire şi ne lasă amarul dezgustului. Suntem victimele unei iluzii cosmice, metafizice. Omul e incapabil să schimbe esenţa vieţii; îi rămîne numai revolta; e singura dovadă că nu ne lăsăm cel puţin ideal înşelaţi. Dacă suntem legaţi prin instincte — «*voinţa*» de viaţă, posedăm faţă de alte vietăţi inteligenţa, ea ne dedublează, ia cunoştinţă de noi ca de un obiect exterior (Schopenhauer spune că trupul e un obiect faţă de conştiinţa noastră subiect). Ne revoltăm; deşirăm cu voluptate amară vălul magiei care caută să ne înfăşure ochii.

Şi e ciudat în aparenţă că un pesimist — care blestemă viaţa, tocmai el îi scrutează mai pătimaş amăgirile. Poezia mare lirică e totdeauna tragică; viaţa nu e frumoasă decît fiindcă e scurtă şi strict determinată de legi cărora ne supunem orbeşte şi însingeraţi de durerea conştiinţei răului nostru.

Pe acelaşi plan de viziune absolută, Eminescu transpunea şi poezia erotică şi cea filozofică şi poezia patriotică.

Viaţa e «umbra unui vis al morţii eterne», iubirea — un blestem, căci tot mai multe lacrimi cere.

Singură moartea e realitatea absolută, care ne răspunde negativ la toate celelalte absoluturi.

În toate sentimentele noastre ea e umbra uriaşă pe care ele se proiectează. De aceea iubirea la Eminescu are o rezonanţă de durere; în bucuria ce ne e dat să răzbim, sorbim

și din inexistența ce ne va stăpîni cîndva integral. De aci acea insensibilitate etică, înțelepciune negativă ce se impune trist.

Deci orcum vrei tu poți urma cărarea
Același gol, aceeași adîncime.

MITUL LUCEAFĂRULUI

Luceafărul eminescian nu este un simplu poem, care să mărturisească numai o treaptă, cea supremă, din evoluția lirică a poetului. *Luceafărul* este un mit; de aci posibilitatea lui de a fi divers interpretat, de aci explicația celor mai extravagante comentarii care s-au făcut în jurul lui.

Bogdan-Duică, Dragnea, Boz, Vianu, Călinescu au căutat o interpretare, un sens cosmic, figurat, acestei poeme.

Luceafărul este fără-ndoială un simbol; dar nu este numai un *simbol literar*, acela al poetului neînțeles de umanitatea de turmă, al geniului sortit să fie nefericit. Că

Pompiliu Constantinescu cu soția, la Filipeștii de Pădure și la Curtea de Argeș.

În atmosfera creatoare de la Filipeștii de Pădure

Eminescu însuși și-a explicat astfel poemul — nu înseamnă că el trebuie redus numai la sensul lui aparent, cel mai direct, mai simplu cu putință.

Dintre toți comentatorii, Vianu a adus cele mai prețioase lumini în jurul mitului luciferian. Boz poate a depășit scrisul, l-a complicat talmudic, din dorința de a explica o viziune metafizică a lumii, un univers liric nu numai eminescian, dar și un univers etnic sublimat în poem. Este o lunecare dincolo de esența poemului, o lunecare în conjuncturi, în gol. Universul liric eminescian este prezent și în *Luceafărul*. Acea atmosferă de inegalabilă *feerie lirică*, de univers transfigurat din basm, din stelar, cosmic este prezentă și aci. Numai că *Luceafărul* depășește pe Eminescu însuși, îl înglobează într-un mit, îl cuprinde integral. *Luceafărul* este cheia de boltă a liricii lui; ideologia, sensibilitatea, cultura — toate au fuzionat aci, într-un mit. Dacă ar dispărea toate poeziile lui Eminescu — s-ar putea reconstitui personalitatea lui, lirica lui erotică, metafizică, peisagiul, obsesiile lui esențiale — numai din *Luceafărul*. Eminescu este din rasa marilor lirici, a cărui operă este de o uimitoare organicitate. Atîtea imagini,

Peregrin sentimental prin Grecia.

ecouri, peisagii... își *corespund*, în *Luceafărul* ca romanțele, elegiile, *Scrisorile* lui. *Luceafărul* este mitul personalității poetului; cheia de boltă a personalității lui.

O interpretare a poemei în acest înțeles este mai sugestivă, mai importantă decît ipotezele asupra conceptelor ideologice. O reconstituire a liricii eminesciene prin *Luceafărul*, iată ce ne propunem.

Construcția simfonică a *Scrisorilor* se găsește și în *Luceafărul*. Refrenurile, temele lirice, melodii împletite sunt structurale.

Trei planuri: celest *(Luceafărul)*
feeric *(Cătălin-Cătălina)*
mitologic *(subconștientul)*

NATURA — VALOARE SUBIECTIVĂ

În poezia lui Eminescu nu există pastel pur, deși natura este un cadru nedespărțit al tuturor viziunilor lui. Există o natură funebră, ca-n *Melancolie*, o natură feerică, din substanța *Mioriței*, în *Mai am un singur dor*, o natură de basm pur în *Călin*, unde fantasmagoria lirică ia formele unui univers de o paradiziacă lumină. Apoi este natura din toate elegiile, din romanțele lui erotice, în care figura iubitei este o divinitate ce-și desfășoară grațiile într-o ploaie de flori, în farmec lunar, în șopot de izvoare și în pulbere de stele. Elementul cosmic, cu sens universal și metafizic al naturii, are înțelesul unei participări, al unui decor înviat prin efuzii lirice.

Un sentiment teluric, de o valoare metafizică, de integrare a omului în cadrul lui firesc și feeric, străbate lirica eminesciană. Cultul pămîntului este cultul vieții și al morții laolaltă. Este semnificativă acea stare de ascultație postumă din *Mai am un singur dor*. Simțurile poetului au o existență și după moarte. Decorul naturii va fi simțit și după dispariția lui. Sensul logodnei mistice din *Miorița*, cu moartea, cu natura, este aci potențat într-o alegorie cosmică.

Acest simț al pămîntului, această transcendență cosmică îi dă putința poetului să trăiască afectiv și alte lumi. Dovadă, în *Sărmanul Dionis*, în existența lunară a eroului, dovadă în *Mortua est*, acea ipoteză spiritualistă, în care sufletul moartei va pluti într-un eden feeric; dovadă că poetul poate trăi cauza primă și cauza ultimă, în *Scrisoarea I*, nașterea universului, concepută ca o primă imagine a naturii cosmice sau în acea rupere de echilibru universal, din viziunea finală a «bătrînului dascăl» din aceeași poemă.

Din această viziune derivă altă valoare internă a liricului — aceea a timpului absolut, în *Scrisoarea II* (partea de evocare a adolescenței), în *Luceafărul*, în drumul prin chaos, pe care-l străbate Luceafărul, din timpul absolut al peregrinărilor din *Sărmanul Dionis*.

Statismul concepției despre viață și univers îi dă poetului acest simț al absolutului, al identității cu sine a morții, vieții și naturii.

INTEGRARE ÎN ETNIC

Este sigur că în Eminescu se împletesc aceste fibre: literatura populară, cultura clasică și romantismul german, în care intră și filozofia lui Schopenhauer.

Însuși Maiorescu, în *Eminescu și poeziile lui* relevă că poetul a ridicat un fond etnic la valoare universală. Citează poezii ca *Doina*, *Ce te legeni codrule*, în care prelucrează motive populare, indică profunda cunoaștere a limbii, literaturii populare și a trecutului istoric. Materialul adunat de Chendi și tot cultul sămănătorist din jurul lui Eminescu pun aceeași idee-n lumină.

Dificultatea problemei este în ce măsură Eminescu a luat contact şi a potenţat fibra sensibilităţii etnice. Contemplativitatea lui are acest caracter. Gherea, în studiul consacrat poetului, observă două atitudini: cea care vine din raţiune, în poezia filozofică *(Mortua est, Scrisoarea I, Epigonii, Împ[ărat] şi proletar)* este pesimistă. Cea din elegii şi romanţe, din cultul naturii este spiritualist idealistă şi naturalistă (mai just ar fi naturistă). Dar explicaţia e falsă. Gherea o vedea în influenţa mediului junimist, care a modificat firea optimistă a poetului. Observaţia e justă, dar explicaţia trebuie aiurea căutată. Eminescu are două viziuni: una raţional speculativă (în timp, spaţiu şi cauzalitate), pesimistă — una simbolică în care *voinţa* schopenhaueriană îşi creează o lume de *feerie lirică. Feeria lirică* trebuie explicată tot din filozofia pesimistă, ca o atitudine scoasă din grupul celor 3 factori (cauzalitate, timp, spaţiu); astfel se explică şi proza politică.

Eminescu, prin contemplativitate, se pune-n contact cu lirica populară, cu feeria de basm a folclorului, cu fibra etnică. Nu numai filozofia budistă, cum observă Vianu, îi provoacă acea legendară recreare a universului din elementele lui (luna, soare, codru, apă, vînt) din *naturism.* Aci se leagă *Em[inescu]* cu Hogaş, cu Sadoveanu [1]. Aci trebuie intuită acea *feerie lirică,* nostalgia, idealismul, mistica şi frenezia interioară eminesciană. E o metafizică a pămîntului, este ceea ce l-a legat de Creangă — dar el a sublimat prin filozofie, a universalizat prin cultură. Chiar în *Mortua est* sunt elemente de basm, în ipoteză spiritualistă.

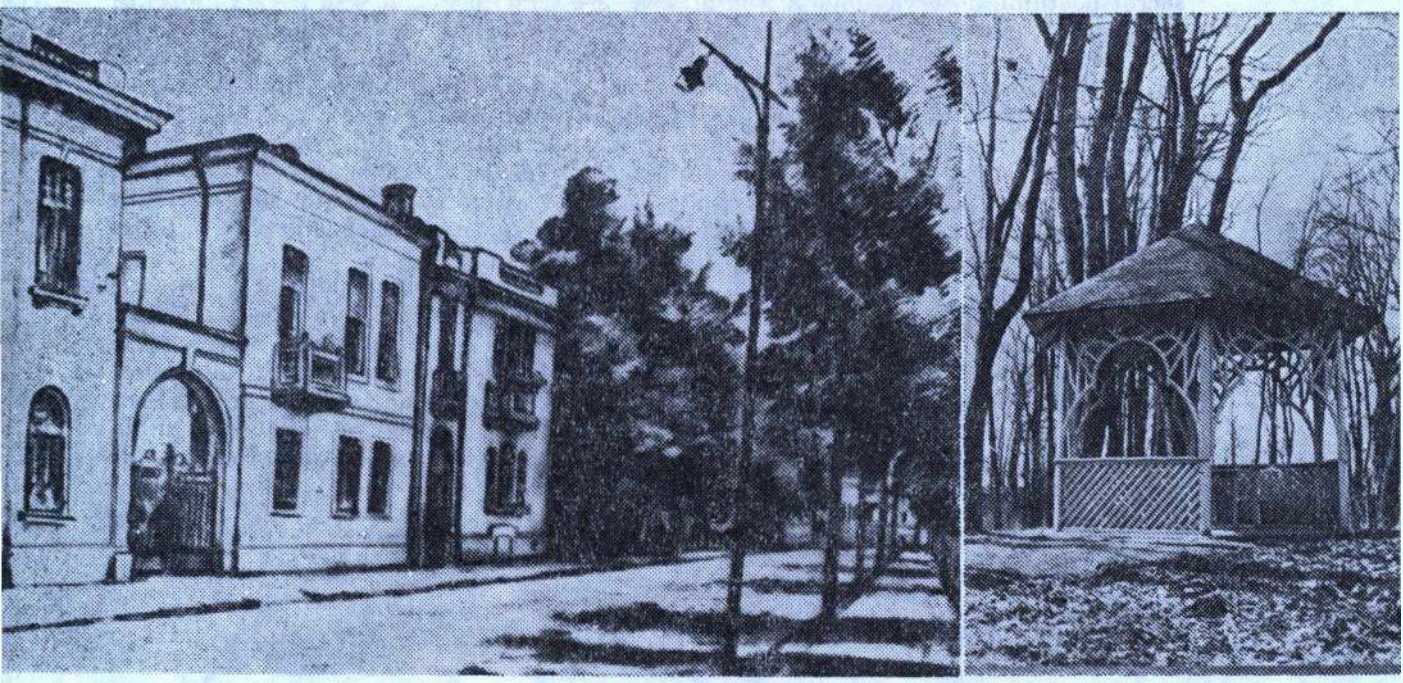
SUCCESIUNEA LUI EMINESCU

În paginile ce urmează nu vom face o schiţă de istorie literară, fiindcă am risca să întreprindem un catalog sec de nume şi titluri de cărţi; ceea ce încercăm este mai mult şi mai puţin, în acelaşi timp; intenţionăm să desprindem cîteva linii de orientare, în literatura noastră post-belică şi cîteva planuri de perspectivă, într-o desfăşurare istorică, a ideii de creaţie. Succesiunea în timp a generaţiilor literare este, în fond, o succesiune de peisagii spirituale, o alternanţă de dominante, care se desprind uneori dintr-o tradiţie, continuînd-o, modificînd-o, iar alteori apar ca opoziţii complimentare, în structura unei culturi.

Generaţia de la 1848 a improvizat o literatură, în marginea istoriei care se făcea, cu ajutorul ei, crezînd că imaginea ei temporală se poate substitui într-o imagine de durată a spiritului românesc; generaţia revoluţionară a avut iluzia de sine a tuturor iniţiatorilor, care echivalează bunele intenţii cu eternele realizări. Un Eliade Rădulescu, un Alecsandri, un Bolintineanu, un Alecu Russo şi chiar Kogălniceanu, pînă la un punct, manifestau un entuziasm de asimilare a culturii moderne şi o transplantare a problemelor, rezolvate de mult aiurea, în spiritualitatea românească. Rolul paşoptismului literar ne apare astăzi ca un agent foarte activ, la suprafaţa creaţiei, ca o agitaţie a unor zăcăminte neexploatate, adormite în spiritul românesc, din a căror descoperire se va hrăni creaţia ulterioară. Ideea «duhului naţional» este însă centrul din care iradiază toate eforturile de creaţie ale generaţiei lansată de Kogălniceanu, ea este patrimoniul comun al scriitorilor paşoptişti. Alecsandri intră în contact cu «duhul naţional» prin publicarea poeziei populare, Alecu Russo prin comentarul aplicat la această expresie a lui şi prin elogiul pe care-l aduce «limbii istorice» create de-a lungul timpului de popor. Kogălniceanu descoperă acelaşi drum în istorie, prin tipărirea cronicilor, prin restaurarea istoriei naţionale, în centrul conştiinţei româneşti şi prin încercarea de-a scoate din iobăgie, prin împroprietărire, pe ţăran.

[1] Cf. *Peisagiul în literatura românească* de Pompiliu Constantinescu.

ADDENDA ET CORRIGENDA /1

O SCRISOARE A LUI EMINESCU CĂTRE JUNIMIȘTI

[București, 9-23 februarie 1878]

Iubite prietene,

Spun drept că n-aveam de gînd a mai tipări versuri. Această cură radicală de lirism o datoream *Junimii* din Iași, căci desigur că pentru convulsiuni lirice rîsul e mijlocul cel mai bun și — cel mai rău. Atîrnă adică totdeuna de valoarea ce este-n ele și de valoarea ce le-o dă autorul. Acest din urmă punct e mai cu samă important, nu pentru deșertăciunea personală (departe de mine aceasta) dar pentru convingerea că lucrezi sau nu în zădar. Eu sunt scriitor de ocazie și dacă am crezut de cuviință a statornici pe hîrtie puținele momente ale unei vieți destul de deșerte și ne-nsemnate, e un semn că le-am crezut vrednice de aceasta. Dacă forma, pe care ele a-mbrăcat-o, e vrednică de rîs, vei concede că nu aceasta a fost intenția mea și c-atunci e mult mai·bine ca să nu se publice niciodată. În orice caz eu n-am vrut să le dau o formă ridiculă și dacă sunt greșeli, eu din parte-mi am cîntărit orice cuvînt.

Deci trimit această coală de versuri, făcînd trei rugăminți cît se poate de stăruitoare, a căror împlinire voi privi-o totdeun[a] ca un deosebit semn de prieteșug ... 1. Să nu se schimbe nimic din ceea ce am scris, căci îndată ce ies tipărite cu iscălitura mea, răspunderea greșelelor mă privește pe mine; 2. să se tipărească tuspatru deodată; 3. să nu aibă în marginele putinții nici o greșală de tipar.

Multe închinăciuni pentru toată *Junimea* și pentru fiece «junimist» îndeosebi, iar mai cu samă mă închin cu multă plecăciune cuconului Drăgănescu și stăruitoriului

întru cele bune şi creştineşti Creangă. Dacă n-am scris multora dintre ei, după scrisori primite, precum lui Conta, Creangă, boerului Drăgănescu şi celui «*tout à fait ramoli par les petites modistes*», Xenopol, cauza e că la „*Timpul*" am în fiece zi de umplut o coală de tipar (împreună cu Slavici) şi această masturbaţie intelectuală ne face incapabili de a ne aduna minţile.

Junimii de aici i s-a stricat rostul cu Rossi. Păn' la venirea acestui genial actor, ţineam regulat vinerile şedinţă în cari s-a citit aforismele lui Schopenhauer, capitole din Bălcescu, o novelă a lui Slavici *Gura satului*, o traducere în versuri a lui *Ruy-Blas* (Ol.), apoi versurile mele, ce vi le trimet, c-un cuvînt *Junimea* de aici a mers păn' acum strună. De la venirea lui Rossi, serile toate ale săptămînii sunt prinse.

După listă avem aici pe următorii: Odobescu, Păucescu, Mandrea, Th. Rosetti, Nica, Slavici, Aug. Laurian, Ştef. Mihailescu, Teodorescu, Olănescu, Filibiliu, V. Păun, Botea, Puşcariu ş.a.

[M. EMINESCU]

*

Această scrisoare este, probabil, prima expediată de Eminescu unui prieten rămas la Iaşi după stabilirea sa la Bucureşti în luna octombrie 1877, ca redactor la ziarul „*Timpul*", unde fusese chemat stăruitor de Ioan Slavici. Cel dintîi editor al textului în discuţie, I. E. Torouţiu (*Studii şi documente literare*, IV, Bucureşti, *Institutul de arte grafice „Bucovina"*, 1933, pp. 134—136), este de părere (*cf. Note*, p. 296) că «*după cuprins se poate presupune că scrisoarea este adresată lui Iacob C. Negruzzi*» datînd-o «*ianuarie sau februarie 1878*».

Casa din str. Plantelor (Bucureşti) şi „obloşcul lui Eminescu" de la Măgurele (astăzi dărîmat)

Pentru luna *februarie 1878* optase şi Gh. Bogdan-Duică într-o notă, *Scrisoare ciornă a lui Eminescu*, pregătită pentru tipar prin 1931—1932, dar apărută postum în revista lui Leca Morariu, „*Făt-Frumos*" (an XIV, n-rele 5—6, septembrie-decembrie 1939, pp. 136—137), deşi într-o altă însemnare, *Eminescu şi Rossi* (*loc. cit.*, p. 117), opta pentru «*februarie sau începutul lui martie*» 1878.

Noi înclinăm să datăm această scrisoare *februarie 1878*, chiar cu oarecare exactitate, *9—23 februarie*, *prietenul* căruia i se adresează Eminescu fiind în mod absolut sigur Iacob Negruzzi, «redactorul răspunzător» al „*Convorbirilor literare*".

Argumentul hotărîtor în favoarea acestei datări este referinţa la turneul triumfal în Bucureşti al trupei celebrului actor italian Ernesto Rossi („*Timpul*" din 1 ianuarie 1878 anunţa 14 reprezentaţii pe care acesta urma să le susţină în capitală). Eminescu însuşi publică o scurtă *cronică*, *Reprezentaţiile Rossi* (în „*Timpul*", nr. 22, din 28 ianuarie 1878), la sfîrşitul căreia afirmă că «*ne declarăm cu asupra de măsură învinşi de jocul puternic al marelui maestru italian*» (cf. M. Eminescu, *Articole şi traduceri*, I, Ediţie critică de Aurelia Rusu, *Introducere* de Aurel Martin, Bucureşti, Editura „Minerva", 1974, p. 234).

Cum «vestitul comandor Ernesto Rossi» se afla la sfîrşitul lunii februarie la Iaşi, după ce dăduse la Bucureşti un spectacol (cu piesa *Doi sergenţi* «în beneficiul său,» despre care Eminescu însuşi scrie o cronică şi mai entuziastă (*«sublim de la început pînă la sfîrşit, jocul maestrului, la încheiere, ajunge la culme şi ne răpeşte minţile» — „Timpul"*, nr. 39, din 19 februarie 1878: *cf. ed. cit.*, p. 238), este clar că scrisoarea a fost expediată la Iaşi, lui Iacob Negruzzi, în ultimele două decade ale lunii februarie 1878. Argumentul se întăreşte printr-o preţioasă mărturie a lui Slavici, într-o scrisoare către Iacob Negruzzi, datată *Bucureşti, 8 februarie 1878*, din care citäm următorul fragment: «Mă întrebai de întrunirile literare de la Bucureşti. La începutul „sesiunei" erau minunate. De cînd a venit însă Rossi la Bucureşti, abia mai e chip de a aduna oameni. Despre Rossi nu Vă scriu nimic, fiindcă am de gînd să scriu o dare de seamă în „*Timpul*" şi sperez că o veţi ceti pe aceea. Deocamdată mă mărginesc a Vă mărturisi, că eu unul mă simt fericit de a putea zice, că am gustat în această viaţă trecătoare şi arta lui Rossi. Cu atîta viaţa îmi este mai bogată.

Eminescu zice că Vă trimite poeziile. Pe această promisiune nu dau însă nimic» (I. E. Torouţiu, *op. cit.*, II, 1932, p. 288 — *subl. n.*).

«*Coala de versuri*» trimisă de Eminescu (*Povestea codrului, Povestea teiului, Singurătate, Departe sunt de tine ...*) apare în „*Convorbiri literare*", XI, nr. 12, din 1 martie 1878, după o absenţă a poetului, din paginile revistei, de mai bine de un an

(ultima poemă publicată fusese *Strigoii*, în nr. 9, din 1 decembrie 1876).

Cauzele acestei absenţe pot fi mai multe, dar nu-s prea uşor de elucidat, chiar dacă unele mărturii indirecte, precum şi această scrisoare a lui Slavici către Iacob Negruzzi, îndreptăţesc concluzia că relaţiile lui Eminescu cu „Junimea" ieşeană şi cu organul ei de publicitate ajunsese, în această perioadă (1877), la unele asperităţi, ca să nu spunem disensiuni. Este sigur că în şedinţele „Junimii" de la Iaşi unele din poeziile sale se vor fi izbit de lipsa de înţelegere şi gust a unora din membrii societăţii, absenţa lui Maiorescu (se mutase la Bucureşti în 1874) lăsînd nesancţionată incomprehensiunea faţă de o creaţie ce depăşea cu mult nivelul de înţelegere al «*caracudei*» zgomotoase, înclinată uneori să arunce, în discuţii, ofense şi chiar trivialităţi. Altfel, este foarte greu de explicat mîhnirea poetului, detaşarea lui înalt-ironică din aceste versuri (*Ms. 2260, f. 25*), publicate prima dată de Gh. Bogdan-Duică (în *Buletinul „M. Eminescu"*, I, fasc. 3, 1930, p. 72):

«Şi tot mai bună soartă, decît la Convorbiri
Ca nimeni să citească a tale izvodiri...
La ce să dai hîrtia cu şiruri numărate,
Pe-a caracudei labe păroase, nespălate?
Şi pierzi a ta viaţă şi creerul îl storci
Zvîrlind mărgăritare în troaca unor porci!»

Iacob Negruzzi ştia prea bine că fără colaborarea lui Eminescu revista *„Convorbiri literare"* nu va putea să-şi menţină prestigiul pe care, la această dată, îl dobîndise din plin. Încă la Iaşi fiind «redactorul răspunzător» îl va fi solicitat mereu pe poet să-i dea ceva pentru revistă, dar acesta, poate supărat, în mod sigur tracasat de multe lucruri, între care conflictul cu direcţia ziarului *„Curierul de Iaşi"*, precum şi neliniştile vieţii sale intime, îl vor fi făcut să amîne îndeplinirea promisiunii făcute. Cît priveşte situaţia în care se găsea, imediat după venirea în capitală, informaţii demne de încredere găsim în corespondenţa Ioan Slavici-Iacob Negruzzi de la sfîrşitul anului 1877.

Înainte de a pleca din Iaşi, în octombrie 1877 Eminescu promisese ferm lui Iacob Negruzzi colaborarea sa în continuare la *„Convorbiri literare"*. O dovadă este scrisoarea către Slavici din 22 noiembrie 1877 în care «redactorul răspunzător» îl roagă pe colegul de redacţie al lui Eminescu să-i aducă aminte de «*poeziile*» promise pentru revistă. Din motive greu de ştiut, poetul nu era încă dispus să onoreze imediat promisiunea. Poate că aştepta o lămurire şi o invitaţie chiar de la Iacob Negruzzi însuşi.

Prozatorul ardelean, coleg de redacţie şi prieten apropiat al lui Eminescu, îl va fi consiliat pe poet, dar cunoscînd, probabil, ceva din motivele necazului, se arăta mai mult dispus să-l ţină la curent pe redactorul *„Convorbirilor literare"* cu activitatea şi greutăţile acestuia în noua sa ipostază de gazetar. În scrisoarea din 14 decembrie 1877 Slavici comunica prietenului de la Iaşi: «pentru ca să Vă vorbesc de Eminescu, el lucrează cu zel, şi cu mai multă bună-credinţă decît mine. Nu îi strică decît lipsa de lemne de foc» (I. E. Torouţiu, *op. cit.*, II, p. 286), ca Negruzzi să răspundă imediat, la un mod care trădează existenţa unui conflict latent între el şi poet privind colaborarea la revistă: «Eminescu nu se ţine de cuvînt. Îmi făgăduia la plecarea lui că îmi va trimite un teanc de poezii originale şi n-am primit nici o faţă măcar. *Vra să-i scriu direct lui? Vci face asta cu mulţămire*» (*Scr.* din 18 decembrie 1877, în I. E. Torouţiu, *op. cit.*, III, 1932, p. 202 — *subl. n.*).

Peste cîteva zile, la 20 decembrie, Slavici îl informa pe Iacob Negruzzi că nici el, nici Eminescu nu vor putea să trimită «*portretele*» pentru *Albumul „Junimii"*, iniţiat de secretarul societăţii, pentru motivul că nu au bani ca să se «*pozeze*»: «Eu şi Eminescu nu vi le putem trimite [*fotografiile, n.n.*], ar trebui să ne „pozăm", pentru ca să ne „pozăm" ar trebui ca să avem bani, iară pentru ca să avem bani, ar trebui să ne trimiteţi D[umnea]voastră din Iaşi».

În aceeaşi scrisoare, meticulosul ardelean îl înştiinţa pe redactorul *„Convorbirilor"* că va vorbi iar cu Eminescu «*de poeziile pe care Vi le-a promis*» înainte de plecarea la Bucureşti. Putem bănui că poetul a primit mesaje de a relua colaborarea şi în scrisorile (necunoscute încă) primite de la Conta, «boerul Drăgănescu» (Nicu Gane) şi A. D. Xenopol, dacă nu cumva i s-o fi adresat, în vreo epistolă, direct Iacob Negruzzi. Altfel, nu s-ar putea explica hotărîrea sa de a se adresa, în sfîrşit, acestuia, prin scrisoarea din februarie 1878, şi într-o manieră aşa de categorică privind dorinţa de a i se respecta, fără nici o împotrivire, voinţa de autor, cînd altă-

dată, la începutul colaborării sale la *„Convorbiri literare"*, acorda lui Iacob Negruzzi libertatea să-i modifice, dacă va crede de cuviință, unele versuri. Perpessicius avea dreptate atunci cînd spunea că această scrisoare, cu justificările privind statutul poetului și condițiile puse pentru o continuare a colaborării, «ne introduc într-un capitol obscur al biografiei eminesciene și într-un parantez misterios al relațiilor lui cu „Junimea»» (*Note și comentarii*, la M. Eminescu, *Opere*, II, *Fundația pt. lit. și artă*, 1943, p. 2).

Nu ne putem imagina că această scrisoare, neobișnuită ca ton, în schimbul epistolar dintre Eminescu și Negruzzi, n-a fost expediată. E greu de crezut că poeziile trimise după o pauză așa de mare (și apărute în numărul din 1 martie al revistei) n-au fost însoțite de cîteva rînduri cît de cît lămuritoare. Curiozitatea e alta: autograful acestei scrisori n-a fost difuzat, ca în atîtea alte cazuri, de Iacob Negruzzi, și nici nu s-a găsit, după moartea lui, între manuscrisele lăsate, de unde concluzia că ea a fost poate distrusă cu bună știință de către destinatarul ei.

Scrisoarea s-a păstrat într-un concept, în *Ms.*-ul *2255*, ff. 312—314, de la Biblioteca Academiei R. S. România, de unde transcriem textul cu cîteva deosebiri de lecțiune față de primii săi editori, I. E. Torouțiu și Gh. Bogdan-Duică (acesta a dat, în subsol, și variantele la care Eminescu a renunțat). Pentru prima parte, pînă la al treilea paragraf, se cuvine să facem o referință și la Perpessicius care a transcris-o *(loc. cit.*, p. 2*)* după ciorna existentă în *Ms. 2255*.

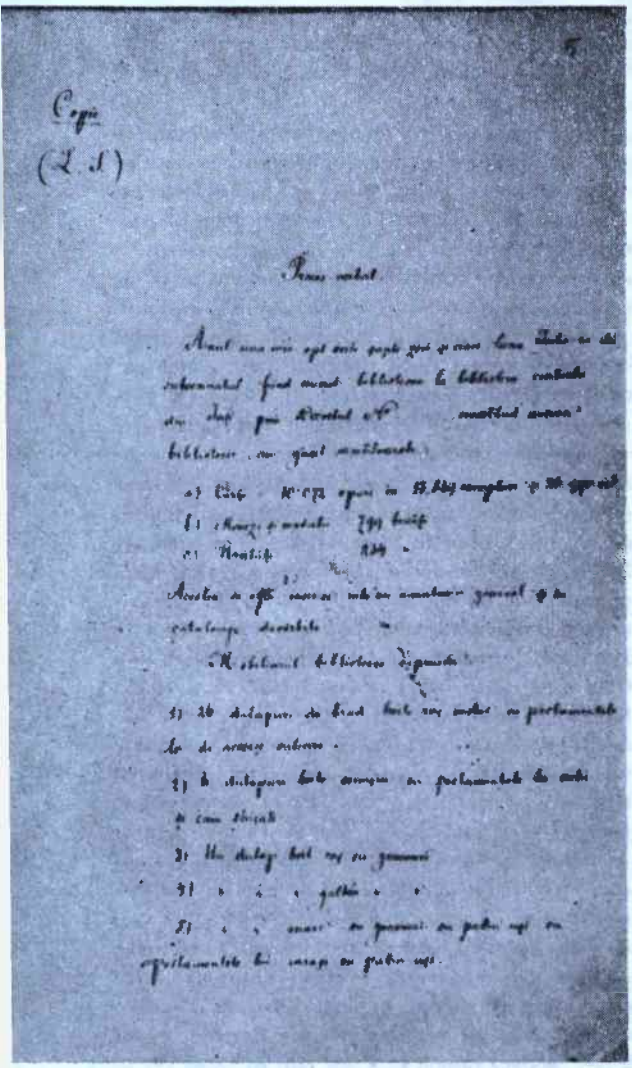
Diferențele de transcriere, față de reproducerile anterioare, sunt următoarele: în loc de «*puține* momente» (la Bogdan-Duică și Perpessicius), «*marginea* puținții», «*stăruitorului* ... Creangă» (la Bogdan-Duică, «*slăvitorului* ... Creangă»), «țineam *vinerea*», la Torouțiu, am rectificat, potrivit manuscrisului, în «*puținele* ...», «*margi*nele ...», «*stăruitoriului* ...», «...*vinerile*». Deși consecvent în transcrierea textului eminescian care n-a suferit vreo alterare sau modificare în cursul elaborării, I. E. Torouțiu, publicînd această scrisoare greșește într-un singur loc, atunci cînd pentru efect reține, în corpul textului, un cuvînt suprimat de autor, în loc să-l transcrie pe acela adăugat deasupra lui: «să nu se schimbe *o iotă*», în loc de «... *nimic*» (această formă ultimă este reținută și de Bogdan-Duică).

Republicînd aici această scrisoare, nu este nevoie să facem o expunere a sistemului de transcriere pe care îl folosim în ediția critică a *corespondenței* lui Eminescu, la care lucrăm. Precizăm doar că păstrăm formele fonetice și lexicale specifice scrisului eminescian, nu puține regionale, moldovenești, pe care aproape toți editorii de pînă acum le-au unificat, folosind argumente mai mult sau mai puțin discutabile. Am păstrat, în consecință, forme ca: *totdeuna* (la Torouțiu, *totdeauna*), *samă* (la Perpessicius, *seamă*), *ridiculă*, *greșală*, *boer*, *cari*.

O precizare trebuie făcută în legătură cu cuvintele și fragmentele pe care Eminescu le-a suprimat în ciorna scrisorii sale, fie renunțînd la ele definitiv, fie adăugînd altele în locul lor. În ce ne privește, în loc să le reproducem, în corpul scrisorii, între paranteze ascuțite ⟨ ⟩, alterînd, într-un fel, cursivitatea textului, noi le reproducem, selectiv, în aceste note, avînd credința că așa trebuie procedat la o editare filologică, chiar și atunci cînd nu avem în față manuscrisul autograf, ci doar un concept cum este acesta. Iată cîteva din aceste forme abandonate sau modificate, se poate bănui, chiar în timpul redactării: «căci desigur că ⟨*față cu elucubrațiuni*⟩ pentru convulsiuni lirice»; «eu sunt ⟨*poet*⟩ scriitor de ocazie»; «am crezut de cuviință a ⟨*stabili puțincle*⟩ statornici»; «să nu se publice ⟨*de loc*⟩ niciodată»; «dacă sunt greșeli, ⟨*te pot asigura vei*⟩ eu din parte-mi»; «să se tipărească tuspatru deodată ⟨*sau nici una*⟩»; «și stăruitoriului între cele bune și creștinești, Creangă, ⟨*precum și budaistului scriitor iubitor de fete tinerele Pogor*⟩»; «tout à fait ⟨*abimé*⟩ ramoli»; «⟨*am citit eu*⟩ apoi versurile mele ⟨*de ale mele*⟩, ce vi le trimet»; «după listă ⟨*sunt*⟩ avem aici pe următorii: ⟨*T. Maiorescu*⟩».

Mihai DRĂGAN

ADDENDA ET CORRIGENDA/2

PROCESUL DE LA «ÎNALTA CURTE DE COMPTURI»

FONDUL DOCUMENTAR AL «ÎNALTEI Curți de Compturi» păstrează și dosarul «referitor la conturile de gestiune ale Bibliotecii Centrale din Iași pe anii 1874 și 1875 (Bibliotecari-poetul M. Eminescu și D. Petrino» [1].

1. Pentru prima dată în fața instanței

Sînt cunoscute datele numirii celor doi poeți în funcția de director al bibliotecii ieșene: M. Eminescu de la 1 septembrie 1874 pînă la $\frac{31}{1}$ *iulie 1875, iar Dimitrie Petrino de la 1 iulie 1875, cu o mică întrerupere, pînă la moarte, în 1878* [2].

În momentul părăsirii postului, M. Eminescu lasă în custodie lui D. Petrino, succesorul său, fondul de carte și inventarul general al bibliotecii, printr-un document redactat de el și semnat de amîndoi.

Dar după un an, în septembrie 1876, Poetul este adus în fața Tribunalului din Iași, în urma rapoarte-

[1] Arhiv. Stat. fond Înalta Curte de Compturi, Dos. Nr. 35/1874. Numărul vechi, dat atunci, era 452/1876. Sus, în stînga, e însemnat numele «M. Eminescu». Dosarul se intitula: «Înalta Curte de Compturi — Dossaru — Anul 1876. Comptul Bibliotecei Centrale din Iassy pe anul 1874 și 1875». Arhivistul Radu Ionescu, de la Direcția generală a Arhivelor Statului, atrăgea dealtfel atenția cercetătorilor asupra acestui fond, în articolul *Noi fonduri la sala de studiu*, publicat în *„Revista arhivelor"*, nr. 4/1978, fără însă a stărui în prezentarea problemelor care constituie acum scopul intervenției noastre.

[2] Numirea în această funcție a celor doi poeți se datorează, în bună măsură, lui Titu Maiorescu, care era în acel timp ministrul cultelor și al instrucțiunii publice. E posibil ca în vizitele întreprinse la Cernăuți în familia Hurmuzachi (din care, după mamă, făcea parte și D. Petrino), începînd cu 7 aprilie 1874, pentru aducerea documentelor «Colecției Hurmuzachi» la București, mentorul „Junimii" să-l fi întîlnit pe acesta și să-l fi invitat în țară, promițîndu-i și o slujbă. Nu sîntem de părere că a fost un aranjament de culise între conservatori și liberali, cum se afirmă în general, deoarece opoziția dintre cele două facțiuni politice era atunci extrem de dură și ireconciliabilă. Aproape toți istoriografii eminescieni au văzut în înlocuirea lui Eminescu cu D. Petrino o calamitate greu de admis și de explicat. Dar cum bine a observat Perpessicius (în *Prima sesiune științifică de bibliologie și documentare*, 1955, p. 215) poetul a fost avansat în

lor înaintate de confratele său ministerului de resort, în care se semnala absența unui număr mare de volume și a unei părți din mobilierul bibliotecii. Despre acest proces s-a scris mult, mai ales după publicarea documentelor la începutul secolului, aproximativ prin 1914[3].

2. În legătură cu gestiunea bibliotecii din Iași

Dincolo de dedesubturile afacerii învederate, de mașinațiile politice și indiferent de numele celor care au înaintat instanței dosarul Bibliotecii din Iași, Dimitrie Petrino avea temeinice motive de îngrijorare cu privire la fondul de valori al bibliotecii de care răspundea.

A fost încheiat, cum arătam mai înainte, un proces verbal de primire-predare. Preluarea în detaliu a fost efectuată după registrele de evidență. Cu siguranță că s-au constatat nereguli perpetuate de la ceilalți bibliotecari — în special de la Cezar Cătunescu și Samson Bodnărescu. Pare totuși bizar că autorul Scrisorilor, *deși nu a preluat fondul bibliotecii cu acte, îl predă cu proces-verbal! Imediat după ce a luat în primire, D. Petrino a plecat într-un concediu de două luni, lăsîndu-l pe Eminescu, cu aprobarea ministerului și cu acordul poetului, mai departe director. Acest concediu a fost interpretat de majoritatea exegeților eminescieni ca o insidie a lui Petrino, ca o cursă revanșardă întinsă lui Eminescu. Dar D. Petrino, după legile de-atunci, avea drept la concediul de vară, chiar dacă abia fusese numit. Și Eminescu beneficiază de același drept, primind salariul de revizor, deși activitatea propriu-zisă o începe tocmai în toamnă. Apoi, cu toate că semnase un act prin care Eminescu era complet degrevat de orice responsabilitate, D. Petrino îi încredințează acestuia, fără să-i ceară nici o garanție în scris, întreaga bibliotecă. Cît de important era pentru Eminescu să rămînă în continuare în lumea cărților e ușor de bănuit dacă avem în vedere că în acea perioadă poetul lucra la redactarea fișelor biografice cerute de dicționarul Brockhaus, la care colabora, și selecta texte pentru o carte de lectură.*

E greu de presupus că Petrino avea să bănuiască în acel moment ceea ce a urmat.

În fața tribunalului, acesta îl acuză pe Eminescu de «rea-credință», pentru că poetul dusese cu sine cărți și mobile nu în timpul gestiunii proprii, ci în interstițiul de două luni, cît îl suplinise. Iar Eminescu, expunîndu-și motivele, chiar a recunoscut la interogatoriu acest lucru, obligîndu-se să le înapcieze.

Interogat și făcut în egală măsură vinovat de dezordine, de lipsă de evidență și de înstrăinare de cărți, S. Bodnărescu însuși se angajează să le recupereze și să le restituie nu înainte de a-i reproșa lui Eminescu, însă cu timidă tonalitate amicală, în fața judecătorului de instrucție, refuzul de a prelua cu acte biblioteca și aminarea termenului de primire. Lucru explicabil dacă ținem seama de psihologia eminesciană și de faptul că Poetul prelua gestiunea de la un prieten.

Într-o scrisoare din 25.XI.1876[4] *Eminescu îi adresează lui S. Bodnărescu rugămintea: atunci* «Cînd vei fi interogat, te rog spune adevărul». [...] Orice evazivitate din partea ta ar fi o bănuială asupra mea». *Mai sus recunoaște că* «de restituirea prețului cărților lipsă nu vom scăpa». *Care era «adevărul»? Tocmai acesta: de a recunoaște dezordinea din bibliotecă, nepredarea fondului cu acte, precum și absența unor volume pe care Bodnărescu le împrumutase sau le luase pentru sine.*

Ceea ce urmărea D. Petrino era «ca biblioteca din Iași să revie în posesiunea cărților ce lipsesc din ea din timpul Direcțiunei D. D. Bodnărescu și Eminescu», deși acesta din urmă declarase, la interogatoriul din 9.XI.1876, că «sistemul vicios de ținere a bibliotecii produce aparența acestei lipse». *În scrisoarea din 18 iunie 1875 către T. Maiorescu, îl încredința pe acesta chiar că ordinea bibliotecii «*e altfel îndestul de mare»[5]. *După cum se știe, cărțile nu au mai putut fi recuperate integral.*

Judecătorul Petre Stoica din deferență, se vede, pentru cei doi poeți intimați, nu dă curs sesizărilor și clasează dosarul la 17 decembrie 1876.

D. Petrino (în raportul către minister la 29 decembrie 1877) caută să transfere acestuia întreaga afacere juridică.

Dar cu toate strădaniile ministeriale procesul nu s-a mai reluat, rămînînd definitiv scos de pe rol.

---

ierarhia funcționărească prin trecerea în postul de revizor școlar. «T. Maiorescu l-a înaintat», oferindu-i și un salariu mult mai mare.

[3] O. Minar — *Eminescu în fața instanței*, l.a.

[4] Vezi Horia Oprescu, *Scriitori în lumina documentelor*, 1968, p. 18. Documentul se află în Arhiva Muzeului literaturii române.

[5] I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. V, p. 120.

3. La «Înalta Curte de Compturi»

Înainte ca Eminescu să compară ca intimat în fața Tribunalului din Iași (proces care în fond s-a rezumat la cele două interogatorii — din 13 septembrie și 9 noiembrie 1876) «Înalta curte de Compturi»[6] dresează dosar la 16 iunie 1876 poetului cînd îi trimite prima citație pentru verificarea gestiunii din timpul său. Controlul contului îl privește, adiacent, și pe succesorul său, D. Petrino. Marele poet era chemat a se «prezenta la bara acestei Curți, în ziua de 28 august la orele 11 de dimineață, spre a justifica motivul nedepunerii comptului [...] de gestiune ca bibliotecar central din Iassy pe anul 1875 — cunoscînd că dacă nu veți fi următor, veți fi judecat în lipsă».

Prin grefa tribunalului din Iași, Poetul primește citația la 28 iunie 1876 și semnează o «Quitanță» de luare de cunoștință. El nu mai era de un an bibliotecar, iar de la 4 iunie 1876 nici revizor școlar, fiind demis de guvernul liberal. Se afla însă tot în orașul de pe malul Bahluiului și era redactor și corector la „Curierul de Iași". Abia după două luni de la emiterea citației, Eminescu expediază către Curtea de Compturi o scrisoare de răspuns la care anexează și o copie după procesul-verbal încheiat cu D. Petrino la 1 iulie 1875, cînd părăsea postul de bibliotecar.

Data expedierii actului este Iași, 16 august 1876, deci cu douăsprezece zile înaintea împlinirii termenului acordat de Curte. El este înregistrat la 25 august 1876 și depus la dosar chiar în ziua cînd Poetul trebuie să se înfățișeze înaintea completului Curții de Compturi.

Cum acesta nu se prezintă la bara Curții la termenul fixat pentru a justifica nedepunerea contului gestiunii sale la 28 august și, cu toate că în ziua respectivă grefa Curții primise scrisoarea sa, grefierul N. Constantinescu înaintează președintelui o adresă prin care-i aduce la cunoștință cazul.

În această situație, Curtea se întrunește în ședința de judecată în aceeași zi, la 28 august 1876, sub președinția prezidentului său Emil Grădișteanu și decide acordarea unui termen de două luni «D-lui M. Eminescu... spre a depune la Greffa Curți [sic] inventarul de cărțile și mobilierul Bibliotecii pe intervalul cît a funcționat ca Bibliotecar central din Iassy».

Sesizat, Parchetul Curții de Compturi îl roagă pe președinte să ceară și contul lui D. Petrino. Curtea îl somează ca prin adresa nr. 4255 din 5 septembrie 1876, să se prezinte la 9 octombrie 1876. Dar nici Petrino nu vine la București, ci expediază la 29 septembrie 1876 o cerere, în care roagă să fie revocată citația. Tot aici menționează depunerea mai dinainte a contului «precum s-a făcut și de predecesorul meu» și alătură un «Tablou general despre starea Bibliotecei la finea anului 1878».

Înainte de împlinirea termenului de două luni acordat lui Eminescu de Înalta Curte de Compturi, Poetul înaintează la 19 octombrie 1876, un inventar însoțit de o scriscare la care alătură cinci anexe ce dovedesc seriozitate și scrupul profesional, chiar dacă nu și competență contabilă în formularea titlurilor conforme cu ordonanțele oficiale ale rubricilor. Din această pricină, dar și din birocratism excesiv, însă îndreptățit de cancanele evidenței conturilor, va fi urmărit de sus-numita Curte pentru suma de una sută lei — deloc derizorie atunci — timp de aproape doi ani, pînă la închiderea completă a procesului. (Vezi Anexa D.*)*

Deși a mai fost publicată după conceptul rămas răzleț în manuscrise miscellanee[7]*, reproducem aici scrisoarea pentru că ea este documentul original.*

Anexele *demonstrează că «bibliotecarul» Eminescu era preocupat de îmbogățirea fondurilor instituției cu noi achiziții — îndeosebi manuscrise și incunabule — dovedindu-se astfel un pasionat și priceput bibliofil, care întreținea relații strînse cu anticarii Iașilor și cu legătorii de cărți de aici, în vederea cumpărării și conservării documentelor. Sumele primite, care desigur că nu-i erau îndestulătoare, sînt justificate în acte pînă la ultimul ban, numai pentru nevoile bibliotecii. Această probitate financiară o constată, dealtfel, instanța Înaltei Curți de Compturi în ultima ei ședință.*

---

[6] «Curtea de Compturi» a fost înființată în 1864 și avea menirea să țină evidența și să controleze toate fondurile și gestiunile statului.

[7] Vezi O. Minar, *Eminescu în fața instanței*, p. 23 și I. E. Torouțiu *Studii și documente literare*, vol. IV, pp. 132–133.

Deși ambii editori au avut aceeași sursă documentară (manuscrisul eminescian miscellaneu — 2255, f. 306 — fiind vorba de un bruion ce a stat la baza redactării misivei oficiale) e stranie lipsa de congruență a celor două transcrieri ale textului: cuvinte grafiate eronat, adausuri sau abrevieri nejustificate. Că e vorba de o cioarnă ne-o arată lipsa datei cînd a fost expediată și formula de încheiere nedefinitivată. Torouțiu încearcă în paranteze o datare, relativă [vara anului 1876]. La Octav Minar nu apare nici o dată. Dealtfel, O. Minar, referindu-se la tăierea — «ștersătură», zice el — cu o bară în concept a notelor la *anexele D* și *E*, (Torouțiu le transcrie fără nici un comentariu), deplînge faptul că nu a găsit adresa de la Curtea de Compturi spre confruntare (și deci nici dosarul).

La 1 decembrie 1876 — inventarele celor doi fiind returnate — D. Petrino revine cu o altă adresă (înregistrată la nr. 7673, 4 decembrie 1876), în care se opreşte asupra altor aspecte decît cele evidenţiate de procesul de la Iaşi, neîncheiat încă la acea dată.

D. Petrino precizează acum că: « După cum se arată în alăturatul inventar alte modificaţiuni nu s-a *[sic]* făcut în cursul anului 1875 *(deci exact anul incriminat, n.n.)* la averea mobiliară a Bibliotecei, decît numai că s-a *[sic]* reparat cele 12 foteluri... ». *Nici un cuvînt despre lipsa volumelor din bibliotecă. Juxtapuse, cele două inventare arată că Petrino reproduce întocmai datele privitoare la numărul global de volume, cuprinse în* Anexa B *întocmită de Eminescu, nefăcînd nici o menţiune asupra carenţelor din gestiune şi nici o implicare a « predecesorilor » în provocarea daunelor care, în realitate, existau.*

La 2 noiembrie 1877, consilierul Înaltei Curţi de Compturi declară prin consilierul G. Văleanu (adresa nr. 4975) că nu poate verifica conturile pe anul 1874, deoarece « Domnul M. Eminescu Directorul bibliotecei » a înaintat curţii o listă de venituri şi cheltuieli în sumă de lei 100, fără însă să arate cu ce acte « a încasat suma », iar în inventarul cărţilor nu « arată valoarea lor ».

După un schimb de înştiinţări între consilierul Văleanu şi preşedintele E. Grădişteanu (între 10 şi 16 februarie 1878) în care se constată că M. Eminescu n-a alcătuit contul conform legilor contabilităţii, preşedintele hotărăşte înaintarea corespondenţei la Parchet pentru a se lua măsurile cuvenite. Ca urmare, prin scriscoarea nr. 828 din 21 februarie 1878, i se cere preşedintelui să dispună chemarea Poetului la bară.

E. Grădişteanu admite acest lucru, dar apoi anulează apostila de pe manşeta adresei şi invită la 31 martie 1878, pe acelaşi consilier, căruia îi desemnează ca ajutor pe « referendarul » Butcianu, să procedeze la verificarea contului încă o dată.

În fond, toată chestiunea, care a durat mai bine de un an şi jumătate, se reducea la întocmirea unui « Stat » cu rubricile denumite în consonanţă cu regulamentul contabil în vigoare. În cele din urmă, « referendarul » îl întocmeşte, iar cei doi experţi semnează la 30 martie 1878, un raport cu nr. 1535, în care se conchide: « Fiindcă la 31 decembrie 1874 nu rezulta nici un ban asupra D-lui M. Eminescu din operaţiile sale pe anul 1874 să se declare achitat de gestiunea sea pe menţionatul an ». *În virtutea acestui referat, Înalta Curte de Compturi, secţia a II-a, avîndu-l ca preşedinte pe M. Basoveanu, pune capăt procesului la 27 aprilie 1878* [6]*, din lipsă de probe:* « Punîndu-se în deliberarea curţi [*sic!*] referatul... relativ la comptul prezentat privitor pe D-l M. Eminescu Directorul bibliotecei centrale din Iaşi pe anul 1874.

Curtea — În unire cu conclusiunile D-lui Procuror găsesc că nu este casu a se da hotărîre ». *Interesant este că Ministerul cultelor nu e implicat decît o dată, cînd Curtea informează, prin adresa nr. 4975 din 4 noiembrie 1877, că nu i se poate încheia contul lui Eminescu pe 1874, pentru motivele arătate. Directorul Ghidionescu răspunde (la 19 decembrie 1877) că* « D-l Eminescu, nemaiaflîndu-se în serviciul acestui Ministeriu nu are cunoştinţă unde se află » *înapoiază inventarul bibliotecii, fără a formula vreo pretenţie şi fără a cere continuarea acţiunii.*

Constantin POPESCU-CADEM

---

[6] Peste două zile, la 29 aprilie, D. Petrino se sfîrşea la Spitalul Brîncovenesc. La A.Z.N. Pop, data morţii apare greşit « *1879* », atît în *Noi contribuţii...*, p. 157, cît şi în *Pe urmele lui Eminescu*, p. 176. Reproducem aici actul de deces tocmai pentru a înlătura orice dubiu:

No 475

Act de moarte

Dimitrie Petrino de 34 ani văduv funcţionar

Din anul una mie opt sute şaptezeci şi opt luna aprilie ziua treizeci la horele unusprezece şi un quart dimineaţa.

Act de moarte allu D-lui Dumitru Petrino în etate de treizeci şi patru ani, văduv, Director allu Bibliotece [sic!] din Iassy, născut în comuna Cernăuţi Ţinutul Bucovinei şi domiciliat în Iassy, fiul lui Petre şi Eufrosina, decedat ieri la orele douăsprezece şi jumătate ziua în capitala Bucuresci în casa din suburbia D-na Balasia strada Municipală No 14.

Martori au fost D-nu[l] Costache Polisu de ani 46 şi D-nu[l] Dragomirescu Ion de ani 40 ambii servitori domiciliaţi în strada Municipală No 14 (martorii nu ştiau să scrie).

Iaşi în 16 august 1876

CURTEA DE COMPTURI

REGISTRATURA

No 5213 aug[ust] 25/[18]76

Se va pune în vedere Curţei la zioa fixată ss [indescifrabil]

Domnule Prezident,

La citaţia No 2417 din 15 Iunie a.c.prin care subsemnatul e chemat a justifica motivele nedepunerei comptului de gestiune ca bibliotecar central din Iaşi pe anul 1875, am onoarea a răspunde, că un asemenea compt general era cu neputinţă, de vreme ce de la 1 Iulie 1875 începînd, încetasem de a fi bibliotecar şi eram înlocuit prin D. Dimitrie Petrino. Alăturîndu-vă, pe lîngă aceasta, copie de pe procesul-verbal *, dresat cu ocazia predării bibliotecei şi mobiliarului ei în sama D-lui Petrino, subsemnatul vă rog să binevoiţi a retrage citaţia pomenită mai sus.

Primiţi vă rog Domnule Prezident asigurarea deosebitei mele consideraţii

M. EMINESCU

Domniei Sale
Domnului Prezident al Înaltei Curţi de Compturi

* Deoarece O. Min a publicat proces verbal, extras d dosarul Tribunalu Iaşi în cartea *M. Eminescu în fa justiţiei*, pp. 64—6 şi pentru că vom n reveni asupra lui n mai transcriem acu De observat că procesul-verbal D.I trino e contrasemn de Eminescu.

Timbru 25 bani

Iaşi în 19 Octombrie 1876

CURTEA DE COMPTURI

REGISTRATURA

No 6816 Octom[brie] 25/[18]76

Domnule Prezident,

Octombrie 27 *Se va trece în registru şi borderou Grădişteanu*

Următor hotărîrii No 328 luată de Înalta Curte de compturi, prin care subsemnatul, fost Director al bibliotecei centrale din Iaşi, e îndatorit a depune la grefa acestei Curţi inventariul de cărţile şi mobilierul bibliotecei pentru vremea cît a funcţionat el, are onoarea a vă alătura pe lîngă aceasta

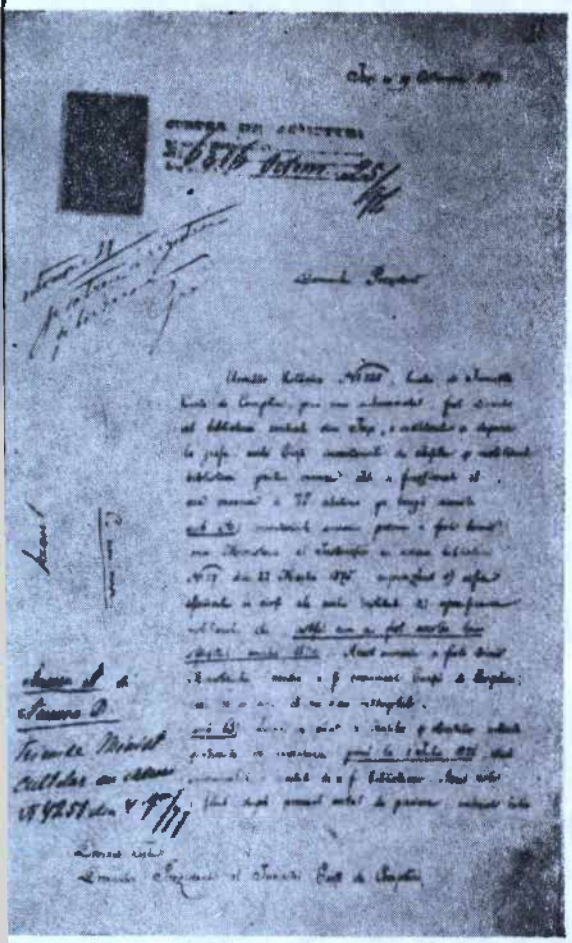
Cu cinci anexe (scrie poetul)

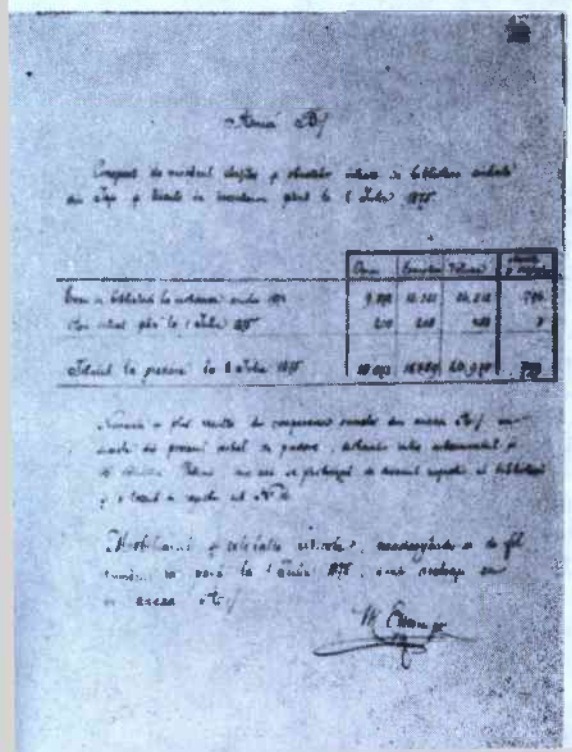
Sub A/ inventariul sumariu precum a fost trimis onor. Ministeriu al Instrucţiei cu adresa bibliotecei No 17 din 22 Martie 1875, cuprinzînd 1) cifra efectivului în cărţi ale acelui institut 2) specificarea mobilierului său, *astfel cum a fost acestea la* sfîrşitul anului 1874. Acest sumariu a fost trimis Ministeriului pentru a fi comunicat Curţei de Compturi, ceea, ce [*sic !*] se vede că nu s-a întîmplat;

Anexa A şi D trimis Minist. Cultelor adresa No 4251

Sub B/ Suma în plus a cărţilor şi obiectelor intrate şi trecute în inventariu pînă la 1 Iulie 1875, cînd subsemnatul a încetat de a fi titular. Acest act e făcut după procesul verbal de predare încheiat între mine şi succesorul meu D. Dimitrie Petrino la 2 iulie 1875.

Sub C/ Socoteală asupra 585 l. n. primiţi de la Onor. Ministeriu cu mandatul No 8656, indicîndu-se pretutindeni raportul către Ministeriu, în care subsemnatul a trimis quitanţele legalizate a primitorilor banilor în cestiune.

Sub D/ şi E/ Socoteală asupra cheltuielilor curente ale bibliotecei, făcute în a[nul] 1874 şi în semestrul întîi al anului 1875.

Aceasta e tot ce am de spus asupra gestiunei mele dintre 1 sept[embrie] 1874, cînd am fost numit şi 1 Iulie 1875, cînd am încetat de a fi bibliotecar.

Toate actele citate în anexe sunt trecute în registru şi le-am extras din dosarele bibliotecei, încît adevărul lor se poate controla ori şi cînd din partea Înaltei Curţi.

Primiţi Vă rog Domnule Prezident, încredinţarea deosebitei mele consideraţii.

M. EMINESCU

Anexa A:/

Cu adresa bibliotecei No 17 din a[nul] 1875 Martie 22 s-au trimis

Onoratului Ministeriu al Instrucţiunei un inventar sumariu, cuprinzînd

1) Cifra efectivului în cărţi al acelui institut al 2) inventariul mobilierului *precum erau acestea la finea anului 1874.*

Sumariul cuprinde: I *cărţi şi altele*

Opuri: 9.872 în exemplare: 15.351, în volume: 26.512

Tablouri: 225 bucăţi

Monete şi medalii: 796 bucăţi

Rarităţi: 234

Mobiliarul **

1) 26 dulapuri de brad, boite roş închis cu postamentele în aceeaşi culoare.

2) 6 dulapuri boite cenuşiu cu postamentele lor vechi şi cam stricate.

3) Un dulap boit roş cu geamuri

4) „ „ „ galben

5) „ „ „ mare cu geamuri cu patru uşi cu postamentele lor iarăşi cu patru uşi.

6) Douăzeci dulapuri nouă de brad, boite cărămiziu închis, cu cîte patru uşi de geamuri, deschizătoare una peste alta.

7) 6 mese de frasin în formă eliptică.

8) Două scări unghete, una cu patru trepte şi alta cu opt.

9) Un biurou lustruit şi cu muşama verde.

10) 5 peceţi mari, trei de tuş şi două de ceară.

11) O tamponă de tuş.

12) Două lămpi mari de bronz stricate.

13) O lampă mare cu scripeţi.

14) O masă lungă de brad, boită negru, îmbrăcată cu postav roş, învechite.

** Un inventar identic a fost depus la dosarul nr. 11667/1876 al Tribunalului Iaşi, vezi şi Oct. Minar, *op. cit.*, pp. 24—25. La D. Petrino, inventarul trimis diferă — nu însă cu mult — fiindcă au fost scoase sau adăugate unele obiecte în timpul gestiunii sale.

15) Idem mică, idem.
16) 12 foteluri îmbrăcate cu piele şi muşama verde.
17) Un portret cu privaz aurit, reprezentînd pe M. Sa Domnitorul Carol I.
18) Trei călămări ordinare.
19) Un dulap pentru numismatică cu geamuri, boit galbăn.
20) O cutie de carton «Album istorico-politic».

Toată această avere a bibliotecei se află regulat dispusă în cinci saloane.

NB: Acest sumariu a fost trimis Ministerului, după cum se poate constata din adresa No 17, pentru a fi comunicat onor. Curţi de compturi.

M. EMINESCU

Anexa B:/

Conspect de numărul cărţilor şi obiectelor intrate în biblioteca centrală din Iaşi şi trecute în inventariu pînă la 1 Iulie 1875

	Opuri	Exemplare	Volume	Monete şi medalii
Erau în bibliotecă la încheierea anului 1875	9.872	15.351	26.512	796
Au intrat pînă la 1 Iulie 1875	200	208	458	3
Totalul la predare la 2 Iulie 1875	10.072	15.559	26.970	799

Numerele în plus resultă din compararea sumelor din anexa A:/ cu cele din procesul-verbal de predare, încheiat între subsemnatul şi D. Dimitrie Petrino, care act se păstrează în dosariul respectiv al bibliotecei şi e trecut în registru sub No 16.

Mobiliarul şi celelalte articole, neadăogindu-se de fel numărul lor pînă la 1 Iulie 1875, sunt aceleaşi ca în Anexa A:/.

M. EMINESCU

Anexa C:/

Socoteala sumei de 585 l.n. primiţi de la onor ministeriu al instrucţiunei cu mandatul No 8656

Primiţi	Lei	bani	Cheltuiţi	Lei	bani
Primiţi pentru cumpărare de incunabule şi manuscripte şi pentru legare de cărţi (cu mandatul No 8656)	585	—	1) S-a [*sic !*] cumpărat cărţi şi manuscrise de la antiquarul Ionel Cuperman, după cum dovedeşte quitanţa sa legalizată, trimisă ministerului cu adresa bibliotecei No 1 din 17 Ianuarie 1875	400	—
			2) S-a [*sic !*] cumpărat de la acelaş antiquar, după cum dovedeşte quitanţa legalizată trimisă ministerului cu adresa No 14 acelaşi an, cărţi şi manuscrise în preţ de	65	—

			3) După quitanța legătorului Schönwizner, trimisă ministerului cu adresa No 1 din 8 Ian[uarie] 1876 s-a [*sic !*] legat cărți pentru	120	—
Total	585	—	Total	585	—

M. EMINESCU

*** Justificarea contabilă a sumei de 100 lei, chiar dacă nu într-o rubricație corespunzătoare, atestă preocupările, mai prozaice, administrative ale directorului bibliotecii. (Vezi și *Anexa E.*)

*Anexa D****

Socoteala cheltuielilor curente ale bibliotecei centrale din Iași în cursul anului 1874

Primiți	Lei	bani	Cheltuiți	Lei	bani
S-au primit de la onor ministeriu al instrucției conform prevederei bugetare pentru acoperirea cheltuielilor curente ale bibliotecei centrale suma de No mandat 10733/75 [*indescifrabil*, alt scris] de Iași	100	—	S-au cheltuit cu tăierea a patru stînjeni lemne, grijirea sobelor, hîrtie, utensilii [*sic !*] etc. După cum dovedește quitanța comerciantului Dimitrie Daniel, trimisă ministerului cu adresa No 13 din Februarie 1875 suma de	100	—
			Total	100	—
Total	100	—			

M. EMINESCU

Anexa E:/

Socoteală asupra cheltuielilor curente ale bibliotecii centrale din Iași în semestrul întîi al anului 1875.

Primiți	Lei	bani	Cheltuiți	Lei	bani
S-a primit [*sic*] pentru cheltuielile curente ale bibliotecii centrale pe timpul de la 1 Ianuarie pîn' la 1 Iulie 1875	50	—	S-a cheltuit [*sic!*] pentru tăierea a doi stîngeni lemne, transport de cărți etc. după cum dovedește quitanța comerciantului Niculae Ioan, trimisă ministerului cu adresa No 1 din 8 Ianuarie [1] 876 suma de	50	—
Total	50	—	Total	50	—

M. EMINESCU

DACICA 2050

B. P. HASDEU

Motive folclorice traco-dacice

ÎN NUMĂRUL DE FAȚĂ AL REVISTEI *„Manuscriptum"* încheiem publicarea unei părți importante din studiul de folclor comparat *Inelul și năframa*, și anume « explicațiile critice » ale lui Hasdeu la textul frumoasei balade dacoromâne. Aceleași desfășurări enciclopedice de ordin filologic, istoric, folcloristic. Cuvîntul *maramă* îi amintește, tînărului Hasdeu de un minunat cîntec de nuntă rus, dar și de un fragment din eposul sîrbesc și pentru a fi și mai convingător, se hotărăște să adauge studiului chipul unei tinere dace, « pentru a familiariza pe cititor cu tipul clasic de maramă și, în general, cu îmbrăcămintea străbunicelor noastre ». O expresie este pusă în relație cu un cîntec slovac, un obicei cu unul asemănător întîlnit în eposul ceh; la un toponimic (Fîntîna Corbului) citează din Pușkin, din *Cîntecul oastei lui Igor*, și din Horațiu, conchizînd: « Despre originea sensului amenințător al corbului ar fi trebuit să spunem multe, ar fi trebuit să urmărim zborul corbului celui negru din India în lumea pelasgică ». Una din note se referă la « adorația șerpilor » de către daci, interpretînd în felul lui, original, o serie de date. Explicațiile critice în această chestiune ni se par importante, deoarece sondează adînc substratul nostru traco-dac. Credința a fost luată în considerare, pe baza unor materiale arheologice din zona Hațegului, și de Vasile Pârvan în binecunoscuta lui carte: *Dacia. Civilizațiile străvechi din regiunile carpato-danubiene*. Deși bibliografia referitoare la simbolul șarpelui este enormă în cultura universală, totuși cercetătorii continuă a medita asupra diverselor ei semnificații. Recent, am înregistrat două luări de poziție, oarecum în sensul interpretării lui Hasdeu, fără ca autorii să cunoască filele manuscrisului de față.

Desen Hasdeu pe manuscrisul Inelul și năframa.

Este vorba de articolul Sabinei Ispas, *Considerații asupra baladei* Șarpele *în folclorul românesc („Revista de etnografie și folclor"*, tom XXII, 1977, nr. 2, pp. 180—181) și, mai ales, de considerațiile valoroase ale Silviei Chițimia în studiul *Balada* Șarpele *în elementele ei de străveche cultură românească* (*ibidem*, tom XXIV, 1979, nr. 2, pp. 185—196). B. P. Hasdeu notează în filele manuscrise pe care le comentăm că explicațiile mai ample le lasă pentru un proiectat studiu despre « mitologia dacilor ». Nu a ajuns din păcate să-l realizeze, deși sîntem siguri că acolo unele din afirmațiile de tinerețe ar fi fost categoric infirmate. Asupra acestor opinii discutabile vom reveni, dealtfel, în capitolul concluziv al studiului nostru.

Stancu ILIN

INELUL ŞI NĂFRAMA

IV

(j) Mahramă sau mai corect bahramă (30) se numeşte baticul cu care o femeie căsătorită şi chiar miresele îşi leagă capul, ascunzînd sub el toată frumuseţea feciorelnică: cosiţa sa. Mahrama constituie o trăsătură caracteristică a unei femei măritate, «frumuseţea de babă», exprimîndu-ne cu cuvintele minunatului cîntec rus:

Pînă acum, cosiţă, te împleteau fetele,
Acum peţitoarea va împleti cosiţa,
Te vor răsuci, cosiţă, în jurul capului,
Vor lega cu *frumuseţea de babă* cosiţa...

(CÎNTEC DE NUNTĂ)

În zadar am căuta originea directă a mahramei dacoromâne în Orient, cu care ea într-adevăr are o legătură, însă o legătură de strănepoată cu străbunica, iar nu o înrudire de fiică şi mamă. Mahrama este un articol străvechi al neamului slav. La slavii de sud pînă astăzi ea poartă aceeaşi denumire, astfel, de exemplu, într-un cîntec sîrb:

Cum zboară o floare de pe un cîmp curat,
Cum e pusă floarea în cununa verde a fetei,
În cununa verde, în cosiţa blondă,
Dar nu e frunza care zboară de pe cîmpul curat,
Ci era o maramă de mireasă,
Era o maramă aducătoare de tristeţe!

(Traducere de SAHAROV)

În cîntecele ruseşti, mahrama sau marama este cunoscută sub denumirea de «ubrus». O fată mireasă cîntă:

Fierarule, fierar, fă-mi o cunună,
Fă-mi o cunună nouă de aur,
Iar din resturi un inel de aur,
Din tăieturi fă-mi un ac.
Eu trebuie să mă cunun cu acea cunună,
Cu acel ac eu voi prinde *marama*...

(CÎNTEC DE FAMILIE)

În toate cîntecele slave şi în traiul real de toate zilele al slavilor, marama, adică «ubrus», este un articol al femeii măritate, al «babei» (31), al «miresei» (32) şi se contrapune cosiţei — cozii pe care o preţuieşte atît de mult o fată mare. Acest lucru explică foarte bine importanţa maramei dăruite prinţului. Ce ar fi putut să-i amintească mai repede pe cea dragă, cînd e despărţit de ea, dacă nu marama, simbolul legăturii lor conjugale, emblema actului sfînt, prin care domniţa a renunţat la părinţi, la cei apropiaţi inimii sale şi s-a încredinţat stăpînului său? (33). Privind darul scump, tînărul soţ s-ar gîndi la draga lui, închipuindu-şi toate împrejurările, care ar putea s-o ameninţe, şi, dacă mintea lui ar fi găsit printre ele o primejdie reală, credeţi-mă, în faţa imaginaţiei lui marama ar apărea sub orice aspect şi în orice culoare, mai precis, în culoarea stabilită.

Acelaşi lucru putem spune despre inelul dăruit de către prinţ iubitei. Desigur, ochişorii ei ar fi observat pe inel rugină, chiar sînge, dacă inima ei ar fi presimţit nenorocirea... şi cîte lucruri nu presimte o fiinţă curată, neprihănită?

Comp. expl. h, despre însemnătatea aurului care se topeşte; k.

(k) Domniţa purta o maramă de mătase, tivită cu aur. Într-un cîntec rusesc «frumuseţea de babă» a prinţesei este zugrăvită şi mai măreţ:

Şi iată că pe prinţesa mea,
Şi iată că pe tînăra mea,
O cunună roşie străluceşte,
Sarafanul ei e de mătase brodată,
Marama este toată din perle!...

(CÎNTEC DE HORĂ)

Las pe cititor să judece care maramă este mai reală, cea de mătase sau cea din perle. Voi menţiona aici, din greşală, ceea ce ar fi trebuit să menţionez mai potrivit în explicaţia precedentă. Nu numai femeile slave din toate ţările purtau şi poartă marama, acest obicei exista şi la vechii slavi, la traci, ceea ce este dovedit în mod indiscutabil prin seculara Columnă a lui Traian (34). Pentru a familiariza pe cititor cu tipul clasic de maramă şi, în general, cu îmbrăcămintea străbunicelor noastre, care cu greu poate să facă rost de uriaşa şi preţioasa publicaţie a lui Bartoli: *Columna Troiana*, m-am hotărît să anexez la studiul meu chipul unei tinere dace (ilustr. 1). El ne arată, cel puţin aproximativ, cum a fost frumoasa domniţă din povestirea dacoromână, dragă unei lumi întregi

Cum e floarea cîmpului
La lumina soarelui.

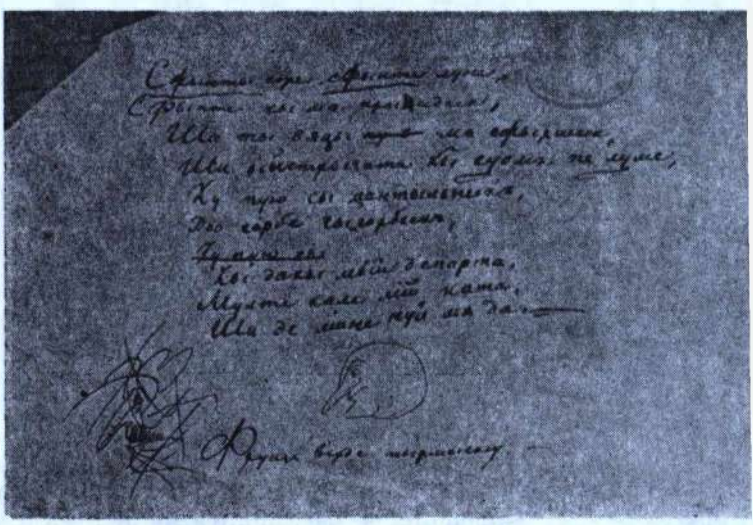
(Versurile: 9 — 10)

Sper că cititorul nu-mi va reproşa această anexă. Cui nu i-ar plăcea să arunce o privire asupra tipului de femeie slavă de acum şasesprezece secole?

Comp. expl. j.

(l) Despărţirea înduioşătoare a prinţului şi a domniţei, însoţită de daruri simbolice, inelul şi marama, mi-au amintit deîndată un cîntec popular slovac:

O soră pieptăna capul fratelui său,
Îl înarma pentru o bătălie cruntă.
— Spune-mi, iubite frate,
Oare te vei întoarce în curînd din bătălie?
— Scumpa mea surioară,
Vei afla aceasta peste trei zile...
Iată că a venit prima dimineaţă,
Zorile sînt luminoase şi prietenoase...
O, Doamne! Atotvăzătorule Doamne!
Frăţiorul meu intră în luptă.
Iată că a sosit a doua dimineaţă
De ce oare s-au îmbujorat zorile?
O, Doamne! Atotvăzătorule Doamne!
Frăţiorul meu e într-o luptă de moarte.
Şi a sosit cea de-a treia dimineaţă,
Zorile s-au acoperit de nori:
O, atotvăzătorule Doamne!
Nu-l mai am pe frăţiorul meu iubit! (35)

Cine va nega că povestirea dacoromână şi elegia slavă sînt admirabile datorită, se înţelege, aceluiaşi spirit slav.

Comp. expl.

(m) Traducerea exactă: «a apucat pe o cale lungă». Este o expresie slavă pură: Iati se v... În elegia cehă *Lahody:*

S-a apucat draga să se plîngă (36)

Sau într-un alt cîntec ceh — *Kytuce:*

Şi s-a apucat fata să-şi prindă cununiţa (37)

Sau, în sfîrşit, în cel mai vechi dintre cîntecele Manuscrisului Kraledvorski, *Laboj, Slavoj a Ludick:*

A apucat Zaboi spre pădure
Iar după el porni şi drujina;
A apucat Slavoj spre pădure
Şi drujina îl urmă (38) etc.

Astfel, dacoromânii exprimă adeseori cu cuvinte latine construcţii de limbă neaoş slave (38).

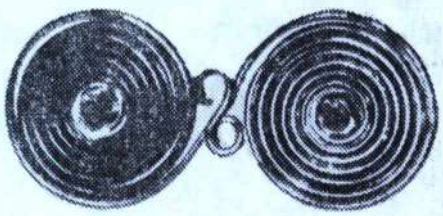
Comp. expl.

(n) La toate popoarele slave predomina obiceiul de a-şi aşeza tabăra în mijlocul pădurilor, probabil pentru a evita duşmanii porniţi în recunoaştere. Astfel, în cîntecul ceh *Oldrich i Boleslav:*

... în pădurea neagră,
Unde s-au adunat comandanţii,
În mijlocul pădurii s-a aşezat drujina (39)

Sau la Nestor:

Iar Volodimir cu ai săi aşezaţi în pădure,
Volodimir, şi David, şi Oleg au trimis oamenii săi (40).

Despre această obişnuinţă a tuturor slavilor ne dovedesc în mod pozitiv împăraţii greci Mauriciu (602) şi Lev cel Înţelept (901), care i-au cunoscut foarte bine pe strămoşii noştri, vrînd-nevrînd, sub loviturile săbiilor slave. Aşezîndu-şi tabăra în păduri, slavii erau obligaţi totdeauna să aprindă focuri, pentru a se apăra împotriva fiarelor:

Mers-au el pîn' la un loc
Şi-au aprins un mare foc
În mijlocul codrului

(Versurile: 27 — 29)

(o) *Fîntîna Corbului* nu trebuie să fie considerată ca o denumire a unei localităţi reale, ceea ce ar fi fost contrazis prin întregul conţinut al povestirii, lipsite de orice nume proprii. Corbul joacă un rol important în superstiţiile slave. Unde se aude croncănitul lui fioros sau unde se observă aripa lui neagră... pregătiţi-vă pentru o catastrofă inevitabilă. Puşkin a ştiut să exprime admirabil această credinţă:

Un corb zboară spre alt corb,
Corbul strigă celuilalt corb:
Într-un cîmp curat, sub salcie,
Zace ucis un bogatîr...

Să părăsim pe cel mai mare dintre poeţii ruşi şi să apelăm la cel mai vechi şi cel mai măreţ dinte aceştia, la cîntăreţul lui Igor Sveatoslav:

Pe-atunci arar se auzea
glas de plugar pe ţarină rusească,
dar corbii croncănesc adeseori,
sfădindu-se pe leşuri... [1]
Sviatoslav avu un vis tulburător...

[1] *Cîntecul oastei lui Igor..., Loc. cit.*, p. 34.

toată noaptea, de cu seara,
corbii-ntunecați au croncănit... [2]

(După salvarea lui Igor):

Corbii nu mai croncănesc...
iar privighetorile vestesc
cu vesel cîntec răsăritul.[3]

Atunci (după salvarea lui Igor) *corbii nu mai croncănesc...*

Privighetorile vestesc lumea cu cîntecele vesele ...

Încercați să comparați toate acestea cu expresiile din povestirea dacoromână. Din contra, la romani corbul era un semn bun:

Oscinem corvum prece suscitabo
Solio ab ortu

(HORAȚIU)

Despre originea sensului amenințător al corbului ar fi trebuit să spunem multe, ar fi trebuit să urmărim zborul corbului celui negru din India în lumea pelasgică. Explic. pelasg.

În cea mai mare parte a cîntecelor slave, tîlharii, răufăcătorii și alții asemănători acestora sînt denumiți corbi. În epoca întunecoasă, dar în același timp glorioasă pentru Rusia, a războiului lui Petru cel Mare cu suedezul Carol al XII-lea, soldații ruși cîntau:

Vulturul albastru este părintele nostru țar ortodox,
Iar corbul cel negru este regele suedez

(CÎNTEC SOLDĂTESC)

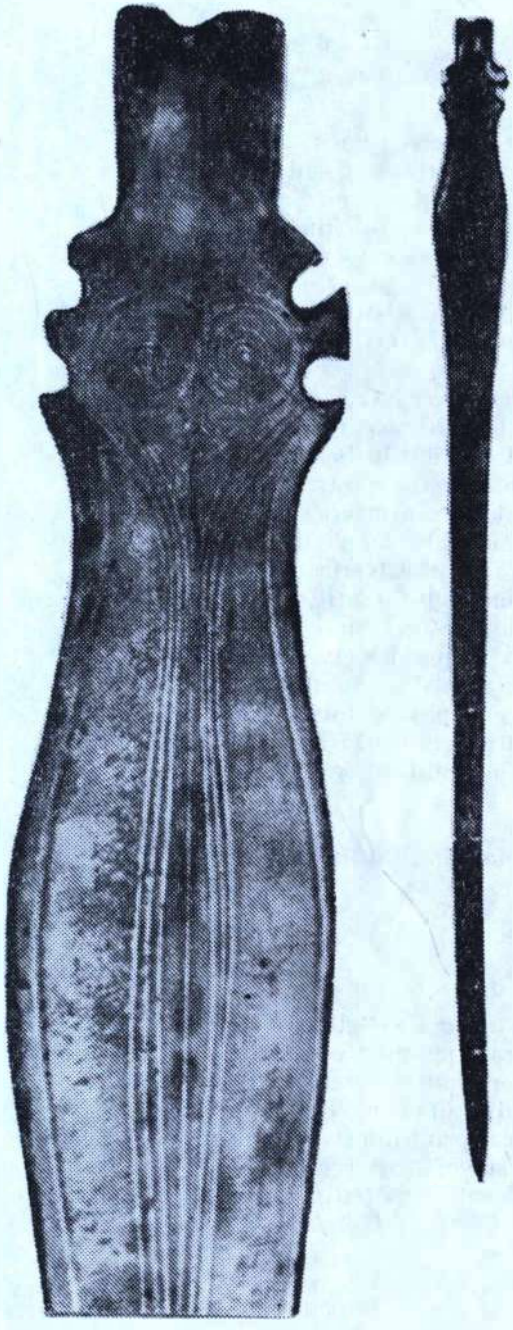
Comp. expl.

(p) De pe malurile Gangelui, de la poalele Himalaei, neamurile trace au adus la nord adorația șerpilor. După cosmogonia lui Bodrig Orvoi (43), lumea a fost creată de zeul Smok, denumit Heracles (44). Dar dintre toate popoarele trace, în special dacii adorau șerpii, considerîndu-i « nemuritori » (45). Iată cuvintele celui mai popular și mai înțelept dintre filosofi, care sînt foarte potrivite pentru cazul de față: « Dintre toate animalele, șarpele li se părea înzestrat cu o minte supremă. Solzii lui lunecoși căpătau culori schimbătoare și această împrejurare îi făcea să creadă în renașterea lui. Schimbîndu-și culoarea, el putea să-și întrețină veșnic tinerețea.... prin urmare el era nemuritor (46) ». Și, realmente, dacii ne apar ca adoratori înveterați ai șerpilor. Mama împăratului Aurelian, de origine dacă, fiind în patria sa preoteasa Soarelui, ținea foarte mult la un șarpe de casă (Coluber natrix), care se stabilise în locuința ei (47). Pe steagurile dace era reprezentat un balaur (48), *un balaur asemănător împodobea steagurile slavilor mai noi* (49). Am putea să prezentăm încă foarte numeroase date, dintre cele mai importante, pe care eu le las deoparte pentru un studiu special referitor la mitologia dacilor. Cu privire la pregătirea acestei lucrări îmi aduc foarte bine aminte că, încă în 1852 sau 1853, a fost dat un anunț în revistele *„Albina"* din Petersburg și în *„Moskviceanin"*.

Planul privind explicarea baladei, « în legătură cu literatura populară a slavilor », ne îndeamnă să mai spunem încă vreo cîteva cuvinte. În legendele slave, peste tot, șerpii apar ca viteji, bogatîri, deși, la sfîrșit, trebuie să piară neapărat de mîna eroilor creștini, întruchipîndu-se prin asta, destul de elocvent, lupta păgînismului cu crești-

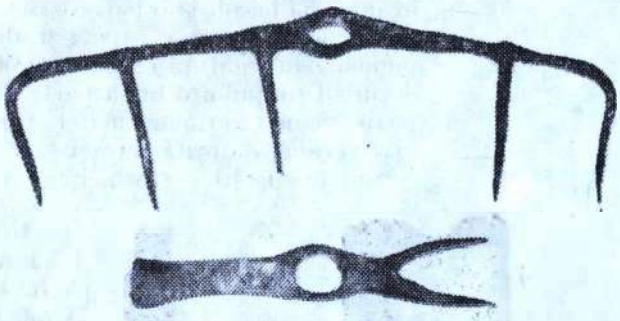
[2] *Ibidem*, p. 41 și 42.
[3] *Ibidem*, p. 59.

nismul. Să lăsăm la o parte basmele vechi, unde apar pe scenă balauri cu douăsprezece, cu şaisprezece capete şi altele asemănătoare; să facem cunoştinţă cu cîntecele populare în legătură cu acest subiect. Basmul, fiind o operă orală, în proză, pierde în decursul timpului o bună parte din spiritul său străvechi, al său *vox antiqua*, dacă se poate să ne exprimăm astfel. Dimpotrivă, cîntecul se păstrează totdeauna mai pur, mai veridic, datorită formei sale neorale. Să facem cunoştinţă cu vestitul balaur din legendele ruseşti — Gorîncişce, şi să urmărim lupta lui cu bogatîrul rus Dobrînca:

Iar tînărul Dobrîniuşka Nikitici cel tînăr,
Făcîndu-şi cruce, Dobrîniuşka a plecat spre rîul Izrai,
A înotat Dobrîniuşka dincolo de primul şuvoi,
A dorit voinicul să treacă şi dincolo de celălalt şuvoi,
Şi cele două şuvoiuri le-a trecut înot singur,
Dar cel de-al treilea şuvoi l-a surprins pe voinic,
Şi l-a dus în peşterile din piatră albă.
Din senin a apărut aici o fiară fioroasă,
S-a năpustit asupra lui Dobrîniuşka Nikitici.
Iar Gorîncişce însuşi spune, (50)
Însuşi şarpele repetă:
« Dar oamenii cei bătrîni mi-au prorocit
Că şarpele va fi ucis
De către tînărul Dobrînea Nikitici,
Iar acum Dobrînea însuşi se află în mîinile mele ».
Se ruga Dobrînea Nikitici cel tînăr:
« O, tu, balaure, Gorîncişce!
Nu onoarea, lauda tinerească,
Este cea care se năpusteşte asupra corpului gol ».
Şi atunci balaurul Gorîncişce
Zbură pe lîngă acesta.
Şi sprintene au devenit picioarele lui,
Ale lui Dobrînea Nikitici cel tînăr,
Şi se grăbi el spre nisipul cel curat, (51)
Şi alergă viteazul tînăr,
Tînărul Dobrînea Nikitici cel tînăr,
Umplu el o pălărie de nisip galben, —
Balaurul Gorîncişce se năpusti asupra lui.
Vrea să-l ardă pe Dobrînea cu focul,
Să-l ardă cu focul, să-l rănească cu botul
Dar Dobrîniuşka n-a fost timid,
Aruncă pălăria din pămînturile greceşti
Cu acel nisip galben
Asupra fiorosului balaur Gorîncişce;
Ochii i-a orbit şi două boturi i-a rănit.
A căzut balaurul Gorîncişce
În acea matcă, în rîul Izrai;
Cînd balaurul se înspăimîntă,
În acel timp şi în aceeaşi oră
Apucă Dobrînea un par doborîndu-l aproape de moarte.
L-a scos pe balaur la mal,
L-a atîrnat pe un arţar.
« Usucă-te, balaure Gorîncişce!
Pe acest arţar ».
Şi porni Dobrîniuşka înot
Pe vestita matcă, pe rîul Izrai,

Şi a intrat în *peşterile de piatră albă,*
Unde locuia balaurul Gorîncişce.
A găsit în cuib pe micuţii lui copilaşi,
Şi pe toţi i-a ucis, i-a rupt în două;
A găsit în peşterile de piatră albă,
La fiorosul balaur Gorîncişce,
A găsit el mult aur, argint,
A mai găsit el în palatele lui Gorîncişce,
Pe mătuşa lui iubită
Pe Maria Dubovița.

Las cititorilor să hotărască cine a fost cu adevărat cavaler în accepţiunea actuală a cuvîntului: frumosul, bogatul, amatorul de femei (52) balaurul Gorîncişce, sau bogatîrul kievlean, tînărul Dobrînea Nikitici cel tînăr? Primul, *înţelegînd legile onoarei* (point d'honneur), a lăsat timp adversarului să se restabilească; acesta din urmă, fiind viclean şi fricos, n-a învins pe duşman cu arma sau cu parul, ci cu «nisipul cel galben» şi a ucis cu o laşă cruzime «pe micuţii copilaşi» ai celui învins. Nu ştiu ce părere va avea cititorul, însă poporul dacoromân a judecat, pare-mi-se destul de just, dînd dreptate balaurului plin de eroism, şi a denumit în general pe toţi vitejii «pui de zmei».

(q) Printre obiectivele noastre, nu trebuie să pierdem din vedere viaţa în «drujină» ca o directă urmare a sistemului feudal. Prinţul a fost legat de oaste prin relaţiile de interes, chiar dacă nu-l animau intenţii mai nobile. Aşteptînd în fiecare clipă atacuri neaşteptate, sau pregătindu-se pentru o faptă asemănătoare, el trebuia să cucerească simpatia şi încrederea «drujinei» sale, iar singura cale spre atingerea acestui scop erau egalitatea (égalité), fraternitatea (fraternité) şi chiar libertatea (liberté), îngrădite numai prin devotamentul benevol şi prin «obiceiuri». Astfel, viaţa de toate zilele a popoarelor slave, în sistemul feudal, năştea germenul începutului, atît de insistent propovăduit de iluminismul contemporan. Citiţi cronica lui Nestor: cînd Sf. Olga căuta să convingă pe fiul ei să treacă la creştinism, Sveatoslav răspundea cu mîndrie: Cum pot eu de unul singur să primesc legea străină? — drujina va rîde de mine (53). Cneazului îi era frică de batjocura drujinei: el depindea de ea aproape tot atît, cît depindea şi ea de el. În cîntecul ceh *Zaboj, Slavoj a Ludick,* drujina poartă minunata denumire de frăţie (bratus), ceea ce presupune şi noţiunea de egalitate; numai prin aceasta Zaboj a învins în mod glorios pe Ludiek, deoarece

Fiecare avea încredere în voievod (54)

Acest lucru ne explică foarte bine comportarea plină de familiaritate a prinţului dacoromân faţă de drujina sa:

Staţi pe loc şi ospătaţi
Şi la umbră vă culcaţi etc.

(Versurile 36 — 41)

(r) Pe Columna lui Traian sînt reprezentate două feluri de arme ale dacilor: cuţite încovoiate, de mărimea aproximativă a pumnalului cerchez, care ne amintesc cuţitele slave de mai tîrziu pe care aceştia le purtau în cizme. Astfel, *Cuvînt despre oastea lui Igor* descrie pe ostaşii lui Iaroslav: Aceia fără de scuturi, cu cuţite în cizme, cu strigăte învingprin «paloşe» (55). Fără îndoială tot astfel era şi sabia prinţului dacoromân. Această armă este din vechime cunoscută tuturor popoarelor slave, deoarece cuvîntul *meci,* spre deosebire de «sabia» îndoită, înseamnă tocmai paloşul drept puţin rotunjit şi se întîlneşte în cele mai vechi legende slave. În cîntecul ceh *Oldrich i Boleslav:*

Cu ei Vîgon Dub se grăbeşte spre ţintă,
Cu drujina sa într-o noapte întunecoasă,

În acea drujină a lui se află o sută de flăcăi,
Toţi au paloşe bune în teacă.

În renumita *Judecata lui Liubuşa:*
Au pornit două fecioare înţelepte...
Una dintre ele avea o carte de legi,
Cealaltă — un paloş, duşman al celor fără de lege... (57)

Sau, în sfîrşit, în *Cuvînt despre oastea lui Igor:*
Singur numai Iziaslav,
fiul lui Vasilko,
a zăngănit cu paloşele-i ascuţite
în coifuri de litvani.[4]

Pentru a face cunoscute cititorului paloşul «cel rotilat» al prinţului şi, în general, chipul slavilor vechi, anexez la studiu chipul unui tînăr dac, extras din preţioasa lucrare a lui Bartoli (58). Aşa putea să fie, este foarte posibil, frumosul prinţ din povestirea dacoromână:

Tinerel, mîndru fecior,
cum e brudul codrilor
Sus pe vîrful munţilor!

Chipul unui slav vechi (Nr. 1) va forma un *pendant*[5] pentru chipul unei femei slave vechi, şi cititorul va face cunoştinţă cu aproximaţie cu înfăţişarea eroilor povestirii.

(s) Toate popoarele slave îndrăgeau culoarea verde, ca fiind culoarea vieţii şi a renaşterii. Massudi a păstrat pentru noi o ştire admirabilă despre un templu de pe pămîntul slav, construit pe un munte înalt, din mărgean roşu şi safir verde (59). Nestor are un fragment foarte important pentru descrierea traiului de toate zilele al slavilor vechi. Este cunoscută fapta crudă a drevleanilor faţă de marele cneaz Igor (an. 945). Fiindu-le frică de furia văduvei cneazului, a marei cneghine Olga, cneazul drevleanilor Mal a trimis la ea peţitori. În timp ce cneaghina îi prostea cu abilitate pe soli, Mal, în aşteptarea nunţii apropiate, o visa mereu pe Olga, care îi aducea îmbrăcămintea roşie scumpă, brodată cu perle, şi plăpumi negre cu *broderii verzi...* (60). În acest pasaj, amestecul culorii negre cu verde trebuie să fi avut un oarecare sens simbolic. Negrul este moarte, verdele este viaţa... amestecul acestor culori pe plapuma de nuntă arată probabil îndatoririle soţilor — *credinţa pînă la mormînt şi după moarte.* Oricum ar fi, noi putem desprinde de aici, că verdele era venerat de către vechii slavi. Acelaşi lucru trebuie să spun şi despre dacoromâni. În scrisoarea din 28 octombrie 1573, voievodul valah Alexandru [*indescifrabil*] spune cu mîndrie de prinţ: Binevoind faţă de servitorii susmenţionaţi ai Alteţii Mele, dăruiesc: Lui Puiu Ruşiu — un doloman, adică caftanul fereaz sau caftanul de vară şi o pereche de pantaloni verzi... Lui Frateu — doloman de atlas, ghete şi fereazul verde... Lui Nanu, fratelui lui Frateu — fereazul galben din «koftiriu», un doloman din acelaşi material de culoarea verde şi pantaloni de culoare grena ... Lui Draghiu Frumoşanu — un fereaz verde... (61).

Aşadar, pantalonii verzi, dolomanul verde şi, în sfîrşit, fereazul verde constituiau la dacoromâni un dar princiar, ca semn de înaltă bunăvoinţă; şi cu cîtă mîndrie justificată se lăuda, cred, marele boier împodobit din cap pînă în picioare cu verdele viu.

La Reif: fereaz — La sarafane de fête, das Feiernkleid der russ. Bäuerinnen, a holiday — dress. *Noul dicţionar de buzunar ruso-franco* — ... St. Petersburg, 1845, pag. 746. [*Nota autorului*]

(Traducerea: Natalia PROTOPOPESCU)

---

[4] *Ibidem* p. 49
[5] În limba franceză, în original.

Nic. DENSUSIANU

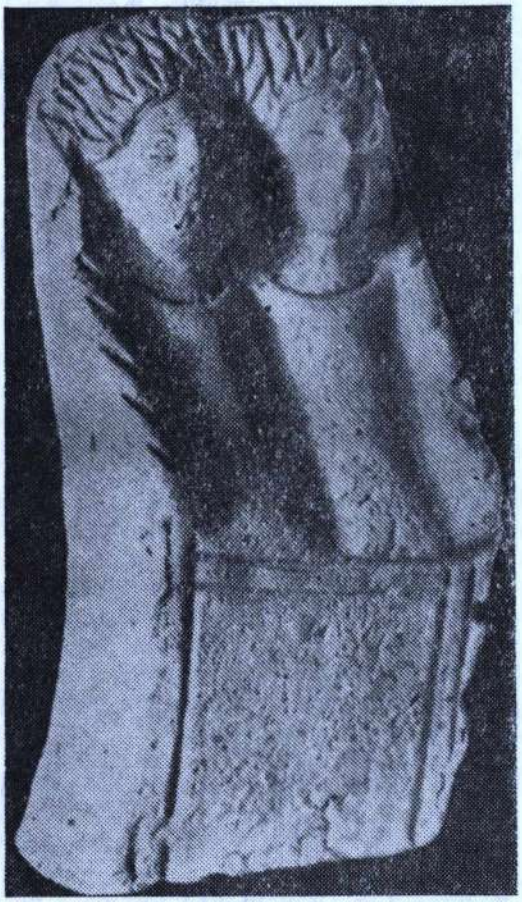
Izvoarele istoriei militare

DUPĂ CUM AM AVUT OCAZIA SĂ ARĂTĂM și pînă aici, izvoarele istoriei militare utilizate de Nic. Densusianu sînt multiple și variate.

Multitudinea lor își află explicația înainte de toate în însăși formația larg umanistă a savantului, care îmbrățișa cu egală competență domeniile filologiei și istoriei, folcloristicii și mitologiei, literaturii și religiei, științelor juridice și economiei.

Ea e justificată însă, în aceeași măsură, de dificultatea extremă a subiectului abordat, pentru luminarea căruia izvoarele strict istorice erau cu totul insuficiente. Ne referim în special la perioada veche și la epoca de pînă la întemeierea țărilor române, unde perspectiva pluridisciplinară rămîne încă și astăzi — în pofida numeroaselor descoperiri ulterioare, în special de natură arheologică — singura modalitate științifică de reconstituire a faptelor.

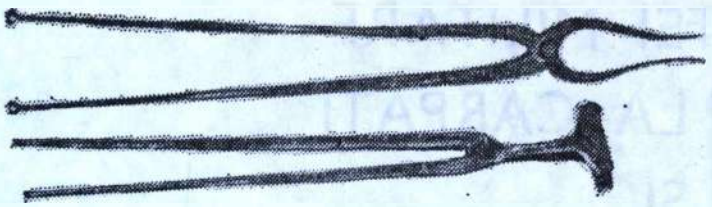
Se înțelege că savantul apelează ori de cîte ori are posibilitatea la documente. Spre a le afla, el întreprinde ample cercetări în marile biblioteci europene (la Roma, la Ragusa, la Agram, la Viena, la Budapesta) în numeroase biblioteci mai mici de pe teritoriul Transilvaniei și al Ungariei, în colecții și arhive particulare. Cele 6 tomuri [1] *ale vastei colecții «Hurmuzachi» de* Documente privitoare la istoria românilor, *«culese și însoțite de note și variante» de Nic. Densusianu, prețiosul florilegiu* Monumente pentru istoria Țierei Făgărașului *(1885) înmănunchează doar o parte din «fîntînile istorice» descoperite. Despre alte izvoare consultate de el ne vorbesc numeroasele caiete de însemnări aflate la Biblioteca Academiei și mai*

ales lotul de notații rătăcite la care face aluzie dr. C. I. Istrati — cu referință directă la istoria militară a poporului român.

E evidentă la Nic. Densusianu tendința îmbrățișării exhaustive a tuturor izvoarelor cunoscute, ca și dorința fondării perpetue a afirmațiilor pe temeiul indiscutabil al mărturiilor scrise, al actelor și inscripțiilor. Eleganța stilului ne împiedică însă să ne facem o idee exactă despre amploarea documentării în vederea realizării diverselor studii.

[1] Tomul I_1 (1887); I_2 (1890); II_2 (1891); II_3 (1892); II_4 (1894); II_5 (1897).

Adevărata măsură a informării sale prealabile în vederea elaborării lucrărilor istorice ne-o dă, neașteptat, Bibliografia istorică. Epoca lui Mircea cel Mare *(ms. rom. 5333, ff. 75—82), întocmită în 1905 și păstrată printre manuscrisele de la Biblioteca Academiei. Ea i-a servit savantului ca punct de pornire în redactarea studiului* Războiul din 1395 între Mircea cel Mare Basarab, domnul Țării Românești, și Sigismund, regele Ungariei *(„Buletinul armatei și marinei", VI/XX, nr. 1, ianuarie 1910, pp. 1—12), ce reprezintă, după cît deducem, o parte dintr-o mai amplă cercetare asupra artei militare a strămoșilor noștri din secolele XIV—XV, în luptele lor pentru neatîrnare. Sînt incluse acolo, cu o rară minuție, cărți în cele mai diverse limbi, articole din periodice, manuscrise — practic tot ce se cunoștea din punct de vedere istoric și arheologic la începutul secolului XX despre epoca lui Mircea cel Bătrîn.*

Informarea largă asupra subiectului abordat, împinsă pînă la familiarizarea profundă cu epoca dată, e dublată în mod fericit la Nic. Densusianu de intuirea în adîncime a sensurilor ascunse ale documentelor, de interpretarea acestora în spiritul și nu în litera lor.

Mărturiile vechi sînt judecate constant în contextul amplu al perioadei istorice și al factorilor determinanți, fiind raportate firesc la legile nescrise ale tradiției militare, juridice, etnografice, religioase, ca și la restul mărturiilor contemporane. Privite într-o atare perspectivă, documentele istorice sînt forțate să-și dezvăluie gradul de autenticitate al informației, furnizînd, nu o dată, istoricului argumente revelatorii, în sens absolut contrariu afirmațiilor conținute. A se vedea în acest sens spectaculoasa răsturnare a depozițiilor cronicarilor maghiari din secolul al XIV-lea despre așazisa victorie a armatelor regelui Ludovic I asupra Țării Românești la 1369—1370, din studiul Războiul de la 1369—1370 între Ludovic I, regele Ungariei și Vladislav Basarab, domnul Țării Românești *(„Buletinul armatei și marinei", V/XX, nr. 9, septembrie 1909,* pp. *154—166).*

Silit, totuși, de penuria documentelor istorice propriu-zise, sau de puținătatea referințelor privitoare la locuitorii acestui pămînt în comentariile istoricilor antichității și ai evului mediu, Nic. Densusianu se vede nevoit să apeleze și la mărturii auxiliare, cum sînt cele desprinse din textele cu caracter literar.

Astfel, pe lîngă extrasele din istoricii și geografii autorizați ai epocii vechi, precum: Herodot, Strabon, Pomponius Mela, Diodor Siculus, Ammianus Marcellinus. Titus Livius, Dio Cassius, Tacit, Arrian, Thucydides, Ptolemeu, Julius Capitolinus, Trebellius Pollio, Eutropius ș.a., Nic. Densusianu recurge frecvent la operele scriitorilor greci (Homer, Hesiod, Euripide), latini (Ovidiu, Virgiliu, Juvenal), bizantini (Eustathios) și la textele biblice, găsind întregiri sugestive pentru caracterizarea artei militare a tracodacilor. Metaforele poeților antici, portretele personajelor de origine tracă participante la războiul troian, notațiile sibilinico-apocaliptice din Biblie *îi dezvăluie istoricului amănunte semnificative privitoare la strategia militară a străbunilor noștri sau la armamentul și echipamentul lor de război. Literatura — ca formă de reflectare transfigurată a realității — devine la Nic. Densusianu o sursă importantă, chiar dacă laterală, de cunoaștere a trecutului. La fel mitologia, în imaginile căreia savantul descifrează accente pe care nu i le relevă nici o altă «fîntînă istorică».*

Dar cel mai adesea găsește istoricul sugestii în tradiția autohtonă, care reprezintă nu numai sursa de ultimă instanță, în absența documentelor, dar și jalonul suprem de verificare a acestora. Cutuma — păstrată nealterată sau perpetuată în forme disimulate pînă în pragul evului modern — constituie, neîndoielnic, reazemul cel mai puternic al considerațiilor savantului despre arta militară a poporului român și probabil izvorul celor mai multe dintre interpretările sale originale asupra istoriei naționale. Căci e demn de relevat că atît timp cît Nic. Densusianu se sprijină efectiv pe legea nescrisă și nu pe anume realizări artistice populare concrete (ca în Dacia preistorică), *el practică o cercetare de istorie a civilizațiilor de factură foarte modernă, ce anticipează direct o carte de excepție ca* Forme străvechi de cultură poporană românească, *de Traian Herseni.*

Insuficiența documentelor istorice pentru epoca veche și medievală îl conduce, astfel, în mod neașteptat, pe savant nu numai spre aflarea unei posibile surse de completare a tabloului istoric, dar și spre descoperirea unui făgaș original în istoriografia românească.

I. OPRIȘAN

ÎNCEPUTURILE ARTEI MILITARE LA CARPAȚI ȘI DUNĂREA DE JOS (IV)

4. Fortificațiuni permanente

În timpurile lui Domițian și Traian, dacii aveau un sistem complet de *fortificațiuni permanente.*

Dacii, ne spune istoricul Criton, avea[u] un *serviciu superior de geniu*, însărcinat cu grija fortificațiunilor[1]; sau, cu alte cuvinte, care avea misiunea să întrețină fortificațiunile mari și mici și să construiască altele noi, unde cereau interesele populațiunei și ale apărării naționale.

Una din condițiunile păcii, pe care Traian le impuse lui Decebal după terminarea primului război, a fost ca să *demoleze toate fortificațiunile* și să-i extradee mașinile de război[2], ceea ce dovedește că dacii făcuse un progres însemnat în arta de apărare.

Ostilitățile însă erau numai suspendate.

Decebal începu îndată să repareze iarăși *fortificațiunile* vechi și să construiască altele noi, astfel că vedem pe Traian, în al 2-lea război, în aceleași situațiuni dificile făcînd cele mai mari sforțări ca să cucerească una cîte una din fortificațiunile dacilor, construite pe toate liniile de operațiuni ale armatelor sale.

Comentariile, ce le scrise Traian, despre războaiele sale cu dacii, au pierit, însă ne putem face o idee despre greutățile cele mari ale acestei expediții din o descriere ce o aflăm la Tacit despre luptele ce avură să le susțină romanii cu unele triburi muntene din Thracia, care voiau să-și apere independența lor: « În anul 26 d.C. — ne spune acest autor — romanii avură un război cu populațiunile cele barbare din munții cei înalți ai Thraciei. Cauza pentru care se ridicară cu armele a fost, afară de caracterul lor cel feroce, și împrejurarea că li se ceruse să deie pentru armata noastră pe tinerii lor cei mai viguroși. Însă, fiind obicinuiți să nu asculte nici de regii lor, decît numai după bunul plac, ei respinseră cererea noastră; totodată mai voiau, că dacă vor trebui să deie trupe auxiliare, atunci să aleagă ei pe comandanții acestor trupe și să nu fie obligați la război decît numai în cazul cînd vor avea să lupte cu vecinii lor de la frontieră ..., iar dacă romanii voiesc să le impună jugul sclaviei, ca la oamenii învinși, ziceau dînșii, atunci să știe că ei au fier și tinerime de ajuns și un suflet gata în tot momentul și pentru libertate și pentru moarte. În același timp, ei ne arătau *fortărețele lor construite pe stînci prăpăstioase*, unde se vor retrage părinții și nevestele lor și ne amenințau cu un război teribil și sîngeros »[3].

---

[1] Suida, *Lex.*, V. Bowtiaig.
[2] Dio Cassiu, libr. LXVIII, c. 9.
[3] Tacit, *Ann.*, IV, 46.

Tot astfel ni se prezintă şi războaiele cu dacii, care, după cum ni le înfăţişează Columna lui Traian, sînt mai mult *războaie în contra fortificaţiunilor* decît în contra trupelor puse în şiruri de bătaie.

Fiecare district sau strategie (căpitănie) îşi avea una sau mai multe *fortificaţiuni regionale*. Aceste fortificaţiuni serveau, în timp de pace, pentru conservarea armelor, a maşinilor de război şi a trofeelor luate de la inamici [4], iar în timp de război ca un azil temporal pentru locuitorii ţinutului care nu erau în stare să poarte armele [5].

Aceste *cetăţui* sau *castele* se aflau de regulă construite pe o *înălţime* din apropierea ori din centru[l] oraşului principal al districtului, şi de unde totodată se puteau observa şi mişcările inamicilor în regiunile cîmpurilor. Afară de aceste castele sau cetăţui, construite pe înălţimi, ori pe stînci, mai erau *încinse cu muri, cu şanţuri şi cu valuri* chiar şi *oraşele principale* ale districtelor [6].

Castelele sau cetăţuile, construite pe înălţimi pentru apărarea oraşelor principale purtau în limba arhaică a dacilor numele *daba, dava, deba* şi *deva*.

Geograful Ptolemeu aminteşte mai multe oraşe principale ale Daciei în al căror nume figurează, la fine, termenul dava. Astfel, sînt în regiunile de apus ale Daciei:

Docidava	Ziridava
Patridava	Singidava
Karsidava	Conuidava
Petrodava	Ramidava
Sangidava	Zusidava
Utidava	Netindava

În regiunile Siretului (Hierasus):

Zargidava
Tamasidava
Piroboridava.

Lîngă gurile Dunării: Dausdava [7].

În fine, mai aflăm în părţile Olteniei de astăzi, însemnate pe *Tabula Peutingeriana*, localităţile:

Pelendava
Acidava, Buridava [8].

În ce priveşte etimologia şi înţelesul primitiv al cuvîntului dava, daba şi deba, Apoloniu din Afrodisia, care trăise după a[nul] 247 a. Chr., ne spune că în limba lydienilor din Asia mică *taba* însemna *stîncă*, şi este de notat aici că lydienii formau un popor de aceeaşi origină cu vechile triburi italice.

---

[4] Dio Cassiu, libr. LXVIII. 9.

[5] Un vechi sistem de apărare, pe care-l aflăm în uz la toate populaţiunile vechi de rasă pelasgă, în Thracia, Tesalia, Elada veche, Asia mică, Italia etc.

[6] Froehner, *Col. Tr.*, Pl. 40; 50—51; 71—72; 74—75; 91—93; 105; 118—120; 139—140; 143—144; 146; 168; 181—182.

[7] Ptolemeu, *Geogr.*, III. 8. 10.

[8] Oraşul Philipopolis din Thracia se numea mai înainte *Pulpudeva* (Iornandes, *Summa temporum*, ap. Hasdeu, *Etym[ologicum] Mag[num] [romaniae,]* III, 2581.

De asemenea, scrie Varro (Dec I, a.c.) că în vechea limbă latină *teba* însemna colină (collis) şi că acest cuvînt se mai păstrase încă pînă în timpurile sale la sabini[9].

De la acest cuvînt taba, ori teba, cum îl exprimau sabinii , derivă numele vechilor cetăţi pelasge: *Thebe* de lîngă Troia, *Thebae* din Tesalia, *Thebe* din Egipet, *Thebae* din Lucania şi, în fine, *Thebae* de pe teritoriul sabinilor.

Acelaşi termen de *taba* ori *teba*, cu înţelesul de loc fortificat, îl aflăm şi în istoria războaielor dace sub forma de *Tapae* ori *Tabae*.[10]

După cum ne spune Dio Cassiu, împăratul Domiţian încredinţase lui Julian războiul cu Decebal. Ciocnirea cea mai sîngeroasă s-a întîmplat la *Tapae* [11], *în Banat*, pe drumul ce ducea către Sarmisegheţusa.

Tot la această fortăreaţă puternică a Daciei, situată lîngă pasul Porţilor de Fier de la Haţeg, a avut şi Traian să susţină o luptă foarte grea şi eroică cu dacii[12].

Pe la 1821 mai era încă întrebuinţat în limba românească din Moldova cuvîntul *tabie*, cu înţelesul de fortificaţiune[13]. Acelaşi termen a existat şi în limba spaniolă sub forma de *tabia*, în dialectul portuges *taipa*[14].

Dio Cassiu mai aminteşte de o fortificaţiune puternică a Daciei situată lîngă Istrul de jos şi numită *Genucla*[15].

Ca *oraşe fortificate ale Daciei* mai sînt însemnate pe *Tabula Pentingeriana :*

Tibiscum (Caransebeş),
Sarmisegetusa (Grădiştе),
Apulum (Alba-Iulia),
Napoca (Cluj),
Porolissum (Moigrad).

Fortificaţiunile dacilor de la *frontiere* consistau de regulă din simple *turnuri* (pyrgus, burgus), care serveau pentru închiderea pasurilor şi ca locuinţe (habitacula) pentru posturile de trupe însărcinate cu păzirea vadurilor şi observarea regiunilor deschise.

Încă înainte de cucerirea romanilor, *toate punctele strategice ale Daciei se văd a fi fost fortificate*, după cum aceasta se constată din urmele unor vechi castele de la pasuri şi de la Dunăre, ale căror construcţiuni subterane nu aparţin nici epocii romane, nici medievale şi pe unde, adeseori, se găsesc arme, obiecte şi monete din timpuri mai vechi.

În ce priveşte *architectura militară a dacilor*, ei urmară pînă în ultimul timp al independenţei lor sistemul de construcţiune al vechilor pelasgi.

Murii castelelor şi ai cetăţilor principale erau formaţi din anumite *straturi de piatră şi de bîrne* sau trunchiuri de lemn[16].

Astfel au fost construite zidurile cele vechi ale Troiei de lîngă Helespont şi ale Tiryntului din Peloponeş[17].

Scopul acestui gen de arhitectură, în care piatra se [a]mesteca cu lemnul, a fost: ca zidurile să poată rezista mai bine la loviturile maşinilor de război.

Despre vechile cetăţi ale Galiei, scrie Cesar: « Aproape toate zidurile fortificaţiunilor din Galia au forma următoare: la o distanţă regulată de cîte 2 picioare se aşează pe faţa pămîntului bîrne lungi în direcţiune perpendiculară cu linia murului; aceste bîrne se leagă unele cu altele şi se învălesc cu pămînt, iar intervalele se umplu în partea din afară cu pietre mari; apoi deasupra lor se începe un alt strat de construcţiune în acelaşi gen păstrînd aceleaşi spaţii... Întreg zidul se continuă astfel pînă la o înălţime convena-

[9] Varro, *De re rust.*, III. 1.
[10] Iornande, *De Get. Orig.*, C. 12.
[11] Dio Cassiu, *Hist. rom.*, libr. LXVIII. C. 10.
[12] Dio Cassiu, *Hist. rom.*, libr. LXVIII. C. 8.
[13] A. Beldiman, *Eterie*, (Iaşi, 1861), p. 44.
[14] Cihac, *Dict. d'étym. daco-roumaine.*
[15] Dio Cassiu, *Hist. rom.*, libr. LI c. 26.
[16] Froehner, *La Colonne Trajane*, pl. 73, 74, 97, 145, 165—166.
[17] Perrot, *La Grèce primitive*, p. 479: « le bois (à Troie et à Tirynte) n'y etait pas seulement apposé ou superposé à la muraille... il y pénétrait, il s'y melait intimement ».

bilă. Zidurile formate în modul acesta din bîrne ce alternează cu pietre, nu numai că au un aspect frumos dar prezintă totodată un mare folos pentru apărarea oraşelor, fiindcă *pietrele protejează zidul în contra focului*, iar *bîrnele în contra maşinilor de război;* deoarece bîrnele nici nu se pot rupe, nici nu se pot extrage, unele din ele avînd o lungime de cîte 40 picioare şi cele mai multe fiind legate pe dinlăuntru unele cu altele »[18].

După basoreliefurile Columnei lui Traian, dacii făcuse un progres însemnat în arta de apărare. Cele mai multe din cetăţile şi fortăreţele lor sînt construite cu ziduri militare solide din pietre tăiate în 4 laturi, aşezate în planuri orizontale, lucrări întru adevăr durabile, însă costisitoare.

5. Maşinile de război

Dacii posedau încă pe la a[nul] 69 d.C. *o artilerie puternică de maşini* (μηχανήματα) pentru asedierea oraşelor întărite, a cetăţilor şi castrelor.

Despre progresele ce le făcuse dînşii în arta de a lua cu asalt fortificaţiunile romanilor de pe ţărmurile drept al Dunării, aflăm la Tacit următorul pasagiu: « În timpurile lui Viteliu se ridică şi *gintea dacilor* nemaiavînd nici o frică, fiindcă oştirile romane din Mesia erau duse de aici în alte părţi. La început ei rămaseră simpli spectatori ai evenimentelor, cînd însă văzură, că Italia întreagă este în fierbere şi că din toate părţile inamicii se ridicară asupra imperiului, ei *luară prin asediere* castrele de iarnă ale cohorţilor şi ale escadroanelor şi *se făcură stăpîni pe amîndoui ţărmurii Dunării*, şi acum se pregăteau să dărîme şi castrele legiunilor, dacă nu s-ar fi opus Mucian cu legiunea VI[19].

Aceleaşi operaţiuni de asediu asupra fortificaţiunilor romane de la Dunărea de jos se repetă din nou în timpurile lui Domiţian: « Dacii — scrie Iornande — jefuiră o mulţime de *castrele* şi *oraşe întărite* (civitates) ce se aflau pe teritoriul imperiului[20] ».

Tomi, oraşul cel important şi fortificat al milesienilor, de lîngă ţărmurii Mării Negre, în Mesia de jos, îşi pierduse încă din timpurile lui August orice speranţă să poată rezista unui asalt din partea geţilor. În această privinţă, aflăm în elegiile lui Ovidiu următoarele pasaje: « *Geţii*, inamicii cei crînceni, cu arcurile şi cu săgeţile lor muiate în venin aleargă în continuu spionînd în jurul murilor cetăţii, călărind pe caii lor ce abia mai pot respira[21]; adeseori înlăuntru împrejmuirei murilor şi pe mijlocul stradelor noi adunam de pe jos săgeţile ce zboară pe deasupra porţilor, închise fără nici un folos[22]; în afară nimic nu este sigur, *iar cetăţuia situată pe colina de la Tomi* de abia se mai poate apăra în contra incursiunei geţilor »[23].

Împăratul Traian văzînd că fortificaţiunile romane de pe ţărmurile drept al

[18] Cesar, *Bell. Gall.*, VII., 23.
[19] Tacit, *Hist.*, III. 46.
[20] Iornandes, *De reb. Get.*, C 13: « multa castella et civitates de parte imperatoris publice depraedarunt ». Cf. Tacit., *Agr.*, 13.
[21] Ovidiu, *Trist.*, IV, 1.77—78.
[22] Ovidiu, *Trist.*, V.10. 21—22.
[23] Ovidiu, *Trist.*, V, 10.17—18.

Dunării nu sunt în stare să reziste cu succes în contra forţelor de asediu ale dacilor, impuse lui Decebal la a[nul] 103 ca o condiţiune principală de pace să extradee romanilor toate *maşinile* sale *de război* dimpreună cu maşiniştii[24].

Aceste maşini de război reprezentau, aşadar, o forţă importantă în operaţiunile ofensive şi defensive ale dacilor.

Columna lui Traian ne înfăţişează diferite genuri de maşini de război ale dacilor, din care unele le vedem întrebuinţate şi de romani, iar altele aparţineau artei lor particulare de a ataca şi apăra cetăţile.

Din acestea reproducem aici, după Columna lui Traian, următoarele specimene:

1. *Berbecele* (aries) format din o bîrnă lungă şi groasă cu cap de metal. Servea pentru spargerea zidurilor. Această maşină se purta pe braţe de cîte 3 oameni şi avea aceeaşi formă ca şi berbecele de asediu al romanilor.

2. *Catapultele* şi *balistele*, maşini care serveau pentru aruncarea bolovanilor de piatră, a gloanţelor de metal şi a altor proiectile[25].

Catapultele din timpurile acestea puteau să arunce proiectile pînă la o distanţă de 600 metri şi în greutate de cîte 300 kgr.

II

Materiile incendiare şi *explozivele* ne apar întrebuinţate în război ca mijloace de distrugere încă din timpurile cele mai vechi.

Un bazorelief al Columnei lui Traian ne înfăţişează la trupele dacilor un car încărcat cu oale foarte mari, care conţineau, desigur, materii incendiare[26].

Dacii aveau, aşadar, şi o *artilerie de foc.*

Un alt bazorelief al acestei columne ne înfăţişează un castru roman, atacat de pedestrimea dacă.

Unii lovesc cu berbecele partea zidului de lîngă poartă, alţii aruncă săgeţi asupra ostaşilor romani, care apără castrul; iar un luptător dac este înfăţişat avînd în mîini *o armă particulară, în forma unui tub*, cu care *ţinteşte* asupra celor dinlăuntrul fortificaţiunei[27].

În tot cazul, noi avem aici o armă de proiectile şi care nu putea să conţină decît materii incendiare, fiindcă dimensiunile acestei arme nu sînt de tot mari.

Misionarul jesuit Amiot, care trăise pe la a[nul] 1782, ne spune, în scrierile sale, că chinezii încă cu mult înainte de era creştină se foloseau de o maşină de foc distrugător numită *tub de foc* (boite de feu). Aceste tuburi de foc erau făcute din material de bambus, aveau o lungime de 22 degete (59, 4 cm) şi se legau cu sfoară de cînepă ca să nu crape. Fiecare tub se punea într-un pat de lemn, de care se ţinea cu mîna. Tubul dimpreună cu patul nu aveau o lungime mai mare de 5 picioare. Aceste tuburi se umpleau cu diferite straturi de *pulbere*, compusă în diferite moduri, iar deasupra se punea un *glonţ* cu un fel de aluat. Aceste gloanţe se aruncau pînă la o distanţă de 100 picioare şi ele aveau efectul *să aprindă* obiectele asupra cărora cădeau[28].

Arma enigmatică în formă de tub, ce o vedem la ostaşul dac, se vede, astfel, a fi fost *o armă de foc* şi pe care o aflăm mai tîrziu introdusă în aceeaşi formă la armata bizantină.

Împăratul Leon, filosoful, în *Instituţiile* sale militare, vorbind despre armele ce trebuie să le aibă soldaţii, aminteşte şi despre *tuburile de aruncat foc*, πυρέβολα[29].

(Continuare în numărul viitor)

---

[24] Dio Cassiu, libr. LXVIII, c. 9.
[25] Froehner, *La Colonne Tr.*, pl. 91—93.
[26] Op. cit., pl. 60.
[27] Idem, pl. 56 şi II.
[28] Bardin, *Dict. de L'armée de Terre*, v. Feu gregeois.
[29] L'Empereur Leon, le philosophe, *Institutions militaires*, I-ère Partie (Paris, 1778), p. 63.

Claude DURET

Despre ținutul și limba valahilor

THRESOR DE
LHISTOIRE DES
LANGVES DE CEST
VNIVERS.

Contenant les Origines, Beautés, Perfections, Decadences, Mutations, Changemens, Conuersions, & Ruines des langues

[illegible], Nombres, Bohemienne, Esclauonne,
[illegible], Arabique, Hongroise, Barbaresque,
[illegible], Caldaique, Polonoise, Angloise,
[illegible], Armenienne, Prutenienne, Indienne Orientale,
[illegible], Syriaque, Pomeranienne, Cimerie,
[illegible], Egyptienne, Lithuanienne, Iapponoise,
[illegible], Persique, Valachienne, Lettonne,
[illegible], Arabique, Iuifue, Indienne Occidentale,
[illegible], Turquesque, Rufienne, Gemme nouuelle,
[illegible], Tartarique, Moldauienne, Indienne des Terres australes.
[illegible], Persane, Lette, Les Langues des Animaux Oiſeaux.
[illegible], Tartarique, Iuifue,
[illegible], Arabique, Cathalane,
[illegible], Mexicque, Hongroiſe,
[illegible], Indienne, Alemande, Lapponienne,

PAR M. CLAVDE DVRET BOVRBONNOIS,
President à Moulins.

Mon amy Claude Duret Bourbonnois, Lecteur & Conseiller du Roy Treschrestien, m'a donné plusieurs memoires de son Histoire.

[illegible] A COLOGNY, PAR MATTH. BERION,
[illegible] Cum Priuilegio du Roy Treschrestien.

ȘTIRILE DESPRE ROMÂNI SÎNT NUMEROASE în istoriografia occidentală și o editare a lor într-un corpus cu interpretările de rigoare rămîne o sarcină pe care o credem nu numai binevenită ci, mai ales, necesară. Incunabule, ediții rare — reactualizate astfel — ar elimina erorile, dubiile datorate cunoașterii acestora pe cale indirectă. Textul de față l-am extras din compilația monumentală a lui Claude Duret, President à Moulins, cu titlul Thrésor de L'histoire des Langues de cest Univers. Contenant es Origines, Beautés, Perfections, Decadences, Mutations, Changemens, Conuersions et Ruines de langues. Apărută în două ediții, cea de la Cologny în 1613 (la doi ani după moartea autorului) și în 1619 la Yverdon, lucrarea aceasta se încadrează istoriografiei epocii barocului, vizibilă fiind atît structura sa compozită cît și, mai ales, efortul de a cuprinde totalitatea limbilor din «acest univers». Ea a fost consemnată pentru întîia oară de către filologul Lazăr Șăineanu [1]. Va fi apoi comentată succint de către Adolf Armbruster în excelenta sa cercetare la capitolul Barocul istoriografic european și romanitatea românilor [2]. Chiar dacă se dovedește incompa-

[1] Lazăr Șăineanu, *Istoria filologiei românești. Studii critice*, București, 1895, ediția a doua, pp. 15—17, unde reproduce, fără comentariu, cîteva fraze referitoare la limbă din *Despre limba valahilor*, ediția 1619. Reproducerea e precedată de această sumară prezentare: «Claude Duret... scóse în 1619 la Yverdon o voluminósă compilațiune, în care vorbesce despre vr'o 56 de limbi, neuitînd a pomeni graiul animalelor și al paserilor». Urmează titlul lucrării și fragmentele extrase.

[2] Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor, istoria unei idei*, Editura Academiei R.S.R., București, 1972, p. 147: «...Claude Duret nu a reușit să închege din lecturile sale superficiale o imagine

rabilă, sub raportul valorii, cu «epoca de aur a culturii medievale naționale» ce se manifestă în același veac XVII, «tezaurul» lui Duret este interesant, în ce ne privește, prin încercarea de a rezuma ce se știe despre etnogeneza și limba românilor din toate cele trei provincii (aceasta în pofida numirii lor drept valahi), cît și prin deformările și confuziile datorate neglijenței autorului, altele — cum este greșita etimologie a termenului Valahia din Flaccus— datorîndu-se epocii înseși [3]. Izvoarele — unele fanteziste și discutabile sub raport științific — folosite de către Duret sînt, de fapt, ale timpului său, respectiv Ioan Sambucus, Wolfgang Lazius, Leunclavius, dar și, e adevărat, istoricul bizantin Chalcocondylas sau Sebastian Münster. O afirmație falsă, cum e aceea despre «grecescul» Ardelium se învecinează, în schimb, cu accentul pus pe provincia Transilvania, căreia i se înșiră toate numele (Transilvania, Pannodacia ș.a.); dar și comunitățile care o locuiesc, începînd cu românii (= transilvanii) și terminînd — desigur după criteriul vechimii — cu secuii «care au venit după unguri».

Examenul filologic și conținutistic al celor două paragrafe pune în lumină cîteva caracteristici. Primul, Despre ținutul valahilor, este scris într-o latină tîrzie, cu destule greșeli și omisiuni, identice în cele două ediții pe care le-am consultat. Perioade franțuzești de epocă și cuvinte grecești se amestecă cu latina deficitară a lui Duret într-un savuros galimatias lingvistic. În întregul său, rezumatul sau epitoma, ca să folosim termenul autorului, este mai puțin coerent decît cel de-al doilea paragraf, Despre limba valahilor, acesta scris de astă dată în franceză. Traducerea, la un moment dat greșită a lui Chalcocondylas, ne-a obligat la necesara confruntare de la «note». Deși paragraful are ca obiect «limba valahilor», el cuprinde mai mult localizarea geografică a acestora. Duret crede că valahii «se folosesc și de graiul rutean și slavon», ceea ce nu echivalează cu afirmația de mai tîrziu a cercetătorului A. Armbruster, anume că românii, după compilator, «ar vorbi o limbă slavonă». Chiar eronate fiind, nuanțele conturează în texte de asemenea natură.

Dacă nu aduce lucruri noi în raport cu contemporanii săi, un Martin Opitz (1597—1639) sau Giovanni Battista Montalbani (1596—1646), «cosmografia» lingvistică a lui ClaudeDuret rămîne oricum citabilă

fie chiar și prin străduința de a oferi Occidentului contemporan autorului informații despre «limba» și «ținutul valahilor». Reproducem, în continuare, textul Despre limba valahilor, care apare astfel pentru prima dată în versiunea românească.

Mircea MUTHU

---

clară despre români; astfel el afirmă că ungurii ar fi... români, că românii ar vorbi o limbă latină, dar uită acest lucru la prezentarea limbilor romanice vulgare, revenind la o primă afirmație după care românii ar vorbi o limbă slavonă. Aceeași confuzie se constată la diferitele denumiri și localizări ale țărilor române».

[3] Istoria acestei interpretări ce a făcut epocă prelungindu-se pînă tîrziu, chiar și în mentalitatea populară, este analizată și infirmată pertinent de către A. Armbruster în *op. cit.* Duret împrumută teoria derivării numelui de «valah» din «Flaccus» de la Münster, care se pare că a preluat-o de la Aeneas Sylvius din *Europae Elegantiss. descriptio, 1531.* O reîntîlnim, printre alții, la Reychersdorf în *Chorographia Moldaviae.*

DESPRE LIMBA VALAHILOR

Laonicos Chalcocondylas, în cartea 2 din a sa istorie a turcilor, spune că limba valahilor pare la prima vedere că este același lucru cu a italienilor, dar este așa de schimbată și sînt pînă la urmă atîtea deosebiri de la una la cealaltă că cu greu s-ar putea înțelege între ei. Cum s-a putut face ca folosindu-se aproape de aceeași limbă, [avînd] aceleași obiceiuri și fel de trai ca și italienii, să meargă și să descalece în acele ținuturi de hotar *(marches)*, nu am priceput încă și nu am găsit pe nimeni care să mă lămurească destul de bine. Totuși este o credință răspîndită că oamenii adunați din diferite locuri au poposit mai întîi aici fără ca totuși să fi făcut lucruri demne de a fi reținute sau care să merite a fi scrise în istoria de față. În rest se vede și-n ziua de azi că nu se deosebesc mult de italieni nici în felul de a lucra, nici după unelte, arme și veșminte, care sînt aproape aceleași la amîndouă neamurile[4].

Sebastian Münster, cartea 4, din *Cosmografia universală* cap. despre Valahia, parte a Traciei, odinioară numită Getica, ținut supus în vremea lui în parte regelui Ungariei, în parte sultanului, scrie că-n această țară numită așa după neamul lui Flaccus, coborîtor din quiriții care au venit aici cu o colonie romană: limba latină (langage Romain), totuși schimbată mult și-n multe feluri, că cu mare cazną ar putea fi înțeleasă de un roman[5], este vorbită curent, ceea ce am mai spus mai sus în capitolul despre limba ungurilor[6].

Istoriile Poloniei spun că palatinii sau Voievozii Valahiei ar fi fost supușii regilor Ungariei și sub oblăduirea și ascultarea lor pînă ce după moartea regelui Lajos (Louys) pe la 1388, treburile ungurilor fiind tare încurcate, palatinul Petru *(Pierre)* plecă de la ei și veni la Liov [?] *(Leopoldi)* să facă jurămînt de credință regelui

---

[4] Iată cum sună paragraful respectiv al lui Laonic Chalcocondyl, pe care-l reluăm în traducerea luiVasile Grecu: « Dacii însă au un grai asemănător cu al italienilor, dar stricat întru atîta și deosebit, încît italienii greu înțeleg ceva, cînd vorbele nu sînt exprimate desluşit, încît să prindă înțelesul, ce ar putea să spună. De unde deci cu acel grai și avînd obiceiuri de ale romanilor, au ajuns în această țară și s-au așezat aici cu locuințele, nici pe altul nu l-am auzit spunînd ceva lămurit, nici eu însumi nu mă pot pronunța, cum au fost aduși cu locuințele în aceste locuri. Se spune ce-i drept că în multe chipuri venind neamul acesta s-a așezat aici cu locuințele, *fără însă să aducă vreo dovadă ce ar fi vrednică oarecum de semnalat și în istorie (subl. n.)*. Se aseamănă însă cu italienii și în alte privinți și în întocmirea traiului de toate zilele și se folosesc de aceleași arme și de aceleași unelte încă și acuma ca și romanii ». (*Expuneri istorice. Creșterea puterii turcești, căderea împărăției bizantine și alte istorii despre felurite țări și popoare*, Editura Academiei R.P.R., 1958, col. *Scriptores byzantini*, II, p. 63). Cf. și Laonici Chalcocondylae Atheniensis, *Historiarum Libri Decem*, Immanuelis Bekkeri, Bonn, 1843, col. *Corpus Scriptorum Byzantinae*, p. 78.

[5] Sebastian Münster (1489—1552), a cărui *Cosmografie*, apărută într-o primă ediție în 1544, este o lucrare de referință în istoriografia barocă a timpului, dă multe informații despre Transilvania locuită de *daci*, împreună cu bîrți destul de complete și de corecte. Iată acum, în traducerea lui C-tin I. Karadja, care a consultat o ediție franceză (1552) și una latină (1572), paragrafele compilate de Duret: « Valahia este o parte a Traciei, unde Darius, fiul lui Hidaspes, fu aproape de pieire (cf. *Istoriile* lui Herodot, cartea IV — n.n.). Chemată odinioară Getica, țara se numește azi Valahia, după Flacci care se coborau din quiriți. Fiindcă Romanii trimiseră, după ce biruiseră pe Geți, locuitori noi aci sub conducerea lui Flaccus, acea țară fu numită Flaccia și mai apoi Valahia... limba este atît de stricată, încît un roman abia dacă ar înțelege-o ». (Constantin I. Karadja, *Despre Cronica lui Sebastian Münster*, în *„Arhivele Olteniei"*, an. V [1926], p. 91).

[6] În paginile aceleiași lucrări, la capitolul consacrat *limbii ungurilor*, Claude Duret face dese referiri la limba vorbită de românii din Transilvania, specificînd că e vorba de aceeași *latină* « stricată » utilizată în Moldova și Valahia.

Poloniei Wladislaw Jagello. Ceea ce fu apoi continuat față de regii Poloniei de către urmașii săi. Cît despre obîrșia și începuturile lor trebuie reținut că ceea ce se numea odinioară Dacia, era o mare întindere care spre miazănoapte era mărginită de apa Nistrului, care o despărțea de Rusia de Jos și de Podolia, către apus îi avea pe iagyzii metanști[7], către răsărit Dunărea și Moesia de jos numită între timp Bulgaria și în partea de miazăzi aceeași Dunăre care coteşte în acest loc spre Moesia de Sus, care a luat numele de Bosnia și Serbia. Împăratul Traian, după ce a supus-o în cele din urmă, a adus romani pentru a o repopula și a făcut-o provincie. Dar în timpul lui Gallianus și apoi sub Aurelian, barbarii o recuceriseră. De asemenea, goții se aruncară asupra ei sub domnia lui Grațianus în așa fel că din acest amestec au descins valahii care contopind obiceiurile, felul de a trăi și limba celor mai sus pomeniți au făcut din ele ceva aparte care nu le mai seamănă în nimic. Totuși ei se folosesc și de graiul rutean și slavon. Cît despre numele lor, se zice că primul care li l-a dat a fost un roman Flaccus și că de la el li s-a zis *Falacchi* sau *Vualachi:* căci literele F și V consonantice se schimbă ușor una într-alta. Drept care polonezii și toți ceilalți care vorbesc o limbă slavă numesc neamurile coborîtoare din italieni (cu sensul de « italici », « romani ») cu un nume comun *Vulàssiens* sau *Vulossiens*, care se apropie foarte mult de acela de *valahi*. Aceștia din urmă sînt creștini după obiceiul și tradiția grecilor și n-au fost aproape deloc cunoscuți înainte de 1330 cînd împăratul Carol al IV-lea vrînd să-i atace o sfîrși rău. Acuma deși Valahia este numită și Moldova și deși aceste două nume sînt cel mai adesea confundate unul cu celălalt, totuși este o deosebire: căci de fapt valahii sînt cei care spre răsărit și miazănoapte se mărginesc cu Podolia și ceilalți care locuiesc dincolo de munți și se întîlnesc dinspre miazăzi cu Transilvania sînt moldovenii *(Moldaues)* de mai sînt numiți și transalpini. Aceste două țări mai sînt împărțite și altfel: cea care este în sus spre Rusia apuseană este Valahia al cărei principal oraș este Suceava *(Socauie)*, minunat întărită și aproape de necucerit. Cealaltă care este de-a lungul țărmurilor pontului Euxin, unde sînt cetățile Albă[?] *(Bialogrod)*, în vechime numită Moncastre, la gurile Nistrului, și Chilia, este Moldova sau Basarabia. Dar toate acestea împreună spre răsărit și miazănoapte se învecinează cu Podolia și Mestralul (Macstralul?) și spre Apus cu Rusia și Transilvania și spre miazăzi cu Dunărea, după cum adevereşte Paule Ioveliu, 40[8], din istoriile sale și B. de Vignère în a sa descriere a regatului Poloniei[9].

---

[7] Este vorba de *Iazygi* — o ramură a Cumanilor, un popor de neam turcic ce vorbea aceeași limbă ca pecenegii, care a fost convertită de regii Ungariei pe la 1239 e.n. Ei erau numiți de către unguri *jaszok*, de la singularul *jasz* (= arcaș), de unde apelativul de *Jazygi*. De notat că tot jazygi erau și *sarmații*, un popor mai vechi.

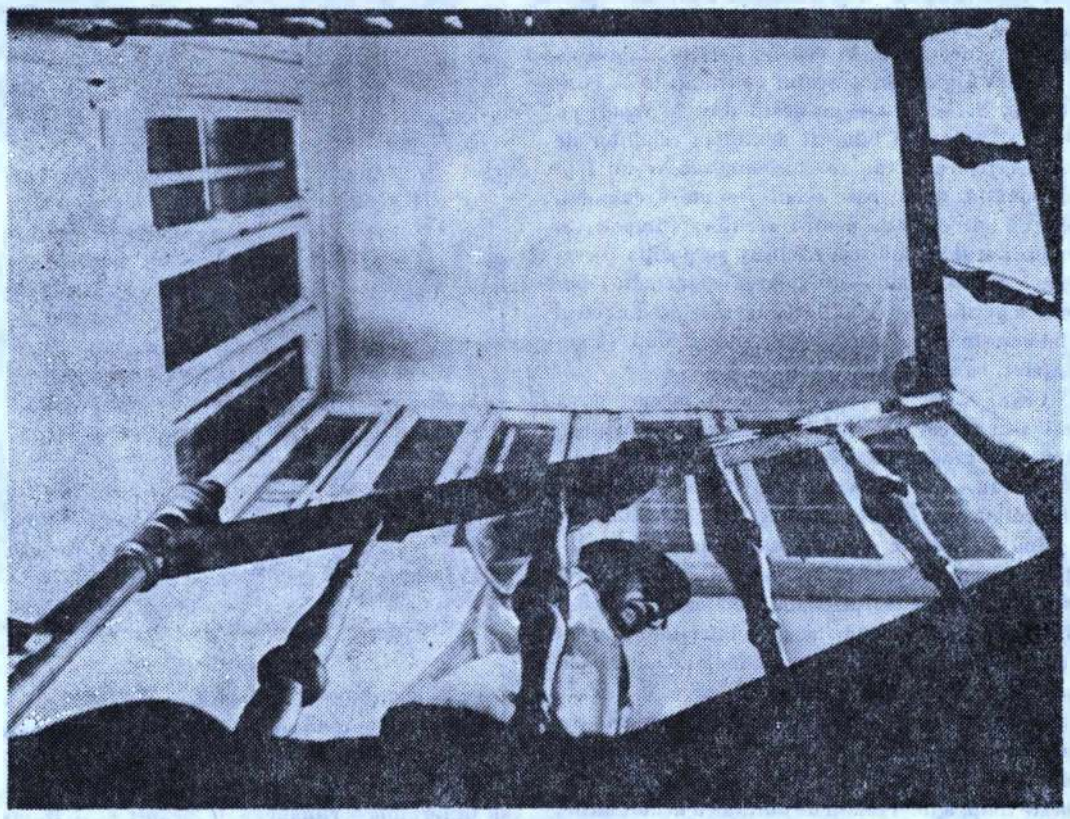
[8] Paul Iovius, *Turcarum rerum comentarii*, Paris, 1538 (folosit și de către Sebastian Münster în *Cosmografie*).

[9] Blaise de Vignère (1525—1595), *La Description du Royaume de Polcigne et pays adiacents*, Paris, 1573

CENTENAR

TUDOR ARGHEZI

DIMINEȚILE ȘI SERILE POETULUI

PESTE 30 DE EPISTOLE, ADRESATE DE Arghezi unui prieten din Constanța [1] (între anii 1936—1960) vin să restructureze, parțial, viziunea noastră asupra existenței «domestice» a scriitorului și a climatului său de viață: viziune care, oricum, s-a diversificat între timp odată cu fiecare «mărturie» depusă pentru mai buna cunoaștere a marelui poet.

Încercînd regretul c-am putea încălca vreun principiu legat de discreția absolută, publicîndu-le, ne împăcăm cu gîndul că — măcar — oferim, astfel, cititorului prilejul întoarcerii la sursă, în universul «mic» al arhivelor argheziene, înlăuntrul cărora răsună glasul inimitabil al artistului.

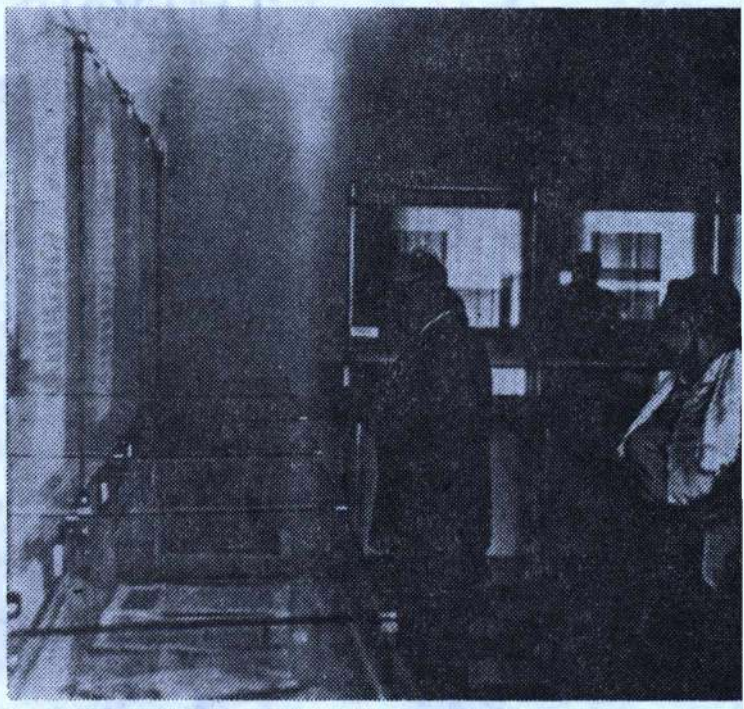
[1] Constantin Serienescu (1893—1972), consilier juridic, prieten cu scriitorii: Mihail Sadoveanu, Ion Marin Sadoveanu, Adrian Maniu și alții.

Şi în zona epistolarului el trebuie abordat într-un mod specific, întrucît Arghezi, pentru a trece de la un gen la altul, nu s-a travestit pe sine, respingînd într-o comunicare directă avantajele şi dezavantajele jurnalului intim, sau pe cele ale literaturii practicate în stil epistolar. Nu este prin urmare cazul să forţăm nota, atît de firească, a acestor scrisori, spre a «deturna» atenţia către altceva, străduindu-ne să semnalăm ceea ce semnatarul însuşi a transcris din lumea din lăuntrul sau din afara sa.

Parcurgînd acest set de scrisori, nu e puţin lucru să constaţi că şi existenţa unui mare poet poate fi condiţionată, chiar pînă la acaparare, de griji diurne. Avem în vedere, desigur, faptul că Arghezi a găsit în avocatul constănţean — Constantin Serienescu — un destinatar, în raport cu care să se simtă eliberat de tutela relaţiilor de breaslă; nicăieri nu se consemnează vreun fapt de creaţie, nu răzbate ecoul vreunui eveniment, cît de cît capital, pentru scriitor. Dimpotrivă, expeditorul se situează exclusiv pe poziţia corespondentului profan — candoarea asigurîndu-i speciei «puritatea», chiar dacă, adeseori, semnatarul denumeşte «cartolinele» sale şi... tablete (bineînţeles, cu autoironia de rigoare).

Ciclul scrisorilor cu Serienescu începe, după cîte s-ar părea, prin anul 1936, atunci cînd Arghezi nutreşte gîndul să-şi cumpere o vilă la mare[2], folosindu-se de bunăvoinţa juristului constănţean (năzuinţă care a persistat pînă tîrziu, ca o himeră). Ştiind să facă din recunoştinţă un pretext, mutaţia se produce, treptat, pe parcursul anilor, preschimbîndu-se în prietenie, dialogul epistolar fiind, logic, o cale de a se «întreţine»; astfel încît, oricare va fi, mai apoi, mobilul uneia sau alteia dintre scrisorile iscălite de poet, în fiecare vibrează, frust, nevoia de comunicare, prioritatea acordată legăturilor de la om la om. Întregul corp de scrisori se constituie, astfel, ca o mărturie peste timp, a unei relaţii de durată cu acumulările, stagnările şi momentele de apogeu pe care numai o reală afecţiune reciprocă le poate alimenta. Deşi omul de litere, pentru care cuvîntul reprezintă cărămida textelor pe care le aşterne pe hîrtie, Arghezi nu ezită să se exprime deschis, cu efuziune; de unde se deduce că interlocutorul său se numără printre puţinii[3] aleşi... Faţă de mulţi alţi corespondenţi, el s-a manifestat, după cum se ştie, fie excesiv de călduros, fie rece sau protocolar; de unde şi întinsa gamă a tonurilor care diferenţiază scrisorile arghieziene.

În virtutea unui principiu, practicat fără a se şti pe temeiul cărei «superstiţii» de sorginte personală, el dovedeşte, şi prin scrisul epistolar, că dispune de forţa «memoriei sale sufleteşti». Drept care, nu pierde nici un prilej să exprime acestui prieten, stima şi dragostea ce i le poartă, fie direct sau în formule «ritualice» de genul: «Al Dumneavoastră cu 24 de braţe ca Budha» (scrisoarea din 8 ianuarie 1941). Felul lui Arghezi de a cultiva prieteniile resuscită, în chip diferit, compartimentele sufletului său, amiciţia cu celebrii săi confraţi, Galaction, Demetrius, Cocea, avînd un caracter cu totul şi cu totul... personalizat.

La o expoziţie de carte din oraşul Constanţa (1901).

[2] Aflînd de intenţia Cellei Delavrancea de a vinde vila de la Carmen Sylva, Tudor Arghezi îşi exprimase dorinţa s-o cumpere. Se legase sufleteşte de casa în care fusese găzduit pe durata mai multor vacanţe estivale, de cerdacul unde se obişnuise să scrie. Vînzarea n-a avut loc, datorită, se pare, reticenţei «proprietarei» de a încheia o tranzacţie cu un confrate şi... mai ales, un prieten.

[3] Printre cei mai stimaţi destinatari, scrisorile arată a fi fost Ionel Teodoreanu, prof. Alexandru Rosetti, Tudor Vianu. Acestuia din urmă îi scrie astfel, în 1943, spre a-i arăta recunoştinţa: «Vreau să vă mulţumesc (cu nişte niscai lacrimi în mustaţă)».

Noua relație care se încheagă și se adîncește, prin intermediul corespondenței, dezvoltă un întreg amalgam de circumstanțe, un veritabil «epos» al cotidianului, în care nimic nu este căutat sau contrafăcut și totuși împrejurările consemnate nu sînt egale unele cu altele. Toate, puse cap la cap, recompun tabloul original a ceea ce astăzi a intrat în conștiința literară sub denumirea de Mărțișor. Și, fără a impune vreo ierarhie străină chestiunilor în jurul cărora se poartă dialogul epistolar, prioritare se dovedesc a fi preocupările gospodărești, interferîndu-se cu cele familiale. La prima vedere s-ar putea crede că, problemele poetului sînt și ale altora; mărunte sau majore, faptele aduc la suprafață existența — — deloc ieșită din comun — a Mărțișorului. Dacă unele merită să fie subliniate, e pentru că acestea resuscită un fel sau altul de reacție, de atitudine, care altminteri greu s-ar fi «demascat» într-un alt context și decor: tot ce se petrece este inseparabil marcat de cronica așezămîntului pe care Arghezi l-a întemeiat ca pe o a doua creație a sa, pentru a-l socoti, cum se știe, «patria literaturii» sale. Dar, înainte de a fi loc de reverie poetică și izvor de inspirație, Mărțișorul trebuia să fie sursă de echilibru și, mai prozaic, sursă de trai, principal mijloc de existență al unei întregi familii. Și nu faptul în sine, că o livadă trebuie îngrijită are o însemnătate particulară, că o grădină trebuie cultivată, că îngrijirea prisăcii și ograda plină de păsări cer aplicații, față de care gospodarul s-a dovedit mereu inventiv. Cel mult, legat de asta, o notație a poetului exprimă toate preocupările sale. «În București nu se găsesc decît oameni care refuză lucrul și care așteaptă șapcă și uniformă cu bumbi de metal» (scrisoare din 5 noiembrie 1940). Și apoi Arghezi nu o dată a mărturisit că ducea «o viață de brută»[4]. Un telefon de la Constanța îl surprinde cu ciocanul de cule, trebăluind pe la garduri.

Dar, între ceea ce e firesc să facă și să simtă un «grădinar» autentic (subînțelegînd, probabil, că nu tot ce întreprindea la Mărțișor era de natură să genereze poezie), inclusiv dialogul tacit cu Natura, și condiția «pură» de scriitor, Arghezi se definește într-un chip absolut original.

La el copleșitoarele îndeletniciri practice pe care și le asumă nu sînt de domeniul fatalității. Asemenea aderență la muncile agrare este doar «replica» pe care o dă existenței, fiind, deliberat, modul de viață pe care și l-a explicat [5]. Asemenea lui Brâncuși, descendent din aceeași lume, din fibra căreia și poetului i-a plăcut să se revendice — care-și instalase vatra cu pirostrii în atelierul de cioplit, acolo, în inima capitalei franceze, și autorul Cuvintelor potrivite are imensa trebuință de a-și stabili «punctul său de reper», imuabil, ca o stea polară: model de viață, fundamental țărănesc. Într-un climat citadin, cu status atît de ambiguu, mai ales în mediul cultural, o astfel de opțiune, definitivă, își are consecințele ei. Pe de altă parte, Natura îi poate da scriitorului și exemple binevenite: cînd nu reușește în creație, etic ar fi să găsească, într-însul, resursele de a-i imita exemplul, spune Arghezi într-o tabletă (un fel de crez artistic al său, Foaie verde de cais). Cît privește latura practică a vieții, nemulțumirea ce se acumulează răbufnește, reacție tipic țărănească, sub forma explozivă (și ea simptom al răbdării) trădată parcă, doar, în expresia scrisă prin două neologisme: «ne apucă uneori un fel de dementă anarhică și am da bucuros foc și casei, ca să se mistuiască toată agoniseala noastră penibilă de 32 de ani și să scăpăm» (scrisoare din 15 iulie 1942).

Totuși, în deplin acord interior cu acest orizont de viață, inimitabila simțire argheziană se delimitează mereu între «ai săi» și ceilalți; chiar dacă s-ar zice că familia (despre care se vorbește constant) nu este scop unic în viață, dar vital inclusă în canavaua universului stabil pe care poetul și l-a creat. Probele de iubire familială abundă și în corespondența de față. Regretînd, spre exemplu, că nu poate răspunde invitației de a veni de sărbători la Constanța (urgentă fiind operația Mitzurei, spune: «... și am nădejdea că norocul nu mă va părăsi nici de data asta, într-o viață trăită exclusiv pentru copii și maica lor, care mi-e și mie maică, dacă m-a scăpat de moartea medicală» [6]. Și tot acum, după depășirea impasului, așteaptă cu imensă nerăbdare să se revadă acasă, în climatul lor domestic: «... sîmbătă am speranța că vom fi iarăși împreună între

[4] Scrisoare către Al. Rosetti, 19 august 1932 (se referă la efortul depus pentru întemeierea gospodăriei).

[5] În tableta *Așezămîntul Mărțișor*, la rubrica *Bilete de papagal*, din „*Informația zilei*", 24 iunie 1943.

[6] Este vorba de maladia care-l ținuse multă vreme la pat (în cursul anului 1939), deși fusese văzut — precizează acuma — (în scrisoarea din noiembrie 1940) de 42 de medici.

vrăbiile, mîţele şi cîinii casei...». Povara greului şi a binelui o duc laolaltă.

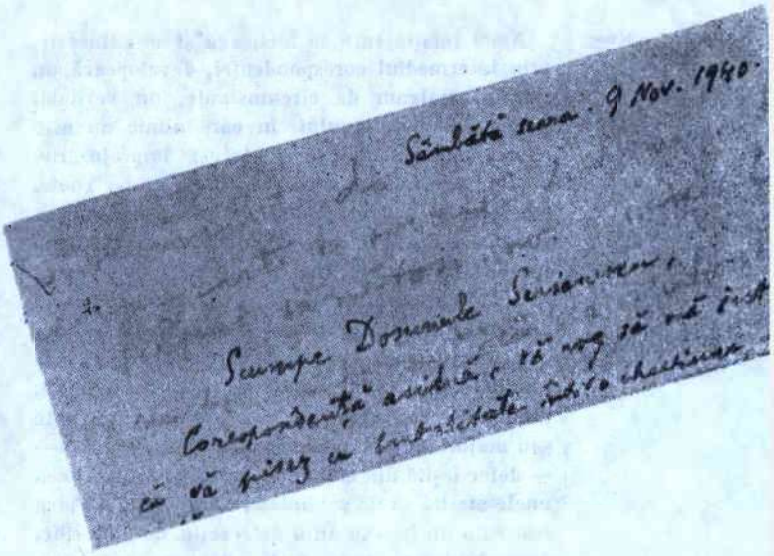
Implicat, într-atît, realităţii familiale, responsabilităţile paterne sînt şi ele la fel de neocolit ca bruma sau seceta; firește e pusă frecvent în joc «autoritatea» şefului, postură faţă de care Arghezi îşi recunoaşte, cu tărie... slăbiciunile. Scrisoarea din 15 iulie 1942 ascunde sîmburele mustos al unei adevărate scenete comice, în care aria tatălui este cîntată pe două voci: una exterioară şi alta interioară (conştiinţa duplicităţii).

În sfîrşit, fără a epuiza sugestiile provocate la lectura textelor, regăsim şi un Arghezi introspectiv, îndrăgostit de spaţiu şi de mare, cuprins de nostalgii şi de dorinţa de evadare, (ceea ce documentele nu prea ne-au oferit prilejul să surprindem). Prezenţa acestor valenţe proprii scriitorului se justifică, chiar dacă prin puternica sa autocenzură, existenţa diurnă făcîndu-l să evite poza, oricît de poetică ar fi fost.

În aceşti ani sumbri ai războiului, '40—'44, starea de spirit a poetului e infinit mai tulburată. Autocontrolul se manifestă mai puţin, pentru ca într-un dialog prietenesc cum este cel purtat acuma, să nu-şi mai disimuleze trăirile, îngăduindu-şi să-l împărtăşească într-o epistolă: «Pe un vîscol ca o furtună de mare, îmi caut refugiul într-o scrisoare...»; sau, stimulat de priveliştea unei zile de decembrie, pogorît peste Mărţişor, confesiunea se camuflează parcă sub tonul uşor sentenţios: «Începe ziua şi dimineaţa[...] asemenea în culoarea niţel întunecată, sub chiclure de peste noapte. Dacă şi în sufletul oamenilor ar fi originala brumă a buruienilor de argint din grădină, suflată în acelaşi timp cu aur de la soare, oamenii ar fi mai fericiţi».

Tăcerile arghezieneeste cele cînd nici nu corespondează, fie subtextul textului epistolar, presărat cînd şi cînd de aluzii pătrunzătoare, — au adresă precisă, vizînd tirania acelor vremuri de sub care, inutil, Stăpînul Mărţişorului a încercat să se sustragă. Documentele prezente vin să întregească imaginea lumii lui Arghezi, cea de atunci, cînd «mezalianţa» pe care n-o binecuvîntează, ci, dimpotrivă, o urmăreşte cu un ochi veşnic treaz, îl determină să scrie Baroane. Multe din scrierile poetului din aceşti ani marchează, dealtfel, o şi mai categorică retragere, într-o lume cît mai proprie, pentru a găsi resursele necesare sporirii efortului de rezistenţă şi a reluării inimitabilelor sale arme; ca un alergător de cursă lungă, care, înaintea startului îşi trage adînc răsuflarea.

Constandina BREZU

[noo. 1940]

Iubite Domnule Serienescu,

Că nu v-am mai scris, îmi lipseşte ceva şi parcă nu v-aş mai fi scris de nu se ţine minte de cînd. Carta D[umnea]v[oa]s[tră] cu marea şi Constanţa îmi stă pe masă în picioare şi mă uit cu drag la ea, amărît cum sunt şi la inimă şi la minte.

(Aţi simţit cum s-a cutremurat şi în momentul ce condeiul calcă pe acest petic de carton, pămîntul?[1]

Sunt exact orele 5 şi 10 minute).

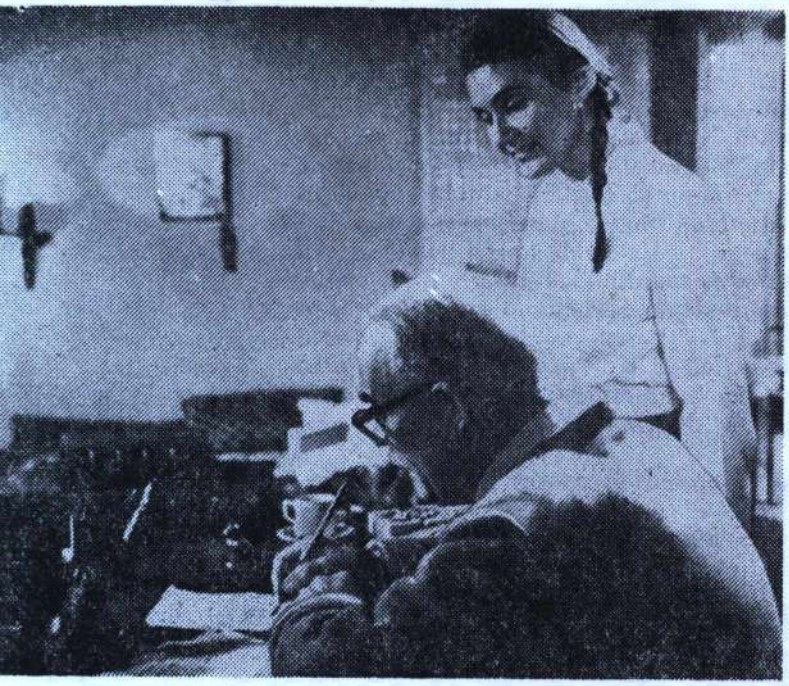
M-a impresionat alaltăieri un nou Jidov rătăcitor[2], tînăr şi căsătorit de cîteva zile, numitul Weissblüth, care pleacă în Palestina şi mi-a spus că ia vapor din Constanţa. Nevastă-sa, dacă se poate numi aşa o fată de 19 ani, cu un copil de 21, aproape plîngea cînd au venit amîndoi să-şi ia rămas bun de la nişte oameni, pe care naţionalitatea nu-i izgoneşte.

Zilele din urmă am visat iarăşi la vila de la Carmen — dar a fost o zi ca să nu mă gîndesc la ea? Mi se pare că e într-altă

---

[1] În seara zilei de 9 noiembrie (1940) îi scrisese lui C. Serienescu o carte poştală, pe care a doua zi o adnotează cu creion roşu: «Scrisă înainte de cutremur carta e trimisă de dimineaţă. Am scăpat sănătoşi noi şi casa. La Dv. suntem informaţi că s-a simţit slab».

[2] Se referă, desigur, la plecările determinate de intensificarea terorii fasciste şi a manifestărilor de antisemitism — intensificare datorată, firește, şi intrării trupelor militare germane pe teritoriul României, la 12 octombrie 1940.

lume şi mi-e dor de o altă lume, nu ştiu de care. N'importe où, se văeta Baudelaire, pourvu que ce soit hors de ce monde. Şi-aş fi auzit că s-ar fi pregătind o lege de expropriere şi a proprietăţii evreeşti urbane. Ăţi auzit ceva? (Întreb timpanul sensibil al juristului.) În orice caz, ameninţarea e în văzduh de mai multă vreme.

Dar să continui să ocup auzul juristului. Este cu putinţă de făcut un aranjament valabil p[en]t[ru] toate cazurile, fără debursare prealabilă? Parcă mi-aş aduce aminte din Dreptul francez, dacă mai există drept, de o aşa-zisă « prouesse de vente »[3].

Ştiţi cum fac eu? ca nişte mari proprietari din Caracal, terorizaţi la cafenea, îndată după război, de un belfer local, care se răzbuna că era jerpelit şi urît, cu o emfatică atitudine comunistă.

Să facem aşa, ca să ne înţelegem unii cu alţii, insinuau moşierii: ne facem şi noi comunişti dar să ne păstrăm proprietăţile.

De vreo lună încoace mă lupt şi eu, ca D[umnea]v[oastră] acum cîtva timp, cu 5—6 zecimi de temperatură ale Miţurii, care într-altfel se simte, cu 2—3 mici dureri absurde, sănătoasă. Că am consultat 8 medici nu mai insist, căci pe mine m-au văzut şi revăzut 42 de dobitoace medicale anul precedent. Dar am multiplicat analizele, cardiografiile şi scopiile pînă la stupiditate, fără nici o indicaţie rea.

Ce face Doamna, căreia îi sărut mîinile cu însufleţire? Ce fac Domnişoarele, pe care copiii mei, strînşi în logaritmi le îmbrăţişează? Ce face Sir Serienescu, pe care îmi permit să mă răpăd să-l iau în braţe?...

Vă dorim tot binele zvelt şi senin pe care îl merită fermecătoarele D[umnea]v[oastră] stări de bunătate.

Punctul îl pune Paraschiva, nevastă-mea care vine din pivniţă, de la cărbuni.

Al D[umnea]v[oastră] T. ARGHEZI

Sîmbătă 16 noiembrie 1940

Scumpe Domnule Serienescu,

suntem dezolaţi că D-ra Nina s-a îmbolnăvit dar ne mîngîiem cu gîndul că nu a fost decît un mic bobo franţuzesc. Prin alternanţe de supărare şi de speranţă, n-am făcut şi noi, de 15 ani încoace decît să trecem neîntrerupt? Ne-a părut bine de cîte ori ne-a păcălit termometrul dar tremurul de frică ne-a rămas. Puneţi vă rog două vorbe pe o cartă, că n-a fost nimic mai serios.

Telegrama D[umnea]v[oastră] ne-a ajuns joi pe la orele prînzului, cînd tocmai vă aşteptam să intraţi în bălăriile noastre. A tout seigneur tout honneur, am măturat frunzele frumoase de dinaintea uşii cu mîinile proprii, ca să mă bucur ca un egoist cu

---

[3] Îi cere, de fapt, o consultaţie cu privire la procedura de a intra în posesia unei vile, în baza unei aşa-zise « Prouesse de vente » — dovadă a vînzării, fiind în acest moment în tratative cu un proprietar.

un ceas mai devreme cu imaginea prezenței D[umnea]v[oastră] la noi și înaintea tuturor celorlalți.

O intuiție totuși, ne-a împiedicat să desfacem cutia cu șuncă, pe baza principiului că șunca trebuie deschisă numai în momentul în care intră pe ușă Doamna și Domnul. Așa că mai așteaptă și șunca; însă cu o diferență, că ea știe să rabde mai bine decît noi. Singură Paraschiva, nevastă-mea, s-a cam încurcat. A trebuit să cociobăiască în toate cuferele și geamantanele, bacrate după cutremur și făcute piramidă lîngă ieșire. Voia neapărat să primească pe bunii noștri prieteni, (mi se pare că cei mai buni din cîți am avut) în rochia neagră cu mărgele negre... La 50 de ani, o gospodină are datoria să fie cochetă. Și rochia n-a mai încăput-o, ca înainte de Tekirghiol. Nu-i nimic am consolat-o, kilogramele noi pe care le-ai căpătat D-na Serienescu o să le aprecieze, căci tot Domnia sa ți le-a dat.

Mă uit la calendar că se împlinește noul soroc consimțit de proprietarul vilei și mă uit și la cerul brăzdat de avioane iuți [...] și nu mai mă dumiresc. Și mi-e dor de Mare.

Nu mai insist cît mi-e de dor de D[umnea]v[oastră], de teamă să nu încep să fiu nedelicat.

Copiii se apropie în sfîrșit de perina, pe care s-a odihnit frumosul chip al Ninei și o sărută.

Degeaba! Nina nu mai e acolo, e la plimbare, v-ați păcălit cu bucurie.

Al D[umnea]v[oastră] cu inima toată,

T. ARGHEZI + NEVASTA

Joi 5 Decembrie 1940

Iubite Domnule Serienescu,

Încep ziua și dimineața pe această fărîmă de hîrtie pentru D[umnea]v[oastră] asemenea în culoare, nițel întunecată, cu chiciura de peste noapte. Dacă și în sufletul oamenilor ar fi originala brumă a buruienilor de argint din grădină, suflată în același timp cu aur de la soare, oamenii ar fi mai fericiți.

Nu v-am răspuns la o scrisoare și schițez prezentul un fel de răspuns la ultima D[umnea]v[oastră] cartă cu o fotografie pe dos.

La întrebarea D[umnea]v[oastră] «mai cumpărăm vilă?» făcută pe tonul «nici acum nu te-ai săturat?» răspund cu D[umnea]v[oastră] că «vom delibera» mai tîrziu. În ciuda împotrivirilor, cu care începe să colaboreze și lipsa de gologani, nu mi-am dezvățat încăpățînarea să se gîndească de preferință la Mare. Sunt aci de perfect acord mai ales cu fiică-mea, pe care o surprind uitucă și absentă, uitîndu-se într-acolo. Suntem amîndoi completamente malarizați.

Primiți să vă spui curat, că scrisorile D[umnea]v[oastră] sunt pentru noi singurele mari plăceri actuale? Ne place și forma și ne place și inima dintre slove și p[en]t[ru]că ni se par întotdeauna prea scurte, le citim de cîte trei, patru ori la rînd, înădind finalul cu începutul. De cîte ori vă înlesniți de o picătură de cerneală să nu uitați că arabescurile ei sunt așteptate.

Nu cunosc noua D[umnea]v[oastră] adresă cu toate că pusă dedesubtul numelui Serienescu ea e totdeauna inutilă.

Vă doresc noroc și sănătate în casă nouă și, dacă se mai poate, o tihnă pe care noi, ceștialalți, nu o mai cunoaștem de peste 20 de ani decît la figurat.

Al Domniei voastre în numele celor ai mei și ai D[umnea]v[oastră] de sfîntul Niculaie și în toate zilele.

T. ARGHEZI

Iubite Domnule Serienescu,

Pe un viscol ca o furtună de mare, îmi caut refugiul într-o scrisoare...

V-aș repeta, de nu m-aș repeta prea mult, că de cînd v-am cunoscut mai bine (E vina mea că n-am fost mai viu la minte) încerc o foarte delicată plăcere, să mă gîndesc

la D[umnea]v[oastră], şi că această plăcere se îndoieşte dacă, măcar pe o foaie de hîrtie, mă simt puţin lîngă D[umnea]v[oastră]. Sunt sentimente cu care ţi se urăşte, cîte unul te leagănă neîntrerupt şi se amplifică de la sine.

Vă mulţumesc mult pentru toate cuvintele, pe care le ţin ca un dar de sărbători. Scrisoarea D[umnea]v[oastră] transparentă şi diafană, ca pomul din noaptea de astă seară, sticleşte de scîntei. Grăiţi frumos şi în scris... Atîtea subite reliefuri strălucite fulgeră spontaneitatea încît am fost de mai multe ori adus să-mi întreb surpriza, dacă nu cumva în călimara D[umnea]v[oastră] se găseşte ascunsă lîngă peniţa pentru scrisori şi cealaltă pană. Nuanţa şi irizările ei, încrucişarea sensurilor suplă, imaginea neaşteptată; aţi fi vinovat să nu le fi luat în seamă, măcar comparativ cu scrisul primar al fabricanţilor de cărţi în serie reputaţi. Îmi permiteţi să insinuez o intenţie pentru săltarele D[umnea]v[oastră] încuiate?

De venit la Constanţa vă închipuiţi cu cît entuziasm am veni, cel puţin pînă la ferestrele D[umnea]v[oastră], ca să vă cîntăm un colind, dar ne împiedică, între altele, un eveniment, care mi-a fost precizat la telefon chiar acum, la semnul de întrebare de mai sus. Serviciul de radiografie al institutului Cantacuzino, unde ni s-au dus copiii, îmi comunică rezultatul ultimului examen la ecran al unei regiuni încă necontrolată, că Miţu are apendicită... Faţă de o temperatură neîntreruptă mai bine de o lună de zile, un consult de medici, de vineri, a hotărît să fie făcută şi această probă, după ce, rînd pe rînd, a trebuit să îngurgiteze în două zile şase pahare dintr-o băutură abjectă, de barium.

Mîine dimineaţă, medicii vor fi din nou la noi, pentru fixarea zilei de chirurgie şi am nădejde că norocul nu mă va părăsi nici de data asta, într-o viaţă, trăită exclusiv pentru copii şi maica lor, care mi-e şi mie maică, dacă m-a scăpat de moartea medicală.

Pornisem pe o scrisoare lungă. Iertaţi-mă că nu mai sunt în stare să dau pagina pînă jos. Vă voi ţine în curent.

Pînă la prînz am crezut că vom avea un Crăciun mai bun.

Crăciunul cel bun îl dorim familiei Serienescu, deplin şi luminos, ca toate sărbătorile şi zilele anului viitor şi, într-o sorcovă, cu care o batem pe umeri din depărtare, ne animăm toate însufleţirile noastre.

La mulţi ani

T. ARGHEZI

23 Decembrie 1940

Bucureşti 8 Ianuarie 1941

Iubite Domnule Serienescu,

Că nu v-am mai scris atîta timp simt ceva în cele trei degete ale condeiului, ca şi cum le-aş fi pierdut.

Scrisoarea D[umnea]v[oastră] din 6 Ianuarie (deducînd după stampila poştei) mi-ajunse azi după amiază şi sunt consternat de ştirea pe care mi-o aduce în privinţa sănătăţii cucoanei D[umnea]v[oastră] . De ar da Dumnezeu să scape fără complicaţii şi intervenţia chirurgului! O asemenea otită, conjugată cu mastoidita, i-a înăcrit viaţa cumnatei mele, care operată acum mulţi ani a rămas cu o groapă sensibilă şi azi, îndărătul urechii. Otita corect îngrijită nu trebuie să ducă însă la chirurg şi fiind o afecţiune precisă are un tratament precis, în mîinile unui medic bun meseriaş. Răspundeţi-mi vă rog că pînă la intrarea prezentei tablete subt acoperişul D[umnea]v[oastră] tot răul a trecut odată cu temperatura.

I-am dus la spital Miţurii fotografiile Domnişoarelor pe care de bucurie le-a sărutat şi am dus evident şi scrisoarea şi am citit-o şi laolaltă. Ar fi fost întîia scrisoare necitită în şedinţă plenară, ca deobicei, şi asta nu se putea.

Procedura prevăzută în scrisoarea mea precedentă s-a schimbat. Ne-am transportat la Colţea în ziua de 3, cînd ne-am ales, ca la hotel, însoţiţi de o madonă cu calotă albă, o rezervă din mai multe. Toate erau înfiorător de reci şi ne-am oprit la singura cameră

fără trecere printr-un așa numit salon, și cea mai strîmtă. S-au pus două paturi cap la cap, ca să fie loc de trecut între perete și paturi, am adus de-acasă cîteva carpete, am pus niște garoafe într-o sticlă, pe zid un calendar cu un cîine certat cu o cioară, am așezat cîteva cărți, reviste și capoate, niște portocale și biscuiți și am căpătat o ambianță mai puțin sinistră, după ce am și dat afară cîteva scule prea pronunțat spitalicești.

La 4 Ianuarie s-a petrecut operația cu anestezia de eter. Mițu a fost readusă pe brancard adormită, cu ochii deschiși vitrificați.... Nu vă spun cîtă tragică emoție m-a zguduit. Am stat lîngă ea cinci ceasuri după extirparea cecului participînd cu maică-sa și cu frate-su la toate fazele de divagație treptată ale trezirii. Avea un delir plin de imagini și de observații și o halucinație extrem de nuanțată și de complexă.

Toată ziua și noaptea a răbdat de sete. A doua zi a băut apă, a treia zi zeamă de portocale, a patra zi i s-a dat voie să soarbă o picătură din șampania sfîntului Ion: ea a băut două cupe și ar mai fi vrut, dar nu mai era — și s-a îmbătat agreabil, de beție franțuzească pe care o dă această binecuvîntată băutură, diametral opusă beției rîncede cu bere. Și nu i-a fost rău de loc; azi, a cincia zi, am găsit-o mai bine decît ieri, cu toate că temperatura serii s-a ridicat pînă la 38. Urmările anesteziei, tratate cu înțepături de stricnină, au cedat, sînt convins, la șampanie. Ieri și azi s-a plimbat prin odaie, cu mîna la locul cusut. O doare cînd rîde de toate mofturile și nu știu cum se întorc vorbele, foarte supravegheate de fiecare din noi în dilatarea lor, că se umflă și ne umflăm și noi de rîs. Mițu rîde și țipă, o lacrimă îi sare în ochi și noi ne batem peste gură și ne jurăm că n-o să mai spunem nimic și iarăș rîdem ca niște nerozi. Și așa o ducem toată vremea cît stăm împreună, întristați numai la despărțire, cînd doi rămîn în spital și doi o apucă pe poartă, posomoriți, bărbații — de! ai familiei.

Mîine, menu desvoltat: purée de cartofi și o aripă de pui. Doctorul mi-a telefonat șalău și am uitat să-l întreb dacă șalăul merge fără pîine — dar de unde să iei șalău, dacă abia putem avea 2 litri de lapte pe zi?

Încă la 4 Ianuarie v-am trimis o telegramă, pe care, dacă ați fi primit-o pînă la 6, data scrisorii D[umnea]v[oastră] aș fi simțit printre rînduri. Am primit însă cu altă bucurie telegrama D[umnea]v[oastră] de Sf. Ion. Să o consider și ca o replică la depeșa mea? În orice caz să alături recipisa ei documentară.

Astăseară e încă Miercuri. Poimîine, cel mai tîrziu Sîmbătă, am speranța că vom fi iarăș împreună între vrăbiile, mîțele și cîinii casei (cei mai prost hrăniți, în paranteză, ai casei: carnea și oasele s-au împuținat de tot). Pe drumul de la spital acasă vă vom bate făgăduita telegramă din telegrama precedentă.

Vă dorim cu toții, și cele de la Colțea și cei din Mărțișor, cu o adevărată suferință dar și cu o speranță dinamică, sănătate p[en]t[ru] Doamna Vicky (nu știu cum se scrie în limbile războiului), și bine Domnișoarelor Tuța și Nina și Domniei Voastre, Sire.

Al D[umnea]v[oastră] cu 24 de brațe ca Budha.

T. ARGHEZI

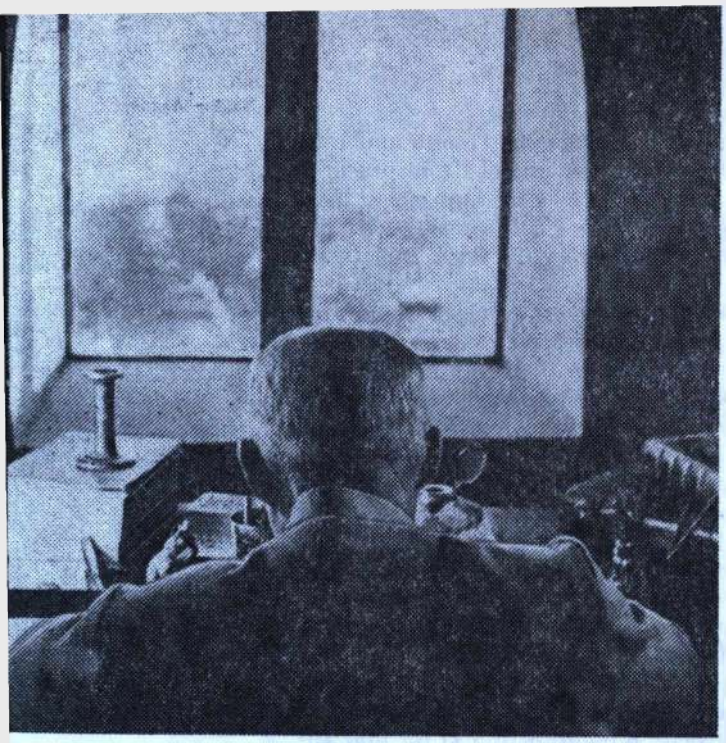
21.I.1941

Scumpe Domnule Serienescu,

Nu vă pot repeta scrisoarea pe care v-am făcut-o aseară și care s-a pierdut — dar aș fi tare curios să știu dacă găsitorul ei, un hoț ori o hoață, nu cumva v-a trimis-o.

Iată ce s-a întîmplat. D-ra Popovici, profesoara lui Baruțu, o excelentă fată de bună familie craioveană, pleca de la noi în oraș, la Academia comercială, unde e studentă. Scrisorile ce vă trimit de cîtva timp nerecomandate, din pricina marilor distanțe și deplasări, amplificate cînd cu o gripă, cînd cu un spital, cînd cu un eveniment exterior de casă, mă cam contrariau neștiind dacă ajung sau nu pînă la D[umnea]v[oastră] cu toate că o scrisoare simplă merge mai iute. Am rugat-o pe Domnișoara să le dea ea la Oficiul din Ministerul de finanțe.

Odată cu scrisoarea D[umnea]v[oastră] i-am remis tot pentru recomandare un manuscris cerut de Ministerul Propagandei, care vrea să scoată într-o limbă streină o antolo-

gie de scriitori români şi n-avea nişte date biblio şi quasi-biografice[4]. D-ra a pus scrisorile în ghiozdan de piele în care se mai afla şi bursa ei de la Stat, pe o lună şi, la şcoală, un bun coleg sau o colegă bună şi onorabilă i-a furat ghiozdanul din bancă, de lîngă cot. Biata fată nu cuteza şi s-a îngăimat la telefon ca o vinovată. Trebuia să fac abstracţie de surpriza şi de supărarea mea şi să-i mîngîi sensibilităţile ei disperate. Nu ştiu dacă am izbutit dar m-am devotat o jumătate de ceas acestei intenţii.

Acum, dacă studenta apaşe mai are o fărîmă de drojdie de omenie, ar fi trebuit să puie scrisorile la poştă. Sunt curios. Lui Galaction i s-a furat într-o iarnă paltonul[5] din vestibul şi după 4 ani a găsit în acelaşi loc stofă nouă de un palton şi un bilet de mulţumiri.

Îmi pare rău că s-a pierdut scrisoarea pentru că citindu-le-o copiilor, ei au rîs de mai multe ori, pretinzînd neobişnuit, că era spirituală. Măcar atît, atît prestigiu să am şi eu, că nimeresc să fiu agreabil în scrisorile ce nu se citesc.

Era un răspuns la scrisoarea D[umnea]v[oastră]. Vă exprimam satisfacţia noastră că Doamna Serienescu a scăpat cu bine, vă făceam un raport despre sănătatea dănciucilor şi a bulibaşilor, toţi trecuţi prin feluri de guturaiuri, şi vă povesteam detaliat cum v-am băut pe fiecare în parte, de cîteva ori în păhărele de benedictină. Şi benedictina era a D[umnea]v[oastră] , de anul trecut! Am ajuns nişte paraziţi model şi ceea ce-i mai desgustător, e că ne complacem. Ce putem face dacă vine de la D[umnea]v[oastră] ? E ineluctabil.

Cînd veniţi şi D[umnea]v[oastră]? În scrisoarea furată eram mai entuziast din toate privinţele. Acum, vă scriu din întunericul de stare de asediu al Capitalei. O răscoală[6] s-a ivit brusc pe Calea Victoriei: v-a informat aparatul de Radio. Două, trei zile să nu plecaţi la drum.

Vă vorbeam cu sărutarea mîinii şi de excelenta soluţie pe care aţi sugerat-o proprietarului vilei din Carmen. Nu mai e de ezitat — dar ştiu eu ce să mai zic? De la un ceas la altul constelaţiile se schimbă. Ah! şi cît e de frumos cerul în noaptea asta! De-ar fi un autobuz spre Casiopeea!

Dumicaţi mărunţi de sărutări multe ale copiilor noştri pentru copiii D[umnea]v[oastră] — pardon! pentru Domnişoare. Nevasta mea nu ştie ce salutări sunt mai bine primite de D-na S., mai depărtate, mai apropiate. Ea ar vrea să se apropie cioara de tot. Cam ca mine acum, de mîinile d-sale; pînă la metanie.

Al D[umnea]v[oastră] Scumpe Domnule Serienescu, neînchipuit de scump,

T. ARGHEZI

---

[4] Antologia la care se referă, se pare că nu a mai apărut.

[5] Gala Galaction a relatat «furtul paltonului» în *Jurnal*.

[6] Este vorba de rebeliunea organizată de mişcarea legionară în zilele de 21—23 ianuarie 1940, înăbuşită de către armată, sub conducerea generalului Antonescu, după care, Garda de fier este interzisă.

Scumpe Domnule Serienescu,

Din seara de cînd v-am vorbit la telefon, Miţu mă asigură că n-au trecut mai mult de nouă zile; dar zilele inimii nu corespund cu calendarul. Am un fel de impresie că n-aş mai fi auzit glasul D[umnea]v[oastră], de anul trecut. Poate că unde m-aţi şi învăţat rău, scriindu-mi des şi suspedînd corespondenţa brusc la 17 Ianuarie — Şi mai poate fi un poate... Să nu fi făcut din exces de entuziasm vre o gafă care merită pedeapsa tăcerii.

V-am şi scris, nu-mi aduc aminte cînd, dar v-am scris de două ori pînă la rebeliunea băieţilor de prăvălii [7]. Întîia scrisoare a fost pierdută, v-am povestit mi se pare cum — în scrisoarea următoare, care tare aş vrea să ştiu dacă v-a ajuns.

Dar tot n-aţi venit încă în Bucureşti... Ca să avem iluzia că totuşi veţi veni mai iute, ieri v-am scuturat încă o dată apartamentul de sus. În regim de stare de asediu va trebui să sosiţi însă numai în timpul zilei. Mi se pare că un Rapid mai aduce Constanţa la Bucureştî pe la 10 dimineaţa. Porţile mari aşteaptă permanent deschise maşina D[umnea]v[oastră], de la gară direct, ceaiul fierbinte şi cafeaua cu lapte stau pe sobă, de miere s-au îngrijit albinele noastre la timp şi este şi unt. Numai pîinea nu o să fie afară din cale de gustoasă. În schimb, avem pesmeţi şi făină.

Ne-a vizitat azi un dulău de Saint-Bernard, care trebuie să plece încotrova, peste marea Neagră, şi ca să nu fie singur pe drum s-a însurat cu o biată fată de-o şchioapă (dar mai inteligentă decît el). Mi-a spus că a văzut pe Domnişoara Tuţa. Dar mi-a mai spus ceva, foarte desagreabil pentru constănţeni. Dacă nătăfleţul ştie ce aude, atunci se repetă împrejurarea de acum cîteva luni şi vom petrece lunile aspre sub acelaşi acoperiş. Aveţi sus patru odăi, cinci şi chiar şase, adăogînd una şi de mai sus, exclusiv şi stricte ale D[umnea]v[oastră], cînd nu vreţi deloc să daţi cu ochii de noi. În orele celelalte, mai aveţi încă vreo cîteva. Tăcere nu lipseşte, discreţie se găseşte, respect există şi o fărîmă de dragoste mare împlineşte toate intervalele. Şi pentru că distanţele sunt lungi, dăm şi căruţa cu motor jos de pe butuci. E cam demodată dar o să mai închideţi şi D[umnea]v[oastră] o pleoapă, într-altfel face treabă bună.

În numele celor ale cărora sentimente încep să semene cu gelozia, al Domniei voastre,

T. ARGHEZI

Vineri 7 Februar 1941

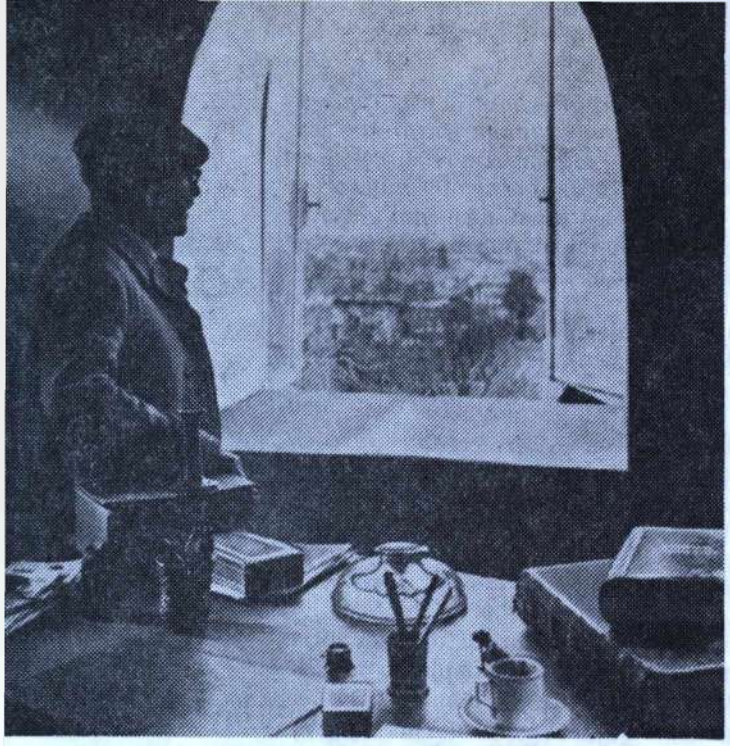
Scumpe Domnule Serienescu,

La mulţi ani.

Eram în grădină, departe, cu un ciocan la garduri cînd ne-aţi telefonat şi aţi vorbit cu Paraschiva. M-a strigat după ce plăcerea trecuse. Rămînea numai neplăcerea. Parcă e un făcut! De cîte ori vă hotăriţi să plecaţi de acasă (nu zic: să veniţi la noi, căci ar trebui să începem să credem că suntem ghinionişti) se întîmpla cîte cuiva din familie cîte ceva. Mă mîngîi cu gîndul şi cu speranţa că zodiile rele se mîntuie de Paşti.

În prima zi am avut nu ştiu ce fel de senzaţie imprecisă şi a doua zi un gol. Eraţi Paştile noastre adevărate şi aşteptam să ne împărtăşim. Vizitele variate pe care le-am primit şi de care nimeni nu e destul de viteaz ca să scape, n-au fost în stare să constituie măcar un cît de vag surogat. Parcă am clăfătit în gură gume de şters şi maculatură. Cu ochii la poartă, ne sileam să ne compunem o figură convenţională neizbutită şi ne ziceam: uite, acum or să pice şi plicticoşii ăştia n-am vrea

[7] S-ar putea ca scriitorul să facă apel la seria de asasinate organizate de legionari, în toamna anului 1940.

să le fie prezintați. I-aș fi luat [la] bătaie și neastîmpărul sporea pe măsură ce bidineaua de aur a soarelui trecea mai departe peste plafonul unui cer inefabil de albastru.

Primisem scrisoarea D[umnea]v[oastră] care ne confirma sosirea.

O schimbare nu prea bine intenționată la Fundațiile Regale[8], în care de cîteva luni încoace rotițele se desangrenează, mă pune în situația de a nu mai putea mîngîia nici visul unei deplasări la Constanța, un timp. În stil indirect Constanța și Marea însemnează altceva pentru noi... Trebuie să iau contact cu noua ordine stabilită în vinerea Mare și cu denivelarea orizontului, ca să văd dacă mai am ce căuta într-un loc unde m-a pus Regele ispășitor.

Nu puteam să las să treacă ziua și am mîzgălit aste cîteva slove.

Al Domniei voastre,

T. ARGHEZI

22 April 1941

Scumpe Domnule Serienescu,

La 20 Septembrie parcă toate scadențele unui drum spre Sinaia, cu oprire în București au trecut. La Azuga e un frig de iarnă și o mohorîre în cer, rar străpunsă de o anemică rază de soare argintie. Azi la 7 termometrul era, ca în Februarie, la +8 grade.

Atîtea și atîtea argumente mă fac să vă zgîndăresc puțin, ca să-mi dați un semn, cum că n-ați uitat pe cei ce vă așteaptă cu o febrilitate mereu sporită, într-o grădină ce începe să se rărească. Gîndindu-ne la D[umnea]v[oastră], în care D[umnea]v[oastră] se cuprinde toată familia, rezumată într-un pronume, căutam, cîte o boabă de strugure dulce, în ciorchinii noștri, rămași aguridă, și dăm numai de acru. Prost an în regiune. Piersicile au fost adunate cu lopata, cu noroi cu tot, caișii ne-au fost pe jumătate furați și, pe nopțile chioare în care suntem scufundați, hoții dispun de o vizibilitate interioară necamuflată pentru gutui.

Nu reflectați cum se zice în vocabular angrosist, la o strămutare în București, a Doamnei și a Domnișoarelor, desigur plictisite de aristocrația Tekirghiol-sat? Apartamentul pe care vi-l pregătim ca pentru tineri căsătoriți, vă așteaptă intact, ca și dragostea noastră; cu o deosebire, că asta, dacă e cu putință, a crescut prin fenomenul absenței, care adaogă ceva la sentiment. Nu știu cum să vă prezint alternativa mai bine, ca să înlăturați radical orice rezervă în stare să vă reție. V-am pus inima în palmă, în palma D[umnea]v[oastră].

Închipuiți-vă că am ajuns să facem seara o lectură uitată, singura suportabilă prin monotonia și lungimile ei denotate, citind pe *Robinson Crusoe*, o carte din 1719! Vă rog să ne plîngeți de milă.

---

[8] Întrerupe, în acest timp, colaborarea la „*Revista fundațiilor regale*", datorită schimbărilor survenite în conducerea publicației.

Mițura a intrat în clasa 7-a și Baruțu a izbutit să se tîrască, gras cum îl știți (ba s-a mai și amplificat) pînă într-a 5-a. Prepară amîndoi acasă niște examene care nu știm unde vor fi trecute și el mai dă și cu coasa prin bălării. Evenimentul nostru cel mai apropiat nu va fi culesul viei, căreia i-am pus gîndul rău să o dăm afară, ci scoaterea cartofilor. Ca și anul trecut și mai ales acum, cînd n-avem nici-o șansă de a mai găsi un argat, sapele vor fi manipulate de cei patru membri academici ai familiei. Pentru o eventuală strîngere subt un acoperiș, să n-aveți nici o grijă, am făcut și ceapă și fasole și dovleci.

Copiii vă sărută. Dați-i voie și nevesti-mi să se achite ciocoiește de pupăturile ei. Ah! de cîte ori nu am visat la acei delicioși pești prăjiți, cu necaz dela masa D[umnea]-v[oastră], dintr-o seară la Constanța, lăsați chelnerului în marea farfurie. Erau, mi se pare, chefali.

Al Domniei voastre orchestrat, cînd vă evoc, o stare sufletească fermecată.

T. ARGHEZI

22 Septembrie 1941, București

15 Iulie 1942, Buc[urești]

Scumpe Domnule Serienescu,

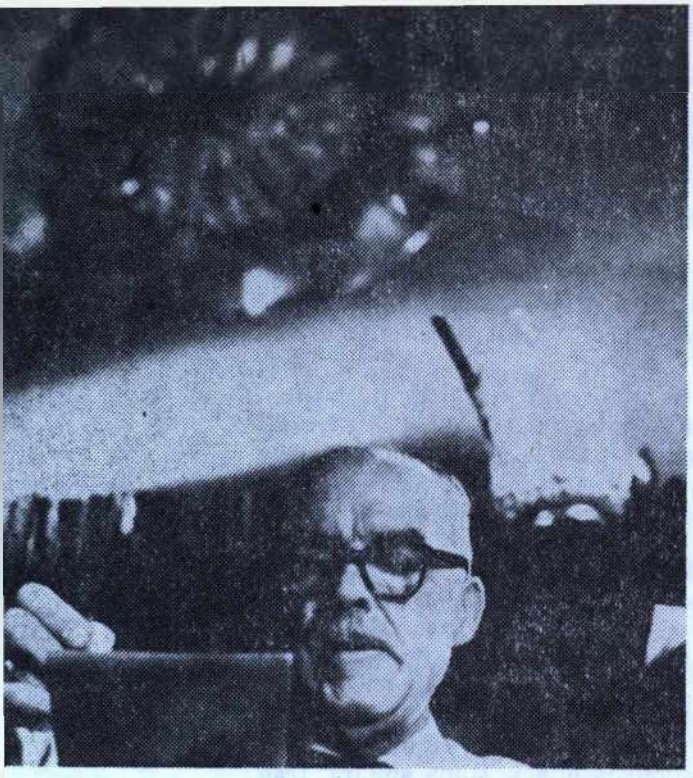
Carta D[umnea]v[oastră] poștală ne-a răscolit din nou și mai tumultos, decît vizita pe care ne-ați făcut-o la plecare. Dar e o furtună în vid: nu ne putem deplasa, cum e practic și util, cu toții, nici în două echipe, cum ne-am gîndit un moment. A doua noapte după plecarea D[umnea]v[oastră] ni s-au furat iarăș păsările din curte și de data asta chiar de către omul de încredere, care le păzea... Dacă lipsim de acasă pe această epocă de camuflaj riscăm să nu mai găsim nici ferestrele, care ne-au fost forțate într-o noapte și în prezența noastră la domiciliu.

Am încercat să o convertesc pe nevastă-mea la formula crîmpeielor: să vie ea cu Mițura, care și-a dat un examen bun de trecere în clasa a opta și căreia i se cade o primă de încurajare pentru bacalaureat. Aș fi rămas eu cu Baruțu, ca niște corigenți în perpetuitate. El muncește cu o hotărîre cinstită la examenul lui din toamnă.

Dar, pe lîngă alte multe activități de robie, care cad în sarcina ei neîntreruptă de femeie-motor, Kiva are cinci cloști, cu cinci pensionate de pui după ele și o întreagă politică de feme[i]e de stat. Apucate de nostalgii obscure, cloștile prezintă simptome de răsclocire și părăsindu-și puii, ca niște mame denaturate, trebuiesc sau ele convinse să persevereze, sau odraslele lor, ademenite prin artificii teatrale, să considere pe Paraschiva drept cloșcă generală. Spirit de invenție, tertipuri și înscenări, nimic nu e de ajuns ca să înlăture disperarea și panica școlilor de orfani. Regizorul, directorul de scenă și autorul nu pot fi decît biata nevastă-mea, sclavul pînă acum cuminte și răbdător al gospodăriei, dar gata, gata de revoluție. Ne apucă uneori un fel de clemență anarhică și am da bucuros foc și casei, ca să se mistuiască toată agoniseala noastră penibilă de 32 de ani și să scăpăm.

Să vedeți cît e de grotescă schema după care se mișcă actualmente o gospodărie. Capitolul orătăniilor. Ai cumpărat o duzină de găini pentru ouă. În casa noastră cu familie sentimentală nu se sacrifică animalele din curte. Ouăle te lipsești de o parte din ele și le dai la cloșcă. Ai făcut pui și nu e mălai. Oricîte predici ai ține în cotețe și cu orice principii ai argumenta, păsările țin cum au apucat, la tradiția lor: porumb și mălai, sans démordre. Am crescut puii și se abate epidemia cea mai frecventă, a tîlhăriei. Bilanț: n-ai nici găini și nici ouă. Deplasați graficul: el e valabil pentru orice capitol din enciclopedia casnică.

Într-un colț, am surprins un complot. Copiii și-au inventat o formulă, ca și cum familia Serienescu le aparține lor, cu o stare de spirit impertinentă. M-au vîrît în complotul lor, știindu-mă laș în ce-i privește pe ei, incapabil de reacțiunile virile obișnuite taților energici. Tatăl lor își plasează energiile aiurea. « Nu putem merge amîndoi, eu și Baruțu : » m-a întrebat Mițura confidențial.

A urmat întîi o trădare: am comunicat Kivuții, care s-a înfuriat. Apoi s-a petrecut un dialog în patru, pentru amortizarea primei impresii. În sfîrșit, a treia zi de la primirea cartolinei D[umnea]v[oastră] s-a obținut un climat mai omogen, deși suntem doi contra, bătrînii, și doi din generația nouă pentru cu niște certitudini la ei care pe noi ne-au estomacat. Noile generații au îndrăsneli uimitoare. « Cum aș putea eu să le scriu Doamnei și Domnului Serienescu să-și mai ia doi copii în spinare? Sunteți nebuni și necuviincioși ». Așa le-am spus și ei rîdeau de scrupulele mele, ca de niște pălării melon demodate.

Am continuat: « Voi nu puteți să stați amîndoi la Carmen Sylva într-o vilă goală, să vă căutați de mîncare. O luați la fugă a doua zi. Și aveți tabiete și complicații... v-ați învățat să aveți fiecare o odaie, să mîncați ca niște salaori, să beți spriț la masă și să vă comportați ca niște irresponsabili. La hotel nu vă puteți duce, nici la restaurant singuri. Dacă i-aș face o cît de slabă aluzie D-lui Serienescu, m-aș simți nelalocul meu, aș comite un abuz de neiertat. N-am acumulat abuzuri peste abuzuri în trecut? Ce vreți? să trecem drept niște țigani odioși? Ajung țigăniile de pîn-acum. Fiți chibzuiți și lăsați-o baltă ». Așa le-am vorbit (Zarathustra).

Credeți că i-am întors? Privirea lor piezișe, o stare sufletească ironică, un stil de a deschide iarăș vorba, nepermis, ca și cum n-aș fi vorbit cu seriozitatea marei mele autorități (care în casa mea nu plătește două parale) m-am hotărît să vă scriu, dîndu-mi perfect seama, vă rog să mă credeți, că săvîrșesc o vastă mitocănie.

Acum, îmi permit să vă întreb: se poate realiza ceva din elucubrațiile copiilor mei, fără să împovărăm pe D-na Vicky prea mult și, nu vă supărați (aristocratismul D[umnea]v[oastră] trebuie să se împace cu capriciile copiilor noștri) aprovizionîndu-i cu un buget de cheltuieli, pe care să binevoiți să-l administrați D[umnea]v[oastră]? Un părinte, repet, e un laș. Vorba bietului Macedonski: « Sunt laș, am cinci copii »[9]. Ar fi fost preferabil să nu o spuie în versuri, desigur.

Cred că, în general, educația supraveghiată și temperamentul copiilor noștri nu lasă nimic de dorit și disciplina familiei D[umnea]v[oastră] ar fi meticulos respectată, într-o eventualitate favorabilă placului copiilor, ca și a familiei noastre. Realitatea, grea pentru noi, evident, este că feții noștri s-ar simți afară din cale de fericiți să fie intercalați în viața D[umnea]v[oastră] pentru două săptămîni.

Dacă am îndrăsnit grosolan de mult, vă rog cel puțin să nu vă pierdeți toate iluziile despre bunul meu simț, silit de astă dată să ia o formă fantazistă și să o apuce razna.

Vă sărut mîinile cu o delicată nerușinare...

Al D[umnea]v[oastră]

T. ARGHEZI

---

[9] Citează — exact — ultimul vers din poezia lui Macedonski, *Opere*, II, Poezii, ciclul *Copiii Excelsior*, E. P. L., București, 1966

Am primit chiar acum a doua D[umnea[v]oastră cartolină, creionată la Carmen Sylva, şi vă mărturisesc că dacă nu venea şi ea, aş fi aruncat scrisoarea asta în foc. Binecuvîntarea Celui de Sus în casa D[umnea]v[oastră].

31 Iulie 1942. Bucureşti

Scumpe Domnule Serienescu,

Am primit dela D[umnea]v[oastră] acum o săptămînă o telegramă şi ieri o cartă poştală cu semiluna geamiei din Constanţa pe orizont. Dar scrisoarea anunţată prin telegramă şi pomenită în cartolină nu a venit.

În absenţa ei ne-am făcut tot soiul de închipuiri, ca în absenţa ştirilor de totdeauna, abracadabrante. Parcă cea mai pesimistă din toate se completează cu faptul că vă aflaţi cu familia la un conac şi că veniţi singur înapoi la şedinţele Curţii. Vă dorim tot binele şi toată paza, pe care o dă numai Cel de Sus, ca să încep să vorbesc bărbăteşte, ultima limbă curentă. Pe semne că sunt sigure numai scrisorile recomandate, ceea ce voi căuta să ştiu mai precis expediind-o pe aceasta, a mea, simplă.

La Bucureşti, unde nu am apucat bine nici zece zile calde propriu zis, temperatura, căzută de doi ani încoace în bizarerie, a scăzut în ultima săptămînă pînă la frigul din timpul nopţii care cere plapumă. Azi la 9 dimineaţa, cînd vă scriu, bate vînt rece şi răscoleşte ca toamna nucul din faţa ferestrei mele de student bătrîn. Poezia se gîndeşte la combustibil şi la un butoi de metal pentru petrol, pe care nu-l găsesc şi alerg de trei luni după el. Preţul echivalează cu costul unui automobil. Ce folos că gazul e ieftin dacă n-ai în ce să-l păstrezi: iarna, coada face imposibilă aprovizionarea şi dacă n-am gaz nu pot să dau drumul nici tipografiei, pusă în sfîrşit la punct. După amiază, trag la maşina mare prima coală de probă [10], după ce s-a muncit la montajul accesoriilor două luni întregi. Mucezesc valurile, se strică, ruginesc maşinile şi nu se poate lucra fără căldură: atelierul nu are mai puţin de 10 M² şi mi-am pus toate speranţele de viaţă în el. E lamentabil.

Astea toate, ca să nu rămîie cartonul pe care vă scriu, gol: alt interes nu prezintă, iertaţi-mi proza.

Copiii au făcut cîtva timp repetiţii de geamantane şi de tricou şi au renunţat, împlinind dorinţa secretă a nevestei-mi, în contradictoriu diametral opus cu părerea mea, că vremurile nu permit scăldătoarea maritimă şi mai cu seamă importunarea brutală a prietenilor binevoitori, pe care îi iubim şi cinstim cel mai mult. În ce mă priveşte personal am fost şi rămîn mai mitocan.

Sărut mîinile mici şi mari ale familiei

Servitor T. ARGHEZI

17 Sept[embrie] 1943, Bucureşti

Scumpe Domnule Serienescu,

Sărut mîna! N-am mai primit şi n-am mai dat semn de viaţă de un timp care mi se pare un veac. Inima nu vrea să corespundă calendarului, încă gros în volum de cînd nu v-am văzut.

Ca-ntotdeauna, stăm de vorbă cu dinastia de la Constanţa în ţigănia noastră din Bucureşti şi ne întrebăm, vînturînd amintirile, care par venite din fundul timpului, ce face fiecare membru al blazonului, Doamna, Domnişoarele, Domnul şi marea din jurul lor. Totul face laolaltă un singur tablou. Se va mai însenina vreodată?

---

[10] Tipografia fusese instalată conform «brevetului de meserie» al scriitorului, care-şi făcuse dealtfel un proiect editorial mai de perspectivă.

Desigur că ați mai dat din cînd în cînd prin București fără să știm. Afară de copii, obligați să înfrunte greutățile de transport în oraș (Mițu lucrează la viitoarea ei meserie de zugrăviță, Baruțu face ucenicia redacțională și tipografică la Informația) nu ne deplasăm mai mult de 3 ori pe lună eu și Paraschiva o dată pe an. Un drum ține cît o călătorie.

Permite-ți mi o întrebare. Am cumpărat acum cîțiva ani de la o instituție un lot de 700 Mp la Eforie și am fost sfătuit să-l plătesc pe prețul de atunci acum. Nu știu, dar nu mă mai trage ața. Reprezintă ceva o asemenea proprietate sau e mai bine să nu imobilizăm, într-un moment cînd nu ne scot banii din casă, o sumă de altfel, după valută, nesemnificativă, de 50 000 lei? Mai poate construi cineva încă vreo zece ani și într-un loc unde totul părea de vînzare?

Mițura sărută pe D-rele Tuța și Nina. Sărut mîinile Doamnei și le strîng cu emoție pe ale Monseniorului. Nevastă-mea face frumos.

T. ARGHEZI

Joi 23 Sep[embrie] 1943

Scumpe Domn al Domnilor,

Vă scriu a doua zi după telefon, ca să vă completez măcar cu vorbe goale pauza ivită brusc. N-apucasem să vă spui nimic, nici să vă mulțumesc pentru bucuria neașteptată pe care mi-ați dat-o telefonînd; D[umnea]v[oastră] vorbeați, eu ascultam și, dintr-o culanță verbală clară, gustată silabă cu silabă, n-am mai auzit deodată nimic... Începeați, probabil, să-mi răspundeți la sfatul cerut prin carta mea postală precedentă. Am auzit: « Cît privește... » și s-a isprăvit. Se poate spune că m'a coupé le sifflet. Am mai strigat: Alo! vreme de un sfert de ceas și am înțeles că întreruperea era definitivă. Aș fi încercat să vă telefonez eu dar, într-o zi, căutînd să vorbesc cu Timișoara, aglomerată de clienți, mi s-a dat comunicația după vreo 5 ore, cînd nu mai era nimeni la fabrica , unde mă așteptase patronul ei o zi întreagă.

Făcîndu-mă, în calitate de abonat, interpretul gratuit al societății de telefoane, scuzele cuvenite, asta nu mă poate compensa că am rămas, și prost la microfonul meu, și în desechilibru moral, ca unul din mitologie, căruia i se aducea o amforă cu lapte, pînă la gură și cînd să-și întindă buzele să bea îi dispărea. Singurul mijloc logic de recuperare ar fi să iau trenul și să dau o fugă pînă la D[umnea]v[oastră], între două uși, ideal mijloc dar imposibil. Sunt legat de București ca o capră priponită și cum fac un pas peste iarba dimprejur, mă strînge frînghia de gît și mă sufoc. E cazul familiei întregi, geloasă că sunteți la mare și ea pe uscat. Al D[umnea]v[oastră] servitor, cu o dragoste, dacă se poate, progresivă, hrănită din absență, imobilitate și tăcere.

T. ARGHEZI

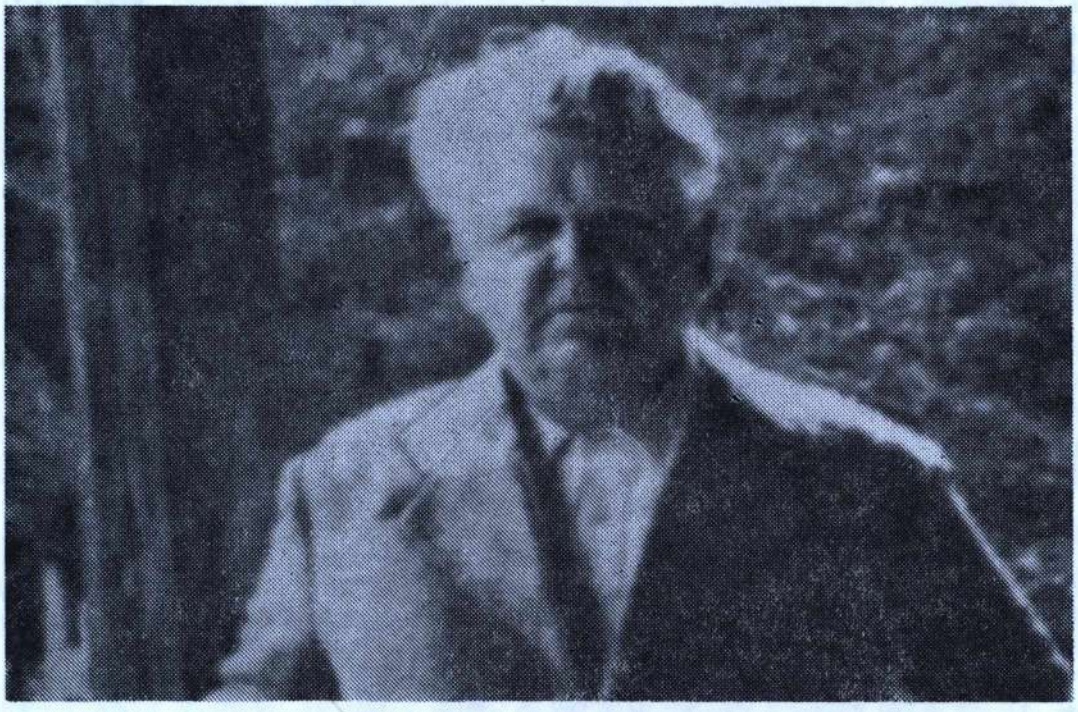
P.S. Din adresa noastră s-a suprimat cuvîntul « Prelungirea ».

(Continuare în numărul viitor)

CENTENAR

MIHAIL SADOVEANU

«Cînd am început a fi cercat de febra scrisului...»

ESTE CUNOSCUTĂ FOBIA LUI M. SADOveanu pentru scrisori și lipsa de prețuire pentru biografii care le iau ca repere pentru cunoașterea și interpretarea operei literare. Atitudinea aceasta și-a explicat-o de mai multe ori și a recomandat-o și altora. Astfel, îi spunea, în acest sens, lui I. Agârbiceanu: «distruge tot ce ai și nu lăsa nici o corespondență în urmă... Eu așa fac. Un scriitor se lasă pe sine în cărțile sale. Criticii și istoricii literari nu pot dori mai mult și cred că nici n-au dreptul să ceară mai mult. Nu mă împac cu cercetările unor lucrări care nu au avut și nu au nici o legătură cu scrisul meu». Altă dată, într-o scrisoare către Natalia Negru, se explică de ce nu este «prieten al scrisorilor»: «Prefer să stau cu un prietin o oră mai mult, cînd am plăcerea să-l revăd, ș-atunci încerc a-i spune ce simțesc și ceea ce aș dori să înțeleagă. Prea bogat nu sînt nici atunci în vorbe; dar se creează o atmosferă care-mi place și am impresia că ne simțim mai bine decît cînd citim izolați scrisori».

Deși nu punea mare preț pe acest mod de comunicare, cum am văzut, corespondența lui M. Sadoveanu (cîtă s-a găsit pînă acum) se dovedește prețioasă pentru cunoașterea creatorului și a vieții sale. Cea mai importantă contribuție la cunoașterea epistolelor emise de marele scriitor a adus-o volumul

I

2 iulie 1921, Copou-Iaşi

Iubite Domnule Duică,

Acei dintre ieşeni de cari ai întrebat cînd ne-am văzut în Bucureşti îţi trimit salutări şi în acelaşi timp te roagă, dacă poţi, să reiai colaborarea la *„Viaţa Românească"*. Activitatea d[umi]tale e deosebit de preţuită aici şi între cărturarii ieşeni nu te vei simţi decît bine.

Astăzi am expediat pentru biblioteca Seminarului cîteva din volumele retipărite la Cartea Românească. Pentru d[umnea]ta, personal, am pus în pachet un volum din *Cocostîrcul albastru*.

Te rog să primeşti cordiale şi amicale salutări de la al domniei tale

Mihail SADOVEANU

II

Copou — Iaşi, 16 marte 1923

Stimate Prietene,

Mă grăbesc să răspund scrisorii d[umi]tale.

Sînt născut la Paşcani, tîrguşor din judeţul Suceava, pe Siret, — la 1880 noemvrie 5. Şcoala primară la Paşcani, şcoală rurală, cu un foarte bun învăţător, d. Busuioc (pe care l-am amintit, în unele din bucăţile mele, sub numele de d. Trandafir). Gimnaziul, la Folticeni, unde am avut un bun profesor de română, Neculai Apostol, care mi-a văzut primele încercări şi m-a sfătuit să scriu şi să nu mă grăbesc a tipări. În vremea aceasta, 14—15 ani, cînd am început a fi cercat de febra scrisului, îmi petreceam vacanţele pe malul Moldovei, la ţară, în locul de naştere al mamei mele, care era ţărancă, neam de răzeşi. — Tatăl meu, avocatul Alexandru Sadoveanu, era născut în Iaşi (1834), iar părinţii lui erau din Oltenia, fugiţi de acolo în vremea zaverei. Liceul l-am sfîrşit la Iaşi. Am stat în Bucureşti de la 1904 la 1906, cînd am fost funcţionar la Ministerul Instrucţiei. De la 1906 la 1918 am stat la Folticeni. De la 1918 stau în Iaşi. La 1907, după răscoale, Haret îmi dă însărcinarea de inspector al cercurilor culturale. Atunci am început a tipări, împreună cu Gorovei, *„Răvaşul poporului"*, gazeta pentru popor. De la 1910, director al Teatrului Naţional din Iaşi, vreme de 10 ani. De la 1920, liber.

Am început încă din liceu a tipări prin reviste efemere proză şi versuri 1897—98 [*„Viaţa nouă"* (nu a lui Densusianu)]. Apoi 1898—99 versuri şi proză în *„Pagini lite-*

Mihail Sadoveanu. Corespondenţa debutului (1898—1904), ediţie îngrijită, note şi studiu introductiv de Savin Bratu şi Constantin Mitru (Bucureşti, Editura „Minerva", 1977), care cuprinde scrisorile trimise de Sadoveanu prietenilor săi Enric Furtună, H. Coşoi şi Panait Muşoiu, scrisori care au permis editorilor să prezinte «portretul artistului în tinereţe». În această direcţie, dorim să se înscrie şi tipărirea scrisorilor de faţă.

În număr de patru, epistolele către G. Bogdan-Duică datează din anii 1921—1925. G. Bogdan-Duică fusese cel care răspunsese (în 1922) la discursul de recepţie la Academia Română al lui M. Sadoveanu (o scrisoare publicată de noi separat) referindu-se chiar la acest eveniment. Rîndurile de faţă vădesc preţuirea scriitorului pentru G. Bogdan-Duică, acesta fiind apreciat şi de membri ai cercului *„Vieţii româneşti"*, în numele cărora se adresează, invitîndu-l pe istoricul literar să mai colaboreze la revista ieşeană.

Cea mai importantă epistolă a lui M. Sadoveanu, din lotul celor publicate acum, este fără îndoială cea datată «16 marte 1923», o preţioasă autobiografie, trimisă la cererea istoricului literar transilvănean, care adresase aceeaşi rugăminte şi altor scriitori ai epocii. Chiar dacă M. Sadoveanu s-a mărturisit mai amplu în *Anii de ucenicie*, scrisoarea-autobiografie trimisă lui G. Bogdan-Duică merită relevată fie şi pentru unele amănunte. Sfiala de a se mărturisi a lui M. Sadoveanu este prezentă şi în aceste rînduri, rezervă pusă de emitent, în 1921, în seama tinereţii sale şi devenită apoi trăsătură permanentă a convingerilor sale.

Iordan DATCU

rare" — directori Gorun şi Stavri — sub pseudonimul M. S. Cobuz. Prin 901 — 902 am publicat unele lucruri în altă revistă obscură, „*Pagini alese*" [1], mi se pare. În vremea aceasta aveam gata o serie de manuscripte, între care *Şoimii*, scris către 20 de ani.

Am intrat propriu-zis în literatură odată cu venirea mea în Bucureşti şi cu colaborarea la „*Sămănătorul*" (1904).

De la 1906 am intrat în redacţia „*Vieţii Româneşti*". Cum ştii, am publicat şi-n „*Convorbiri*", în „*Luceafărul*" etc.

Ce pot să-ţi mai spun, care ar putea, poate, să te intereseze? Că am lucrat pentru ţărănime în cercurile culturale, făcînd propagandă pentru asociaţiile economice şi organizînd cercurile culturale? Că am înte meiat la Casa Şcoalelor o bibliotecă pentru popor, în care am şi eu cîteva volume, fie revederi de texte (*Alexandria, Ghenoveva, Esopia*) fie originale (*Povestiri de petrecere şi de folos*)? Am tipărit cu Gorovei „*Răvaşul poporului*". Am mai scris pentru popor, odinioară, *Comoara dorobanţului* (Bibl[ioteca] Steaua) şi acum în urmă *Lacrimile Ieromonahului Veniamin* („*Viaţa Rom[âneasc]ă*"). În direcţia aceasta am lucrat cu dragoste şi rîvnă, considerînd munca mea pentru cei mulţi şi neluminaţi ca o datorie care nu iartă.

Cred că alte lucruri nu te interesează. Dealtminteri şi ceea ce ţi-am spus nu ştiu dacă sînt de vreun interes deosebit pentru ceia ce vrei să spui d[umnea]ta. Cum simt totdeauna jenă să vorbesc de aşa ceva (mă cred, probabil, încă tînăr!), ai să mă ierţi dacă, aşteptînd mai mult, ai primit aşa de puţin, — ca şi la *Discursul de recepţie*.

Cu dragoste colegială, îţi strîng mîna

Al d[umi]tale,

Mihail SADOVEANU

[P.S.]
Foarte multe şezători în Bucovina înainte de unire.

III

7 octombrie 1925
Copou-Iaşi

Stimate Prietine,

Abia azi m-am întors dintr-o lungă escursie în munţi. Între altele, am văzut şi acea minune care se chiamă *Cheile Bicazului*. Trebuie să mă odihnesc două zile. Imediat după aceia fac şi-ţi trimet cîteva pagini pentru revista d[umi]tale.

Îţi strîng mîna prietineşte

Al d[umi]tale,

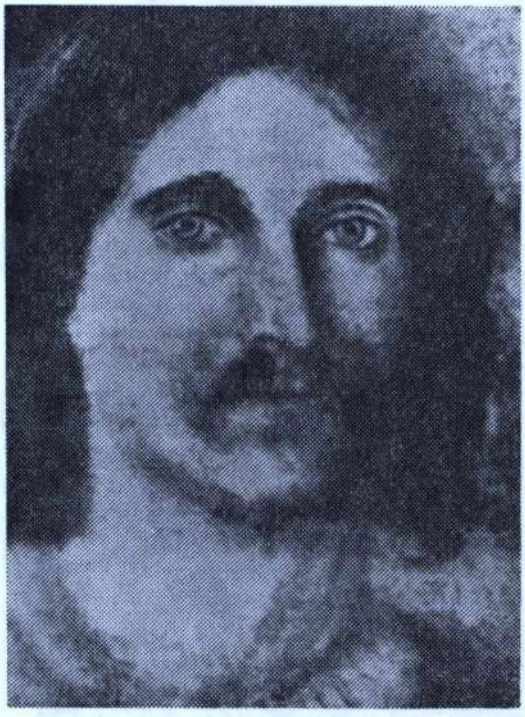
Mihail SADOVEANU

---

[1] Revista „*Pagini alese*" apare la Bucureşti, de la 14 martie 1902, pînă la 16 februarie 1903, sub conducerea lui H. Coşoi şi Gh. Silvan, fiind continuatoarea „*Revistei moderne*" (Bucureşti, 19 februarie 1901 — 24 februarie 1902). M. Sadoveanu a colaborat la ambele reviste sub pseudonimul M. S. Cobuz.

REVELAȚIA DOCUMENTULUI

UN SUPPLEX LIBELLUS VALACHORUM INEDIT

MARILE ACTE ALE ISTORIEI NU SE NASC DIN neant. Întotdeauna se poate identifica la rădăcina lor un nisus formativus, o năzuință spre devenire uneori adîncă în timp, care prinde apoi contururi tot mai clare cu trecerea vremii, în ipostaze ce sugerează din ce în ce mai mult imaginea actului de referință. Supplex Libellus Valachorum, **cel mai important document politic românesc din secolul al XVIII-lea, «evanghelul politic al românilor», cum îl numea Alexandru Papiu Ilarian, a cunoscut și el întruchipări parțiale anterioare, din alăturarea cărora s-ar putea reconstitui în bună măsură actul de la 1791. Cunoscute sînt mai ales cele cîteva ursorii ale lui Inochentie Micu[1], ctitorul luptei politice moderne a românilor transilvăneni, către cei doi monarhi Habsburgi: Carol VI și Maria Tereza. Una dintre cererile lui Inochentie se intitulează chiar** Supplex Libellus, **nume care va căpăta consacrare și faimă odată cu recepționarea textului de la 1791.**

Diagrama valorii acestor acte precursoare crește sau coboară în funcție de conjunctura politică în care au fost redactate și din care rezulta în acel moment posibilitatea de a aborda mai strîns sau mai pe ocolite, mai manifest sau mai mascat, marea problemă a situației grele a românilor din Transilvania. Dar, indiferent de această diagramă, toate își au rostul și importanța lor de necontestat, cîtă vreme le analizăm ca variante parțiale, pregătitoare, ale Supplexului definitiv. **În ciuda semnificației lor, aceste supliei rămase în manuscris, sînt sau abia cunoscute, la îndemîna unui cerc restrîns de inițiați, care le-au utilizat în parte la redactarea propriilor exegeze, sau ignorate cu desăvîrșire.**

Un exemplu din ultima categorie, a celor inedite, îl oferă memoriul înaintat împăratului Iosif II, la 8 noiembrie 1783, în care se revendică o seamă de drepturi și înlesniri menite să faciliteze emanciparea culturală a românilor din Transilvania. Documentul, legat de numele episcopului Ioan Bob, întrunește virtuți și caracteristici în măsură să-l recomande nu doar ca pe un moment de referință în literatura de informare asupra iluminismului românesc, ci chiar ca pe o sursă în plus în legătură cu nuanțele politicii de răsunet european a cezarului luminist de la Viena.

În fruntea acestor ineidențe, care conturează valoarea actului cu caracter de Supplex Libellus **din 8 noiembrie 1783, trebuie notată împrejurarea că el a fost redactat și înaintat în anii de culme ai**

[1] D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1967, p p. 137—200.

iosefinismului, 1782—1783, cînd politica raționalistă a împăratului atingea cotele sale de vîrf, înaintea fenomenului retractil survenit odată cu Răscoala lui Horea, în toamna următoare, 1784. Pentru românii transilvăneni, acești ani de maximă înflorire a speranțelor au adus și un eveniment particular, plin de urmări: înscăunarea unui nou episcop în persoana lui Ioan Bob, numit de Iosif II ierarh al Diecezei greco-catolice de Făgăraș, la 21 octombrie 1782. Aparent obscură în momentul intrării sale în arena politică, persoana lui Bob era totuși o rotiță bine definită în mecanismul raționalismului imperial: din cei 3 candidați aleși la Blaj în 12 august 1782, era singurul care deținea și experiența unei ocupații practice, aceea de econom al diecezei. Adversar declarat al bisericii în general și al monahismului în mod special, [împăratul îi respinge pe preaeucernicii călugări Ignatie Darabant și Iacob Aron, aleși cu un număr de voturi mult mai mare, și-l preferă pe acest om venit din sfera unor preocupări pozitive.

În afară de spiritul său realist, lipsit de orice rigoare dogmatică, fapt care nu putea să-i fie străin lui Iosif II, Bob se pare că n-a mai avut de partea sa decît norocul de a prinde clipa cînd era nevoie tocmai de un astfel de episcop. Împăratul a beneficiat doar cîțiva ani de colaborarea lui Ioan Bob, care nu l-a înșelat așteptările, răsturnînd călugăria Blajului din vîrful piramidei confesionale și reducînd-o la rolul de cenușăreasă. Episcopul, însă, a păstorit 48 de ani, și, în pofida controverselor iscate încă de la început asupra lui, și care au continuat în posteritate, se pare că a fost singurul arhiereu cu adevărat mare prin eficiență al Blajului, după Inochentie întemeietorul, care fusese mare prin viziune[2].

Suplica din 8 noiembrie 1783, operă a episcopului proaspăt numit, Ioan Bob[3], dovedește că fostul socotitor de la Blaj înțelegea foarte bine că vîntul bate în pînzele lui. Petrecînd, după obiceiul episcopilor nou numiți, întregul an 1783 la Viena, episcopul încă neconsacrat redactează și înaintează împăratului[4] acest lung memoriu, în care dezvăluie situația clerului și a școlilor românești din Transilvania, reclamînd ajutor și sprijin pentru remedierea el. Întregul cuprins al documentului se referă exclusiv la compartimentul cultural al românilor, fapt din care rezultă întreaga originalitate și importanță a Supplexului.

Cu un remarcabil simț politic, Ioan Bob adaptează perfect argumentația cererii la direcția luministă a politicii lui Iosif II, argumentație fundamentată pe trei puncte de sprijin caracteristice momentului: a) românii «formează cea mai mare parte din întreaga populație a Transilvaniei»; b) «de educația și cultura acestui popor valoros atîrnă în cea mai mare parte înaintarea agriculturii, industriei și comerțului, ca și a fericirii publice»; c) «educația și cultura poporului nu se pot realiza fără un cler cult și fără școli bune». Cele trei unghiuri de abordare, ca și caracterul finalist al argumentelor erau în măsură să atingă coarda sensibilă a politicii imperiale, care viza tocmai progresul modern al monarhiei, prin ameliorarea statutului cetățenesc al supușilor, pe baza dreptului natural, cu ajutorul educației.

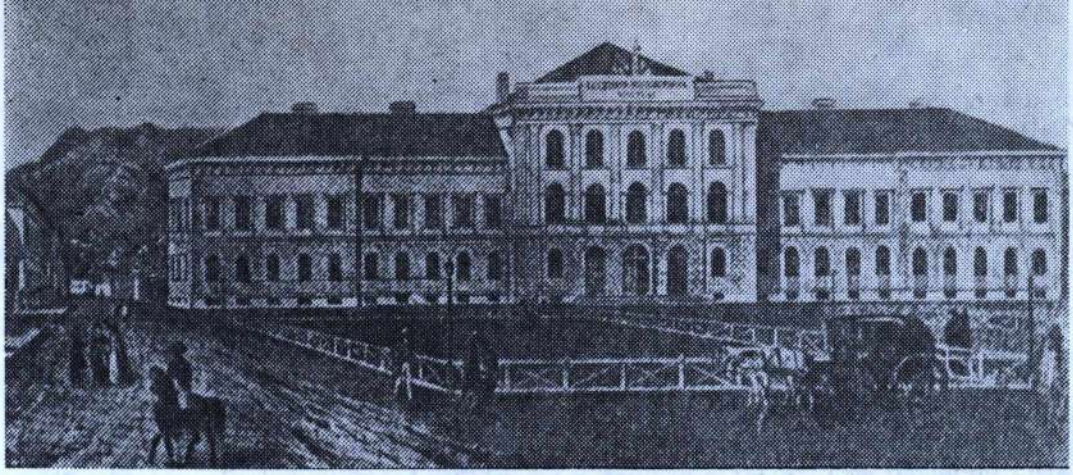
Ioan Bob, care n-a fost niciodată un fanatic al al culturii, a prins însă în suplica sa ceva din izul de fetișism cultural care a străbătut domnia lui Iosif II. În întregime, Supplexul său urmărește cele două noțiuni: educație și cultură, în care vede cheia

---

[2] Despre Ioan Bob: Vasile Aron, *Versuri veselitoare la ziua numelui excelenței sale domnului Ioan Bob* ..., Sibiu, 1806; *Cuvînt care excelența sa prea luminatul și prea sfințitul domn Ioan Bob, vlădicul Făgărașului, l-au avut la ziua instalației, adecă cînd s-au înălțat și s-au așezat în scaunul său arhieresc.. în anul Domnului 1784, iulie, zile 30* ..., Blaj, 1812; *Ode excellentissimo, illustrissimo, ac reverendissimo Ioannt Bob de Kápolnok Monostor...*, Cluj, 1803; Teodor Pop de Uifalău, *Tristă predică... la îngroparea excelenții sale prea luminatului și prea măritului domn Ioan Bob de Kápolnok-Monostor...*, Sibiu, 1830; Dimitrie Vaida, *Cuvîntări în cinstea excelenței sale Ioan Bob, vlădicul Făgărașului* ..., Blaj, 1809; Ioan Rațiu, *Raportul dintre episcopul Bob și călugărul Samuil Klein*, în *„Revista politică și literară"*, II, 1909, p. 13—15; Zenovie Pâclișanu, *Un vechi proces literar* (relațiile lui I. Bob cu S. Klein, Gh. Șincai și P. Maior), București, 1935; Nicolae Lupu, *Episcopul Ioan Bob*, Blaj, 1944; Octavianus Bârlea, *Ex historia romena: Ioannes Bob episcopus. Fogarasiensis (1783—1830)*, Frankfurt pe Main, [1949].

[3] Originalul documentului, în limba latină, se află la Arhivele Statului din Budapesta (Országoslevéltár), Fond Cancelaria Aulică a Ungariei, nr. 2481/1783 Praes. Copie microfilmată, la Biblioteca Filialei din Cluj-Napoca a Academiei, Fond filmotecă. Documentul este scris chiar de mîna lui Bob, cu grafia sa familiară, fapt care confirmă paternitatea exclusivă. Pentru ediția de față am folosit fotocopii după microfilmul aflat la Cluj-Napoca, reprezentînd exemplarul de bază. Confruntarea cu originalul de la Budapesta nu este necesară, suplica fiind scrisă caligrafic, foarte citeț, fără să pună vreo problemă de transcriere. Mulțumesc pe această cale eruditului profesor Liviu Moldovan, pentru ajutorul acordat în stabilirea textului latin al documentului.

[4] Pe fila de adresă există următoarea însemnare a protocolistului: «Ad praes 18 9^{br} [1]783» (spre prezentare 18 noiembrie 1783) și numărul cu care a ajuns la destinatar: 16.116.

Liceul „Andrei Şaguna" — Braşov.

«...acest popor atît de dornic de educaţie...»

CĂTRE

PREAAUGUSTUL ÎMPĂRAT ŞI REGE APOSTOLIC

smerita cerere a lui Ioan Bob, episcopul Făgăraşului în Transilvania, pentru subsistenţa clerului său şi ridicarea de şcoli naţionale

Preaauguste Împărate şi Rege Apostolic!
Doamne Domn preabun şi Preabinevoitor!

De vreme ce oricare dintre stări e datoare să contribuie la promovarea fericirii statului, una apărîndu-l, alta învăţînd, a treia hrănindu-l, conştient de îndatorirea ce-mi revine mie şi clerului diecesei mele, întinsă în întreaga Transilvanie, mie, ca cel căruia Majestatea Voastră Preasacră s-a îndurat a-i încredinţa onoarea de a conduce întregul cler greco-catolic din Transilvania — clerului meu, căruia îi incumbă sarcina de a învăţa, instrui, cultiva şi elibera în mod eficient de prejudecăţi poporul român, care formează cea mai mare parte din întreaga populaţie a Transilvaniei; la fel, conştient fiind că de educaţia şi cultura acestui popor valoros atîrnă în cea mai mare parte înaintarea agriculturii, industriei şi comerţului, ca şi a fericirii publice izvorîte din acestea;

întregii problematici a românilor. Puţinele răbufniri sociale, ca în pasajele unde demască acapararea obştilor ţărăneşti de către domnii de pămînt, sau politice, ca aserţiunile voalate despre ura «naţiunilor» constituţionale împotriva românilor sau insinuările de neîncredere faţă de corectitudinea şi bunele intenţii ale Guberniului, sînt abil cenzurate, demersul rămînînd constant în albia culturii. Lipseşte dimensiunea esenţială a actelor transilvănene de tip Supplex Libellus: **contestarea structurii constituţionale a principatului, formulată încă de Inocheniie Micu, prin voinţa explicită ca şi românii să facă parte dintre stările patriei, ca naţiune regnicolară. Dar acest fond conceptual esenţial există implicit, prin afirmaţia că românii formează două treimi din populaţia Transilvaniei şi că fericirea ţării atîrnă de educaţia şi cultura acestora. Oare nu e aceasta o afirmare suficientă a preeminenţei românilor în principatul intracarpatic, pe temeiul dreptului natural, adînc acreditat de filosofia luministă?**

O altă caracteristică valoroasă a Supplexului **din 1783 este viziunea globală, nediscriminatorie, a naţiunii române. Alcătuită cu scopul precis de a îmbunătăţi starea bisericilor şi şcolilor greco-catolice, cererea lui Ioan Bob îl vizează totuşi şi pe românii neuniţi, care se aflau într-o situaţie şi mai grea. Bob sesizează aspectul cel mai umilitor pentru neuniţii din Transilvania: obligaţia de a plăti biruri parohilor străini, romano-catolici sau reformaţi, pentru «servicii spirituale» pe care nu le-au cerut şi nu le-au avut niciodată. Făcînd aluzii la Edictul de toleranţă, cea mai îndrăgită dintre reformele lui Iosif II, sub care «a pătruns şi în Transilvania lumina adevăratei filosofii», autorul** Supplexului

mai apoi, conştient că educaţia şi cultura poporului amintit, de care depinde fericirea patriei, nu se pot realiza niciodată fără un cler cult şi fără şcoli bune; pe de altă parte, conştient că nu se poate cîtuşi de puţin avea un cler cult fără mijloace de subsistenţă corespunzătoare, cerute zadarnic de atîta vreme şi nici şcoli bune, mai ales şcoli triviale, normale, naţionale — despre care în mod special va fi vorba aici —, fără buni cateheţi, învăţători, care deobşte sînt şi cantori bisericeşti, şi fără un fond din care să fie construite;

în fine, convins fiind că, pe de o parte, întregul cler diecesan, punîndu-şi neabătuta încredere şi speranţă în bunătatea Preaaugustei Voastre Majestăţi aşteaptă ajutor deplin, de care pînă acum a fost lipsit, de la rezultatul fericit al acestora pe care eu, ca cel dintîi din clerul de mir al Transilvaniei, numit ca episcop, cu umilinţă le înfăţişez Preasacrei Voastre Majestăţi;

dar, pe de altă parte, că adeseori poporul însuşi, atît cel greco-catolic cît şi cel neunit, atîta vreme cît este ignorat şi neglijat, e schimbător la orice adiere de vînt, care lucru în împrejurările de astăzi mi se înfăţişează ca prevestire şi prilej fie de statornicie şi convertire, fie de nestatornicie, defecţiune şi ademenire la noi frămîntări;

stăruiesc în faţa Majestăţii Voastre asupra mijloacelor prin care să fie dotat clerul ce mi s-a încredinţat mie, asupra însemnătăţii acestei dotări pentru cultura şi educaţia poporului, care au fost tărăgănate atîta vreme, în paguba binelui public;

stăruiesc şi asupra şcolilor româneşti, a căror înfiinţare a fost de atîtea ori cerută, dar mereu amînată;

şi de accea, cu respect şi reverinţă înfăţişez proiectul de faţă, care priveşte şi şcolile, spre a fi cît mai curînd luat în considerare de către administraţia de stat;

chiar dacă s-ar părea că toate acestea nu ţin de problemele bisericeşti, eu m-am extins întrucîtva asupra lor, pentru că dezbaterile care vor urma vor pune cele dintîi temelii pentru cler, mai ales pentru cel sătesc, şi e de datoria mea să obţin aceste mijloace şi să mă gîndesc să fie pregătite din timp, iar în al doilea rînd, pentru că în astfel de şcoli cateheţii sînt clerici şi învăţători, ca dealtfel şi cantorii, deci şi administraţia lor este în mod obişnuit politico-bisericească.

Deoarece ceea ce ţin să propun în acest proiect, în cea mai mare parte are la bază ordinaţiuni regale sau depind numai de Preaînalta Bunătate, deci fiind inutil ca organele provinciale să fie ascultate în prealabil, ca să nu se dea ocazie la noi piedici, Majestatea Voastră să binevoiască a porunci ca forurile aulice, ca şi bărbaţii care cunosc aceste lucruri, după ce mă vor fi ascultat şi pe mine, pentru o mai corespunzătoare cîntărire a lucrurilor, să le adune şi să le supună spre binevoitoarea decizie,

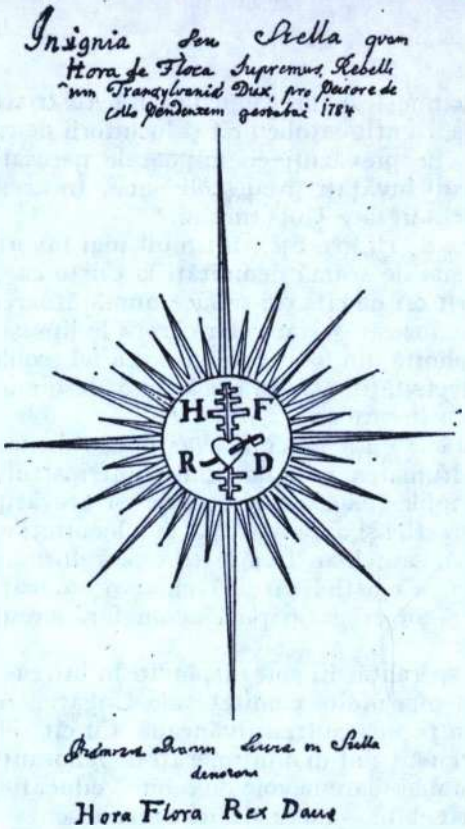

şi extinde propunerile şi asupra unor zone locuite de români neuniţi.

Dar, în pofida formulărilor de rigoare, din întregul document reiese neîncrederea lui Ioan Bob în ajutorul împăratului de la Viena. E bine să se reţină acest fapt, ca reper fundamental în judecarea actului de la 1783. Dacă urmărim cu atenţie conţinutul lui, constatăm că autorul nu cere nimic, sau aproape nimic, de la monarh. Întregul plan de măsuri este o analiză a posibilităţilor existente în Transilvania, în legătură cu care Ioan Bob nu cere decît respectarea unor reglementări imperiale mai vechi, după care aceste resurse interne sînt destinate educaţiei şi culturii românilor. Această referire la nenumărate documente anterioare aşază revendicările lui Bob în postura de organicitate juridică. Spre deosebire de Inochentie Micu, care cerea sume şi latifundii pe

seama Episcopiei de Făgăraş, Ioan Bob cere doar latitudinea de a corecta devierile survenite în defavoarea instituţiilor culturale româneşti, ca urmare a nerecunoaşterii constituţionale a naţiunii. Fostul socotitor al episcopului Petru Pavel Aron excelează în analizarea minuţioasă a avatarurilor bisericii şi

pentru care favoare cerută cu umilinţă rămîn, cu adîncă supunere, al Majestăţii Voastre Preasacre perpetuu supus,

Ioan BOB m. pr.,
episcopul Făgăraşului
în Transilvania

Viena, la 8 noiembrie 1783

*

* *

Se cunoaşte cît de mult ajută la fericirea poporului stîrpirea prejudecăţilor şi educaţia lui adevărată şi în ce fel profită din aceasta întreaga monarhie.

Grija părintească a Majestăţii Voastre de a promova fericirea tuturor popoarelor ce vă sînt supuse se extinde în mod firesc şi asupra îndepărtatei Transilvanii.

În această provincie locuiesc naţiuni diferite, care se deosebesc între ele prin convingeri şi religie. Două treimi din întreaga populaţie o formează naţiunea română, lucru evident pentru cine cunoaşte această provincie.

Mijloacele pentru stîrpirea prejudecăţilor şi pentru educaţia poporului sînt, în primul rînd, *preoţii* culţi şi *şcolile* bune.

Sub principii protestanţi, locuitorii acatolici ai Transilvaniei au avut norocul ca parohii şi şcolile lor să fie îmbelşugat dotate cu bunuri imobile, cu fonduri băneşti, cu zeciuieli şi cu sferturi de zeciuială.

Din contră, catolicii, ca şi românii credincioşi ai bisericii orientale, au fost nesocotiţi total, iar unde parohii şi şcolile lor au avut venituri, au fost privaţi şi de acestea, în favoarea reformaţilor.

şcolii româneşti, singurele structuri instituţionale în care românii acelei vremi şi acelui loc se puteau manifesta ca naţiune, şi din care a răsărit conştiinţa afirmării unităţii românilor. Această analiză constituie valoarea documentară a Supplexului.

Dar adevărata lui importanţă trebuie căutată în afara textului, în două din consecinţele lui. Prima, aceea că împăratul a dat curs cererii pertinente a lui Bob [5], mai cu seamă că nu afecta întru nimic finanţele şubrezite ale imperiului. Făcînd abstracţie de

---

[5] Pe aceeaşi filă există semnătura: «Comes Esterházy m. pr.» Esterházy Ferenc era şeful Cancelariei Aulice a Ungariei la Viena. Deasupra semnăturii, o însemnare grăbită şi neglijentă: «Cap. ad N^ro 1547/783», ceea ce vrea să indice faptul că a existat sau, poate, există şi o altă copie a documentului. După informaţia eruditului istoric literar Carol Engel, în fondul budapestan alături de acest document, există instrucţiuni severe ale lui Iosif II, din prima jumătate a anului 1784, ca lipsurile semnalate de Ioan Bob să fie remediate fără alte investigaţii. Aceste anexe, care ar completa în

După bunătatea firească şi echitatea cu care domneşte acum Augusta Casă Austriacă se pare să-şi fi fixat ca scop, încă de multă vreme, ca atît catolicii cît şi locuitorii de rit grecesc, care înainte gemeau sub opresiune, să fie prevăzuţi cu mijloacele necesare pentru stîrpirea prejudecăţilor, respectiv cu preoţi învăţaţi şi cu şcoli bune. În acest sens există un mare număr de hotărîri princiare adresate Guberniului.

Totuşi, catolicii de rit latin, conlocuitori cu cei de rit grecesc, sînt mult mai favorizaţi, căci bărbaţii ieşiţi din sînul lor deţin cele mai de seamă demnităţi la Curte ca şi în provincie. Aceştia dreg în aşa fel lucrurile, încît ori de cîte ori se face numărătoarea preoţilor, să aibă cu orice preţ cît mai mulţi bine înzestraţi, iar celor cărora le lipseşte porţia canonică, aceasta să fie, pas cu pas, complinită din fondul religios. La fel şcolile superioare, cum sînt gimnaziile, academiile, universităţile, să nu ducă lipsă de nimic, iar cele normale sau naţionale să se întemeieze cu fiecare zi.

În urma acestui progres naşte marea speranţă că, aşa precum copiii acatolicilor, oriunde ar fi, au pătruns în şcoli unde, sub îndrumarea preoţilor culţi, sînt instruiţi mai bine în scriere şi citire, precum şi în principiile religioase şi morale, şi pregătiţi pentru industrie, pentru activitatea practică, tot astfel şi acea mică parte a locuitorilor romano-catolici îi va ajunge curînd, fără îndoială, sau chiar îi va întrece pe reformaţi în privinţa educaţiei, prin înaintarea tineretului, ca astfel să aibă chiar o oarecare superioritate în acest sens, pe care reformaţii şi-au arogat-o pînă acum fără vreun motiv.

Românilor nu le-a surîs pînă acum o astfel de speranţă. Ei sînt răspîndiţi în întreaga Transilvanie, în întregul Banat timişorean şi în mai multe comitate ale Ungariei de sus, şi numără cel puţin două treimi din întreaga populaţie transilvăneană. Cu cît sînt mai numeroşi, cu atît merită mai multă atenţie; cu cît sînt mai întunecaţi de ignoranţă şi de prejudecăţi izvorîte din neştiinţă, cu atît au mai mare nevoie de o bună educaţie; cu cît sînt înzestraţi de la natură cu calităţi deosebite — lucru dealtfel recunoscut —, cu atît binele public ar cîştiga mai mult din cultura, agricultura şi meşteşugurile lor. Cu toate acestea, mijloacele de a cultiva acest popor, eliberîndu-l de prejudecăţi, şi de a-l face apt pentru cultură, pentru meşteşuguri, în interesul obştesc, se află abia la începutul lor.

Desigur, dacă întîmplător o oarecare gelozie, ură sau duşmănie a celorlalte naţiuni şi religii din Transilvania, precum şi un anume naţionalism ar fi fost una din principalele cauze ale acestei îndelungate rămîneri în urmă, nu se poate nega totuşi că, drept urmare paşilor făcuţi încă din vremea Augustei şi Slăvitei Împărătese şi Regine spre adevărata înţelepciune şi umanitate şi prin introducerea unor principii sănătoase

---

progresele bisericii greco-catolice sub păstoria lui Bob, tentează ideea de a pune rezultatele excepţionale obţinute de Gheorghe Şincai, cu director general al şcolilor transilvănene, în legătură cu destinul favorabil al Supplexului din noiembrie 1783. Aşadar, meritul deschiderii celor 300 de şcoli româneşti, chiar din acel an, nu aparţine doar lui Şincai, care nu se putea mişca în afara unui cadru politico-social, ci se răsfrînge din plin şi asupra episcopului Ioan Bob.

mod fericit documentul, nu există reproduse la Biblioteca Filialei din Cluj-Napoca a Academiei. Dar, cum scopul a fost editarea documentului de bază, ne mulţumim cu informaţia lui Carol Engel, demnă de toată încrederea

După apariţia monumentalei monografii a lui Octavian Bârlea[6], « reabilitarea » lui Bob a devenit o falsă problemă, omul apărîndu-ne în lumina unor merite care infirmă de la sine vechile prejudecăţi iscate de cunoscutul conflict cu corifeii Şcolii Ardelene. Supplexul din 1783, pe care Bârlea nu l-a cunoscut, întăreşte aceste merite. În al doilea rînd, demersul lui Ioan Bob, apropiat în timp de marele Supplex Libellus Valachorum din 1791, e firesc să fi constituit un preambul al acestuia, cel puţin în ceea ce priveşte pregătirea episcopului de la Blaj, ca viitor coautor al textului care va sintetiza toate consecinţele « supliciste » ale unei jumătăţi de veac şi mai bine.

[6] Vezi nota 2.

în administrația publică sub actualul și slăvitul regim; prin toleranța și buna convie țuire între diversele națiuni și religii ale aceleiași provincii; prin dragoste frățească și înțelegere reciprocă; de asemenea prin noțiunile noi în legătură cu economia, la baza căreia stau agricultura și meseriile — noțiuni răspîndite în mod excelent și în Transilvania —; prin buna educație a poporului, și în această provincie a pătruns o atare revoluție în modul de a gîndi și simți, încît și membrii celorlalte națiuni și religii — dacă nu toți, dar cel puțin cei mai culți —, pătrunși de cele mai sănătoase principii filosofice și umanitare despre administrația publică, privesc nu fără o adevărată durere sufletească, a lor și a confraților lor, la concetățenii români, de care patria e atît de plină (și cu care, dealtfel, sînt uniți în mare măsură, nu numai ca supuși ai acelorași principii și fii ai aceleiași patrii, dar și prin căsătoriile, foarte frecvente în principat, ale unui mare număr de nobili români cu ungurii, mai ales, și viceversa, precum și prin vecinătate și schimburi zilnice, ba chiar prin diferite obiceiuri religioase), dîndu-și seama de toropeala în care îi ține neștiința, unită cu o mare pagubă pentru cultură și industrie, și le doresc din inimă, ca unor confrați, o bună educație și cultură, la a căror promovare însă se cred chemați numai ocazional, cînd îi impulsionează imperialii.

Cu astfel de dispoziții sufletești se pare că nu e de dorit altceva decît a se urma întru toate cea mai nouă dispoziție a Preaaugustului Principe, privitoare la promovarea fericirii publice, și astfel obstacolele care n-au fost îndepărtate pînă acum, să fie și din această parte înlăturate și, prin aceasta, toți bărbații care dețin demnități și funcții publice și sînt dornici de glorie, să-și atragă grația Principelui și mulțumirea patriei.

Piedicile care, în acest ținut, au făcut ca pînă acum să întîrzie fericirea patriei sînt: tergiversarea dotării parohiilor în teritoriile românești și nepăsarea față de ridicarea de școli; or, parohiile lipsite de zestre nu pot avea preoți învățați, iar fără preoți învățați și fără școli nu se poate dobîndi niciodată educația poporului.

Dotarea parohiilor, de care se face caz de atîta vreme, s-ar putea obține: 1[ul] din venituri stolare și capecii; al 2[lea] din zeciuieli, sferturi de zeciuieli sau douăzecimi sau din alte beneficii de care se bucură uneori preoții altor religii; al 3[lea] din pămînturi comunale; al 4[lea] din capitaluri bănești.

Ceea ce ține de 1[ul]: Veniturile stolare să fie mijlocul general de a dota pe preoți. Dar ce și cît se poate aștepta acum de la români în această privință, e ușor de știut pentru oricine cunoaște starea de mizerie în care se află neamul românesc. Cu timpul, dacă acest neam va fi îndrumat, prin educație, spre industrie și meserii și-și va putea ameliora situația, vor crește și veniturile stolare. Acum, însă, după cum stau mărturie registrele Comisiei de reglementare și reașezare a clerului românesc din anii 1778 și

---

Nu în ultimă instanță, acest Supplex Libellus[7] din 8 noiembrie 1783 se impune atenției prin dezideratele sale exclusiv culturale. Prin acest fapt, el își găsește un loc aparte între operele de primă mînă ale iluminismului românesc, constituindu-se el însuși într-o sursă generatoare de alte formulări revendicative în favoarea culturii românești din Transilvania.

Se poate considera, deci, că scoaterea documentului la lumină apare ca un veritabil eveniment al istoriei noastre culturale.

Ioan CHINDRIȘ

---

[7] Microglosar de termeni de epocă, existenți în traducerea românească a *Supplexului: stare* lat. *status* = clasă socială; *porție canonică—canonica portio* (lat mediev.) = suprafață de pămînt în folosința unei parohii, pentru întreținerea preotului (trans. icleție); *stolă, venit stolar* lat. *stola* (vesmînt sacerdotal) = remunerația preotului după oficiile sacre prestate credincioșilor: botezuri, nunți, slujbe, înmormîntări; *congrua* lat. *congruo, —ere* (a potrivi, a corespunde) = sursa de existență strict necesară pentru preoți; *Exactoratul Provincial* = oficiu cu caracter de inspectorat financiar, contabilitate supremă; *Tabla Continuă* = instituție administrativ-juridică permanentă înființată de Iosif II, pentru fiecare comitat, în locul tribunalelor feudale care se întruneau ad-hoc pentru judecarea unui caz. În atribuțiile Tablei Continui intrau și probleme nejuridice, administrative; *școli triviale* = școli elementare de trei clase.

1781, trimisă în Comitatele Solnocul de Mijloc şi Hunedoara — cele mai bune regiuni româneşti — se înregistrează abia 10 sau 15 florini venit stolar. Deci, din această parte, dotarea preoţilor nu este cu putinţă.

Capecia, impusă prin binevoitorul decret regesc din 26 septembrie 1777, asemănător cu cel care se referă la scaunele secuieşti, e mai potrivită acolo unde zeciuiala nu se face de către fisc şi nici de către domnii de pămînt. Capecia înlocuieşte, deci, zeciuiala. În scaunele secuieşti ea este în uz şi se dă preoţilor de către enoriaşii lor, care nu mai dau nimănui nimic din roadele pămîntului. Şi românii ar putea, la fel, să dea această dare preoţilor lor, a căror porţie canonică trebuie suplimentată prin alte mijloace, numai în măsura în care nu se asigură din aceasta. Deci şi dispoziţiile trebuie date urmînd această cale. Şi fiindcă există preaînalte hotărîri care întăresc Rescriptul leopoldin din 5 septembrie 1699, căruia i-au urmat alte rescripte regeşti, ca binevoitoarele rescripte din 19 septembrie 1768 şi din 2 şi 21 august 1774, care dispun ca acolo unde zeciuiala şi sferturile de zeciuială se oferă parohilor, locuitorii religiilor recepte să le dea preoţilor lor, iar capecia, după cum am arătat mai sus, să înlocuiască zeciuiala, la fel trebuie să se dispună ca, dacă întîmplător, pînă acum românii, din obişnuinţă, au prestat capecia parohilor altor religii, de aici înainte să o dea propriilor lor preoţi.

Ceea ce ţine de al 2[lea]: În Pămîntul Regesc şi în alte cîteva locuri ale provinciei, zeciuielile şi sferturile de zeciuială deobicei se prestează parohilor religiilor recepte. În acele locuri se prestează şi douăzecimea, ca în Ighiu. Cu toate că hotărîrile regeşti, după cum am amintit mai sus, au decis şi au poruncit în mod expres ca locuitorii religiilor recepte să dea zeciuiala şi sferturile preoţilor lor, şi nu parohilor altor religii, totuşi preoţii greco-catolici, care altminteri sînt cuprinşi în lege şi ar trebui să beneficieze de toate aceste înlesniri şi venituri, în pofida acestei legi şi a amintitelor decrete, pînă acum au fost excluşi de la privilegiul de a lua de la parohianii lor zeciuială sau sferturi de zeciuială sau douăzecimi, ba chiar au fost şi sînt şi astăzi siliţi să plătească ei înşişi aceste dări parohilor altor religii.

Baza pe care se sprijină acei parohi ca să eludeze atît legea cît şi decretele regeşti o constituie pretinsele scrisori de donaţie care, chiar dacă ar exista, nu se referă la o donaţie făcută unor persoane — altfel ar fi răstălmăcită de moştenitori, copii şi rudenii — ci mai degrabă oficiului şi deci trebuie atribuită celor care succed în parohia locală, cu condiţia ca acei succesori să facă profesiune la o religie receptă oarecare, ca prin acele scrisori de donaţie să nu fie şi să nu poată fi excluşi de la succesiunea în beneficiu, deoarece cine succede într-un oficiu, are dreptul să i se atribuie şi beneficiul legat de acel oficiu. Pe această bază (că, anume, contribuţiile acelea au fost aduse parohiilor, nu presoanelor), cît şi sprijiniţi de dispoziţiile despre zeciuială şi sferturi de zeciuială privitoare la locuitorii aparţinători religiilor recepte, şi nu la cei ce depind de preoţii altor religii, precum şi pe deciziile regeşti date în aceeaşi cauză sau pe dispoziţiile guberniale care prevăd cazuri particulare ce s-ar putea ivi, parohii romano-catolici percep de la credincioşii lor zeciuială şi sferturi de zeciuială, acolo unde există obiceiul ca acestea să se plătească. De aceea ar trebui să fie resuscitate şi puse insistent în aplicare şi acele dispoziţii care îi privesc pe preoţii greco-catolici, care încă nu şi-au atins scopul, iar episcopului să-i fie indicat ca, dacă dispoziţiile generale nu-şi fac efectul, să arate instanţelor cazurile particulare, spre a fi îndreptate şi rezolvate deîndată.

Pe baza articolelor din aceeaşi lege şi a amintitelor dispoziţii, trebuie de asemenea reglementate şi celelalte beneficii de care se bucură parohii religiilor recepte, cum sînt, în unele locuri, dreptul la unul sau două vase de vin şi altele asemănătoare.

Există, însă, unele zone româneşti ai căror locuitori sînt socotiţi ca aparţinînd religiei neunite, dar care dau zeciuială, sferturi de zeciuială sau poate chiar capecie, parohilor altor religii, care nu recunosc că nu au dreptul la acele dări, conform amintitelor dispoziţii. Ei consumă roadele muncii altora, deoarece nu prestează nici un serviciu neuniţilor, şi fără sfială consideră că sînt ale lor casele pe care le deţin în acele locuri, dar unde nu au nici un credincios, ocupîndu-le, deci, fără să facă ceva. Preoţii neuniţi, aparţinători, după lege, unei religii tolerate, nerecepte, sînt excluşi astfel de la folosul

beneficiilor proprii. Luînd în considerare lipsa de mijloace de subsistență cu care preoții greco-catolici să poată fi dotați, reflectînd și la aceea că, prin dotarea lor educația poporului românesc în morală și în principiile religioase, ca și cultura lui, se vor extinde din zi în zi, și așa, va fi propagată pe nesimțite și la neuniți — lucru care nu e împotriva clemenței și dreptății Înălțimii Voastre —, din aceste motive zeciuiala și sferturile de zeciuială ce se plătesc din obișnuință de către neuniți parohilor altor religii, să fie atribuite ca fundațiune clerului greco-catolic, iar administrarea veniturilor ce rezultă din această fundațiune și împărțirea între parohiile din Pămîntul Crăiesc să fie încredințată episcopului sau altei persoane desemnate de episcop să țină socotelile. Iată în ce sens e necesar să se ia măsuri.

Ceea ce ține de al 3lea: Unde capecia, zeciuiala și sferturile de zeciuială sau alte beneficii amintite mai sus sînt insuficiente, sau nu asigură deloc subsistența preoților, pentru a suplini total sau parțial aceasta, să se recurgă la pămînturile comunale.

Cum, însă, în comitate — cu excepția cîtorva locuri — toate zeciuielile sînt plătite integral, fie fiscului, fie domnului de pămînt, și unde capeciile care ar ține locul zeciuielilor nu sînt încă în uz și nici nu pot fi curînd introduse din cauza mizeriei și sărăciei poporului, trebuie să se recurgă iarăși la pămînturile comunale, neexistînd altă posibilitate.

Nu puține sînt ordinațiunile preaauguștilor principi Leopold, Iosif I, Carol VI și Maria Tereza care obligă pe domnii de pămînt ca, în lipsa altor mijloace, să atribuie preoților greco-catolici porție canonică din pămînturile comunale. Mulți dintre posesorii marilor averi, în mod just și cu respect față de poruncile regale, au împărțit bisericilor și preoților greco-catolici astfel de terenuri încă mai demult, îngrijindu-se în mod părintesc, cu ajutor spiritual, de supușii de la care le vin foloasele materiale. Din această obligație impusă domnilor a rezultat un oarecare progres, în acele locuri în care soarta a făcut ca stăpînii să fie mai culți, cu vederi mai largi și folositori supușilor lor, mai zeloși pentru binele public, rezultînd din aceasta și propriul lor cîștig. Dar, în general, a domnit nepăsarea împletită cu multe dificultăți. Au fost necesare, de aceea, noi ordinațiuni care, chiar și atunci cînd erau date ca să preîntîmpine pe cît posibil piedicile puse de stăpîni, vizau pe funcționarii cercuali, ca aceștia să asigure congrua clerului greco-catolic din fondurile existente, din pămînturile comunale. Aceste ordinațiuni au fost repetate mereu, mai ales în 20 octombrie 1773, 24 septembrie 1774 și 17 aprilie 1777, cînd s-a dispus în principiu ca toate proprietățile comunale să fie împărțite pe fumuri și supuse taxelor, dar numai după ce mai întîi s-a lăsat o parte din aceste proprietăți, precum ogoare, fînațe, păduri, ca dotare pentru parohii, bisericile și învățătorii religiilor recepte. Aceste dispoziții s-au publicat în întreg principatul, dar în unele locuri abia acum și-au făcut efectul în ceea ce privește clerul greco-catolic. În alte locuri, însă, nu s-a făcut nici o mențiune despre acest cler, terenurile comune fiind împărțite și o parte atribuite pe fumuri și înscrise în registrele contribuabililor, altă parte unite cu moșiile alodiale ale domnilor de pămînt.

Mai mult încă, de la ultima revoluție religioasă a națiunii române, în unele locuri, mai ales acolo unde credincioșii au revenit la neunire, iar averile bisericești și parohiale fuseseră împărțite anterior, de la credincioșii rămași uniți au fost smulse averile de către deficienți sau de către domnii de pămînt, iar preoții rămași uniți au fost îndrumați să meargă la episcop, pentru a primi o altă parohie. Și astăzi încă se mai întîmplă astfel de lucruri, iar în acest fel preoții respectivi, dacă nu li se poate da îndată o altă parohie, sînt lipsiți împreună cu copiii lor și cu întreaga familie, de orice mijloc de existență. Dacă apoi, cu timpul, se întîmplă ca în aceste locuri credincioșii să revină din nou la unire, restituirea averii nu se realizează fără noi dificultăți.

Acestea fiind stabilite, ar trebui să se dispună din nou ca:

1ul: Acolo unde pămînturile comune sînt neîmpărțite, fără nici o întîrziere să fie detașată porțiunea necesară clerului greco-catolic.

al 2lea: Acolo unde pămînturile comune sînt împărțite între locuitori, cu excluderea clerului amintit, sau unde sînt ocupate de către domni, împărțirea sau ocuparea să fie

revizuite şi partea necesară clerului să fie asigurată, cu atît mai mult cu cît este cunoscut că în unele locuri acea subîmpărţire sau ocupare a fost făcută după publicarea decretelor asupra subsistenţei clerului amintit, prevăzută din astfel de terenuri. Dacă aceasta s-a întîmplat, în mai multe locuri, înaintea publicării decretelor în provincie, totuşi a fost după ce Augusta Curte emanase rezoluţia — care, cel puţin ea, a ajuns în mod autoritar să fie cunoscută în provincie — şi s-a înfăptuit în mod consecvent în interesul propriu al domnilor de pămînt şi cu eludarea intenţiei preaînalte. Dar şi în cazul în care acea preaînaltă rezoluţie n-ar fi fost cunoscută cînd aceste terenuri erau împărţite sau ocupate, existau oricum hotărîrile mai vechi ale lui Leopold şi Iosif I în legătură cu dotarea clerului amintit cu proprietăţi. Aceste hotărîri fac cel puţin atacabile acele subîmpărţiri şi ocupări, efectuate în atîtea cazuri cu excluderea clerului.

al 3lea: Acolo unde credincioşii au părăsit unirea, în vreme ce preotul a rămas unit, proprietăţile parohiale, dacă există, conform decretelor preexistente, să rămînă preotului cel puţin pînă cînd va putea fi transferat la altă parohie. Dacă preotul însuşi a părăsit unirea sau a fost mutat la altă parohie, în acest caz aceste proprietăţi să fie administrate sub formă de arendă sau sub altă formă mai potrivită, pînă cînd acel sat va îmbrăţişa din nou, cu timpul, unirea. Între timp, veniturile acestor averi să fie depuse ca supliment la Casa parohilor greco-catolici, spre a fi folosite potrivit cu nevoile acestora.

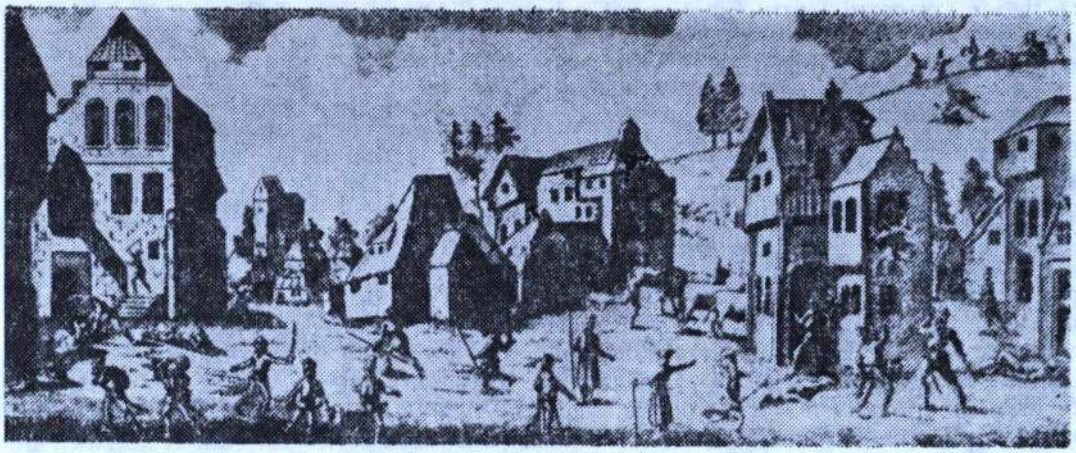
În sfîrşit, în ceea ce priveşte al 4lea: Dacă modalităţile propuse mai sus, adică dotarea potrivită a clerului greco-catolic din venituri stolare, din capecii, din zeciuială şi sferturi de zeciuială sau douăzecimi, sau din pămînturile comunale, nu se vor putea obţine nicidecum, atunci trebuie să se recurgă la capitalurile băneşti, în aşa fel încît lipsa să fie suplinită din acestea, în parte sau total.

Dar se ştie că nu există capitaluri destinate numai clerului greco-catolic, şi deci acesta nu are venituri băneşti, afară de cazul cînd cei 494 florini ce rezultă din veniturile Seminarului din Blaj, scăzînd cheltuielile anuale, n-ar putea fi socotiţi ca sumă capitală. Acest capital însă, chiar dacă nu se epuizează cu cheltuielile de călătorie ale clericilor care merg să studieze la Buda sau la Viena, totuşi cînd aceştia revin şi sînt folosiţi în anumite perioade de timp pentru a deprinde ritul pe lîngă catedrele restante, sînt întreţinuţi din fondul seminarului de care aparţin, şi care dealtfel este sărăcăcios. E necesar, deci, să se recurgă la acel capital bănesc numit Fond Lusitan, pe care Augusta Împărăteasă şi Regină binevoitoare să-l desemneze pentru propăşirea religiei catolice de ambele rituri, latin şi grec.

După dorinţa părintească a Preaaugustului şi Gloriosului Principe Domnitor, a pătruns şi în Transilvania lumina adevăratei filosofii, spiritul creştinătăţii genuine, din care se naşte dragostea reciprocă şi frăţească ce-i leagă între ei nu numai pe cetăţenii deosebiţi ca rit dar uniţi prin dogmă, ci şi pe confraţii care se deosebesc prin dogme. Se poate spera, deci, ca venerabilul cler de rit latin să permită clerului confrate greco-catolic să participe şi el la amintitul fond, cu atît mai bucuros şi deschis, cu cît cunoaşte el însuşi destul de bine nevoile acestuia şi cu cît cunoaşte stăruinţa acestuia pentru promovarea binelui public al patriei, prin educaţia şi cultura acestui numeros popor, lucru ce se poate obţine prin preoţi mai bine dotaţi cu fiecare zi.

Ţinînd chiar seama de atitudinea frăţească a clerului romano-catolic faţă de cel greco-catolic, totuşi participarea la Fondul Lusitan n-ar putea avea loc în mod echitabil, deoarece veniturile ce provin din el, în cea mai mare parte, au deja alte întrebuinţări, între care e şi suplimentarea porţiunii canonice a preotului greco-catolic din Cîmpeni, atribuită din acest fond în urmă cu aproape doi ani. Aceste destinaţii ale fondului nu pot fi schimbate fără urmări neplăcute. De aceea, acum este momentul de a fi operată acea binevoitoare hotărîre, ca cel puţin dobînzile realizate anual, a căror sumă poate fi uşor cunoscută prin Exactoratul Provincial, să fie rezervate într-un fel oarecare, ca supliment, pentru dotarea clerului greco-catolic, după ce se vor fi reţinut cheltuielile fixe.

Clerul greco-catolic ar trebui să ajungă de pe acum a se împărtăşi de acest supliment, căci obţinerea unei dotări într-o formă stabilită, este o necesitate evidentă pentru

oricine. E de dorit ca măcar unora dintre arhidiaconii care au binemeritat prin păstrarea liniştii publice cu ocazia ultimelor tulburări religioase, să le fie luată în seamă starea de mizerie şi, la fel, starea tristă în care se află cei mai tineri clerici care ies în fiecare an din vestitele seminarii de la Viena, de la Buda sau Blaj.

Acei care, în diecezele mari sau în protopopiatele încredinţate grijii lor, sînt însărcinaţi cu diferite obligaţii, în diverse comisii, pentru lucrări de birou permanente sau aceia care, la dispoziţia episcopului ori a vicarului său, acceptă să meargă mereu de ici-colo, cheltuiesc din veniturile proprii, iar dacă au ceva gospodărie, sînt obligaţi să şi-o neglijeze, ceea ce face ca sărăciei să i se adauge sărăcia însoţită de dispreţ faţă de persoană, faţă de oficiu şi faţă de religie. Din toate acestea urmează o stare dezolantă pentru cler şi pentru popor. De aceea e necesar în primul rînd să se prevadă, într-o formă anume, un ajutor pentru subsistenţa personală, cît şi pentru demnitatea oficiului şi a religiei.

Clericii amintiţi, reîntorcîndu-se în dieceză, după ce sînt numiţi în parohii, unii găsesc acolo pămînt parohial, alţii nu găsesc nimic. Cei care găsesc, nu-l pot cultiva din lipsă de unelte. Pentru procurarea acestora e nevoie de bani, pe care studiul teologiei în colegiile străine nu li i-a oferit deloc. Trebuie să li se dea bani pentru cumpărarea acestor unelte. Dacă, în schimb, nu există pămînt parohial, sau cel existent este insuficient, atunci congrua să li se plătească, integral sau parţial, în bani, pînă cînd vor putea fi prevăzuţi cu o dotare cuviincioasă prin distribuirea de pămînturi, sau alte mijloace.

Deoarece pînă acum a lipsit pămîntul din care să li se completeze acest adaos provizoriu, acolo unde nu se prevede posibilitatea înzestrării nici prin capecie, nici prin zeciuială sau sferturi de zeciuială, nici din terenuri, toate acestea lipsind cu desăvîrşire, congrua aceasta putea să li se dea în continuare. Dar şi cei 75 de florini care se dădeau clericilor greco-catolici la ieşirea din Colegiul Pazmanian şi din Seminarul Sfînta Barbara, ca un prim ajutor pentru doi ani, cu un an sau doi în urmă a fost sistat. Astfel s-a întîmplat ca pînă acum, dintre clericii întorşi în număr mare în serviciul diecezan, abia doi sau trei să poată fi folosiţi în parohii, şi încă într-un mod destul de sărac, ceilalţi trebuind să aştepte în continuare dotarea lor, care întîrzie mult şi-i lasă în părăsire, spre marea întîrziere a educaţiei poporului.

Din aceste motive grave şi urgente e necesar să se dea dispoziţii ca Exactoratul Provincial să renunţe fără întîrziere la surplusul amintitului fond, şi această sumă să fie defalcată şi atribuită neîntîrziat pentru lipsurile clerului greco-catolic. În felul acesta, intenţia şi voinţa regală a Augustei şi Slăvitei Împărătese referitor la Fondul Religios sau Lusitan îşi va atinge, cel puţin parţial, scopul care urmăreşte dezvoltarea religiei catolice de ambele rituri. Iată mijloacele pe care le-am putut propune pentru dotarea preoţilor greco-catolici, care însă trebuie să cuprindă şi dotarea, în mod proporţional, a bisericilor, cîntăreţilor sau învăţătorilor şi a crîsnicilor bisericeşti.

Deoarece, însă, ordinaţiunile evidenţiate mai sus, asemenea celor care au fost date cu atît timp înainte, nu-şi vor atinge deloc scopul, sau doar în mică măsură, dacă nu vor fi folosite mijloace potrivite şi eficiente, se impun şi în acest sens urgente măsuri de prevedere.

Pînă acum, ordinaţiunile aulice în privinţa subsistenţei clerului erau intimate Guberniului şi episcopului sau Guberniului prin intermediul Comisiei publice biseri-

cești, iar episcopului prin funcționarii subalterni. Deoarece și Guberniul, și amintita comisie, și chiar episcopul erau deobicei ocupați cu multe alte treburi, aproape că niciodată nu putea fi urmărit rezultatul dispozițiilor adresate funcționarilor subalterni. Din această cauză, acest rezultat nu era rodnic decît rar, și anume acolo unde funcționarii de serviciu la ședințe erau catolici sau dovedeau o mai mare bunăvoință și promptitudine, sau unde funcționarii bisericești erau mai activi, mai învățați și mai cunoscători ai treburilor publice. În celelalte cazuri, însă, ordinațiunile regești rămîneau, și rămîn și astăzi, înmormîntate în uitare, fie din cauză că nu erau examinate cu atenție, fie din cauza aversiunii laşe sau a nepriceperii funcționarilor subalterni.

Pentru a evita pe viitor asemenea inconveniente, de care se leagă o mare pierdere pentru educația poporului și, deci, pentru fericirea publică, trebuie luate măsuri eficiente de prevedere, atît pe plan politic cît și eclesiastic. Mai cu seamă pe plan politic, e necesar să fie reglementată Comisia sibiană, care să se ocupe, după gravitatea și urgența cazului, de problema dotării, a cărei întîrziere a pricinuit atîtea neplăceri chiar și pentru forurile superioare. Cu această ocazie, comisia să stabilească reguli, să vegheze la punerea în aplicare a ordinațiunilor, să urmărească în mod serios împlinirea acestora de către funcționarii subalterni iar registrele cu ședințele ei, ținute în fiecare lună de două, de trei sau de patru ori, după necesitățile obiectivelor de rezolvat, să le înainteze la timp stabilit Augustului Tron.

Cum această dotare trebuie să fie extinsă în toate zonele principatului, deci și în cele camerale și militare, e firesc ca această comisie să fie compusă din persoane politice, camerale și militare. Pe lîngă aceasta, notez că în acest principat și problemele clerului acatolic sînt examinate întotdeauna, în supremele consistoare sibiene, de către una sau mai multe persoane ecleziastice, după diversitatea religiei. În această privință ar trebui hotărît, referitor la clerul greco-catolic, ca în amintita comisie — care ar trebui compusă, în lipsa greco-catolicilor, de preferință din membri romano-catolici — să poată lua parte cel puțin unul sau doi catolici de rit grecesc, pricepuți în administrație, și care se pot perfecționa în cunoștințe, în judecată cumpănită și în experiență. Din excedentele Fondului Lusitan, sau din alt fond, să li se asigure acestora un salariu de 500 florini, iar ei să poată da pe loc informațiile necesare despre starea clerului, despre lipsurile obiective legate de specificul ritului, iar la lucrările comisiei să poată ajuta pe alți referenți, copleșiți poate de multe alte probleme.

Această comisie s-ar putea întruni sub președinția trezorierului regesc, care dealtfel deține președinția interimară ca prim consilier, iar din partea Guberniului ar putea asista acei consilieri care fac în mod obișnuit parte din comisia catolică. Acestora li s-ar mai putea adăuga unul din partea Tezauriatului și altul din partea Supremei Prefecturi a armatei.

Aceste măsuri pe plan politic trebuie completate cu altele pe plan bisericesc, căci altfel scopul urmărit nu va putea fi atins.

În ceea ce privește latura bisericească, pînă acum efectul ordinațiunilor regești referitoare la problema dotărilor a întîrziat mereu, căci, în primul rînd, numărul clericilor instruiți în lucrurile administrative era mic. Așadar, acestea nu erau prezentate în mod corect de către funcționarii oficiali ai clerului la Tabla continuă și la Magistratură, și nici nu erau rezolvate în mod just, ba adesea chiar neglijate. Pe de altă parte, lucrările erau tratate uneori neclar și dezordonat, atît de către funcționarii subalterni cît și de către funcționarii cei mai de seamă ai clerului, ba poate uneori, din patimă, erau puse la o parte.

Aceste deficiențe sînt remediate în parte acum, cînd numărul clericilor instruiți și calificați a crescut și crește mereu. Rămîne să se mai introducă disciplina între funcționarii subalterni ai clerului amintit și să se impună norme de lucru și de funcționare.

Cum dealtfel se cunoaște, episcopul însuși nu poate fi prezent peste tot în vasta sa dieceză și să rezolve personal toate problemele. De aceea, la un moment dat, Augustissima Împărătească și Regină intenționa să instituie încă o episcopie greco-catolică, undeva spre Bistrița, lucru suspendat apoi din cauza lipsei de fonduri, cu care noua

episcopie să poată fi dotată pînă la ivirea unor împrejurări mai favorabile. E cu totul necesar, deci, ca dintre cei mai de seamă clerici, mai cunoscuţi pentru cultura şi calităţile lor sufleteşti şi mai pricepuţi în administrarea averilor, cel puţin patru sau cinci dintre ei, să fie numiţi decani sau vicari foranei în principat, cu sarcina de a instrui pe arhidiaconii subalterni în problemele ce privesc dotarea clerului, precum şi pe preoţi, ce să facă şi cum să procedeze, de a favoriza buna înţelegere cu funcţionarii politici, expunîndu-le cît mai urgent observaţiile de rigoare, atît lor cît şi instanţelor superioare, de a duce la îndeplinire alte misiuni încredinţate, şi mai ales de a conduce registrele, pe care vor trebui să le arate în fiecare lună episcopului, pentru ca orice greşeală să fie corectată, orice abatere de la calea dreaptă să fie readusă la ordine, ca toate să fie drese şi conduse spre atingerea scopului urmărit.

Dar pentru că acestor protopopi, ocupaţi cu slujba ce li s-ar încredinţa, nu le-ar mai rămîne timp pentru treburile lor gospodăreşti, care la rîndul lor i-ar împiedica de la îndeplinirea misiunii încredinţate, e necesar să li se asigure un salariu de cel puţin 400 florini, bani lichizi, din Fondul Lusitan. În acest fel se va înlătura întîrzierea rezultatelor scontate.

După aceste măsuri promiţătoare, care privesc conlucrarea funcţionarilor politici cu cei bisericeşti, trebuie stabilite modalităţile de procedură în privinţa dotării.

Pînă acum cererile şi memoriile episcopilor referitoare la dotarea clerului erau, în mare măsură, generale, aşa încît şi dispoziţiile aulice sau guberniale, ce emanau de sus în jos, cuprindeau doar generalităţi. Din acest motiv s-a ajuns la atîtea conscripţii ale clericilor din întreaga provincie, ale cîştigurilor de orice natură, care puteau constitui izvoare de venituri. Prin astfel de conscrieri se urmărea să se cunoască numărul parohilor şi veniturile, pentru ca acolo unde s-ar găsi preoţi de prisos, numărul lor să fie modificat după necesităţi, pentru ca celor nevoiaşi să li se poată stabili dotarea potrivită, iar lipsa să fie remediată, în parte sau total.

Dar, în timp ce se lucra la astfel de conscrieri, nu s-au luat şi măsuri de prevedere pentru găsirea de mijloace care să ducă la atingerea scopului urmărit, respectiv fondurile de teren din care să poată fi suplinită lipsa constatată. Acest lucru se poate vedea şi din registrele conscrierilor făcute în Comitatele Solnocul de Mijloc şi Hunedoara, unde numărul constatat al preoţilor, prezenţi şi viitori, ar trebui redus în funcţie de rezultatele actuale. Mijloacele prin care s-ar putea suplini în mod acceptabil lipsa nu erau căutate pe loc, nici nu erau prospectate în viitor, motiv pentru care toate aceste conscrieri, care alcătuiesc volume mari şi au pricinuit atîta pierdere de timp, cînd ajungeau la instanţele superioare, cu trecerea anilor deveneau inutile pentru atingerea scopului de a revizui cheltuielile.

După cum dovedesc în mod suficient cele de pînă acum, dotarea aceasta se poate înfăptui odată, sau niciodată, sau poate cu mare întîrziere, de către posteritate, dar întîrzierea acestei importante şi urgente probleme este strîns legată de întîrzierea fericirii publice. Aşadar, este în interesul statului ca să se urmeze modalitatea arătată mai sus, iar înalta intenţie de a dota clerul greco-catolic după specificul locurilor, din capecii, din zeciuieli, sferturi de zeciuieli sau din douăzecimi, precum şi din pămînturi comunale, adică ogoare, fînaţe, păduri, vii, să fie notificată în prealabil adunărilor generale ale clerului. Preoţii lipsiţi total sau parţial de congruă să fie reprezentanţi de către vicarii foranei sau de către protopopi, iar prin aceştia cererile lor să ajungă, pe rînd, la Tabla Continuă şi la magistraţi. Autorităţile politice să trimită unul sau doi comisari, care împreună cu reprezentantul vicarului foraneu sau, dacă acesta este împiedecat, împreună cu arhidiaconul tractului — dacă acesta e potrivit pentru rezolvarea cazului— să iasă la faţa locului, şi acolo, împreună:

1[ul]: Să noteze numărul credincioşilor şi numărul parohilor necesari în acel loc, proporţional cu nevoile şi conform dispoziţiilor preaînalte, prevăzînd, de exemplu, pentru 100 de familii un preot, un capelan şi un cantor şi determinînd oficiile pentru aceştia. Preoţii de prisos să fie reduşi şi, pînă cînd vor putea fi plasaţi în altă parte, să fie numiţi cantori sau crîsnici.

al 2[lea]: După ce a fost stabilit numărul necesar al preoţilor şi ajutoarelor acestora, să li se determine congrua, stabilindu-se pentru fiecare, după diversitatea locurilor, conform preaînaltelor dispoziţii: în localităţile mai mari, 300 de florini, în cele mai mici, 200 sau 150 de florini.

al 3[lea]: După ce s-a stabilit astfel congrua, să se cerceteze şi să se înregistreze ce posedă fiecare dintre aceşti preoţi şi capelani. În felul acesta se poate afla surplusul sau deficitul, ambele trebuind să fie cunoscute.

al 4[lea]: După ce s-au determinat în felul acesta necesităţile, trebuie să se treacă la căutarea de mijloace din care acestea ar putea fi asigurate, şi anume — după diversitatea situaţiilor —: capeciile, zeciuiala sau alte beneficii amintite mai sus. Acolo unde congrua nu poate fi asigurată total din acestea şi nici nu se poate suplini parţial, ea trebuie acordată din pămînturile comunale, adică din ogoare, livezi, fîneţe, păduri. Dacă acestea sînt subîmpărţite sau ocupate de proprietari, subîmpărţirea sau ocuparea făcute în dauna binelui public, din dotarea preoţilor, să fie anulate de către Tabla Continuă sau Magistratură, dacă ţăranii sau proprietarii nu pot asigura pe loc, în alt mod, congrua, şi astfel să fie defalcată dotarea necesară. Dacă lipsesc pămînturile comunale şi nici pămînturi subîmpărţite sau ocupate nu sînt, atunci domnii de pămînt (care sînt obligaţi să se ocupe de starea spirituală a supuşilor lor, fără de care ei nu pot exista), precum şi o parte din parohiani, care refuză să o facă, să fie obligaţi prin Tabla Continuă ca să taie din pămînturile proprii porţia canonică, sau să o suplinească în altă formă, de pildă prin taxe în natură sau bani. Acolo unde, în schimb, nu există nici capecii, nici zeciuială, sferturi de zeciuială sau douăzecimi, ori alte beneficii de care se bucură parohii altor religii, şi nici pămînturi, acolo congrua — pe cît e posibil — să o plătească credincioşii în bani. Dacă ceea ce pot plăti credincioşii nu este suficient, să se suplimenteze din excedentul Fondului Lusitan, după cele propuse mai înainte.

al 5[lea]: După ce au fost căutate şi găsite mijloacele prin care să poată fi suplinită lipsa de congruă, îndată să fie pregătit de către comisarii politici şi bisericeşti actul formal al dotării, în care să fie notată cu grijă suma datorată de fiecare parohian, sau zeciuiala, sferturile de zeciuială sau douăzecimile, precum şi alte beneficii, sau cantitatea fondurilor de pămînt, fîneţe, păduri, vii, deodată cu descrierea calităţii acestor fonduri. Actul pregătit în felul acesta să fie semnat de către comisarii politici şi bisericeşti, de către domni şi de către preoţii interesaţi, de către judecător şi un jurat sau de notarul comunei. Din acest act, un exemplar original să fie păstrat la parohie, altul la comunitate, al treilea la Tabla Continuă sau Magistratură. O copie autentică va fi trimisă comisiei însărcinate cu problema dotării, iar alta episcopului. Dacă în unele locuri se vor ivi dificultăţi în determinarea şi defalcarea mijloacelor de dotare, şi care nu vor putea

fi rezolvate de către cenzori, acestea să fie prezentate spre rezolvare Tablei Continue, Magistraturii și episcopului. Dacă nici aceștia nu le vor putea rezolva, să fie restituite comisiei ca să le prezinte Guberniului. Iar dacă nici Guberniul nu va găsi soluția potrivită, să fie înfățișate Preaaugustului Tron.

În felul acesta, atît de mult dorita dotare ar fi rezolvată mai operativ și totodată numărul parohiilor superflue ar fi restrîns și redus la o proporție justă, promovîndu-se binele public, drept urmare a educației și culturii poporului.

Dar pentru educația și cultura poporului, pe lîngă dotarea convenabilă a clerului, fără de care nu pot exista preoți instruiți, pentru educația poporului, se cer și școli, atît populare sau naționale, cît și superioare sau gimnazii. La promovarea fericirii patriei contribuie mult și darea unor dispoziții potrivite în acest sens.

Este cunoscut că două treimi din populația Transilvaniei o formează românii, de unde rezultă că fără conlucrarea lor industria și comerțul n-ar putea face niciodată vreun progres mare; fără educație și cultură, conlucrarea lor nu poate fi decît nulă sau foarte slabă. Între temeliile de frunte ale educației și culturii se numără școlile, în care se dobîndesc noțiuni clare despre lucruri, iar prejudecățile sînt asanate.

Deși întrec la număr toate celelalte națiuni, românii din Transilvania nu au nici școală superioară sau gimnaziu, în afară de cel din Blaj. În schimb, celelalte națiuni din principat au școli deajuns, pe care le pot frecventa și românii, dar se știe cu cîtă simțire sînt ei față de religia și ritul lor, mai ales cei neînvățați, și cît de mult se tem de alte școli, fie catolice, fie acatolice, de teamă ca pruncii lor, educați acolo, să nu-și schimbe religia sau ritul. Această teamă crește mereu, din pricina experienței zilnice, căci văd cu ochii lor marea mulțime de tineri români care frecventează școlile catolicilor, iar unii dintre ei îmbrățișează, și au îmbrățișat, ritul romano-catolic sau trec, și au trecut, la religia reformată. Și nu rare sînt exemplele unde, în aceeași familie, o linie de înrudire sau adesea un frate se declară romano-catolic, altă linie sau frate, greco-catolic, al treilea reformat, iar al patrulea neunit, după cum au fost educați în școlile respective.

Nu este ușor a îndepărta această teamă prin întemeierea mai multor gimnazii greco-catolice, deoarece cu greu se pot găsi fondurile din care ar putea fi suplimentate cheltuielile necesare în acest scop. Într-aceea baronul de Enzenberg, fost colonel al Regimentului al doilea românesc, a proiectat încă un gimnaziu pentru români, la Năsăud, indicînd și fondurile necesare întemeierii lui, iar fostul episcop Atanasie Rednic s-a arătat înțelegător față de această întreprindere. Treaba ar trebui reluată și pertractată, în coînțelegere, de către autoritățile militare și episcop, ca să poată fi dusă la bun sfîrșit. De aici, cultura poporului din numitul regiment ar avea un folos deosebit, ca dealtfel și din zonele învecinate, cum sînt Comitatul Dăbîca, Solnocul Interior și de Mijloc, Districtul Chioar și Comitatul Maramureș, în care se găsesc mulți nobili români. Astfel, aceste zone, care au de pe acum mulți oameni de seamă, ar scăpa de lipsa persoanelor capabile să lucreze în administrația publică.

Acest gimnaziu, alături de cel din Blaj, ar fi suficient deocamdată pentru acei români care, din cauza temerilor amintite, nu vreau să-și trimită copiii la gimnaziile altor religii. Pe de altă parte, pentru că numărul nobililor români este atît de mare în Transilvania, încît în comitate formează cel puțin jumătatea nobilimii, dar în marea majoritate gem uitați în ignotanță și sărăcie, încît mulți dintre ei și dintre alți fruntași români, mai ales greco-catolici (depășind acea teamă), și-ar trimite copiii și la gimnaziile romano-catolice, dacă ar fi scutiți de cheltuielile de întreținere, ar trebui să se dea dispoziții la locurile potrivite ca, deoarece atîta popor de a cărui cultură atîrnă înaintarea binelui public, merită toată atenția, cel puțin a treia parte din elevii de gimnaziu și din stipendiați să fie români, cu atît mai mult cu cît nobilimea altor națiuni, cărora dealtminteri le-ar rămîne două treimi din stipendii, este mai bogată decît a românilor, și ca atare pot să-și întrețină mai ușor copiii în gimnazii, cu propriile mijloace.

În ceea ce privește școlile populare și naționale și cele normale, al căror scop este stimularea industriei și comerțului, în urmă cu șapte sau opt ani Augusta Aulă dispusese

înființarea a cel puțin patru școli normale principale pentru români: la Blaj, în Hațeg, în Făgăraș și în Comitatul Solnocul de Mijloc. Dintre acestea doar una a fost recent înființată, la Blaj, dar numai cu doi profesori și un catehet, deși cele mai multe școli principale de acest fel funcționează cu trei profesori. E necesar, deci, ca la Blaj să fie întregit numărul de profesori, deoarece acolo se pregătesc și ceilalți învățători pentru școlile populare și normale. Pe măsura acestei sarcini, și salariul lor trebuie să fie proporționat cu al altor profesori în situații asemănătoare. Și catchetului trebuie să i se facă parte de un oarecare salariu, cu atît mai mult cu cît în toate celelalte școli principale catecheților le este asigurat salariul. În afara școlilor din Blaj și de unele din Primul și Al Doilea Regiment românesc, înființate și întreținute de înșeși regimentele, în întregul principat nu mai există alte școli normale pentru români.

Cu doi ani în urmă, Majestatea Sa dispunea să se înființeze astfel de școli și pentru acest popor atît de dornic de educație, dar pînă acum nu s-a făcut nimic, în afară de faptul că s-a oferit suma de 600 florini pentru construirea a douăsprezece școli românești. Dar cine cunoaște cît este de numeros acest popor își dă seama cît este de mic și disproporționat acest număr de școli, ce se prevăd a fi ridicate.

Deoarece progresul agriculturii, industriei și comerțului depinde în mod eficient de educația și cultura acestui popor, ca cea mai mare parte a populației Transilvaniei, interesul binelui public cere ca numărul școlilor naționale sau normale să crească cît mai mult cu putință, în care și cei ce cu timpul vor aspira la statul eclesiastic, și cei care vor rămîne să lucreze în agricultură sau în meserii, să-și poată însuși cu conștiinciozitate mai întîi noțiunile de scris, citit și socotit, iar apoi să se pregătească pentru celelalte.

Cum însă resursele fondurilor școlare normale nu permit ca școlile românești să se poată înmulți după nevoi, să se prevadă cel puțin ca fondul acum excedentar [din Fondul Lusitan — n.ns.] să fie destinat scopului amintit. Depășirea să fie, deci, pusă la o parte și destinată școlilor românești. Acest lucru, atît de neglijat pînă acum, să fie realizat fără întîrziere, căci amînarea lui e în paguba binelui public.

Pe lîngă aceasta, deoarece problema se discută deobicei la Comisia sibiană, constituită în treburile învățămîntului și la care iau parte și doi pastori protestanți, să fie admis la lucrările ei măcar un preot greco-catolic, cu atît mai oportun cu cît acolo se iau hotărîri în legătură cu metoda de studiu, cu învățătorii și catecheții, cu cărțile, precum și lucruri legate de ritual. De la membrii de altă religie ai comisiei nu se poate aștepta să cunoască bine nici felul de a fi al românilor, nici ritul lor. Acestui preot greco-catolic, care ar face parte din amintita comisie, să-i fie încredințată suprainspecția școlilor românești populare și naționale, cu atît mai mult cu cît supremul inspector este destul de copleșit de îndatoririle ce-i revin, iar despre catecheții și cărțile românești, ca și despre metoda de învățămînt, în urma vizitării școlilor românești cu greu poate să judece drept.

În aceasta constă ceea ce se poate spune despre accelerarea educației și culturii românilor, despre eliberarea lor de prejudecăți, care trebuie băgate în seamă și puse în aplicare, deoarece de cultura acestui popor atîrnă în mare măsură fericirea deobște a patriei, după cum destul de limpede s-a dovedit în cele de mai sus.

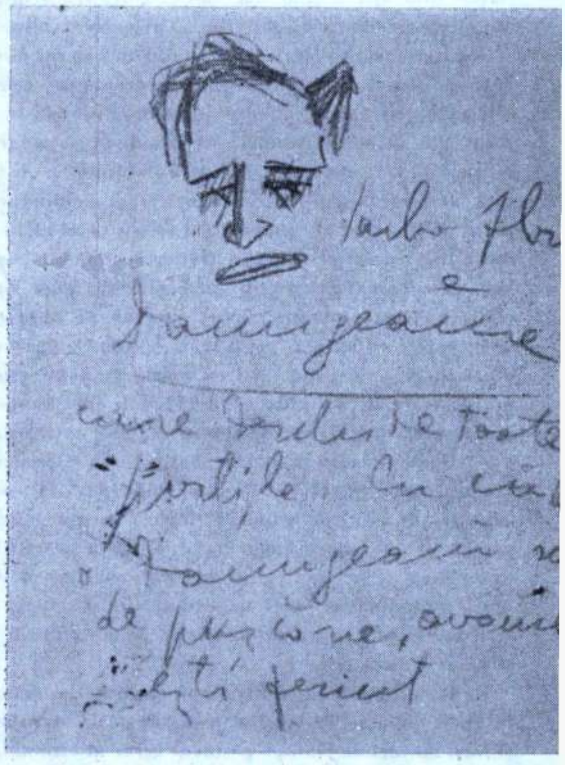
CAIETE DE CREAŢIE

Gib. I. MIHĂESCU

şi diferitele ipostaze ale unui personaj unic

O CONSTANTĂ PREOCUPARE PENTRU DESCIFRAREA enigmaticului mecanism al succesului, caracterizează în bună parte scrierile de început ale lui Gib. Mihăescu. Fie că este vorba de însemnări în proză sau de exerciţii de transpunere în replici a materiei epice, autorul simte nevoia să transcrie — aşa cum făcuse în cazul evenimentelor trăite pe front — impresiile intrării în viaţa literară. Textele circumscrise respectivei arii tematice vădesc, încă din această fază timpurie a scrisului său, remarcabila capacitate de invenţie narativă a prozatorului care combină cu virtuozitate o inepuizabilă serie de situaţii în cadrul unei scheme cu elemente fixe: momentul debutului şi conflictul dintre tînărul creator cu idei novatoare şi «maeştrii» sclerozaţi, al căror verdict hotărăşte însă cariera artistică şi destinul acestuia.

Lupta pentru recunoaşterea publică a talentului are febrilitatea şi entuziasmul tinereţii, orgoliul şi demnitatea conştiinţei propriei vocaţii. Pentru eroii lui Gib. Mihăescu, cucerirea succesului este o adevărată ofensivă, în care e implicată întreaga lor existenţă. Ei acţionează mînaţi de nerăbdarea de a se afirma refuzînd parcă să se supună legilor meşteşugului, dornici de a cîştiga o platformă artistică şi socială, capabilă să-i apropie de atingerea idealului. Două constante compun subtextul «idealul»: afirmarea profesională şi cucerirea femeii visate. Motivul succesului este dublat de cel al iubirii, se suprapun şi se condiţionează reciproc. Un personaj din manuscrisele proiectelor de teatru ale scriitorului, criticul literar Cornea, îşi exprimă — în acest sens — intenţiile programatice: «Domnişoară, dacă ţineţi s-o aflaţi, să luăm lucrurile de la capăt. Şi pentru că iubirea ce v-o port e în strînsă legătură cu activitatea mea şi mai ales [urmează] să fie, vă voi

rezuma în cîteva cuvinte această activitate, care îmi place să cred că n-o ignoraţi. Ei bine, după cum ştiţi, am debutat în critica literară; succesul pe care l-am avut şi pe care-l cunoaşteţi destul de bine, era de aşteptat. Ceea ce pentru alţii era o greutate, căci toţi mă invidiau, pentru mine n-a însemnat nimic. Căci în gîndurile mele, plămădeam lucruri cu totul neaşteptate; eu nu eram un simplu meşteşugar care să mă servesc de calapoadele vechilor forme. Eu

eram veşnic nemulţumit de prezent, eram vizionarul care întrezărea în nelămuritul viitorului idealul ».

Iată reunite în acest personaj — unul dintre primele plăsmuiri ale scriitorului — caracteristicile fundamentale ale eroilor din proza lui Gib. Mihăescu. Criticul literar Cornea, poetul Ramură, protagonistul schiţei *Zi de primăvară*, pictorul Sulfină din nuvela pe care o publicăm, ar putea fi consideraţi astfel, ipostazele de tinereţe ale lui Mihai Aspru — eroul ultimului său roman, *Donna Alba*.

Cealaltă serie tipologică, susţinătoarea nodului conflictual, ar fi aceea a « maeştrilor » reprezentînd de fapt o treaptă ideală şi ultimă în evoluţia aceluiaşi personaj, cînd, printr-o modificare de perspectivă, datorată vîrstei şi unei cariere consolidate, dorinţa afirmării se transformă în orgoliu profesional. Un fragment de proză păstrat printre manuscrisele lui Gib. Mihăescu, sub titlul *Maestrul*[1], ne oferă un portret definitoriu al personajului: **« După ce-şi lăsă pălăria şi bastonul în cuierul din antreu, maestrul Cotmean trecu repede prin cele cîteva camere care-i compuneau cunoscutul apartament din strada Toamnei. Negăsindu-şi soţia se reîntoarse, traversă antreul şi intră în birou. Se duse de-a dreptul la oglindă ca deobicei şi-şi mîngîie părul puţin argintat, zîmbindu-şi fericit şi admirîndu-şi fruntea largă şi puţin teştită, încununată de bogăţia coroanei zbîrlite, nasul uşor adus, gura cu colţurile lăsate într-un zîmbet suveran de dispreţ şi încredere personală, ochii mari şi adînci, bărbia proeminentă. Se privi apoi cu coada ochiului din profil şi stabili definitiv că de cînd a început să pleşuvească deasupra tîmplelor şi să încărunţească, a cîştigat incomparabil în distincţiune. De-aici gîndul îl duse la fotografia sa pe care toată ţara o cunoştea din cărţile de şcoală, unde i se comentau operele şi i se făcea biografia; fotografia aceea îl arăta prea tînăr! Aşa cum e acuma e cu mult mai grav, mai gînditor, mai important, în sfîrşit mai scriitor. Trebuia neapărat să treacă pe la „Julieta" şi chiar a doua zi.**

De la oglindă maestrul trecu la masa de scris. Se înfundă moale în fotoliul greoi de piele stacojie şi făcu un tact de plan pe postavul verde al biroului. Mută apoi o carte din dreapta mesei în stînga şi bătu darabana pe capacul călimării turtite şi lăcătreţe. În urmă începu să răsfoiască revista „Învierea". Ochiul i se prinse în treacăt de versuri stînghere, de începuturi de frază. Închise revista şi proptindu-se în mîini de dunga biroului se răsturnă pe spetează fotoliului. Rămase gînditor.

Ca întotdeauna cînd se găsea singur, amintirea îi fugi fireşte la Satiriu. De cîte ori nu-şi impusese maestrul să nu se mai gîndească la numele acesta. Dar o toană răutăcioasă şi încăpăţînată a memoriei sale i-l aducea necontenit în minte. Îi apărea deodată negru, lucios şi compact, licărind semeţ şi obraznic în îndrăzneala lui anonimă, dedesubtul articolului aceluia, care, trebuia s-o recunoască, îi stricase atîta timp obişnuita lui dispoziţie. Dar atît şi nimica mai mult. Domnul Satiriu acela trebuia să recunoască la rîndu-i acest lucru. Ce-ar mai fi putut să-i strice dealtminteri? Renumele? Era adînc imprimat în volume recunoscute, premiate, analizate de alţii în cărţi întregi. Era pecetluit definitiv de critici în cărţile nemuririi, comentat de profesori în prelegeri universitare, înfipt adînc cu frînturi de versuri şi de perioade maiestre în creierul elevilor de liceu, chiar celor din clasele primare. Bucăţi din gîndirea sa erau gîngăvite de amanţi pe poteci tăinuite, erau rostite de amatori în coloane după regulî consacrate, erau recitate la festivaluri de actori celebri... ».

Tipul *maestrului* nu-l interesează pe prozator doar sub aspectul modelului ales de tînărul creator sau ca simplu termen în relaţia debutant-maestru. Numeroasele variante sub care se înfăţişează, anumite momente de vulnerabilitate de care puterea discreţionară şi prestigiul său suveran nu-l pot apăra, vădesc intenţia de nuanţare a personajului. Îl regăsim într-o ipostază nouă, în nuvela de faţă, prezentînd o situaţie răsturnată.

[Pictorul Sulfină] este istoria unei cariere ratate, o nuvelă despre psihologia succesului. Gloria efemeră a unui debut promiţător, compromis de critică, coincide cu trăirea intensă şi captarea aproape imperativă a idealului, eroul amintind întrucîtva de acel « tînăr nemulţumit şi în veşnică, neliniştită aşteptare »[2], locotenentul Ragaiac: « Începutul cu iluziile lui, cu dorinţele, cu visurile, cu petrecerile zgomotoase, cu femeile schimbate ades, în aşteptarea celeilalte, a femeii ideale, prevăzute, preamărite dinainte ce trebuia neapărat să vină ». Creaţia este aici tărîmul compensator de întrupare a idealului, « o închipuire vie, plămădită din realitatea primelor cuceriri şi din poezia sufletului său »[3]. În confruntarea cu ceilalţi, idealul nu rezistă, nu poate fi receptat cu aceeaşi intensitate, iar mobilizarea totală a resurselor în această unică direcţie eşuează

---

[1] Muzeul literaturii române, 15.588.

[2] Gib. Mihăescu: *De ce am scris Rusoaica*, „*Cronicarul*", an. V, nr. 22, 12—20 mai 1934, p. 10.

[3] În termeni foarte apropiaţi, Gib. Mihăescu mărturisea într-un interviu despre procesul de creaţie al romanului *Rusoaica*: « În acest decor şi în

în ratare. Pictorul Sulfină, ca și alți eroi ai lui Gib. Mihăescu, așteaptă cu înfrigurare evenimentul hotărîtor, în stare să schimbe drumul destinului. El există și aici, în redescoperirea și recunoașterea talentului său, dar de data aceasta vine prea tîrziu. De fapt este vorba de un alt moment al personajului — bătrînețea, cu pierderea tuturor idealurilor, opusă «începutului cu iluziile lui».

Gestul reparator al maestrului Radu Cosma se dovedește inutil, fiindcă tinerețea trecuse ireversibil. În viziunea lui Gib. Mihăescu contează momentul atingerii idealului care trebuie, în mod fericit, să coincidă cu deplinătatea forțelor creatoare. Este semnificativ în acest sens faptul că debutul întîrziat și succesul eroului se datoresc tocmai unor lucrări de tinerețe. De aici și accentul dramatic al nuvelei, rezultat din neconcordanța între condiția de debutant și atributele bătrînetii care se ivesc cu brutalitate.

Bilanțul existenței sale, încheiat într-un moment de criză, demitizează propriul ideal. Viața lui a fost doar goana după o himeră, o «pasiune» fatală pentru care a ratat realitatea: «o umbră, o ființă de vis, o femeie de pînză și vopsea a pierdut pe cealaltă, pe celelalte, în carne și-n oase, a pierdut viața, norocul, tinerețea...». Idealul nu mai rezistă altitudinii la care a fost înălțat, ci decade dezvăluindu-și o materialitate trivială, «de pînză și de mucava». În ciuda amarniceior concluzii însă, Sulfină rămîne prizonierul acestui ideal tiranic, a cărui forță de seducție nu a slăbit. Ca toate personajele lui Gib. Mihăescu, pictorul Sulfină are conștiința propriului talent, dar și nevoia imperioasă a confirmării publice. El nu mai este însă eroul lui Gib. Mihăescu în momentul cînd, trăind drama dezonoarei și a insuccesului, chiar a îndoielii în capacitatea lui creatoare, abandonează idealul. Gravitatea dezbaterii psihologice este mai clar exprimată într-o variantă a nuvelei din care reproducem acest fragment: «...îngrozit de întrebarea care-i apăruse în minte: s-a isprăvit n-avea talent. Va intra la minister ca desenator. Asta-i va fi viața și va face pictură în orele libere... Dar cînd intră în casă, în micul lui atelier de mansardă, aerul închis și cald dinăuntru îl aduse din nou aminte de pictură. Simți în suflet ca un gol, se dezbrăcă tremurînd, deși tăciunii din sobă împrăștiau o căldură moleșitoare, și cînd se viri în plapumă izbucni în plins».

Evoluția lui Sulfină demonstrează de data aceasta imposibilitatea trăirii totale a idealului visat, pentru că realizarea pe drumul spre glorie nu aduce și succesul în dragoste. Înfrîngerea lui e în domeniul erotic, ca și aceea a lui Andrei Lazăr din *Brațul Andromedei*. Dealtfel, emfatica apariție a pictorului Pralea, imagine contrapunctică a protagonistului, repetă tipul cuceritorului găunos Nae Inelescu din același roman.

Finalul nuvelei încheie traiectoria personajului, transferînd pe plan feminin problematica acestuia. Această nouă ipostază este cu atît mai interesantă cu cît dă un accent în plus dramei eroului. Femeia nu mai reprezintă aici ținta idealului ci simplul mijloc de readucere a acestuia la realitate, oglinda vie care-i dezvăluie adevăratul chip. Dacă am extinde comparația dincolo de proza lui Gib. Mihăescu, triunghiul Sulfină-tînăra-Pralea, ar putea reface, cu semnificații diferite însă, formația din cunoscutul roman al lui Gide, *Simfonia pastorală*. Mihai Sulfină trăiește aceeași dramă a revelării adevărului ca și pastorul, numai că eroina noastră nu are puritatea și curajul Gertrudei. Scena întîlnirii cu maestrul Sulfină este un moment psihologic intens, trăit de către ambii eroi, deziluzia ajungînd pînă la spaimă și grotesc. Pentru Sulfină înseamnă realitatea crudă a ratării iremediabile pentru că în situația lui intervine și criza de timp. Deși în plină glorie, vîrsta la care se află face ridicole emoțiile întîlnirii. Jocul fanteziei răsfrînt asupra lui însuși nu reușește să-l salveze și eroul trăiește umilința, chinul sufletesc al înfrîngerii, resemnîndu-se în fața realității, a pierderii definitive a imaginii acelui «Sulfină de odată». Comentariul autorului subliniază expresiv secvența printr-o succesiune de schimbări ale cadrului. Viziunea idilică dispare, totul se veștejește, se devitalizează, devine un decor neprietenos și dezolant, din care fata se zmulge îngrozită.

Presupusul epilog al nuvelei aduce și pentru eroină pierderea iluziilor, dar aceasta e dispusă să facă concesii idealului alegînd soluția practică. Sulfină și ipostaza lui feminină sînt, în acest text, poate singurele personaje ale autorului care, în momentul acceptării compromisului, au încheiat cursa pentru cucerirea idealului. «Fiecare urmărim realizarea unei fericiri. Și, pentru ajungerea acestei fericiri, eroul meu urmează adevărate traiectorii planetare, vînează o infinitate de mori de vînt pentru ca în momentul cînd visul lui, idealul lui devine realitate, să constate că era dintr-un

---

aceste neliniști, locotenentul Ragaiac își așteaptă rusoaica. Nu oricare rusoaică, dintre attea cîte trec pe dinaintea ochilor sau cîte a cunoscut... ci pe rusoaica visurilor sale, pe care a făurit-o din lecturi, din visuri și din ideea pe care el și-o face din iubire». (*Căutîndu-l pe Gib. Mihăescu*, „*Cronicarul*", an. III, nr. 14, 6 decembrie 1932, p. 5).

[PICTORUL SULFINĂ]

Încremenise în gînduri pe scăunaş, în faţa şevaletului. Pentru întîia oară, astăzi, albul pînzei întinse dinainte-i nu-l atrăgea deloc. Obosiţi[,] ochii lui căutau la pătratul de cer, tăiat de privazul ferestrei. Fixau îndărătnic o pată străvezie pe bolta înnourată a scăpătatului de toamnă. În îngăimeala aceasta de lumină stinsă şi dulce ca o durere în potolit i se năzărea alene trecutul. Icoane de demult apăreau necurmat şi limpezimea lor îl uimea, cum îl uimea de asemenea limpezimea cu care se desluşeau lucrurile de-afară în trista lumină de toamnă. Şi pe strada singuratecă, doar vîntul alerga întruna bolborosind cuvinte neînţelese.

De ceasuri stătea astfel lănţuit de împletitura amintirilor. O viaţă întreagă i se perinda dinainte-i, o întreagă viaţă posomorîtă şi searbădă ca şi petecul alburiu de pe cer. O singură zare de lumină: începutul. Începutul cu iluziile lui, cu dorinţele, cu visurile, cu petrecerile zgomotoase, cu femeile schimbate ades, în aşteptarea celeilalte, a femeii ideale, prevăzute, preamărite dinainte ce trebuia neapărat să vină. Pe urmă succesul primelor pînze şi pe-urmă, deodată, pe negîndite, pe neaşteptate, căderea aceea repede, nefirească, timpurie. Treizeci de ani de atuncea şi pînă acuma mai păstra încă pînza căderei fără leac. Un nud în mărime naturală. Femeia visurilor lui, o închipuire vie, plămădită din realitatea primelor cuceriri şi din poezia sufletului său. Ş-acum, după atîţia ani, ea tot mai domina celelalte pînze cu surîsu-i vrăjit, cu ochii pierduţi în nesfîrşitul unor gînduri de dincolo de viaţă, dar vie în toate fibrele, ce se distingeau pline de zbucium şi dorinţi, sub trandafiriul pielei însufleţite.

Privise totdeauna tabloul acesta cu un fel de ură; el îi fusese nenorocul. Pierduse orice încredere într-însul şi se încăpăţîna să-i caute defectele; i se părea că le găseşte, pentru a le căuta iarăşi. Îl confrunta adesea cu rîndurile de gazetă, care-l zvîrliseră cu atîta cruzime la o parte, pe marginea drumului spre glorie pe care acuma alergau alţii. Ştia rîndurile acelea pe dinafară. Şi totdeauna cînd îşi contempla tabloul ele îi apăreau în minte, cuvînt cu cuvînt, literă cu literă, ca un şirag negru de mărgele, aşa cum erau

---

început numai la un pas de fericire!» Astfel definea Gib. Mihăescu, vorbind despre acţiunea romanului *Donna Alba*[4], destinul personajelor sale. Spre deosebire de toţi eroii săi, pentru care idealul înseamnă un succes ambivalent, în numele căruia sînt gata să-şi consume întreaga existenţă, pentru tînăra «debutantă», idealul nu are nici o şansă să se transforme într-o obsesie şi cade imediat în compromis. Pentru ea cursa s-a încheiat prea devreme, pentru erou după ce trecuse prin avatarurile unei tinereţi şi maturităţi întunecate de mediocritate, lipsite de bucuria afirmării publice. Continuarea acesteia cu resursele actuale n-ar însemna decît tot un compromis.

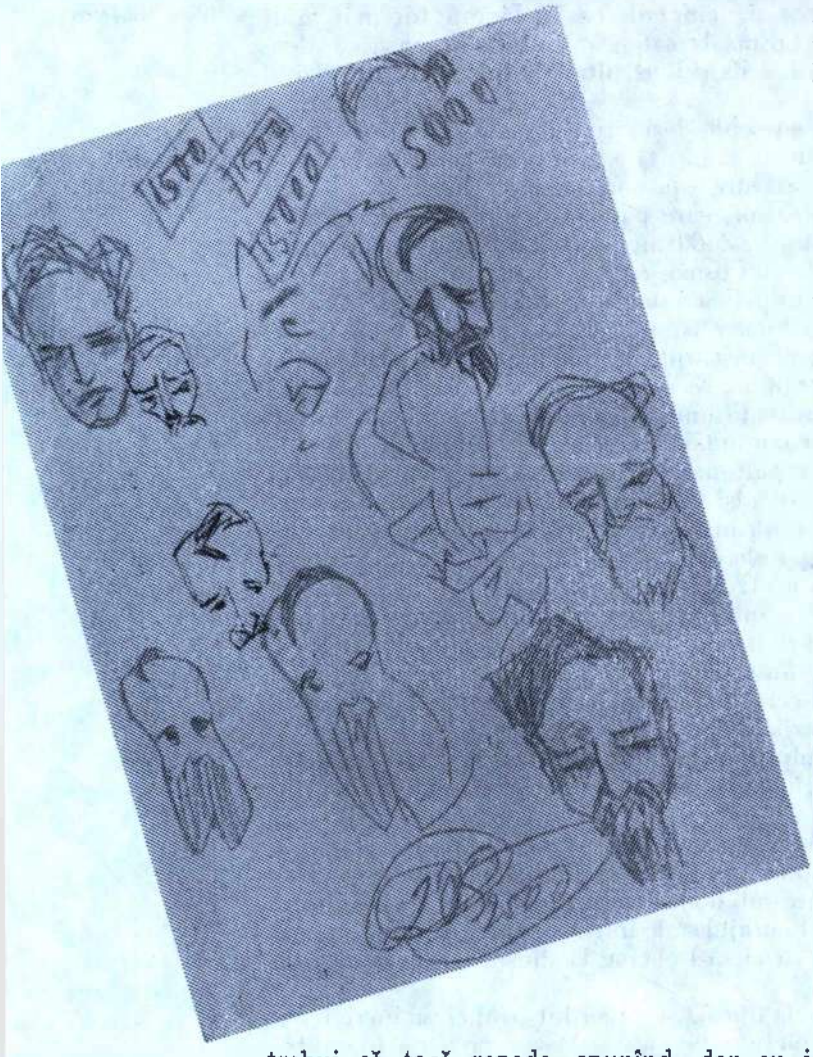
Sfîrşitul neterminat al nuvelei nu permite o concluzie asupra finalului. Din fragmentele pe care le avem la dispoziţie [5] nu putem şti cît de bine puteau fi speculate în ultimă consecinţă valorile epice. Textul prezintă însă un interes aparte, pentru că noua ipostază a personajului poartă de fapt cheia întregii serii deschise la Gib. Mihăescu de tinerii creatori întîlniţi în încercările de teatru din epoca debutului şi încheiată cu Mihai Aspru.

Diana CRISTEV

---

[4] Şt[efan] V[ornicu], *Romancierul Gib. I. Mihăescu despre* Donna Alba, *„Naţionalul nou"*, an. II, nr. 298, 11 mai 1935, p. 2.

[5] Textul a fost reconstituit din manuscrisele: 15 233 şi 17 741, aflate la Muzeul literaturii române.

Desene Gib. Mihăescu.

acolo, în ziar. Își amintea limpede locul propozițiunilor, frazele care începeau de la cap, ortografia, greșelile tiparului:

« Această lipsă totală de unitate în culoare, nu putea, firește, să tragă după sine decît lipsa totală a unei unități de expresie. Partea superioară a feței stă să plîngă, partea inferioară e gata să izbucnească în rîs. Restul corpului rîde de asemenea, rîde de autor prin culoarea aceea bizară, cu totul neomenească, cu care l-a zugrăvit. Unde a văzut pictorul nostru astfel de oameni? Probabil e-o nouă rasă, de-o colorație cu totul deosebită, locuitoarea vreunui continent încă nedescoperit, pe care fantezia călătoare a autorului l-a întrevăzut în neobositele ei peregrinații... »

Și tot astfel înainte, pe două coloane întregi. Mai mult vorbe îndrăcite de spirit și scînteietoare glume răutăcioase decît o judicioasă dare de seamă. Iar dedesubt numele cel mai autoritar în critica de artă din timpurile de-atunci și din timpurile de-acum, numele cel temut de toți începătorii și chiar de consacrați: Radu Cosma. A fost de-ajuns ca îndată celelalte ziare să zbîrnîie la fel; pînă și cele care-l proslăviseră în ajun, nu știură cum să-și schimbe mai repede părerile prin întorsături abile de cuvînt. Fură uitate îndată întîiele lui izbînzi; comitetul oficial al expoziției, care primise opera ca pe-un fenomen, nu știu cum s-o înlăture mai degrabă de pe pereții salonului. Unul singur — un bătrîn — îndrăzni să crîcnească, pentru a-și atrage îndată asupră-și ironiile tuturor. El trebui să tacă repede, spunînd, dar cu jumătate de glas, că-și spală mîinile. Asta fu tot. Prietenii mai norocoși n-avură îndrăzneala să se-mpotrivească; nici nu se gîndiră să aibe această îndrăzneală; iar foștii colegi pe cari îi disprețuise înainte, găsiră acum prilejul să-l stropească fără milă cu veninul răutății lor.

Întîi îl cuprinse revolta. Un prieten — un desenator — funcționar la Minister, îl potoli îndată: « Mai rău îl ațîți. Se va încăpățîna fără doar și poate în părerile lui. Te va tăvăli și mai zdravăn în noroi. A doborît el pe Vineș! Și cine era Vineș! Mai vinde acuma Vineș ceva? Dar pe tine, un biet Sulfină, un începător. Eu zic mai bine așa: așează-te pe lucru, muncește zdravăn — fă ceva nou, puțin și bun și du-te toamna viitoare de-a dreptul la el. Asta o să-l măgulească ». Mihai Sulfină își înecă gemetele în piept și începu lucrul. Și-n toamna următoare alergă la Cosma. Dar făcu drumul degeaba. Cosma nu-l primi. El veni și-a doua, și-a treia oară — în zadar însă. Se încăpățînă și pîndi pe critic pe stradă; îl întîmpină fără sfială și-i ceru cel puțin o jumătate de ceas. Criticul i-o dădu peste o săptămînă, avînd însă grijă să nu se țină de cuvînt în ziua hotărîtă.

Sulfină alergă după prieteni, căută protecții pentru a fi reprimit la salon. Dar prietenii îl ocoliră, protectorii îi făgăduiră mult pentru a nu face nimic. Expoziția se deschise

fără dînsul. Se simţea zdrobit; descurajarea şi neîncrederea îşi făcură tot mai mult loc în sufletu-i slab. Într-o seară văzu pe Cosma la cafenea. Stătea la masă ca deobicei cu celebrităţile timpului; le spunea ceva, ceilalţi îl ascultau cu luare aminte, rîzînd zgomotos şi privind cu ifose în jur.

Salută; criticul se făcu că nu-l vede. Şi comesenii, deşi cîţiva îl cunoşteau, întoarseră capul cu gravitate şi dispreţ. Se-nroşise cu totul; era atît de roşu că nu se mai recunoscu în oglinda cea mare din faţă. Se îndreptă alături, spre masa unor tineri. Dar le citi uşor pe faţă plictiseala şi ciuda; convorbirea lor, care părea foarte însufleţită, încetă brusc. O tăcere de ghiaţă se aşternu între dînşii. Zadarnic încercă Sulfină să-i întoarcă. Ei abia îi răspundeau căci ei văzuseră scena cu Cosma, cum o văzuse întreaga cafenea. Şi pe vremea aceea Cosma era în toată strălucirea talentului său. El dădea tonul în toate ramurile spiritului românesc şi toată lumea aştepta cu sfinţenie cuvîntul lui de ordine. Toţi îl priveau cu admiraţie, îi spionau mişcările, îi furau gesturile. În cafeneaua aceasta a artiştilor şi-a oamenilor de gust, Sulfină se simţi atunci ca un proscris. Şi el înţălese uşor cît de greu trebuie să apese prezenţa unui proscris pe cei de lîngă dînsul.

Se sculă clătinîndu-se şi la mişcarea lui văzu îndată reaprinzîndu-se lumini în privirile celor pe care-i părăsea. Cînd îşi îmbrăcă paltonul, surprinse pe sub gene pe Cosma arătîndu-l cu ochii; nu tresări deloc; dimpotrivă îşi tărăgăni îmbrăcatul, ghicind resemnat ce-avea să urmeze. Şi rîsetele aşteptate nu întîrziară să se stîrnească. Erau atît de răsunătoare, că sub povara lor ieşi cu spatele curbat.

Aerul rece de-afară îi făcu bine şi aerul acela îi hotărî viitorul. Căci încurajat de tînguirile vîntului de toamnă ca de aprobările unui prieten bun, pînă acasă schimbă o grămadă de planuri. La urmă de tot îi veni în minte să se apuce de sculptură. Ideea îi surîse. Se căi amarnic că n-a început-o mai din vreme şi că a lăsat-o de ani în părăsire. Cînd toţi profesorii şi toată lumea îl găsise cel mai tare în modelaj! Ce mare greşeală! Se lăsase atras de strălucirea vană a culorilor!

Şi ce lucru de nimic pictura pe lîngă sculptură, pe lîngă arta cea mai impunătoare şi cea mai grea! Şi-şi rîse singur de sine, cînd îşi aminti că spunea tocmai contrariul acum cîţiva ani.

Sulfină nu era un om lipsit de voinţă. Din a doua zi chiar s-a apucat de sculptură. A luat-o metodic ca în şcoală. Cîţiva ani nici nu i-a trecut prin gînd să expună ceva. Dar cînd i s-a părut [că] timpul a venit să se arate sub noua înfăţişare a şovăit. Şi-a amintit cu groază de figurile celor din juriu, n-a avut curajul să le înfrunte privirile. Le-a trimis la fiecare în dar cîte o bucată. Se aştepta ca ei să-l cheme la dînşii, entuziasmaţi de perfecţiunea noilor lucrări.

Dar nici un semn de aprobare n-a venit de la dînşii. Şi-a pierdut atunci şi încrederea în talentu-i de sculptor, i-a părut rău de pictura pe care o lăsase prea cu uşurinţă.

Revolta l-a apucat din nou. Nu-l înţelegeau desigur; îndrăzneala trăsăturilor, noutatea coloraţiei, bogata risipă a tonurilor, amănunţita tranziţie de la umbră la lumină— astea fuseseră desigur cauzele căderei tablourilor. Şi-n sculptură de asemeni; alte cîteva calităţi, pe care el le stăpînea într-un grad prea intens şi cu care socotea că-i va cîştiga pe toţi.

Un public nepregătit încă, influenţat de cei cîţiva cunoscători, luară însă calităţile drept defecte. Şi puţinii amatori de pictură din vremea aceea considerară pe Sulfină drept ratat.

[.....]

[Un timp nu] făcu nici pictură, nici sculptură. Abia după ce-i muri nevasta, îşi reveni puţin. Dar foarte puţin; singur recunoştea că-şi mîzgălea pînza degeaba.

— Ce să fac? N-am de lucru. Mă mai joc şi eu.

*

Într-un rînd, ca să-şi facă rost de un concediu, trimise în dar secretarului general una din vechile lucrări. A doua zi secretarul îl chemă la dînsul. Îl întrebă de cine e tabloul.

— De mine.
— Nu se poate[!]
— Vă spun pe cuvîntul meu.
— Și mai ai multe tablouri d-astea?
— O grămadă...
— Extraordinar ! de cînd pictezi?
— Păi sînt vreo treizeci de ani de cînd am început.
— Și n-ai expus niciodată?
— Niciodată.
— Nu se poate ! Nu sunt de dumneata !
— Îmi pare rău !
— Da bine, domnule, dumneata ești un mare artist !

Sulfină se uită la el pornit pe rîs, crezînd că glumește. Dar seriozitatea secretarului îl făcu să pălească. Mai ales că înaltul funcționar trecu drept unul din mecenații artiștilor.

Chiar în ziua aceea îi vizită atelierul. Rămase cu totul uluit. Cele din urmă lucrări nu-i plăcură — e drept, dar primele îl entuziasmară.

— S-a isprăvit, trebuie să deschizi o expoziție; te ajut cu cît vrei dumneata...
— Dar... credeți că...
— Domnule, pierderile mă privesc pe mine. Dumneata știi ce zgomot ai să faci?
— Dar...
— Ce ți-e frică așa de expoziții? Ai mai expus cîndva și nu ți-a reușit?

Sulfină nu-i răspunse. Nici nu-i pomeni de Cosma. I-era frică să nu-și ia vorba înapoi.

Peste două săptămîni expoziția se deschise. Toate pînzele fură vîndute. Ziarele se întreceau în elogii. Se pronunțară cuvinte rar întrebuințate. Fu cea mai mare izbîndă artistică din ultimii ani.

Sulfină nu mai știa ce să creadă; mare parte din lucrări erau din cele respinse acum treizeci de ani. Era fericit. Putu să cîștige o sumă, la care nu s-ar fi așteptat niciodată. Apăru din nou în cafenelele artistice; vechile figuri se răriseră cu totul; mutre noi îl priveau acum cu admirație și teamă. Se răzbuna. Peste șase luni deschise o nouă expoziție, cu un alt rînd de lucrări. Fu un eveniment. Într-una din zile întîlni pe unul din membrii juriului de odată. Îl privi cu atîta dispreț, că acela plecă ochii rușinat. Sulfină triumfa. Privirile lui stinse își recăpătară scînteierea deodată și pe sub pielea zbîrcită înainte de vreme simți curgînd un sînge nou, un sînge de tinerețe.

*

O singură dorință mai avea. Să întîlnească pe Cosma, să-i arunce în față tot disprețul și toată ura pe care i-o adunase de 30 de ani. Pregătea vorbele cu care avea să-l întîmpine. Prevedea și pe cele cu care celălalt trebuia neapărat să-i răspundă. Făurise în minte un întreg dialog, pe care și-l spunea totdeauna pe dinafară și pe care îl mărea necontenit. La înțepăturile la care Cosma putea să-i răspundă în două feluri, avea și el două răspunsuri deosebite. Și plănuise pe deasupra ca întrevederea să aibă loc în fața cît mai mulți martori; chiar în cafeneaua cea nouă, în care se mutaseră de curînd artiștii. Se bucura de mai înainte de izbîndă și se prăpădea de rîs gîndind la figura pe care o va face marele lui dușman.

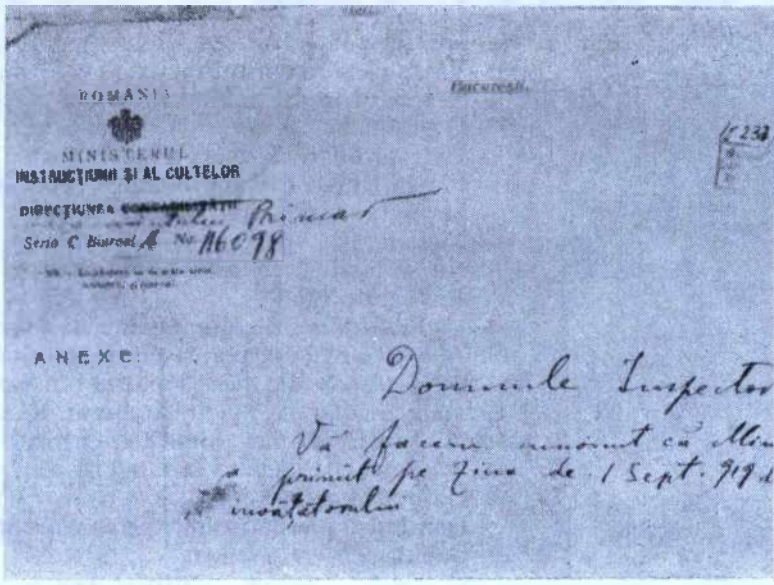
O întîmplare neașteptată îl făcu să uite pentru un timp de răzbunare. Într-o seară, pe cînd se întorcea de la club, feciorul — de cîtva timp avea un fecior — îi dădu o scrisoare mică și parfumată. Sulfină simți atunci ceva neobișnuit în suflet. Stătu mult în cumpănă să deschidă plicul sau nu. Abia după un ceas de nehotărîre, putu să citească conținutul. Ochii i se aprinseră neobișnuit de puternic și întregul corp i se cutremură. În sfîrșit ! Cererea unei întîlniri ! Asta fusese pentru el suprema mulțumire artistică; opera lui să-l facă îndrăgit de o femeie. O femeie frumoasă desigur, căci nu putea fi urîtă femeia care-i scria cu atîta foc și care-i făgăduia atîtea.

Pînă a doua zi îndură cu resemnare frămîntările nerăbdării. Și din nou făcu planuri ce să-i spună, cum să înceapă, cum să-i răspundă. Cînd se privi în oglindă însă se întristă:

mic, uscăţiv, pleşuv; şi pentru întîia oară observă că tremurarea obişnuită a corpului nu se putea ascunde cu atîta înlesnire cum crezuse la început. Toate amănuntele acestea îl înfiorară; pe urmă, privindu-şi mai cu atenţie imaginea, descoperi şi însuşiri care-l întăriră, îi insuflară atîta curaj, că nu mai avu astîmpăr.

*

Admiratoarea necunoscută îi ceruse întîlnirea într-un boschet la şosea. Sulfină ajunse la locul arătat cu mult înainte de ora hotărîtă. Se aşeză pe-o bancă la cotitura unei alei retrase, sub un copac bătrîn şi rămuros. Frunze tîrzii se dezlipeau arar de pe crengi descriind în aer rotocoale uşoare. O adiere potolită trezea vag din amorţire ramurile uscate. Pătura cenuşie a cerului se lăsase atît de jos că parcă strivea cuprinsul sub greaua lui apăsare. O tăcere adîncă domnea peste întinderi. De pe şosea, de-alături, zgomotul trăsurilor venea atît de-nfundat, parc-ar fi mers pe covoare vătuite. Peste tot, prin aer, plutea ca o nedumerire.

ROMÂNIA
MINISTERUL
INSTRUCŢIUNII ŞI AL CULTELOR
DIRECŢIUNEA
Serie C Biuroul A No 16098
ANEXE
Domnule Inspector
Vă facem cunoscut că Mi
primit pe ziua de 1 Sept. 19
învăţătorului

Cerere din 1919, pe cînd Gib. Mihăescu era funcţionar la Ministerul Instrucţiunii. Pe verso-ul unor astfel de imprimate a fost scrisă nuvela.

Şi-aceeaşi nedumerire se înfiripa pe îndelete în inima lui Sulfină. Pe urmă nedumerirea se schimbă în nelinişte. El vru s-o alunge, dar necontenit ea-i creştea tot mai mult în suflet. I se păru ciudat.

— La ce m-aş teme, îşi zise singur.

Dar i se părură curioase propriile-i vorbe. De ce şi le spusese? Ar putea într-adevăr să se teamă de ceva. Îi veni să rîdă...

— Parc-aş fi un tinerel, în primii fiori...

Cuvîntul « tinerel » îl cutremură. Vai, nu era un « tinerel », era un bătrîn, un bătrîn care venise la o întîlnire, prin boschete, la şosea. Un biet bătrîn caraghios, ca orice tinerel în primii fiori...

Cadenţa unui pas zvelt îl întrerupse din gînduri. Era ea. O cunoscu prin reţeaua neagră a tufişurilor ce ascundeau cotiturile aleii, după haina albastră şi pălăria cu pene verzui, de care-i vorbise în scrisoare. Tresări. Stătea amuţit pe bancă urmărindu-i înaintarea. Era elegantă, mlădioasă, brună, avea ochi negri... era frumoasă, foarte frumoasă... era aidoma visurilor lui...

Şi ea-l văzuse. Uite, grăbise pasul şi lăsase capul în jos. Dar cînd, ajunsă aproape, ridică privirile, se opri brusc, făcu un pas înapoi, se uită speriată în lături; pe urmă, uluită cu totul, păru că şopteşte ceva, făcu la dreapta şi-o luă înainte pe alee...

— Nu mă cunoaşte, îşi zise Sulfină...

Vroi s-o cheme, s-o oprească, dar simţi ca un nod în gît. De ce se uitase aşa la el? Cu un fel de... parcă... da' de unde? Ce gînduri copilăreşti şi pe dînsul... Sau nu... sigur... nemulţumire a fost... avea dreptate fata... dacă stă aşa ţeapăn, parcă nici n-ar aştepta.

Înlăuntrul minţei lui, Sulfină s-a şi sculat de pe scaun, a şi ajuns pe necunoscută din trei paşi, a şi făcut-o să rîdă cu trei vorbe aduse bine, i-a şi cuprins mijlocul cu braţul. E foarte graţios şi nespus de sprinten. Atît de sprinten, că el surîde ca în vis de zburdălnicia lui şi se îndeasă şi mai mult pe bancă.

Dar necunoscuta a dispărut deodată din priviri şi Sulfină a îngălbenit. A, nu! Uite-o, se întoarce pe aleea cealaltă. Haide, acum ori niciodată! Sulfină mai sare de cîteva ori

în gînd la dînsa și-i spune o grămadă de vorbe galante. El surîde cu foarte multă finețe și se miră singur de-atîta vervă și de-atîta eleganță în expresie. E într-adevăr un îndrăcit acest Sulfină din fantezia lui Sulfină cel adevărat. Acesta dimpotrivă e îngrozitor; ochii lui privesc cu spaimă crescîndă apropierea domnișoarei în albastru și buzele, în care se topesc începuturi peste începuturi de fraze, care de care mai încîlcite, surîd așa de prosteşte că-n unire cu privirile acelea îngrozite parcă ar cere milă.

Dar domnișoara în albastru s-apropie mereu. Ochii lui Sulfină se măresc exagerat, el începe să tremure și totuși sudoarea curge șiroaie. Domnișoara în albastru e în dreptul lui... Un răzor îi desparte doar... Sulfină din galben devine galben-vînăt... Parcă și-a încetinit și pasul domnișoara... Sulfină e vînăt de tot... Domnișoara a trecut... Sulfină răsuflă cu atîta tărie, atît de sforăitor, că domnișoara întoarce puțin capul. Dar se îndepărtează necontenit iar Sulfină s-a reîntors la galben. Sufletul în el e numai fiere.

— Așa ai fost o viață întreagă, o viață întreagă, cîine nesuferit. O viață întreagă ți-a fost frică de oameni. Doar unu te-a înjurat și n-ai mai dat cu ochii de ei... Cîine... m-ai mîncat fript, cîine, ptiu...

De bună seamă vorbele acestea le spunea Sulfină din închipuire lui Sulfină cel în carne și oase; dar, lucru curios, acesta din urmă le rostea de fapt și-și simțea ochii nespus de îngreunați...

Hait, domnișoara se reîntoarce.

— Țin-te bine, Sulfină, țin-te bine!

I se pare lui, a auzit într-adevăr sau urechile au început să audă dublu. Pașii domnișoarei în albastru erau repetați de zgomotul altor pași care veneau parcă din partea opusă... Ba nu, e adevărat... Vine cineva... un cunoscut... da, e pictorul Pralea. Ce voinic și ce frumos e pictorul Pralea!

— Voinic bărbat! nu se poate stăpîni Sulfină din realitate.

— Cum dracu veni și ăsta... se răsti Sulfină din închipuire.

— Scap și de data asta, adăugă iar cel dintîi...

— Iar timp pierdut degeaba... mormăi celălalt.

Și domnișoara și pictorul Pralea s-au apropiat foarte mult; domnișoara se uită la el cu o deosebită atenție, dar pictorul, nedîndu-i multă importanță întoarce capul și salută cu mult respect pe Sulfină. Și trece înainte grăbit...

Domnișoara mai face cîțiva pași, apoi se întoarce brusc, privește puțin după Pralea, apoi se îndreaptă deodată hotărîtă spre Sulfină...

— Dumnezeule mare! rostesc cei doi Sulfină într-un glas.

— Domnule... vă rog... domnul acesta cu barbă și cu plete... care v-a salutat...

— Ei, da... da...

— Nu-i pictorul Sulfină?

Ochii lui Sulfină s-au închis un moment, apoi s-au redeschis repede, roșii și lăcrămînzi, ca și cînd l-ar fi plesnit cineva peste ei cu biciul.

— De ce numaidecît acela... păreau ei că zic.

Iar gura, rîzînd prosteşte îngăima înainte:

— A, nu, nu... eu... eu...

Dar gura a amuțit deodată căci domnișoara începuse să silabisească la rîndu-i ceva, pe cînd prin ochii ei trecuse un fior de înțeles...

— A... dum... nea... voas... tră... iertați... iertați... vă rog...

Și-l privea atît de mirată de sus pînă jos, atît de speriată și cu atîta iuțeală și-a dus un pas înapoi, îngăimînd necontenit: iertați, n-aș fi... n-am crezut... că... Și el, neștiind ce face, repetă la rîndu-i:

— Iertați, iertați... n-am știi...

Se priveau amîndoi înfricoșați unul de altul și gurile le surîdeau prosteşte, cerîndu-și iertare.

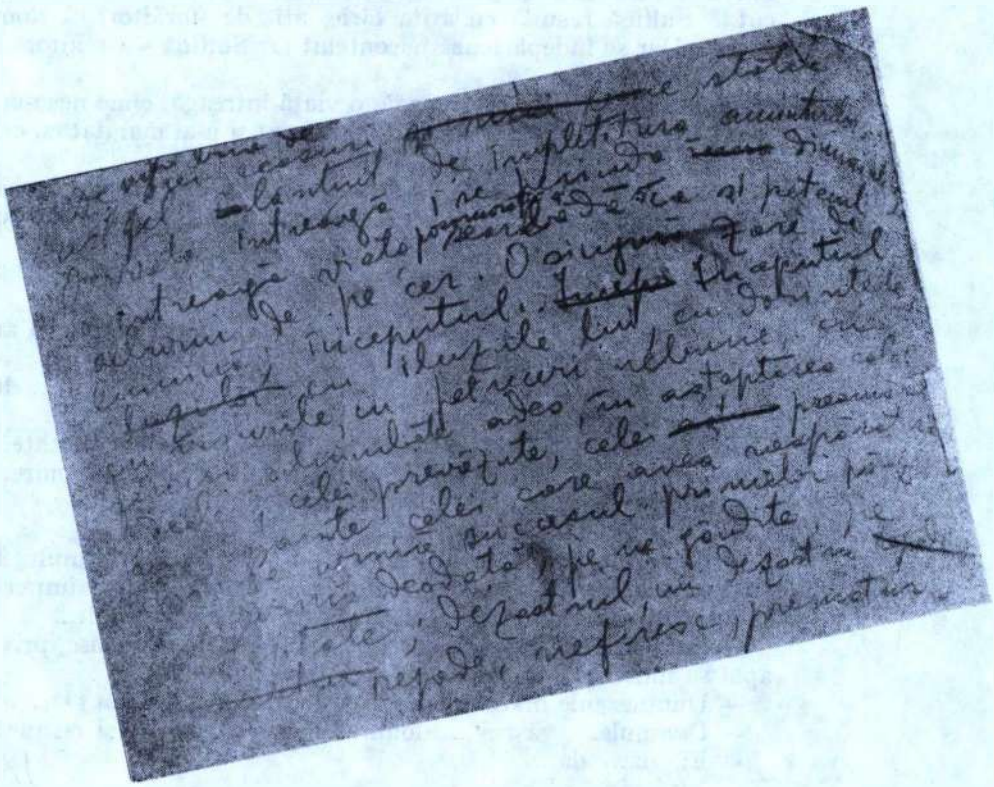
— Scuzați, scuzați că v-am supărat...

— A, nu.. vai, nu... dar nu, nu sunt eu Sulfină... Nu mai sunt eu acela... Sulfină de odată.

Ea se depărtase cam de vre-o sută de metri, cînd el se urni. Luminile electrice se aprinseseră şi în natura uscată păreau un decor de teatru. Tufişurile vrescuite aruncau în urmă umbre fantastice, ca nişte ghiare de uriaş. El încă îi mai vedea silueta şi mergea după dînsa şchiopătînd şi plîngînd ca un copil după mama care l-a pedepsit...

[.....]

El se îndărătniceşte iarăşi să-i caute un defect, mică greşeală care să persiste, un cusur de nimic. Şi-l va sfîşia îndată, îl va călca în picioare, îl va arunca în foc, va privi cu mulţumire cum flăcările îl vor distruge. Dar îndată ochii « Pasiunii » se fac mai galeşi şi tot mai galeşi, surîsul mai fin şi culoarea aceea a pielii devine atît de caldă, atît

de vie că nu mai ştie ce să creadă. E un farmec cu tabloul acesta: o lume întreagă l-a hulit şi numai el, numai el singur, vede într-însul comori nepreţuite. Desigur. Şi-aduce perfect aminte: şi secretarul de la minister nu prea i-a dat atenţie. Cine l-a pus să se prezinte cu el, atuncea, demult. De ce tocmai cu el? De se prezenta cu « Farmec », cu « Toamnă », cu « Amurg », care au făcut atîta vîlvă acum în urmă şi care erau gemene cu « Pasiune » întreaga viaţă i s-ar fi schimbat. O viaţă întreagă, întreagă...

Ochii lui Sulfină fulgeră şi mîna lui a apucat un cuţit de întins văpselele. El se apropie tiptil, ca şi cînd i-ar fi frică să nu fugă, femeia aceea goală şi vie, care-i zîmbeşte, care-l ademeneşte necontenit. O priveşte fix, ca şi cînd ar vrea s-o ţintuiască locului; dar se opreşte deodată înnebunit: ochii ei au tresărit; i-a văzut lămurit. Şi uite, şi-acuma ea îl priveşte crunt, mustrător, vai, ce crunt şi ce mustrător. Unde-i sînt ochii ei visători? Cum s-au schimbat deodată? E vrăjită, desigur — vrăjită! Piaza lui rea ... I se face frică şi se dă cu un pas înapoi. Dar privirile ei iar se schimbă ca la început. Vraja! Vrăjitoarea! Pentru ea, pentru o umbră, o fiinţă de vis, o femeie de pînză şi vopsea a pierdut pe cealaltă, pe celelalte, în carne şi-n oase, a pierdut viaţa, norocul, tinereţea ... Buzele îi rînjesc şi mîna îi agită din nou cuţitul...

Dar iată, cineva a bătut în ușă! Era și timpul. Căci Sulfină, readus la realitate, s-a putut privi în oglindă și s-a speriat de sălbateca-i înfățișare. A pălit și buzele au început să-i tremure.

— Doamne, începusem să înnebunesc...

Bătăile se repetară.

— Intră, strigă aspru, potrivindu-și cu mîna gulerul care se strîmbase.

Ușa se deschise scîrțîitor de încet.

Întîi se strecură un cap alb cu barbă mare, pătrată, care trăgea după el, legat de-un gît gros, înțepenit într-un guler alb lucios, un corp de bună seamă greu, de se urnea așa încet, îmbrăcat nespus de elegant pe care-l împingeau din urmă cele două picioare în pantaloni cu dungă ca tăișul de secure și-n ghete de lac.

— Bună seara, domnul Sulfină, grăi foarte dulceag și foarte zîmbitor nou venitul. Ce mai faci, domnul Sulfină? Ce mai lucrezi, domnul Sulfină...

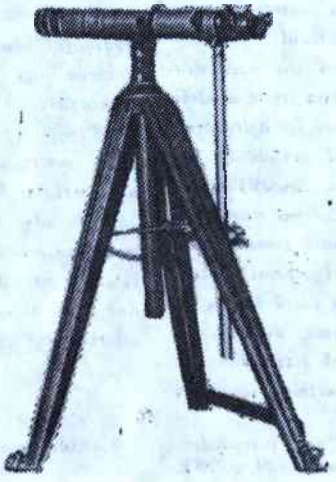
Lui Sulfină nu-i venea să creadă; în fața lui era Radu Cosma în carne și oase. Atît de mare îi fu mirarea că nu găsi nici un cuvînt de răspuns. Cosma însă avu grijă să vorbească și pentru el.

— De cînd tot țineam să-ți văd atelierul. De treizeci de ani de cînd tot îmi dau ghes și abia azi mă învrednicii. Îți văzusem expozițiile; strașnice, domnule! Nu mă așteptam... dar știu că ai muncit... Treizeci de ani nu-i glumă... Asta e artistul; vede că nu place la lume, se retrage în bîrlogul lui și... pe lucru... Pe onoarea mea că dumneata ești într-adevăr de admirat ... Așa putere de voință mai rar. Să stai o viață întreagă în atelier și să muncești neștiut de nimeni... Extraordinar! Ești un mare artist... Tii, uite ce lucrări, domnule, dar... pe onoarea mea... așa ceva... extraordinar... Ai văzut... ai văzut... dacă nu-ți făceam eu critica aceea...

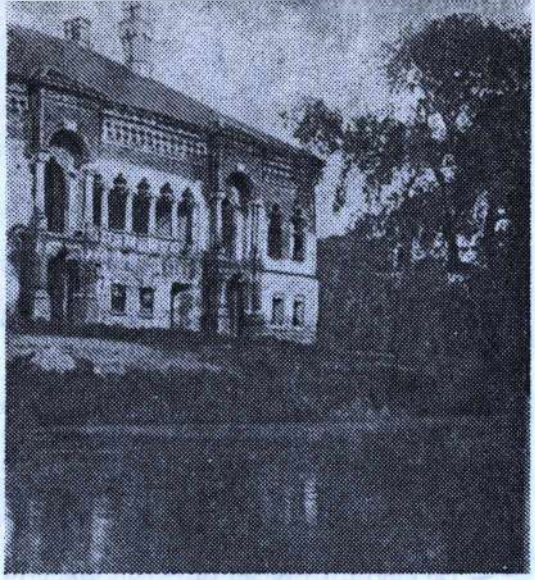
[.....]

...cu porniri neașteptate de bucurie și cu tot felul de gînduri luminoase și întunecate.

Ea nu iubea încă pe nimeni, dar aștepta cu multă nerăbdare pe cel care trebuia neapărat să vină. Și el veni tocmai așa cum nu se aștepta dînsa; bătrîn, uscat, alb și mirosind a pomadă proastă. L-a înțeles din două vorbe și inima i s-a strîns de durere. Dar în capul ei așa de repede s-au ciocnit feluritele gînduri, că pînă să sfîrșească el, și-a croit dintr-o dată viitorul. Și i-a primit propunerea cu atîta voie bună, cum nici pe departe nu și-a închipuit el. Cînd s-a apropiat să-l sărute, i-a văzut atît de aproape zbîrciturile care parcă erau tot atîtea guri care-i rîdeau prietenește, încît le-a auzit șoaptele: curaj, fata mea, că n-are să țină mult.

EPISTOLAR

SCRISORI CĂTRE Octavian GOGA

CORESPONDENȚA DINTRE OCTAVIAN GOGA și Martha Bibescu, la prima vedere, pare de ordinul mariii surprize, ca descoperind o autentică legătură afectiv-intelectuală dintre două personalități care veneau din două direcții opuse. Poetul, acceptat printr-o rară intuiție artistică atît de T. Maiorescu cît și de N. Iorga și G. Ibrăileanu, apare de astă dată într-o ipostază insolită a relațiilor sale literare; prietenia Octavian Goga-Martha Bibescu este și de o parte și de alta un simbol. Poezia lui Octavian Goga aduce din Transilvania o încărcătură lirică de veacuri, — pe cînd proza Marthei Bibescu impusese, în mediile artistice moderne ale Parisului, o personalitate venită din spațiul istoric carpato-dunărean. Moștenitoarea unor vechi tradiții de familie vedea în poetul «Pătimirii noastre» o conștiință a timpului său.

Poate ca undeva să se fi fixat ca un crez în sufletul acestei ambasadoare a scrisului românesc cuvintele pe care le repeta tatăl său, Ion Lahovary: «La conscience nationale de ce peuple a été formée par les professeurs de Transylvanie»[1]*. În locul «profesorilor» transilvăneni apăruse atunci un poet din Răşinari, care cînta în numele istoriei triste a țării imnurile unui popor, plingerile sale în așteptarea unei alte zodii. Martha Bibescu îl cunoscuse, cu siguranță, cu mult înaintea scrisorii din 1916 (din scrisoarea de față pare să se fi văzut nu numai la Mogoșoaia, ci și la Sibiu, amănunt semnificativ pentru angajarea Marthei Bibescu și a familiei sale în lupta pentru împlinirea marelui ideal istoric al poporului român). Octavian Goga trece, după tonul prietenesc și total neconvențional al scrisorilor, ca unul dintre apropiații familiei. Martha Bibescu îi scrie, cu eleganța ei stilistică, ca unui poet în care iradia cîntecul țării. Poezia bardului transilvănean venea în întîmpinarea vremii viitoare, chemînd timpul cel mult visat de milenii, cînd cîntecele aveau să aibă «țară», regăsindu-se în unitatea lor sufletească. Între atîtea reacții critice, Martha Bibescu se remarcă prin entuziasmul ei de sinceră devotată, nu unei formule, ci unui crez sublimat în poezie.*

Cele două scrisori adresate lui Octavian Goga[2]*, și trimise între anii 1916 — 1929, răstimp cuprins între ajunul primului război mondial și la un an după publicarea piesei de teatru* Meșterul Manole, *sînt în spiritul celei mai devotate prietenii literare. În «pridvorul Brâncoveanului» de la Mogoșoaia, dialogul cu Goga capătă altitudinea dialogului cu o conștiință a timpului. «Vă aștept întotdeauna, dragul meu Poet, acolo unde sînt pietrele de care mi-ați vorbit», îi mărturisea în mai 1926.*

Oriunde s-ar afla, Martha Bibescu îl vede pe Goga prezent ca poet lîngă conștiința sa, căruia îi împărtășește «climatul spiritual» al țării. Lui Goga, ca și străbunul său pe la 1840, tinerilor poeți, scriitoarea îi cerea — și îi dorea — să poată scrie «versuri frumoase care vor ridica acest popor». Spunea aceasta în 1928!

În configurarea unui volum de corespondență al Marthei Bibescu cu scriitorii români, seria de epistole adresate lui Octavian Goga fixează cu mai multă autoritate, dincolo de orice anturaj convențional și de circumstanță, adevăratul său anturaj intelectual din țară, acolo unde «Prințesa» se simțea legată de istorie, ca de un propriu destin.

Marin BUCUR

---

[1] Marthe Bibesco, *Souvenirs d'un volontaire*. În *Portraits d'Hommes*, Paris, Grasset, 1929, p. 183.

[2] Biblioteca Academiei RSR, S — 87(1—9) CDLXXXVII.

I

[Carte poștală ilustrată]

J'ai de bien vifs remerciements à vous faire pour les livres, les deux beaux articles que j'ai lus avec émotion.

J'espère vous revoir souvent à Mogoșoëa — et à Sibiu — aussi.

Quand la Roumanie aura cessé d'être « un loc de odihnă, un loc de verdeață » — pour devenir ce que lui commandent d'être les Cîntece fără țară et les Strigăte în Pustiu — non plus le pays des morts, mais celui des hommes vivants que votre voix dans le Désert nous rappelle à la vie.

MARTHE BIBESCO

Juin 1916

Viile mele mulțumiri pentru cărțile și cele două frumoase articole pe care le-am citit cu emoție.

Sper să vă revăd adesea la Mogoșoaia — și de asemenea la Sibiu.

Cînd România va fi încetat de a fi « un loc de odihnă, un loc de verdeață » — pentru a deveni ceea ce îi cer să fie *Cîntecele fără țară* și *Strigătele în pustiu* — nu numai o țară a celor morți, ci a celor vii, glasul vostru din Pustiu să ne cheme la viață.

MARTHA BIBESCU

Iunie 1916

II

[Imprimat sec]:

Mogoșoaëa Par Kitila (Ilfov) Téléphon 6/63

Le 29 Mai 1926

Mon cher Ministre,

Viendriez-vous dîner le mardi, 2 Juin, avec Madame Goga, vers 7 heures, de manière à errer un peu au jardin quand le soleil rougit comme les roses et les cérises de ce mois?

Je vous attendrai ce soir-là ou un autre soir, que Vous aurez choisi ...

On Vous attend toujours, mon cher Poète, là où sont les pierres dont Vous avez parlé; Pietre care vorbesc.

A bientôt, et toujours affectueusement

MARTHE BIBESCO

[Imprimat sec]:

Mogoșoaëa — Kitila (Ilfov) Telefon 6/63

29 Mai 1926

Dragul meu Ministru,

Veni-veți la cină marți, 2 iunie, cu Doamna Goga, către ora 7, să ne plimbăm puțin prin grădină, cînd soarele se înroșește ca trandafirii și cireșile acestei luni?

Vă voi aștepta în acea seară *sau într-o altă seară*, pe care o veți alege Dumneavoastră...

Vă aștept mereu, dragul meu Poet, acolo unde sînt pietrele despre care ați spus: Pietre care vorbesc.

Pe curînd, și totdeauna cu afecțiune

MARTHA BIBESCU

Biblioteca Jud. Hunedoara
SALA DE LECTURĂ

III

Paris, 28 decembrie 1926

71, rue du Fbg *St. Honoré*

Dragă Prietene,

Mi-ai cerut o scrisoare de bună sosire. La voilà! şi puţin vei găsi în ea, dacă vei căuta altceva decît simpatia caldă care o am pentru D[umnea]ta.

Am văzut, pînă acum, pe un singur om de seamă, vecinul meu, al D[umi]tale Alterego, Albert Sariaut.

Foarte drăguţ, foarte bine dispus, însă are impresia că la noi tot nu este nimic clar, nimic *net*, în ce priveşte pe Carol [3].

Această impresie mi-a desfăşurat-o. Dacă voiţi să o distrugeţi, trebuie puţină muncă, şi cohesiune la muncă.

Vizita lui Diamandy [4] a fost anunţată lui Sariaut. Însă această vizită nu s-a produs.

Poate că Diamandy, care este judecat de S[ariaut], ca un *om foarte inteligent*, foarte isteţ (habile) n-a vrut să aibă aer, faţă de Quai d'Orsay, că lucrează cu Ministerul de Interne. (Aceasta este bănuiala mea). Or, Sariaut este în perfect acord cu Quai d'Orsay, şi nu încape nici o gelozie de influenţă. Sariaut nu crede.

Opinia mea, (ca să zic altceva decît zicea el) că Diamandy n-a venit de frică să nu supere pe Quai d'Orsay. El n-ar fi venit, în părerea sa pentru că îl menajează pe Prinţul Carol, şi *nu* doreşte să ceară mai multă supraveghere, alte măsuri mai aspre.

Încă o dată vorba lui Caragiale: « — Dacă este trădare, să ştim şi noi! »

Să nu uitaţi că o cameră Vă aşteaptă pe amîndoi dacă aţi sosi să petreceţi Anul nou sau Boboteaza la Paris, unde este un ger teribil — le froid sans neige d'Occident, comme un coûteau sans sa gaîve [5].

Votre amie

MARTHE BIBESCO

71 rue du Fbg St Honoré

Paris 28 Décembre 1926

Dragă Prietene

Mi-ai cerut o scrisoare de bună sosire. La voilà! şi puţin vei găsi în ea, dacă vei căuta altceva decât simpatia caldă care o am pentru D[umnea]ta.

Am văzut, până acum, pe un singur om de seamă. Vecinul meu, al D[umi]tale alter

IV

[Imprimat sec]:
5, rue de Medicis St. Germain-En-Lays (S. et O.)

Le 6 Septembre 1927

Mon ami,

Antoine et Madame Burilleano me disent tous deux que Vous avez été le seul, chez nous, à comprendre. Je ne m'etonne pas. Je vous envoie, pour que nous en reparlions ensemble — comme des entomologistes cette lettre du fils de Jean Duca, ma réponse et quelques autres réponses.

[3] Octavian Goga era ministru de interne în guvernul condus de generalul Averescu, post pe care îl va avea până la 4 iunie 1927 (Vezi I. D. Bălan, *Octavian Goga*, ed. a II-a revăzută şi adăugată, Editura „Minerva", 1975, p. 146). În această calitate, poetul-ministru urmărea situaţia prinţului moştenitor Carol, care renunţase la tron la 4 ianuarie 1926 şi se stabilise la Paris, provocînd un mare scandal politic şi de palat.

[4] Constantin Diamandy, om politic, diplomat, reprezentantul României la Paris în acea epocă.

[5] Frigul fără zăpadă al Occidentului, ca un cuţit fără teacă.

Vous souvenez-vous de notre conversation en auto, sur la route de Posada, en revenant de la gare où nous avons vu le départ pour l'Amérique et Celui qui restait?

Vous avez dit; Werther ...

Adieu, ou revoir. Je vous serre les deux mains très fort.

J'embrasse votre femme

MARTHE BIBESCO

[Imprimat ecc]:

5, rue de Medicis St. Germain-En-Laye (S. et. O.)

6 septembrie 1927

Prietene,

Antoine [6] şi Doamna Burilleanu [7] îmi spun amîndoi că *Dumneavoastră* aţi fost singurul la noi care a înţeles. Nu mă mir. Vă trimit, pentru a o rediscuta împreună — ca entomologi — această scrisoare a fiului lui Ion Duca[8], răspunsul meu şi alte cîteva răspunsuri.

Vă amintiţi de discuţia noastră în automobil, pe drumul spre Posada, venind de la gară unde am văzut plecarea spre America şi pe *Acela* care rămînea?

Aţi spus: Werther...

Adio, sau la revedere. Vă strîng foarte tare mîinile.

O sărut pe soţia dumneavoastră

MARTHA BIBESCU

V

[Telegramă]

[Adresa destinatarului]:

Excellence Octavian Goga G[ran]d Hôtel Cannes

[Data poştei]: *Cannes 8—9—27*

Vos deux lettres prophétiques m'ont apporté la joie et l'espérance. Celui qui comprend est plus grand que celui qui a été compris. Je vais vous attendre à Basé. Me réjouis de vous retrouver tous les deux

MARTHE BIBESCO

[Telegramă]

[Adresa destinatarului]:

Excelenţei Octavian Goga, Grand Hotel Cannes

[Data poştei]: *Cannes 8—9—27*

Cele două scrisori profetice ale Dumneavoastră mi-au adus bucurie şi speranţă. Cel care înţelege este mai mare decît cel care a fost înţeles. Vă aştept la Basé. Mă bucur să vă regăsesc pe amîndoi.

MARTHA BIBESCU

---

[6] Antoine Bibesco.

[7] Poate mehedinţeanul Dimitrie Burileanu, om politic şi diplomat.

[8] Ion Gh. Duca, om politic liberal, literat, prim-ministru şi ministru în cabinete liberale, asasinat de legionari, în 1933.

VI

(Imprimat sec):
Posada. Par Comarnic Prahova

21 septembrie 1927

Scumpe Prieten,

Am aşteptat să fiu la Posada şi să mă aflu tot întră munţi, tot întră flori de toamnă, ca acum un an, ca să răspund din adîncul sufletului celor două înălţătoare şi prea frumoase scrisori pe cari mi le-ai trimis şi cară vor rămîne întră noi ca o legătură sfîntă.

D[umnea]ta încă o dată îmi dai dovadă că omul cu ochii albaştri despre care Saint-Aulaire[9] spusese: « Celui-là est plus près de nous que tout les autres », este şi va rămîne fiinţa superioară, occidentalul *născut*, iar nu făcut. Toţi acei cari se prefac la noi n-au priceput nici un cuvînt din acest articol închinat memoriei Regelui Martyr [10].

Însă, din Anglia, din Franţa, din America, primesc scrisori mişcătoare, de la prieteni scumpi, şi de la necunoscuţi din toate rînduri[le] sociale, încă şi mai scumpi pentru că şi mai sinceri sunt cei necunoscuţi.

Ţi-am trimis şi D[umi]tale cîteva dintră ele nu ca să te ajut să ai încredere, pentru că D[umnea]ta singur ai priceput mai bine şi mai departe decît oricine, ci fiin[d]că am dorit să împărtăşesc cu D[umnea]ta tot ce reprezintă pentru mine o vie mulţumire sufletească.

Vă doresc mult pe amîndoi la Mogoşoaia, unde mă voi duce săptămîna viitoare. Veniţi, cît de curînd, şi în Pridvorul lui Brâncoveanu, ne vom îmbrăţişa toţi trei, singuri în lume, pusnici al [*sic !*]]mysticismul[ui] român.

MARTHE BIBESCO

VII

(Imprimat sec):
71, rue du Faubourg St. Honoré Téléphone-Elysée 06—97

Le 15 janvier 1928

Mon cher Ami,

Je vous envoie ce petit livre par une occasion sûre. Gardez-le en souvenir de celui qui l'inspira. Je n'oublierai jamais vos deux lettres reçues cet automne.

Elles m'ont consolé de tout; J'ai compris la nécéssité de l'injustice qui suscite un tel défenseur, et j'ai aimé mon malheur.

Je vous souhaite la santé et l'allégresse de la création, en ce commencement d'année!

Faites-nous encore de beaux vers qui éléveront ce peuple au dessus des misères de ses maîtres passagers.

Venez à Paris; venez aussi à Mogoşoĕa, où je serai de retour dè que les ghiocei seront sortis dans les bois.

Ne m'oubliez pas plus que je ne vous oublie et aimez-moi comme je vous aime, tous les deux.

MARTHE BIBESCO

(Imprimat sec):
71, rue du Faubourg St. Honoré, Téléphone-Elysée 06—97

15 ianuarie 1928

Dragul meu prieten,

Vă trimit această carte mică printr-o ocazie sigură. Păstraţi-o în amintirea celui care a inspirat-o. Nu voi uita niciodată cele două scrisori ale Dumneavoastră primite astă toamnă.

---

[9] Saint-Aulaire, personalitate politică franceză, fost prim-ministru.

[10] Articol publicat sub titlul *Le Roi Martyre*, reluat în volumul *Portraits d'Hommes*. Paris, Grasset, 1929, dedicat memoriei regelui Ferdinand, mort în 1927.

Ele m-au consolat pe deplin. Am înțeles necesitatea nedreptății care suscită un astfel de apărător, și mi-am iubit nefericirea.

Vă doresc sănătate și bucuria creației în acest început de an!

Mai scrieți-ne versuri frumoase care vor ridica acest popor deasupra mizeriilor și a stăpînilor trecători.

Veniți la Paris; de asemenea la Mogoșoaia, unde mă voi întoarce îndată ce ghioceii vor fi ieșit în pădure.

Să nu mă uitați, cum nici eu nu vă uit și iubiți-mă cum vă iubesc pe amîndoi.

MARTHA BIBESCU

VIII

[Imprimat sec]:

Mogoșoaĕa Par Kitila (Ilfov) Téléphone 6/63

Joi, 25 octombrie 1928

Dragii mei,

Vă aștept la dejun mîine, vineri, sau seara la masă, după placul Vostru. Ce este *sigur*, este dorul pe care îl am pentru Dumneavoastră amîndoi, dorința unei lungi conversații între coloanele pridvorului, și înaintea «pietrelor care simt»-dintre care unele îmi vin de la Dumneavoastră.

A Dumneavoastră prietenă

MARTHE BIBESCO

IX

[Imprimat sec]:

71, rue du Faubourg St. Honoré
Téléphone Elysée 06.97

30 janvier 1929

Mon cher Ami,

Vous devez me croire bien insensible, et bien ingrate! Imaginez-vous que je n'ai reçu qu'à présent votre Mesteru-Manole, dont la lecture m'a beaucoup touché, m'a fait réfléchir et souffrir un peu retrospectivement parce que je n'ai pas vu jouer la pièce, et parce que moi aussi j'ai emmuré quelqu'un de vivant, autrefois, il y a très longtemps, dans les grandes murailles de Mogoșoaĕa. Mais ceci vous sera raconté un soir de Mai sur la terrasse, quand toutes les grenouilles occuperont, en choeur, les intervalles de silence ...

Pour le moment je vais seulement vous remercier et vous dire que votre sens dramatique de la vie est égal à vos dons poétiques, ce qui est une rare combinaison.

Et puis il faut que je vous parle de votre ami, Monsieur Russu-Șirianu. J'ai fait pour lui ce qu'il me demandait, c'est-à-dire peu de chose, car c'est un homme modeste autant qu'un ardent et qui parlait animé d'une grande foi.

Je lui ai indiqué les personnes qui pourraient aider l'idéal qu'il sert.

S'il arrive à les convaincre aussi bien qu'il m'a convaincue, sa cause est gagnée. Il est venu déjeuner à la maison, m'a exposé ses idées et je l'ai revu une seconde fois avec sa jeune femme qui me parrait charmante.

Que faites-vous? Quand revenez-vous sur mon horizon?

Dites à notre ami Tilica que je lui ai envoyé un livre plein des lettres de Proust à Emmanuel, et parlant de Mehedinți et de Corcova, ce qui va sûrement le toucher beaucoup, puisqu'il aimait mon cousin et l'a bien connu.

Dans un jour de loisir parlez-moi de vous, de vos projets, de vos belles espèrances.

Nous voici loin l'un de l'autre, mais infiniment rapprochés par la lecture que je viens de faire et qui me rend si proche le pays dont nous partageons, j'ose le dire, le climat spirituel.

J'embrasse votre femme et je serre vos deux mains bien affectueusement.

MARTHE BIBESCO

P.S. — Votre ami, auquel j'ai expliqué ma faiblesse qui est de ne pouvoir écrire de lettres manuscrites en ce moment, m'affirme que vous ne serez pas ennuyé de savoir que j'ai « parlé » cette lettre pour vous!

Imprimat sec]:
71, rue du Faubourg St. Honoré
Téléph. Elysée 06.97

30 ianuarie 1929

Dragul meu prieten,

Trebuie că mă socotiţi destul de insensibilă şi de ingrată! Închipuiţi-vă că n-am primit decît acum *Meşterul-Manole* [11] al Dumneavoastră, a cărei lectură m-a mişcat mult, m-a făcut să reflectez şi să sufăr întrucîtva retrospectiv, fiindcă n-am văzut jucîndu-se piesa, şi pentru că şi eu am zidit pe cineva de viu, odinioară, e foarte mult de atunci, în zidurile mari de la Mogoşoaia. Dar acestea vă vor fi povestite într-o seară de mai, pe terasă, cînd toate broaştele vor ocupa, în cor, intervalurile de tăcere ...

Deocamdată vreau numai să vă spun că simţul dramatic al vieţii la Dumneavoastră este egal cu harurile poetice, ceea ce este un amestec rar.

Trebuie să vă vorbesc apoi de prietenul Dumneavoastră, Domnul Rusu-Şirianu [12]; am făcut pentru el ceea ce mi-a cerut, adică puţin, căci este un om modest pe cît este de înflăcărat şi care vorbea însufleţit de o mare credinţă.

I-am indicat persoanele care ar putea sprijini idealul pe care îl slujeşte.

Dacă reuşeşte să-i convingă tot atîta cît m-a convins pe mine, cauza sa este cîştigată. A venit la mine, la dejun, mi-a expus ideile sale şi l-am revăzut a doua oară împreună cu tînăra sa soţie, care mi-a părut fermecătoare.

Ce faceţi? Cînd vă veţi întoarce în zarea mea?

Spuneţi prietenului nostru Tilica, că i-am trimis o carte plină cu scrisorile lui Proust către Emmanuel [13] şi care vorbesc de Mehedinţi şi de Corcova [14], ceea ce o să-l mişte mult, pentru că el îl iubea pe vărul meu şi l-a cunoscut bine.

Într-o zi de răgaz, vorbiţi-mi despre Dumneavoastră, despre proiectele şi frumoasele Dumneavoastră speranţe.

Iată-ne departe unul de altul, dar infinit de apropiaţi prin lectura pe care tocmai am terminat-o şi care-mi face atît de apropiată ţara căreia îi împărtăşim, îndrăznesc s-o spun, climatul spiritual.

O sărut pe soţia Dumneavoastră şi vă strîng mîinile cu multă afecţiune.

MARTHA BIBESCO

P.S. — Prietenul Dumneavoastră, căruia i-am explicat starea de slăbiciune de a nu putea să scriu scrisori de mînă în acest moment, îmi spune că veţi fi supărat dacă veţi şti că am « vorbit » această scrisoare pentru Dumneavoastră!

---

[11] Drama *Meşterul Manole. Piesă în 3 acte*, Bucureşti, Editura „Cartea Românească", [1929].

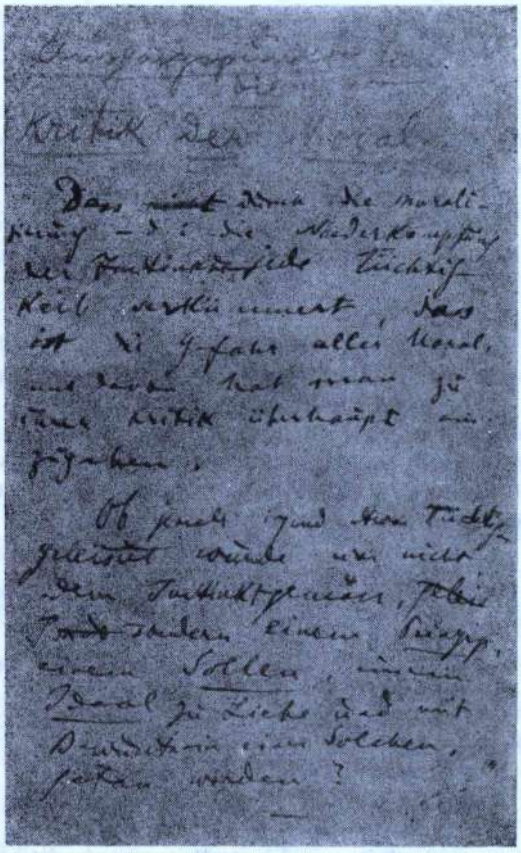
[12] Vintilă Rusu-Şirianu (n. 1897), scriitor şi publicist, fiul lui Ioan Rusu-Şirianu, nepot al lui Slavici. A fost un colaborator apropiat al lui Octavian Goga.

[13] Emmanuel Bibesco, văr al Marthei Bibescu, unul dintre prietenii lui Proust.

[14] Proprietăţi ale familiei Bibescu care apar şi în corespondenţa lui Proust.

Paul ZARIFOPOL

şi iconoclasmul moral

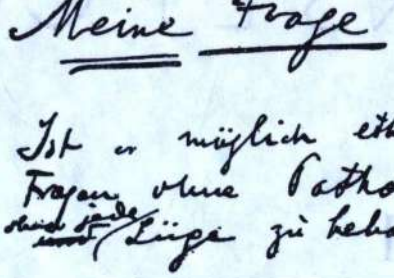

ERA DE MIRARE CA SCEPTICISMUL constituţional al lui Zarifopol să nu fi generat, şi un scepticism moral, dispus să accepte numai valorile existenţiale (deci şi morale) trecute prin furcile caudine ale ironiei *şi* îndoielii. *Ceea ce rezista probei nimicitoare a reducerii la absurd era adus sub lupa hipertrofiantă a raţionalismului cartezian şi plasat în focarul îndoielii. Sub un asemenea atac concentric, edificiul* teoretic *al moralei, pe frontispiciul căruia secolele al 19-lea şi mai ales al 20-lea prinseseră efigiile — ilicit însuşite, va spune Zarifopol — ale universalităţii şi obiectivităţii ştiinţifice, se va nărui treptat, începînd cu principalii săi piloni de susţinere — Socrate şi Kant.*

Într-o manieră şi, probabil, sub influenţă nietzscheană, Zarifopol ridiculizează pretenţiile de valabilitate ştiinţifică ale principiilor moralei tradiţionale, încercările de a le conferi valabilitatea unor legi şi necesităţi logice. «Imperativul categoric» kantian devine astfel ţinta unor atacuri repetate, ca expresie a unei pretins legice emanaţii a perfecţiunii. Principiile morale tradiţionale nu sînt pentru Zarifopol decît expresia mediocrităţii — a mediocraţiei («ceea ce face toată lumea este drept*») — ce-şi ia astfel măsuri de apărare împotriva impulsurilor neliniştitoare şi nealiniate ale «extremei», «originalităţii», «exemplarităţii», «eroicului» — ca forme ale «abaterii de la normă» şi ca atare ale «păcatului».*

Poate fi această viziune etică interpretabilă ca imorală? *Hotărît nu, căci nu sînt susţinute valori şi atitudini asociale,* contrare *valorilor morale esenţiale: sinceritatea, altruismul, curajul, recunoştinţa etc. Avem de-a face mai degrabă cu o atitudine —* amorală, *respectiv cu afirmarea unui sistem de relaţii şi de comportare bazat pe o înţelegere nefalsificată a motivelor şi necesităţilor activităţii umane — plasat nu în contradicţie cu idealul moral ci* alături *de el. Cu alte cuvinte, fundamentul metafizic, speculativ al deducţiilor etice de tip idealist este înlocuit cu o explicaţie, uneori simplistă, e drept, de tip rousseauist, ce face loc în sfera cauzalităţii comportamentale impulsurilor instinctuale, naturale ale omului, firescului — în sensul cel mai larg al cuvîntului. În raport cu aceste condiţionări naturale ale acţiunilor noastre*

«proverbele... sînt tocmai strămoşii eticii»

Contradicţia fundamentală a oricărei metode, în genere, este contradicţia dintre *dovadă* şi *sugestie*. Religia, arta, morala, dreptul ţin mai mult sau chiar exclusiv de domeniul sugestiei. Morala a vrut să devină o disciplină exactă fie imitînd matematica (morala kantiană), fie utilizînd procedee istorico-biologice (aşa-numita morală pozitivistă). Ambele pretenţii sînt la fel de deşarte cîtă vreme vor să introducă *dovada* (argumentul) acolo unde domină şi poate domina cu adevărat numai *sugestia*.

*

« Principiile » pseudoştiinţelor (deci şi ale moralei) sînt asemenea proverbelor, despre care Lichtenberg spunea că se află permanent în război unele cu altele.

Căci proverbele (adică înţelepciunea popoarelor) sînt tocmai strămoşii eticii, ale cărei *principii* nu sînt altceva decît proverbe pretenţios împopoţonate. Faptul că, odată cu Socrate, Kant şi cu pozitiviştii moderni s-au deghizat în principii ştiinţifice nu le face cu nimic mai obligatorii, mai general valabile mai raţionale decît erau bunele şi bătrînele proverbe.

*

---

principiile şi imperativele morale reprezintă, pentru Zarifopol, un act de « deghizare » şi de falsificare, iar patosul moralizator — forma de expresie prin excelenţă a făţărniciei.

Acest iconoclasm şi « skepsis » moral — ce-l plasează în familia spirituală a unui Pierre Bayle sau Lessing — a putut fi pînă acum mai mult dedus, ca un mediu amniotic difuz, generator al criticismului său estetic şi cultural, întrucît în studiile şi articolele sale publicate Zarifopol se ocupă rareori direct şi explicit de problemele morale. Iată însă că un carnet descoperit în fondul de documente al Colecţiei Zarifopol din arhiva M.L.R. (nr. inv. 14435), cuprinzînd scurte note şi însemnări în limba germană, grupate sub titlul generic « Über Moral — vermischte Notizen » (Despre morală — note disparate), ne oferă un inedit şi original mozaic de gînduri, maxime şi însemnări din care putem reconstitui, pentru prima dată, cu destulă exactitate, conturul de ansamblu al concepţiei sale morale, intuibilă doar, cum am mai menţionat, din restul scrierilor sale.

Datînd din perioada studiilor sale postuniversitare la Leipzig (1905—1910) — cum rezultă din unele notiţe bibliografice anexate pachetului de fişe — ele se înscriu, din punct de vedere metodologic, în tiparul atît de meticuloasei şi ordonatei sale activităţi de « laborator », ce nu lăsa nici o lectură neconsemnată, nici o sugestie sau gînd născut în marginea acestor lecturi, nefixat şi necatalogat. Ideatic, ele nu se structurează într-un sistem — cum dealtfel nu se constituie nici aserţiunile sale estetice şi literare, temperamentul lui refuzînd permanent ostenelile şi, paradoxal, disciplina marilor construcţii teoretice. Aceste cugetări, din care cea mai mare parte o reproducem în continuare, nu au nici măcar coerenţa unei teorii închegate, dar ne permit să desluşim ce înţelegea şi ce respingea Zarifopol prin « morală » şi ca atare pe ce-şi întemeia propria « etică a comportamentului spiritual ». Iar din punct de vedere stilistic ele îl vestesc pe polemistul lucid, capabil să convertească iconoclasmul gîndului în ireverenţiozitatea eliberată de prejudecăţi a verbului.

Victor Ernest MAŞEK

Poate că *morala* va fi luată mai în serios şi va deveni de o eficienţă mai generală cînd se va debarasa de orice patos metafizic. Abia înţeleasă ca o lucidă tehnică a utilităţii va fi poate unanim ascultată.

Patosul — această moştenire din perioada copilăriei omenirii (inclusiv cel religios şi metafizic) trezeşte azi reţinere şi respingere în orice om inteligent, ca expresie a prostului gust şi a plebeismului; asupra majorităţii însă acţionează ca o otravă: ea este marele generator de minciună, confuzie şi laşitate.

*

Etica, estetica, sociologia, dreptul lucrează numai cu «*noţiuni populare*», şi de aceea nu pot evita niciodată caracterul lor *polisemic*.

*

Singurul imperativ categoric este cel al percepţiilor senzoriale şi al fundamentelor logice. Toate celelalte imperative sînt ipotetice, îndeosebi cele *etice*, forma lor este o efigie furată. Demnitate, consideraţie, însufleţire — şi cum s-or mai fi numind toate acestea — nu sînt decît costume de carnaval prin care imperativele etice vor să devină *sugestive*. Imperativul etic este ipotetic: condiţia sa este reprezentată de voinţa şi scopurile umane, dar în special de dorinţele oamenilor. Dorinţa este creatorul tuturor minciunilor, a tuturor formelor de autoamăgire. Imperativului etic i se vede limpede originea preoţească — el se prezintă ca o formulă magică şi vrea să pară necondiţionat şi misterios.

*

Există la urma urmei *imperative categorice*? Nu stă oare orice prescripţie, orice poruncă sub semnul unui scop, adică sub cel al unui *dacă*? Nu poate exista nici o propoziţie care porunceşte doar spre a porunci, ci numai pentru a determina prin aceasta *ceva*. Chiar şi aşa-numitele propoziţii «logic necesare» nu sînt (poate) categorice, căci ele au mereu un adaus subînţeles: dacă vrei să gîndeşti — ceea ce însă nu este, în sine, o propoziţie logic necesară.

*

Kant nu a iubit îndoiala cu acea afecţiune a liber cugetătorului înnăscut. Se poate limpede constata la el faptul că nu cunoaşte bucuria dubiului, a îndoielii. Era pentru aceasta prea tributar spiritului mic burghez, prea prusac şi prea funcţionar.

*

«Idealurile» nu sînt factori creatori ci numai simptome ale popularizării unor opinii. Forme ale opiniei publice.

Idealurile şi sistemele etice sînt mereu *secundare*, *ulterioare* şi apar numai post festum. Cîţi oameni viteji, credincioşi, eroici nu au existat în Athena înaintea lui Socrate? Epoca *eroică* a grecilor (cea a războaielor cu Persia) era de mult trecută cînd a început să fie cunoscut acolo patosul filosofic.

Filozofii par a avea însă idei de-a dreptul curioase despre esenţa culturii. Ei cred că la orice realizare valoroasă oamenii murmură întruna o frază ca pe o formulă magică şi că o asemenea frază determină valoarea acţiunilor. O reprezentare foarte ciudată despre tehnica acţiunii umane, dar care totuşi pare a fi inspirat în realitate toate *sistemele idealiste* şi toate teoriile morale.

*

Ceea ce face toată lumea este *drept*. Orice acţiune efectuată în mod obişnuit de un număr mai mare de oameni este *bună*.

Toţi ceilalţi oameni *în afară* de mine — aceasta este *societatea*. De îndată ce fac ceva ce pare a ieşi din comun, un aşa-zis *păcat*, de pildă, toţi ceilalţi care din dumnezeu ştie ce întîmplare sau motive diferite nu au făcut tocmai în acest moment această faptă — se vor găsi uniţi în *aceeaşi* judecată asupra mea. Ei formează atunci, pentru momentul respectiv, societatea *aceasta* în opoziţie cu mine.

*

Orice cultură şi orice «desăvîrşire» nu este posibilă «decît *în* şi *prin* societate, se spune. Dar nu s-a pus încă, cu acest prilej, întrebarea dacă *sociabilitatea* sau *nesociabilitatea*, simpatia sau antipatia au constituit într-o măsură mai mare factorul principal în această dezvoltare prin societate. Eu cred că omul este incitat spre perfecţionare, spre autodepăşire, mai degrabă de sentimentul de rivalitate: teama de duşman, de adversar (în sensul cel mai larg al cuvîntului), dorinţa de a-l întrece, au contribuit în mult mai mare măsură să facă omul mai rafinat, mai bogat, mai puternic, aşadar *mai bun* decît orice simpatie şi dragoste (dorinţa de a plăcea, de pildă, nu trebuie subsumată în mod absolut simpatiei ci în mult mai mare măsură dorinţei de victorie, nevoii de a te simţi învingător).

*

Nici un om nu are dreptul să judece la semenii săi altceva decît *acţiunile* lor. De aici rezultă că nimeni nu are dreptul să pretindă altuia recunoaşterea unei concepţii de viaţă sau să-i ceară formularea maximelor ori a teoriei ce stă la baza acţiunii sale. De aceea este total nepermis şi absurd să substituim permanent acţiunilor omeneşti o etică şi o concepţie despre viaţă. Înţelegerea oamenilor ca nişte automate puse în mişcare de resortul unor maxime morale se bazează pe o psihologie a voinţei şi vieţii sociale fundamental false. În această privinţă intuiţionismul are dreptate.

*

Astăzi analiza psihologică şi cea sociologică joacă un rol din ce în ce mai mare în judecata morală ca şi în cea juridică. Aşadar *cunoaşterea* hotărăşte în primul rînd asupra binelui şi al răului. Dorim să ne clarificăm ce *ştia*, ce putea *să ştie* subiectul, ce fel de *noţiuni* poseda, înainte de a emite o judecată asupra lui. Dar aceasta este o concepţie *socratică*!

*

Voinţa — conceptul central al filozofiei idealiste — este marele falsificator: el anulează observaţia psihologică, el neagă realitatea psihică.

*

Conştiinţa morală este un simptom al derutei morale, o punte spre adevărata morală instinctivă, spre talentul şi geniul etic.

Singurul lucru cu adevărat important şi productiv în morală nu este conştiinţa legii morale ci constrîngerea exterioară: aşadar talentul şi puterea etică în sensul cel mai propriu şi palpabil.

*

Legile morale şi cele juridice au fost descoperite de mult şi apărate cu toată certitudinea — pentru că au fost neapărat necesare. «Legile» estetice nu vor fi niciodată descoperite cu aceeaşi rigoare şi încă şi mai puţin apărate — căci un sînt necesare.

*

Principiile *etice* şi cele *estetice* ne sînt impuse mereu printr-un ton patetic,—un simptom al faptului că le lipseşte o fundamentare raţională. Este ceea ce eu numesc «nesinceritatea patosului moral». De îndată ce pronunţăm cu calm şi «la rece» 10 propozi-

ţiuni, ele încep să nu ni se mai pară atît de general-valabile, ne raportăm la ele dînd din umeri şi zicem: înşelăciune!

Mai demult, cînd era vorba de morală şi de religie, patosului i se adăuga mîna călăului, ceea ce îi conferea desigur o mai mare putere de convingere. Astăzi încă mai trebuie să luăm în consideraţie, ca argument, pentru morală,—pe poliţist şi codul penal, iar pentru religie, consideraţia şi avansarea în cadrul serviciului.

*

Morala şi moralizarea este cel mai adesea preocuparea unor naturi imorale, adică a unor suflete bolnave. Cu timpul devii tot mai asemănător cu adversarii tăi (cu obiectul criticii tale). Sufletul moraliştilor, adică al acelor oameni ce se ocupă cu cele mai josnice fapte, devine prin aceasta uşor impur. Moralistul savurează mocirla. Lăsînd la o parte faptul că moralişti pasionaţi au fost adesea porci înnăscuţi. Astfel Socrate, astfel şi Arnault de Jansenist.

*

Întrebarea mea: Este posibil să tratezi probleme morale fără patos şi fără nici un fel de minciună?

*

Baza oricărei morale este minciuna fiindcă voinţa morală trebuie să combată şi astfel să *tăgăduiască* o mulţime de motive naturale, necesare (ale acţiunilor noastre). Această «deghizare» este inevitabil o falsificare. Cine ar vrea să judece după *motivele* naturale, ivite nemijlocit în conştiinţă, nu ar mai găsi nici un fel de convingere morală: căci *primele* impulsuri sînt întotdeauna motive utilitare ale individului.

Se ia în consideraţie fie numai *acţiunea* şi atunci morala, în sens creştino-kantian este anulată, fie numai convingerea (morală) şi aceasta este, *de la origine*, permanent condiţionată de motive *naturale*, adică utilitare — această transformare este mereu numai ulterioară şi rămîne astfel o falsificare.

*

Faptul că prin moralizare — adică prin combaterea instinctelor se atrofiază orice capacitate — acesta este pericolul oricărei morale şi de aici trebuie pornit în critica ei.

Oare a fost realizat vreodată ceva cu adevărat însemnat, care să nu fi fost făcut pe măsura instinctului ci de dragul unui *principiu*, al unui *imperativ*, al unui *ideal?*

*

Cu cît sînt mai cultivaţi, cu atît mai înstrăinaţi devin oamenii unii faţă de alţii. Moravuri, etichetă, reţinere, amabilitate şi alte asemenea, duc cu necesitate aici.

*

Tragedia arată că cea mai înaltă virtute este *un păcat* — vezi noţiunea de «vină tragică».

Extrema, eroicul — fie cît de nobile — sînt totuşi resimţite de om, în esenţă, ca o vină.

Adevărata «virtute» este raţionalul, adică ceea ce este *plin de măsură* (cumpătat, moderat, măsurat).

*

Liberul arbitru indiferrentiae presupune creaţia întru nimic.

*

Morala este o chestiune de lux, o haină de sărbătoare. Ca şi dreptul, ea este o simplă privelişte a puterii.

*

Reflecţia în absolut asupra perfecţiunii şi a năzuinţei umane spre perfecţiune este domeniul moralei. În opoziţie cu această năzuinţă — *aurea mediocritas*. Dacă am vrea să acţionăm consecvent după preceptele ei, atunci o muzică nu prea bună şi interpretată mediocru, o haină care să nu cadă prea bine, o femeie nu foarte frumoasă, o mîncare nu tocmai rafinată — ar reprezenta tot ce poate fi mai bun.

*

Singurul animal *ridicol* este omul. El este tipul parvenitului în lumea vieţuitoarelor: vezi patosul, înfumurarea sa, modul său de a se lua în serios, pe scurt: lipsa lui de gust — îndeosebi atunci cînd se simte şi se pune în evidenţă ca *om*.

*

Metropola a înlocuit jungla. În marile oraşe oamenii pot trăi cel mai lesne în chip *primitiv*, acţionînd potrivit instinctelor, adică ocolind permanent legea.

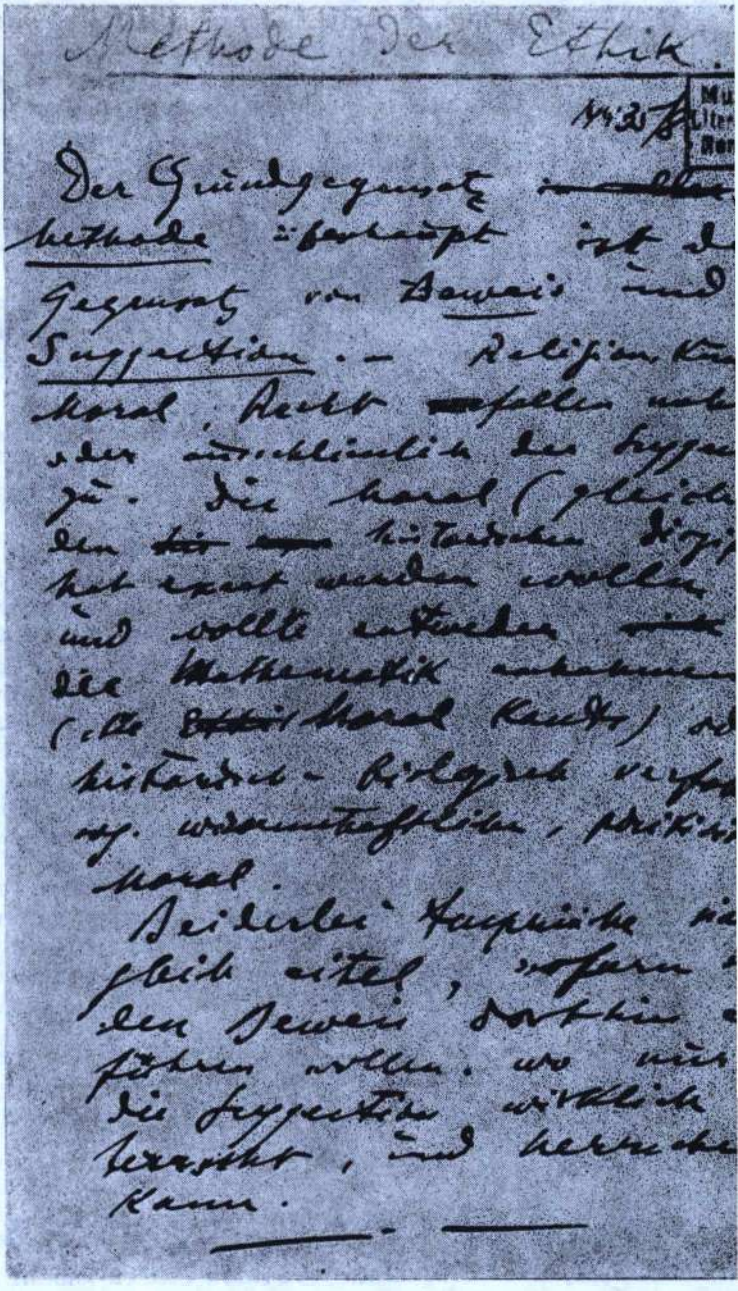
*

Să fim recunoscători venerabililor şlefuitori ai societăţii, *morala* şi *dreptul* fiindcă abaterea de la ele, «încălcarea normelor» devine, prin energia neobişnuit de rafinată pe care o cheltuim în acest scop, izvorul celor mai dumnezeieşti şi inexprimabile delicii ale noastre.

Numai cei nepricepuţi şi proşti, care vor să instaureze cu orice preţ «legi noi», parodiind revoluţiile autentice, ce nu-şi păstrează sufletul pentru ei ci şi-l exhibiţionează gol în faţa tuturor (devenind prin aceasta eroi tragici sau şi comici) — numai aceştia se plîng şi acuză moravurile şi normele.

Oamenii au nevoie de norme ca măsură şi ca frînă de siguranţă împotriva propriei lor originalităţi.

(Traducere Victor Ernest MAŞEK)

LEGĂTURI DE RUDENIE, ÎNDEPĂRTATE, ŞI DE PRIETENIE, FOARTE STRÎNSE, între Elena Catargi, nepoata poetului, şi familia soţiei mele mi-au oferit prilejul, cu ani în urmă, să fiu în două rînduri oaspete al Mirceştilor. Elena Catargi era fiica singurei fete a lui Alecsandri, Maria (măritată cu Dimitrie Catargi, înainte de a deveni Marie Bogdan, aşa cum e cunoscută) şi, ca atare devenise moştenitoarea parţială a Mirceştilor, în vreme ce sora ei mai mare, Margareta, măritată tot cu un Catargi, moştenise Borzeştii. Duduia, cum i se spunea în sat, *tante* Hélène, cum i se adresau tinerii din familie, era domnişoară bătrînă şi locuia în casa cea veche, a vornicului Vasile Alecsandri, din marginea satului. Mi-am petrecut în acea casă o permisie în vara anului 1943, cînd îmi făceam serviciul militar la Şcoala de ofiţeri de rezervă a artileriei antiaeriene. Casa era mobilată cu piesele vechi de la părinţi şi bunici, printre care şi biblioteca poetului, un dulap sculptat, nu foarte mare, plin cu cărţi. În scurta tihnă a acelor zile, am pus biblioteca în ordine şi am început s-o cataloghez. Răsplata ce mi s-a oferit a fost manuscrisul actului II din comedia *Doi morţi vii* (astăzi la Biblioteca Academiei R.S.R.). Pentru prima

Mirceştii lui Alecsandri

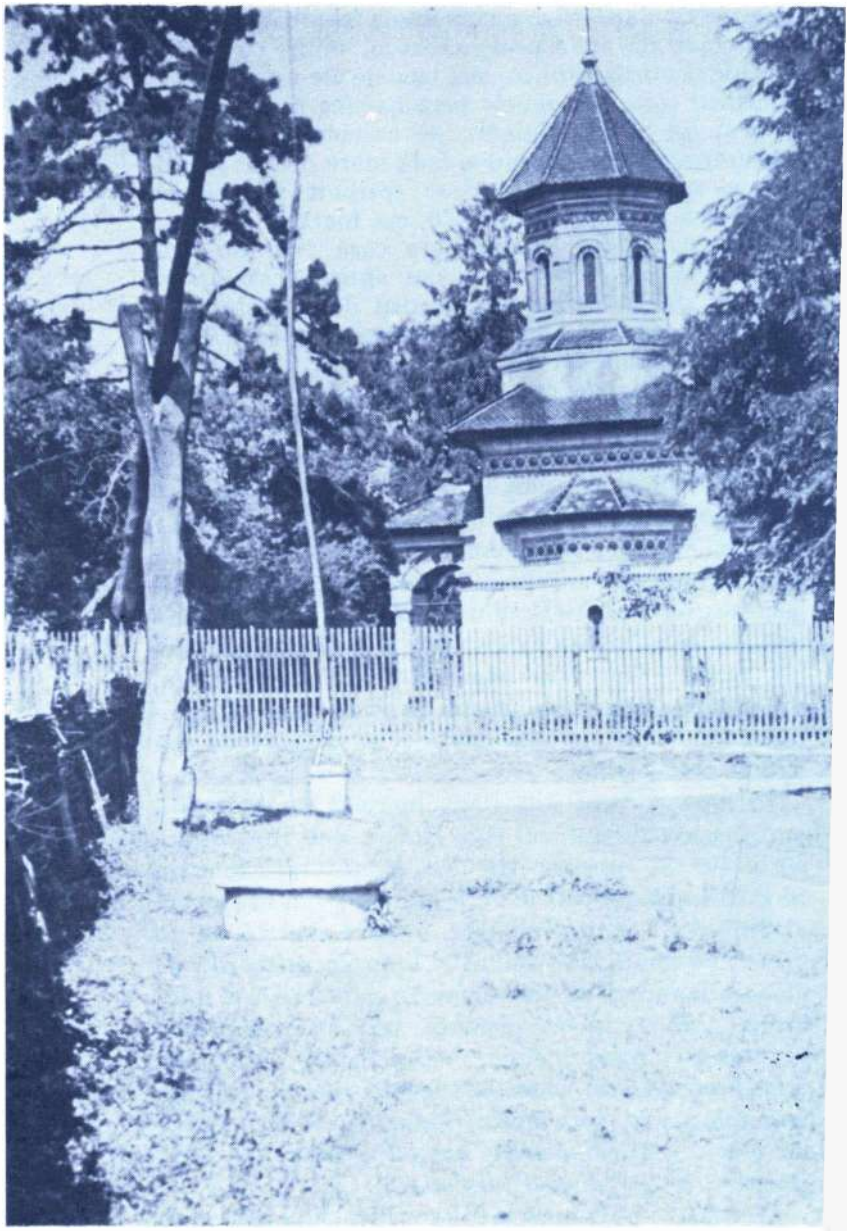
vacanță de după război făgăduiam (și-mi făgăduiam) să cercetez mai îndeaproape cărțile, multe cu însemnări ale poetului (printre ele, modele ale unora dintre comediile sale, cu numele personajelor românești în dreptul celor din original), de asemenea, să clasez manuscrisele păstrate într-o ladă mare de fier negru.

Casa spațioasă, cu cerdeac sprijinit pe coloane legate prin arcade, văruită alb, era foarte bine întreținută. Mai puțin îngrijită era casa poetului, din sat. Locuia acolo un tehnician agricol, care transformase unele încăperi în depozit de semințe. Singura încăpere care păstra amintirea autorului *Pastelurilor* era odaia lui de lucru, unde se rătăciseră și destule obiecte de prost gust, care desigur că nu-i aparțineau. Oricum, reședința «regelui poeziei» de la 1848 e o clădire modestă, cu o galerie pe toată lățimea, închisă cu geamuri, care-i îngăduiau celui ce nu suporta frigul să admire totuși în voie iarna de-afară. Un fior de spaimă m-a făcut să dau înapoi, cînd am pătruns în mausoleul poetului. De pe lespedea de marmură, dintre veștede și zdrențuite coroane de flori, s-a ridicat și a dat să iasă un viteluș tărcat. Cînd am admonestat-o, îngrijitoarea, altminteri o femeie de treabă, mi-a răspuns că «ghițelușul» e curat, și-apoi caută și el adăpost de zăduf pe «chiatră».

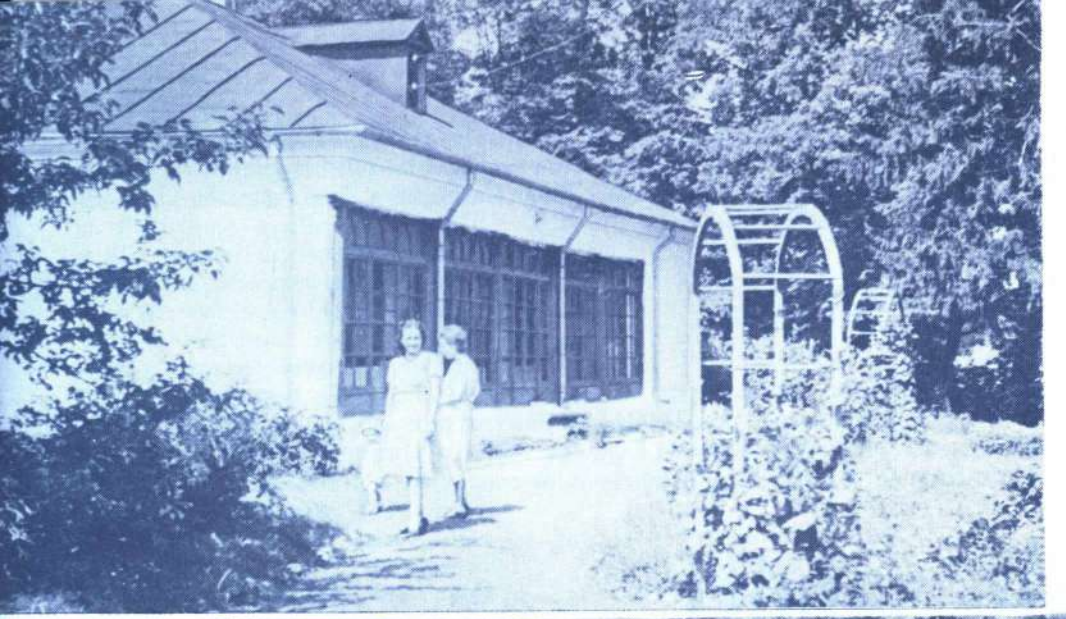
În aceeași vară din 1943, înarmat cu o undiță improvizată și cu micul meu Kodak Bob Retina, am străbătut în repetate rînduri încîntătoarea luncă a Siretului. Am pescuit în «Ruptură» — un braț mort al Siretului — și în Bulboaca, o baltă ciudată, ca un crater, cu apa foarte adîncă și limpede, acoperită pe alocuri de nuferi cu floare mică, galbenă. Am fotografiat, de la mare distanță, ca să-l pot prinde în obiectiv, uriașul stejar «Doi frați», cu două trunchiuri gemene, care i-a sugerat poetului o imagine folosită în mai multe rînduri (în *Dan, căpitan de plai*: «*Bătrînul Dan ascultă grăind doi vechi stejari/ Crescuți dintr-o tulpină...*»).

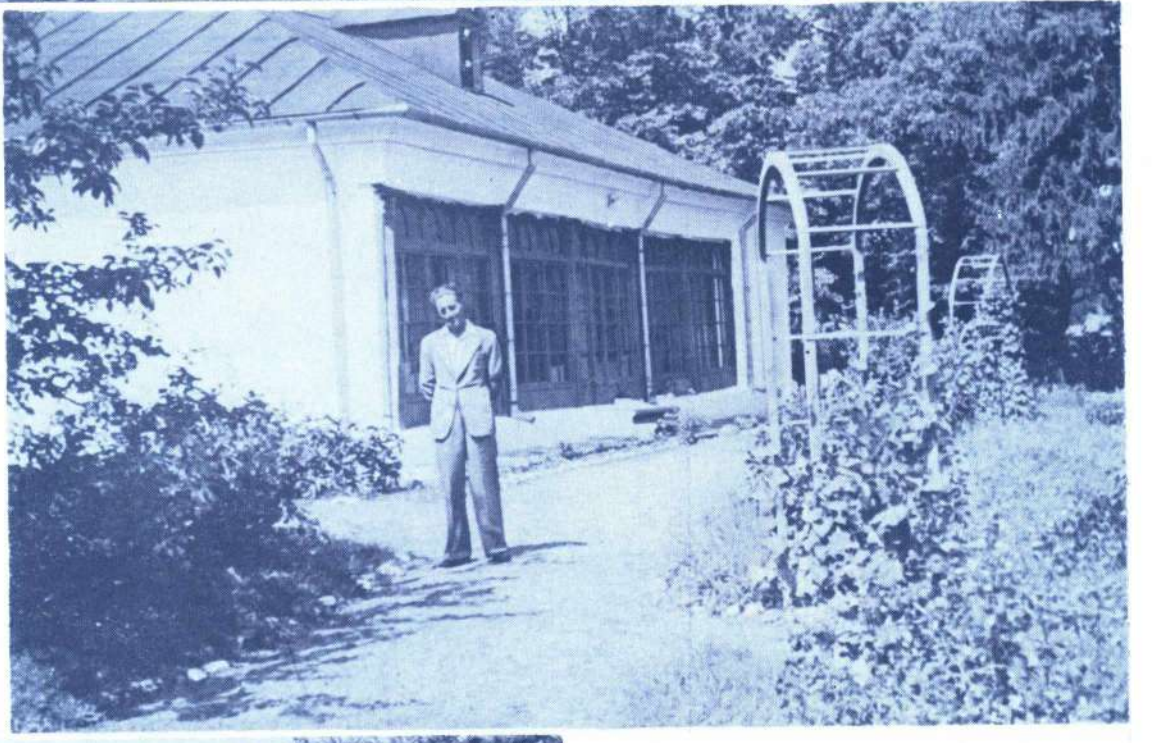
În 1947, am petrecut la Mircești trei luni întregi de vacanță. Casa cea veche era pe jumătate ruinată. Trecuse pe-acolo războiul. Din bibliotecă nu mai rămăsese decît un vraf de foi și fascicule rupte, din care nu se mai putea alege nimic. Lada de fier, bănuită că ascunde cine știe ce valori, era goală. Manuscrisele, cîte se aflau acolo, ca și cărțile au hrănit probabil un foc, mai de preț în acele împrejurări dramatice decît visurile și lecturile unui poet.

Ion ROMAN

«Zori de ziuă se revarsă
peste vesela natură
Prevestind un soare dulce cu
lumină și căldură...»

«O căsuță drăgălașă
cu ferestrele lucind»

«Luncă, luncă, dragă lu
rai frumos al ţării mele»

«...în lunca pudruită
cu mărunt mărgăritar»

«...ascultă
grăind doi vechi stejari
crescuţi dintr-o tulpină...»

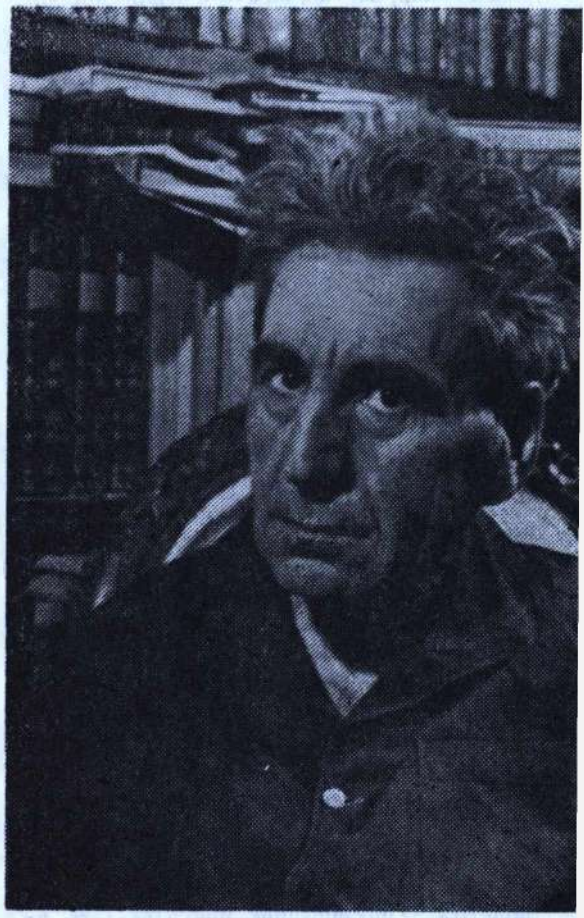
TREI FOTOGRAFII-DOCUMENT
din arhiva Muzeului literaturii române

« Aice-i ţara
basmelor
Ce-ngînă-a noastră
minte
Prin freamătul
fantasmelor
Din timp
de mai-nainte »

MĂŞTILE SCRIITORULUI

G. CĂLINESCU
sau patima dialogului

CELE CÎTEVA SCURTE PIESE PĂSTRATE în manuscrisele lui G. Călinescu, puse la dispoziţia revistei „*Manuscriptum*“ prin bunăvoinţa doamnei Alice Vera Călinescu, nu pot fi considerate în ordinea creaţiei călinesciene decît simple fragmente de divertisment sau poate exerciţii dramatice care l-ar fi condus cîndva pe autorul lor la o dezvoltare ulterioară. G. Călinescu, care-şi încercase aptitudinile în mai toate artele, de data aceasta exersează o recreaţie spirituală, oferindu-se deplin jocului ca un adevărat « homo ludens ». El apare aici în postura-i obişnuită de director al Institutului de literatură ce-şi dojeneşte colaboratorii pentru că au întîrziat cu predarea lucrărilor, şi le propune să studieze literatura nu numai în bibliotecă ci şi interpretînd aceste mici scenete pedagogice. Toate aceste scurte înscenări au ca punct de plecare situaţii ivite în viaţa profesorului şi a colaboratorilor lui, iar personajele sînt cercetătorii, care ar fi trebuit să-şi interpreteze pe scenă propria identitate, sau, cum am mai spus, G. Călinescu însuşi. Din acest punct de vedere, « picsele » în discuţie pot fi socotite corespondentul unor schiţe de autoportret. G. Călinescu se vede în oglinda propriilor ochi, îşi măsoară gesturile formal tiranic-dominatoare cu uşoară autoironie, se tratează cu haz distanţîndu-se astfel de morga impusă de scaunul directorial şi academic. Aceste dialoguri sînt deci valoroase nu atît prin calităţile lor literare, ci mai ales prin faptul că sînt nişte documentare de autoanaliză a creatorului lor. Proiectîndu-se în gluma dramatică şef autoritar, « şerif », se aduce pe sine indirect mereu în planul real la dimensiunea obişnuită a oamenilor.

În aceste piese îşi permite chiar să rîdă puţin cu colaboratorii de funcţia sa de « şerif » subliniind prin aceasta că el este mai întîi *profesorul*, deci îndrumătorul *spiritual* al celor din jurul său, şi numai după aceea directorul unei instituţii pe care trebuie s-o conducă cu acte, semnături şi ordine pentru respectarea termenelor.

Dar cum profesorul se simţea totdeauna solidar cu cei din jur, aceste *schiţe de portret* sînt adînc relaţionate cu o « schiţă de istorie călinesciană a Institutului de literatură ».

Sigilați de personalitatea profesorului, colaboratorii lui, familia lui spirituală, îl necăjeau sau îl bucurau, îi erau aproape, i se devotau sau, uneori, pur și simplu nu-l înțelegeau (sau se făceau a nu-l înțelege) așa cum ne înfățișează autorul în aceste fragmente.

Întîmplări mărunte ce punctau viața micului grup sau, dimpotrivă, idei ce dominau viața literară a vremii, dar care nu aveau deplina adeziune a profesorului, sînt consemnate aici. Unele ecouri ale călătoriilor pe care le făcea cu institutul, de exemplu, își găsesc loc în configurația acestor fragmente — o porție de creier dubios, servită undeva într-un restaurant din Cîmpulung, suscită o discuție plină de haz despre motivul creierului de oaie în folclorul românesc, interpretat savant de Marin Bucur pe baza informațiilor fără greș pe care le furnizează Gh. Vrabie.

«*L.:* Ce întîmplare ciudată! Oare cu ce s-o fi otrăvit?

M. B.: Bănuiesc că cu creier de oaie. Colegul nostru Vrabie care e specialist în folclor magic, ne-a explicat că cuvîntul *oaie* conține toate vocalele minus una, *u*, adică *unitas*, din care pricină oaia e animalul cel mai incoerent, iar creierul său produce o dezagregare violentă a centrilor nervoși ai celui care îl mănîncă» *(Eduard și Liliana sau fata răpită de strigoi)*.

Metoda documentării superficiale, în chip turistic, pe teren, e persiflată de autor, care sugerează unei colaboratoare un studiu despre strigoi în literaturile universale:

«*D.:* ... Ei, ce zici?

L.: Primesc cu plăcere, domnule director.

D.: Atunci du-te pe teren, Liliano, și studiază strigoii. Succes».

În *Cînd vorbești cu mine să taci* pune în discuție atît de dezbătuta problemă a limbii literare în care dă cîteva decizii fără apel într-un limbaj voios, uneori cam prea liber. Vechea lui ranchiună împotriva «ipochimenilor lingviști» care nu pricep dreptul marilor creatori de a vorbi cum le place, iese din nou la iveală într-o scriere ideatică perforată din cînd în cînd de maliții sugerate de situația imediată: «să dai bandiților hîrtie cît le place, pentru emanațiile lor *celebrale*» (subl. ns.).

Piesa *Vine șeriful (act romantic)* este construită savant, pe planul dublu al unui teatru în teatru al cărui interes și comic este încă augmentat de prezența derutantă a unor travestiuri. Ca și în *Ludovic al XIX-lea*, unde perspectiva unei piese era doar cadrul alteia, și aici (însă într-o cheie parodică) asistăm la o piesă romantică cu palpitantă desfășurare în care ni se prezintă foaia de observație psihică a obsesiei erotice în absența ființei iubite; peisajele magnifice devin incolore și fără sens, circumstanțele se schimbă în propriul lor contrariu, absența «ființei» falsifică natura, o deturnează de la scopurile ei firești:

«Din soare curge frig — cascade cîntă fals
Și urlă ca furtuna cel mai eteric vals.»

Din această romantică deschidere se plonjează în comicul unui dialog abrupt, marcat de graba schimbului de informații-replici scurte de două, trei cuvinte ce aduc cititorul-spectator pe terenul parodiei benigne, pe terenul unui exercițiu cărturăresc ce prospectează, ca într-o recreație, automatismele, locurile mult prea comune ale literaturii universale.

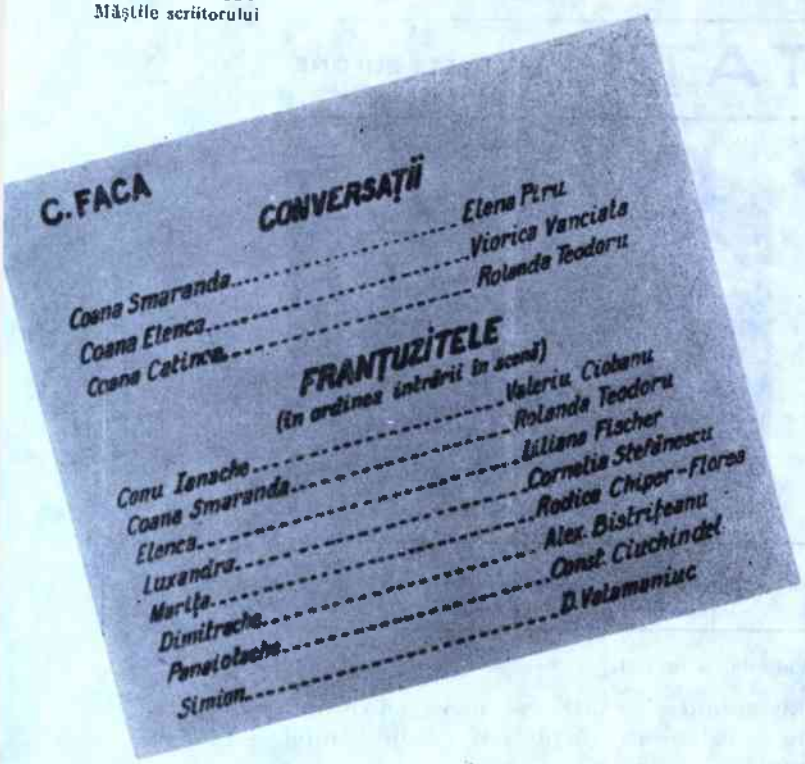
Apariția Lilei, eroina ce nu bea, nu mănîncă, e picată direct din Paradis și nu vorbește ci doar cîntă, e de mare savoare în peregrinarea ei prin referiri literare la care propria-i existență apare ca o simplă anexă. Trăirea ei reală pare a fi o lume de bibliotecă (Lila e comparatistă?!) pe cînd propria ei viață are consistența unor artificialități — floarea cu cinci petale în care va ghici iubirea lui Alfons-Walter este... de hîrtie.

«*Lila:* Alfons (căci îți atribui acest nume divin,
Al marelui poet Monsieur de Lamartine,
Sau poate Walter, fiindcă altcumi nici nu socot
Că poți a te numi decît ca Walter Scott,
Vin azi înfășurată într-acest negru șal
Cîntat de-un poet rus foarte sentimental.
Vai, greu poți să-ți închipui cît am mai plîns de el
Aflînd că a murit de glonte-ntr-un duel
Dar să nu-mi uit ideea, Alfons ce drag îmi ești
Spune-mi dacă și tu asemeni mă iubești.»

Dar G. Călinescu se joacă cu eroii și spectatorii săi. Lila eterică, divină, după ce face cîteva piruete prin literatura universală, speră într-o reîntremare vitală cu un pișcot, și dă «de dușca și plesnește din gură» după un pahar cu vin.

Jocul călinescian apare mult potențat de travestiul pe care-l folosește. Cînd vine «*șeriful*», aflăm că Jean Mouton îndrăgostitul e o fată, o «mucoasă criminală», iar Lila, eterica Lila, un «fante matur».

Venirea șerifului șfîșie convenția în toate direcțiile — nimic nu mai e sigur, nimic nu mai rezistă — personajele nu mai sînt personaje, replicile nu se mai leagă, parodia e spulberată de gestul autoritar al «șerifului» director care-și

Distribuţia şi scene din piesele interpretate de colectivul Institutului de istorie literară şi folclor.

sonează colaboratorii ce n-au « pic de teamă de ziua răfuielii » să-şi predea lucrările. Dar aşa cum a stîrnit furtuna, « şeriful » o şi potoleşte cu un gest minimalizator ce ascunde în fond o curiozitate.

« *Şeriful:* Vă iert, dar de la-ntîi vă iau eu piuitul
Continuaţi drăcia, să văd cum e sfîrşitul... »

Şi « drăcia » continuă mergînd de data aceasta pe drumul meditaţiei filosofice prezentă în multe dintre poeziile sale (dealtfel *Lilo-Lilu-Lili* — poezie publicată în *Lauda lucrurilor*, — figurează în întregime în această piesă).

« Dar unde este Sparta, cetatea strălucită,
Unde Mikene, Theba, Athena cea vestită?
Căzute-s la pămînt şi le-a rămas cuvîntul
Iar fala lor s-a dus aşa cum trece vîntul... »

versuri ce caligrafiază melancolia pe planul mai larg al istoriei lumii şi care pot fi foarte uşor relaţionate cu cele din poezia *Viaţa*, unde melancolia avea motivări din istoria locului:

« Unde-i Mircea înţelept,
Cu zale de-argint la piept, ...
Cu oştile viteze
Din cetăţi cu metereze? ».

Dealtfel motivele multor suavităţi, melancolii sau meditaţii migrează din poezie spre aceste mici piese. Una dintre ele subintitulată «bufonerie» ne pare a avea o semnificaţie deosebită — e vorba de o mică piesă scrisă cu cerneală albastră pe 5 pagini de manuscris — *Directorul e bolnav*. Această piesă pare iniţial molierească prin răspărul ei contra medicilor ce nu pot face altceva decît să citească nişte semne fără să poată interveni într-adevăr cu ceva, dar pe parcurs se dezvăluie profund umană prin tristeţea din preajma ghicitului sfîrşit, prin încercarea de a nu dramatiza dramaticul, de a aşeza cuviincios evenimentul propriei dispariţii în seria eternă a plecărilor fără întoarcere. « Viermele nu are plămîn, deci nu face congestie. Dar nu poate citi pe Pascal. Fluturele nu suferă de inimă, dar nu cunoaşte emoţiile şi se lasă pe David de Michelangelo fără nici o idee despre arta Renaşterii. Ce era mai bine să fi fost? O vrabie sau un academician? That is the question ... *(Hamletian)*. Nimic lumesc nu mă mai interesează. Părţile cele mai de viitor din mine sînt unghiile, fiindcă prin ele pot de pe acum să pricep pietrele ».

Autorul încearcă să-şi diluieze tristeţea trecerii dincolo prin rememorări ale unor nume ilustre — Carol cel Mare, Pericle — nume care-l fortifică pentru că au existat cîndva într-o corporalitate concretă ca şi el, dar mai există încă şi azi în conştiinţa lui. Aceste amintiri ale istoriei ajung la el prin intermediul onomasticii imediate — Rolanda sau Pericle Goangea. Ţesătura dialogului împrumută nuanţele comicului, dar în infrastructura lui acest comic are componenta dureroasă a înnegurării unei conştiinţe ce cuprinde două planuri paralele — planul existenţei Rolandei şi a lui Pericle Goangea şi planul marilor ecouri — Pericle, Carol cel Mare. Păşirea simultană pe cele două tărîmuri e însă prea plină de riscul meditaţiei şi de aceea autorul a simţit nevoia să sublinieze « bufoneria ». Trecerea dincolo pare a se face treptat, cu absenţe din concret şi reveniri, cu vagări spre zone eterne şi întoarceri abrupte spre « aici », precum ale unui rege care moare greu, şi ştiind că moare, refuză formal, la nivelul limbajului, nu la cel al conştiinţei, această trecere: « Minte cine a spus că sînt bolnav », strigă directorul bolnav, întorcîndu-se în realitate pentru prea puţin timp pe solul existenţei — şi ea trecătoare — a Rolandei şi a lui Pericle Goangea.

Pendulînd între joc şi meditaţie aceste mici piese ne prilejuiesc o reîntîlnire cu risul spontan viguros şi uneori trist al « profesorului ».

Eugenia OPRESCU

JOC ŞI MEDITAŢIE /SCENETE BUFONE/

În vagon restaurant

(Colonelul la o masă. Vine dama limbută)

Dama: O, ce plăcere, domnule colonel, nu m-aşteptam să vă întîlnesc în vagon-restaurant. Tocmai eram disperată că trebuie să călătoresc singură. E aşa de penibil pentru o femeie să călătorească singură!

Colonelul *(aparte):* Hait! asta e o limbută notorie; ori ies de aici, ori m-arunc pe fereastră.

Dama: Nu vă e bine, domnule colonel?

C.: Mi-e cald şi geamul ăsta nu se deschide.

D.: Luaţi îngheţată. Am să iau şi eu *(mănîncă îngheţată).* Vai ce cald e. Mai iau o îngheţată; aţi observat, domnule colonel, că am mai luat una, e aşa de bună, e delicioasă, luaţi şi d[umnea]voastră, nu ştiţi cum răcoreşte; trebuie să vă spun că am o sete grozavă; oare de ce-oi fi avînd eu aşa sete? ştiţi cît am băut azi? dar îngheţate? e drept că sînt delicioase, sînt de fragi, domnule colonel, ah, fragile, mă înnebunesc după ele, dar să fie mari, roşii, şi culese atunci din grădină, noi avem la fermă, ştiţi că avem fermă, domnule colonel, cum? nu ştiaţi? sigur, avem fermă; chiar anul ăsta nici nu mai mergem la Băile Herculane, zice soţul meu că dacă avem fermă; dar să vedeţi cum ne amuzăm de bine, priviţi ce zgîrieturi am pe mîini, uite şi pe picioare; ştiţi de ce? am căzut cu bicicleta; am învăţat foarte bine să umblu cu bicicleta şi facem plimbări; cineva mi-a zis: cum, dumneata, coloneleasă, umbli cu bicicleta? Fac rău cuiva, domnule colonel, dacă umblu cu bicicleta? Nu e aşa că nu? Ne amuzăm admirabil. Mă tem că am uitat puţin să merg, dar mai fac exerciţii, eu aşa cred că am să-mi revin; Lola, verişoară-mea, merge admirabil; ah, delicioasă fată e Lola, e frumoasă ca o vedetă, dar egoistă, egoistă, nu are pic de afecţiune pentru nimenea, doar s-o admire lumea; însă e adevărat că e o frumuseţe; Tuţi, bărbatu-său, nu-şi mai ia ochii de la ea, săracul, şi-i face toate gusturile; i-a luat un Buick strașnic; au şi bani; ştiţi, el e inginer la armament, cîştigă bine; tocmai voiam să vă întreb, domnule colonel, fiindcă veni vorba de armanent, ce ziceţi, se face ori nu se face război? nu se face? O, ce bine ar fi; îmi daţi curaj, eu eram foarte îngrijată; a înnebunit lumea, nu mai e umanitate, nu mai e milă, se bate fratele cu frate; dar tot parcă mi-e teamă că germanii... à propos de germani, aţi fost cred la Luna Bucureştilor unde au

venit toate naţiunile, vai splendid a fost, şi o lume, o lume şi artiştii, trebuie să fi cheltuit sume enorme, se vede că au bani; unii se plîng de sărăcie şi mulţi văd că cheltuiesc; vai, eu să fiu bogată, ştiţi ce-aş face, domnule colonel? Nu zic, am ce-mi trebuie, slavă Domnului, dar ştiţi, să fiu bogată, bogată, să-mi permit orice, mi-aş cumpăra un yacht şi aş colinda toate mările şi oceanele; nu vă place să călătoriţi? ah, eu mă înnebunesc; cînd am fost fată am stat tot în Elveţia, la Montreux, şi de acolo făceam excursii, era delicios; aveam la pension o profesoară foarte a dracului, care nu ne lăsa să ne plimbăm. Una din noi o întrebam: Madame, où allons-nous aujourd'hui? Ea zicea: Tais-toi, aujourd'hui il n'y aura pas de promenade. Ştiţi, atunci vorbeam bine franţuzeşte, acum am mai uitat: o, ştiam şi englezeşte şi nemţeşte şi italieneşte; italiana e delicioasă; parlate italiano, domnule colonel? Păcat! La engleză totul e pronunţia, s-o iei din vreme; gramatica e uşoară, uşoară, dacă aţi vrea, domnule colonel, aţi învăţa într-o săptămînă; à propos de săptămînă; într-o săptămînă vine bărbatu-meu din inspecţie şi nu i-am făcut dulceaţă de coacăze, care-i place lui şi mi-e frică să nu se treacă; merită, săracul, să-i fac un gust: e aşa de nobil, dumneavoastră ştiţi, de cînd sînt căsătorită cu el, nu mi-a zis odată nici pîs; vedeţi, numai el a fost în familie aşa, frate-său e rău şi posac, nu te poţi apropia de el; nu se potrivesc deloc la caractere; sînt mistere ale naturii, domnule colonel; vai, am trecut de Sihlea, cînd mă gîndesc că peste puţin sunt şi eu acasă; tot mai bine la casa omului. Uf, şi ce cald, aş bea ceva.

C. *(aparte):* Am idei mai criminale decît ale familiei Borgia. Această femeie trebuie să dispară de pe lume cu orice preţ. *(Scoate o sticluţă şi pune ceva într-un pahar cu apă la gheaţă. Tare):* Doamnă, beţi din această apă. *(Aparte):* Am pus în ea stricnină.

D.: Ah, ce bună e! *(După un timp):* Vai, cum mă arde pe piept, îmi vine rău, mor, domnule colonel, mor.

C. *(simplu):* Mori *(către ceilalţi):* Fiţi liniştiţi, mă predau de bună voie *(satisfăcut):* Eu am otrăvit-o. E delicios.

Vine şeriful /ACT ROMANTIC/

Jean Mouton *(meditativ):*

Privesc cu ochiul rece ici munţii colo un lac
Pădurile adînci şi negre nu-mi mai plac
O fiinţă doar lipseşte pe care eu o ştiu,
De crini şi de zăpezi, şi totul e pustiu.
Din soare curge frig, cascade cîntă fals
Şi urlă ca furtuna cel mai eteric vals.

(vals Berlioz)

Kreisler: Bună ziua, Jean Mouton. Dar ce-i cu tine, scumpe poet? Pentru ce stai claustrat în odaie şi cu ferestrele deschise? Eşti mai palid decît Werther şi mai funebru decît Pădurea Neagră.

M.: Iubesc.

K.: Era de aşteptat. E frumoasă?

M.: Ca un silf.

K.: Bănuiesc că blondă.

M.: Blondă.
K.: Tînără?
M.: Abia ieşită din pension.
K.: Statuară ca Venus?
M.: Subţire ca o libelulă.
K.: Ochii?
M.: Ca cerul.
K.: Piciorul?
M.: Ca de gazelă.
K.: Glasul?
M.: Divin.
K.: Al Părintelui suprem ar fi cam gros.
M.: Ca al îngerilor.
K.: Am priceput. De ce naţiune este? Probabil din Germania lui Paracelsus şi a d-lui Schelling
M.: N-are naţiune. Cred că e picată din Paradis.
K.: Mănîncă, bea ceva?
M.: Miere şi rouă.
K.: Cam frugal. În ce limbă vă înţelegeţi?
M.: În muzică.
K.: De Weber sau de Chopin?
M.: Compusă de noi, în focul inspiraţiei.
K.: Unde vă întîlniţi?
M.: Pe Alpi sau în catedrale.
K.: Hahaha. Cînd te vei plictisi de stînci şi de ogive, vino jos la locanta ilustrului tău tată *Le mouton d'or* să bem cîte un bock de bere şi să mîncăm un excelent cîrnat.

M.: Pleacă, infern de proză, făptură trivială.
Aştept pînă la moarte fata-mi celestială.
Lila: Alfons (căci îţi atribui acest nume divin,
Al marelui poet Monsieur de Lamartine),
Sau poate Walter, fiindcă alteum nici nu socot
Că poţi a te numi decît ca Walter Scott,
Vin azi înfăşurată într-acest negru şal
Cîntat de-un poet rus foarte sentimental.
Vai, greu poţi să-ţi închipui cît am mai plîns de el
Aflînd că a murit de glonte-ntr-un duel
Dar să nu-mi uit ideea, Alfons ce drag îmi eşti!
Spune-mi dacă şi tu asemeni mă iubeşti.

(Scoate o floare de hîrtie cu 5 petale pe care le rupe pe rînd: mă iubeşte, nu mă iubeşte, mă iubeşte, nu mă iubeşte!)

Tu mă iubeşti, Alfons, ah ţine-mă, leşin
Sau mai de grabă dă-mi să beau un pic de vin

(îl dă de duşcă şi plesneşte din gură)

Îmi vine o sfîrşeală, să merg abea mai pot
Nu mi-ar strica cred eu chiar şi un mic pişcot

(mănîncă cu apetit)

Ah, mi-am venit în fire, ah, strînge-mă la sîn
Vorbeşte-mi pătimaş, clocotitor, păgîn
Fă-mi un poem Alfons (sau Walter) de iubire
Pe lira-ţi grandioasă să zbor la nemurire

Mouton *(declamînd):*
Lil, sufletul meu sună ca-n peristihul grec
Sandalele ce-ntruna pe lespezi albe trec,
Clar ca un coif de-argint, prelung ca o armură
Pe scara de onoare vibrînd la izbitură
Ca un oştean gonit dînd calului îndemn
Să treacă-n fuga mare pe un podeţ de lemn,
Ca, doborît de bardă, al bradului lung trup,
Ca teiul ce trozneşte, cînd crengile se rup,
Ca ploaia care cade pe-acoperiş în ropot
Sau ca un liliac izbindu-se de clopot
Metalic ca cembalul, scandat ca un poem
Eteric ca paharul de vechi cristal boem,
Ca prin păduri cu cerbi şi haite lătrătoare
Din ce în ce mai tare un corn de vînătoare
De fugi, cînt după tine un jalnic hallali:
Lililalilu lilalilulili

(cîntă solo, apoi duet)

Lila: Niciclnd n-am auzit un cînt aşa sublim
Hai, ia-mă iute-n braţe, Alfons, şi să fugim.

(M. se sileşte zadarnic să ia în braţe pe corpolenta Lila)

Şeriful: Staţi!
M.: Cataclism. Şeriful!
Ş.: Mucoasă criminală
Aşa-ţi faci tu lucrarea? Ce ai pe cap? O oală!
Nădragi strîmţi pe picioare, la bust eşti ca un drac...
M.: Pardon, sînt îmbrăcată c-un autentic frac.
Ş.: Gheroc sau redingotă, nu mă pricep deloc.
Dar garderoba voastră miroase a Talcioc.
Şi tu, fante matur, ţi-ai pus şal, crinolină
Pe faţă te-ai mînjit cu ruj şi lanolină
De doi ani îţi tragi duhul ca Dama cu camelii
Şi n-ai un pic de teamă de ziua răfuielii
Dar las că azi ţi-arăt eu cum sună dura lex
Jos fusta să văd dacă eşti fată şi la sex.
M.: O, domnule director, fiţi bun, fiţi caritabil,
Un astfel de examen ar fi insuportabil.
Ş.: Vă iert, dar de la-ntîi vă iau eu piuitul
Continuaţi drăcia, să văd cum e sfîrşitul.
M. *(în şoaptă):* De unde-o luăm?
Lila: Eu zic că de la ultima replică.
Lila: Niciclnd n-am auzit un cînt aşa sublim
Hai, ia-mă iute-n braţe, Alfons, şi să fugim.
Logodnicul: Staţi mizerabili. Pseudo-fată voluminoasă
Hrănită cu lectura cea mai pernicioasă!
Şi tu ce-amor etern la orice fată juri
Şi cauţi bună-rea logodnica să-mi furi,
Cînd ştii că dacă şi-acum nu prind prilejul rar
Rămîn iar nelumit şi-n veci celibatar.
Tu te amuzi de dînsa, infam seducător,
Dar să-mi încarc pistolul şi-ndată vă omor.

(Pocneşte. Cei doi cad.)

L.: Agonizez probabil, dar nu simt vreo durere
Să mor la tine-n braţe-i suprema mîngîiere.
M.: Eu cred că dobitocul nu ne-a lovit de fel
Pistolul e o rablă, iar el nu-i Wilhelm Tell.
L.: Oricum, Alfons, de-acuma mi-e sufletul amar
Hai să ne aruncăm de sus de pe-un gheţar.
M.: Hai, oamenii din văi să-i sufăr nu mai pot

(dau să plece)

L.: Eu zic să luăm cu noi pe drum cîte-un pişcot.

(Vals Berlioz) [1]

M. *(priveşte pe fereastra deschisă):* Vai, vai! Ce păduri imense şi întunecate. Din crăpăturile pietrei ies copaci, copacii se usucă şi pier, putregaiul frunzei şi al cetinei se face pămînt, din pămînt ies alţi copaci şi aşa mai încolo. Omul e măcinat de puterile joase ale naturii. Mă ia cu tristeţe. Să-mi pun ţilindrul mai sumbru decît haosul.

(Înaintează încet, doi cîte doi, un convoi de fantome în linţolii albe, ca nişte călugări medievali. Capete uscate ca de schelet. Lumînări în mîini... Păşind lent murmură lugubru vai-vai, vai-vai, vai-vai, descriind cercuri în jurul lui J. M. Apoi se opresc.)

Mel(ancolia): Aruncă-te pe fereastră, orice bătaie de inimă în plus
e zadarnică. În lume stăpîneşte moartea.

J.M.: Persepolis a murit.
D.: Tirul şi Sidonul s-au mistuit.
S.: Memphis e un nume.
M.: Troia e un morman de moloz[2].
(declamînd):
Dar unde este Sparta, cetatea strălucită,
Unde Mikene, Theba, Athena cea vestită
Căzute-s la pămînt şi le-a rămas cuvîntul
Iar fala lor s-a dus aşa cum trece vîntul.

J.M.: Cum, pentru că Persepolis e dispărut, eu, care sînt tînăr să nu cunosc bucuriile vieţii? Sînt om şi poet, vreau dragoste, vreau glorie.
Mel: Ce e omul? Spune-mi, unde este Nabucodonosor?
J.: Unde vestitul Cyrus?
D.: Unde Cresus cel bogat?
S.: Unde Agamemnon şi Ahile?
Mi.: Unde vestitul Alexandru Machedon?
Mel.: Moartea stăpîneşte lumea. Poemele tale vor pieri, sinucide-te.
J.M.: Ştiu că ceea ce spuneţi e strîmb, dar e la modă. Monsieur Byron culege aplauze cu sentimentul zădărniciei. Îmi vine într-adevăr să plîng.
J.: Lumea-i umbră, lumea-i vis
E fortuna labilis
Sorii nu trăiesc întruna
Mor planetele şi luna
Seacă marea, seacă lacul,
Moare chitul, moare racul

---

[1] Aici este sfîrşitul manuscrisului. Continuarea doar pe dactilogramă.
[2] Adăugat ulterior cu creionul.

Putregaiul roade pomul
Viermele mănîncă omul
Morții e sortit tot cerul
Moare plumbul, moare fierul.

(Fantomele se învîrtesc iarăși procesional murmurînd vai-vai, vai-vai, vai-vai, vai-vai. J. M. plînge în hohot)

J.M.: Viziuni rele, născocite parcă de Breugel și care amărîți inimile, spuneți-mi cine sînteți?

Mel.: Sînt Melancolia.

J.: Jalea.

D.: Deznădejdea.

S.: Singurătatea.

Mi.: Mizantropia.

J.M.: Vreau glorie, vreau dragoste. Am să lupt împotriva voastră.

Mel.: Să lupți cu noi? Te vom împresura zi și noapte, îți vom arăta numai morminte și ruine, te vom înăbuși în tristețe *(Melancolia se repede la J.M. și face gestul de a-l sugruma. Celelalte fantome strîng și ele cercul.)*

J.M.: Săriți, Melancolia mă strînge de gît.

(se aud ciocănituri în ușă. Fantomele fug.)

J.M.: Herr Hoffman nu a visat ceva mai lugubru în fanteziile sale. Și toate astea din cauza unei făpturi sublime, cu numele îngeresc Lila[3].

(Se freacă la ochi.)

J. M. stă la o masă. După ce debitează: vai, vai. Face un gest de frison. Își pune fîlindru. Lampă de gaz pe masă. Lampa se stinge. Apar fantomele (toată scena cu fantomele se presupune a fi noaptea). Apoi cînd ele dispar se aprinde lumina (ziua).

Eduard și Liliana sau fata răpită de strigoi

Liliana *(saluturi exagerate):* Bună ziua, domnule director, mi s-a spus că m-ați chemat.

Directorul: Te-am chemat, Liliano, să-ți încredințez o nobilă misiune. Cred că nu ignorezi, adorabilă banditâ, sforțările pe care le fac să ridic acest Institut de istorie literară și folclor pe culmile gloriei științifice. Ochii învățaților din cele patru puncte cardinale sînt ațintiți asupra noastră și ar fi o crimă dacă ne-am lăsa pe tînjală sau am produce opere mediocre. Reputația culturii române este în joc. Ai înțeles, Liliana?

L.: Am înțeles, domnule director!

D.: Pricep prea bine, grațioasă ipochimenă, că în situația ta poți fi furată de preocupări mai ușuratice. Ești sveltă ca o nimfă și frumoasă ca îngerii lui Rafael. Nu te îngîmfa, căci știi bine că ai tovarășe una și una, colaboratoarele noastre fiind remarcabile prin venustate. E posibil ca dansul și muzica să exercite asupra ta oarecari atracții. Dar gîndește-te, Liliana. Frumoasă ca Venus, ești mintoasă ca Minerva. Aștept de la tine un op considerabil. M-am gîndit că ai putea face un studiu despre strigoi în literaturile universale. Ei, ce zici?

L.: Primesc cu plăcere, domnule director.

D.: Atunci du-te pe teren, Liliano, și studiază strigoii. Succes.

---

[3] Urmează scris cu cerneală.

Eduard: Am venit anume din Irlanda să fac cercetări despre castele și catedrale în literatura d[umnea]voastră. Cine ar putea să-mi dea îndrumări?

Marin Bucur: Avem o colaboratoare foarte pricepută.

Ed. *(uimit de frumusețea Lilianei):* O o o o o o o o o!

L.: Ce are?

M.B.: Cred că a amuțit de admirație.

Ed. *(venindu-și în fire):* Cine este această fată sublimă și prerafaelită, mai frumoasă decît luna trecînd prin norii Irlandei și decît bradul clătinîndu-se în furtună?

M.B.: Aceasta este tovarășa Liliana.

Ed. *(îngenunche brusc):* Liliano, te iubesc.

L.: Așa subit?

Ed.: Eros și-a descărcat, se vede, toată tolba în mine, sînt plin de săgeți ca un arici. O, Liliana, de mult te ghiceam ca prin ceață, am un castel cu stafii în Irlanda pe un creștet de deal și o catedrală părăsită în care cînt din corn englez noaptea pe vijelie la lumina faclelor. Vino cu mine, fii soția mea pe veci, vom trăi ca eroii lui Shakespeare și ai lui Walter Scott.
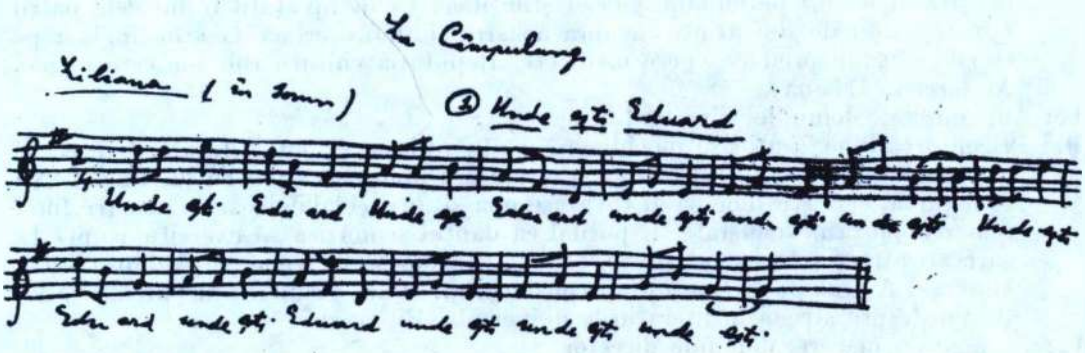
L.: Domnule, ridică-te. Îmi pare foarte rău. Omagiile dumitale mă onorează nespus însă sînt hotărîtă să mă dedic cu austeritate științei, iar în momentul de față la invitația directorului nostru mă ocup cu strigoii, trăiesc în lumea strigoilor, iubesc numai strigoi.

Ed. *(sculîndu-se):* Iubești numai strigoii? Atunci nimic mai simplu. Îmi iau viața, Liliana, și devin strigoi *(scoate ceva din sîn și înghite)*. La revedere, Liliana, îți dau întîlnire în toate castelele și catedralele cu orgă din România. Un îndemn tainic îți va da neliniște și te va face să te urci după apusul soarelui la chemarea mea nocturnă în turnuri și clopotnițe. La revedere, Liliano, la revedere *(cade jos, lat)*.

L.: Ce întîmplare ciudată! Oare cu ce s-o fi otrăvit?

M.B.: Bănuiesc că cu creier de oaie. Colegul nostru Vrabie, care e specialist în folclor magic, ne-a explicat că cuvîntul *oaie* conține toate vocalele minus una, *u*, adică *unitas*, din care pricină oaia e animalul cel mai incoherent iar creierul său produce o dezagregare violentă a centrilor nervoși ai celui care îl mănîncă *.

Liliana *(în somn)*:

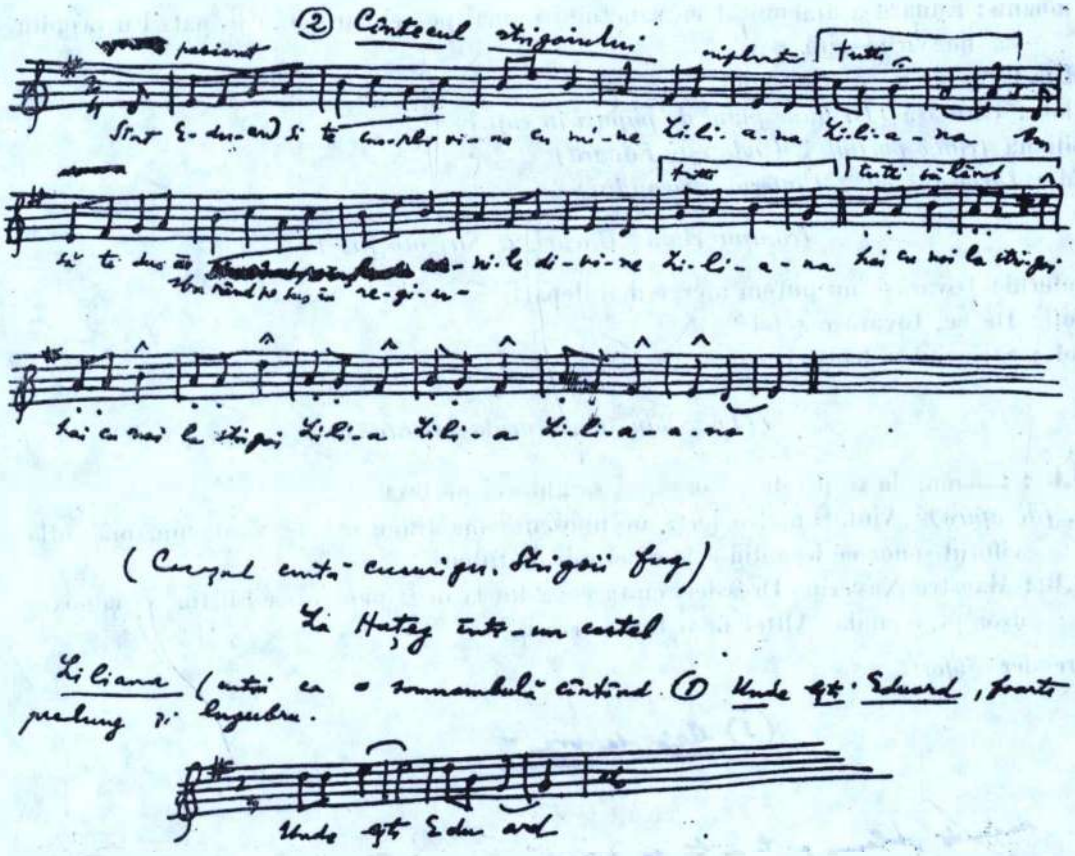

* Gluma dramatică e comentariul unei excursii. La restaurantul din Cîmpulung ni s-a dat creier ce ni s-a părut de oaie *(n.a.)*.

M.B.: O pornire ciudată pune pe Liliana pe drumuri spre oraşele cu clopotniţe şi catedrale. Aci la Cîmpulung s-a suit în turnul lui Negru-Vodă şi s-a culcat pe mormîntul comitelui Laurenţiu de Campolongo din biserica catolică. Am păţit aici un lucru foarte neplăcut. O parte din colegii mei au mîncat creier de oaie şi au devenit strigoi. Mi se pare că vin *(Vin strigoi cu mortul pe braţe)*. Şi ce e mai straniu, un mort care seamănă cu Eduard se plimbă pe douăsprezece străzi deodată.

Liliana: *cîntă* *1. Unde eşti Eduard*

Eduard: *cîntă*

M.B.: Eduard ne-a făcut figura. În oraş n-am găsit nici un hotel de dormit. Ni s-a spus că s-au prăbuşit îndată ce am sosit noi. Liliana mergînd ca o somnambulă ne-a adus în acest castel în paragină. Aci altă poznă. Paturile, cum am intrat în dormitoare, s-au micşorat ca nişte paturi de păpuşi, uite aşa. Se vede treaba că Eduard vrea să împiedice pe Liliana să doarmă, ca s-o hotărască să fugă cu el. Şi pic de somn *(cască)*, toţi sîntem rupţi de oboseală. Ce-i de făcut?

Vîrgolici: Eu zic să ne culcăm cum o fi, lăsăm mîinile şi picioarele atîrnate afară.

Ed. *(de afară, sepulcral):* Tot ce iese afară din pat se va tăia. Ori intrați cu totul ori rămîneți în picioare.

Ciuchindel: Vai de mine. Am pățit-o! Mi-e așa de somn încît sînt în stare să las să-mi taie ceva.

M.B.: Să-ți taie... *(șoptește ceva la ureche).*

C. *(candid):* N-am.

M.B.: Să-ți taie picioarele.

C.: Bine, dar cu ce merg?

M.B.: Ai dreptate. Am o idee: să-ți taie capul.

C.: Dar cu ce gîndesc?

M.B.: N-ai nevoie să gîndești. Gîndirea e o superfluitate. Știința se face cu fișe și metodă. Esențial este să ai cu ce te-ntoarce acasă.

Ciobanu: Eduard a amenințat cu sancțiuni numai pe cei care stau în pat. Eu propun să ne vîrîm sub pat.

M.B.: Aș vrea să văd cum.

Ciob.: Uite așa *(Își pune patul de păpuși în cap.)*

Liliana *(cîntă parțial 1 Unde ești Eduard)*

Ed.: *(urmează cu 2 Cîntecul strigoiului)*

(cocoșul cîntă: Cucurigu. Strigoii fug.)

Șoferul: Tovarăși, nu putem merge mai departe.

Toți: De ce, tovarășe șofer?

Șof.: Strigoiul a băut benzina.
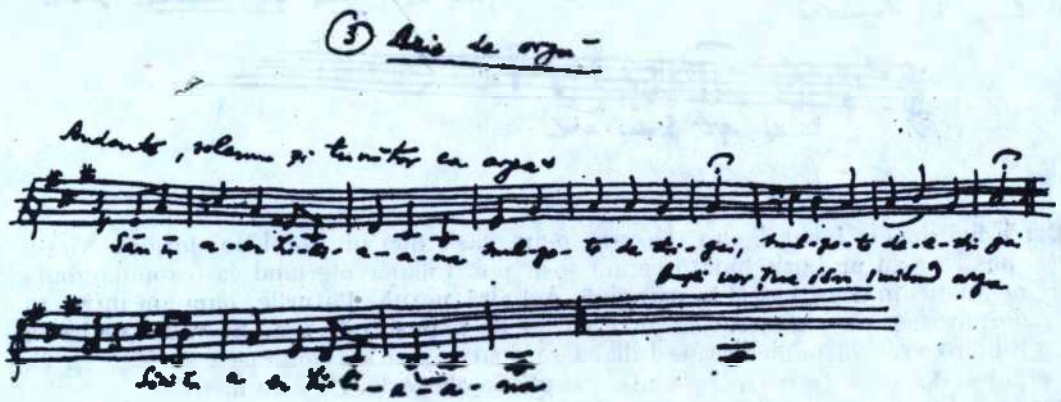
(La Sibiu în catedrala luterană)

M.B.: Liliana, dă-te jos de pe orgă, ai să aluneci pe țevile ei.

L. *(de afară):* Ajutați-mă, o forță necunoscută mă trage în sus, simt cum mă suflă viforul sonor ce iese din cele cinci mii de tuburi.

M.B.: Maestre Xaverius Dressler, cîntă ceva lin la orgă pentru ca Liliana să coboare ușor pe o undă. Altfel ne-o fură strigoii.

Dressler *Sofort!*

Sări în a-er Li-li-a-a-na
Smul-ge-te de strigoi,
smul-ge-te de stri-goi

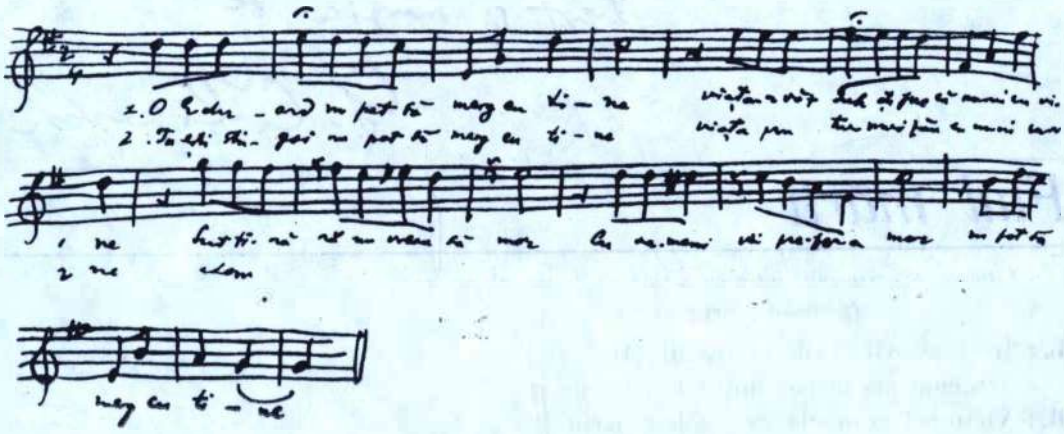
Sări în a-er Li-li-a-a-na

M.B.: Uite-o că vine, din păcate Eduard și Strigoii o urmăresc. De-ar cînta cocoșul încă o dată ar fi mîntuită. Tovarășul Vrabie ne-a asigurat că duhurile necurate nu au putere decît trei nopți.

Liliana: Uf, nu mai pot. Sbor prin aer ca o cucuvea, din turn în turn și din absidă în absidă. Mă hrănesc cu ceață. Mi-e foame și mi-e somn. Scăpați-mă de Eduard, sînt tînără, scăpați-mă.

Strigoii și Eduard cîntă 2. Cîntecul strigoiului

Liliana *(patetic, cu brațele deschise):* 4. *O, Eduard, nu pot*

1. O Eduard nu pot să merg cu cine viața-n văzduh îți jur că nu-mi convine
2. Tu ești strigoi nu pot să merg cu tine, viața prin turnuri zău că nu-mi convine

1. Sînt tînără nu vreau să mor. Cu oameni vii prefer amor
2. Nu pot să merg cu tine
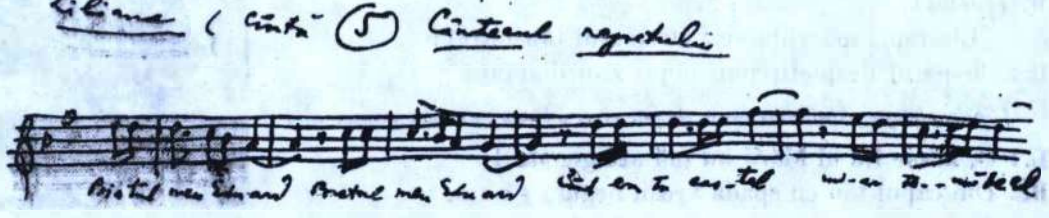
Eduard cu strigoii în cearceafuri albe

(Începe din nou implorarea din 2. Cîntecul strigoiului, *însă imperios, zicînd «îți poruncesc», în loc de «te implor», iar corul devine zgomotos și amenințător, se învîrte bătînd din picioare în jurul Lilianei cu intenția de-a o prinde. Liliana cade leșinată pe scaun. Se aude cucurigu și strigoii fug.)*
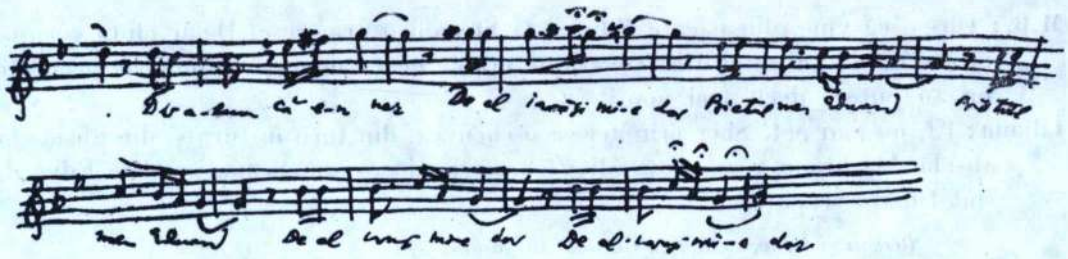
Rolanda (cîntă aria Lilianei 4. O, Eduard, nu pot, *cu versurile următoare):*

O, Eduard, eu vreau să merg cu tine
Viața-n văzduh, spun drept, mie-mi convine,
De pasiune vreau să mor,
Chiar cu strigoi accept amor
Răpește-mă cu tine!

M.B.: Prea tîrziu, Rolanda, a cîntat cocoșul a treia oară, a plesnit strigoiul și s-a risipit într-un nor care plutește în jurul lunii.

Bietul meu Eduard, Bietul meu Eduard. Cînd era în castel mi-era teamă de el

Dar acum că s-a nor, el iarăşi mi-e dor, Bi meu Eduard, Biecul Eduard, De el iaraşi n dor, De el iarăşi mi-e d

Marin B.: O să avem de furcă cu fata asta.

Text şi muzică de

G. Călinescu

Fiul mării

Liliana, B[istriţeanu] intră cu o chiobără de jurnal pe cap (amîndoi au cîte un tic.)

L.: În fine, vii Ahile, viteazule trufaş!
O, cum mă înspăimînţi cu coiful uriaş!
B.: Victorie! grămadă zac faclele ucise
Măreţul Ilion e inundat de vise.
L.: Cînd ai murit?
B.: În zori
L.: Ah, eu am înviat
Lovindu-mă în somn de muntele-Ararat.
B.: Dă-mi voie să-ngenunchi, regină subterană!
L.: Mănînci un ou de phenix?
B.: Primesc divina hrană.
L.: În flăcări sboară iute, în cer deschide uşă
Şi nu uita să ieşi din propria-ţi cenuşă.
B.: Prinţesă, fără tine mi-e drumul lung şi greu
O corabie cu pînze ne-aşteaptă la Pireu.
L.: Numai bărbatul, vai, în empireu străbate
Femeia e gonită de la eternitate.

(plînge cu hohote)

B. *(furios):*
Blestem! mă vulnerezi cu negrul tău neant!
L.: Cu părul despletit pun nopţi şi-n diamant

(Se despleteşte, Ahil vrea s-o ia de păr şi să i-l taie cu coupe-papier-ul.)

L.: O, falnic fiu al Mării nu mă atinge, stai!
B.: Din capul tău cu spada vreau negura s-o tai.

(Țipă amîndoi, descreierat, făcînd ticuri.)

Se arată în ușă doctorul și infirmierul.

I.: Uite-i, tovarășe doctor, ăștia sînt, Liliana Fischer și A. Bistrițeanu.

D.: I-ai cu binișorul și leagă-i *(către asistență):* Vă rog să mă iertați de supărare. Sînt medicul șef al spitalului de boli nervoase. Ne-au fugit doi nebuni.

(L. și B. ies urlînd, împinși de I. și D.)

[L.]: O, jalnic fiu al Mării...

[B.]: Din capul tău cu spada...

La institut

Directorul: E două și vorbesc tot eu de cinci ceasuri. Dar pentru numele lui Jupiter, vreau să cunosc părerea dumneavoastră. Toată ședința e un monolog interminabil, m-am plictisit de mine însumi. Unde-i critica de jos? Personalitatea este bunul suprem, a spus Goethe, vreau să văd din partea dumneavoastră o reacție personală, oricît de minimă, un proces de colaborare. Curaj, curaj, puteți să spuneți orice, nu mă supăr. Chiperoaio, Lucio, Liliano, Piroaio, Marin Bucur, Virgolici! Ce tot întoarceți capul?

Dora: Aș dori să fac o observație.

D.: Taci din gură, Dora Littman, nu te-am întrebat. Va să zică nimeni n-are nimic de spus. Frumos! Și dumneavoastră aveți pretenția să scrieți monografii. Cum o să le faceți dacă n-aveți vederi originale?

Ciuchindel: — Tovarășe profesor, cer și eu să fac o monografie. V-aș ruga să-mi indicați un scriitor.

D.: Să faci o monografie? De ce, Ciuchindel?

Ciuc.: Chiar dumneavoastră ați spus.

D.: Ciuchindel, fii serios. Ce nevoie este să umpli un raft cu cărți despre cărți? Pămîntul, Ciuchindel, nu poate suporta atîta maculatură. Homer și Virgil înșiși vor fi uitați peste cîteva milenii și pe noi, prefăcuți în nisip, Ciuchindel, oamenii viitorului vor face plajă. Ce e pămîntul? Iei din sobă un tăciune și o scînteie, sare prin aer și se stinge. Scînteia aceasta este planeta noastră, Ciuchindel, pe care stă Europa, în care e Republica Populară Română, în care e Institutul de literatură și folclor, în care e Pelicre.

Perp[essicius]: *(tușește):* Ha-Kha!

Pelicre: Sînt aici, tovarășe profesor.

D.: Prin urmare, nimeni n-are nimic de zis.

Pelicre: Am eu ceva.

D.: Ce vrei, Pelicre?

P.: Vă rog să-mi dați voie să ies pe teren.

D.: Cum, Pelicre? Eu vorbesc despre destinul planetelor și existența efemeră pe o scînteie și vii să mă întrerupi cu asemenea profanități? Te rog să părăsești imediat secția științifică. Afară, afară!

Rolanda: Domnule profesor, beți o cafea? Am zaharină. N-ați mîncat, are să vi se facă rău. Ah, vă iubim atît de mult!

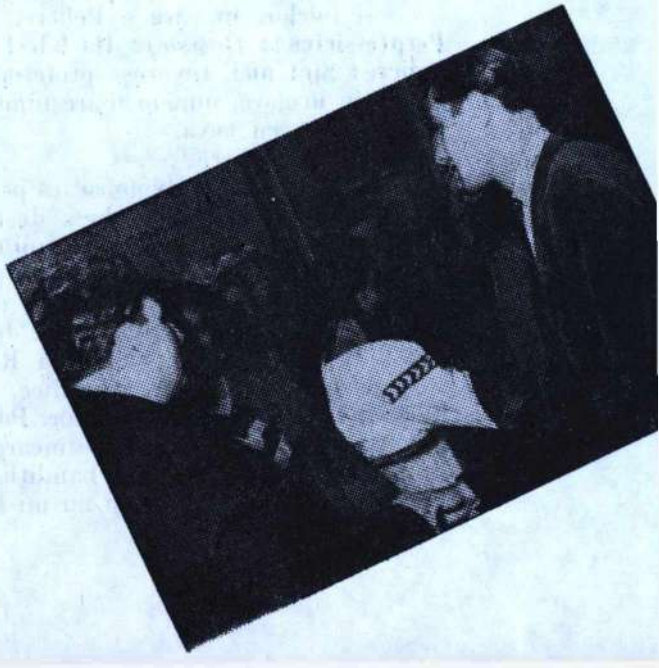
D.: Vezi să nu leșini. Faimoasă Rolandă, să nu-mi turburi cu imagini alimentare desbaterile noastre științifice. Ai cafea multă?

Rolanda: Am, domnule profesor. Poate ne ghiciți și în cafea.

D.: Asta ar mai trebui, să se meargă vestea că sîntem un Institut de științe oculte. Fă cafea pentru toți banditii.

Dora: Am cerut cuvîntul și nu mi l-ați dat.

D.: Poftim, tovarăşă Littman! Vorbeşte, dar fii scurtă.
Dora: Eu nu sînt de părerea dumneavoastră în cîteva puncte.
D.: În care puncte?
Dora: Aveţi să vă supăraţi. Mai bine nu spun.
D.: Ce este comedia asta? Am spus că nu mă supăr, vorbeşte odată!
Dora: Văd că v-aţi şi supărat.
D.: Stimabilo. Mă supăr cînd spui că mă supăr. Să-ţi văd opiniile.
Dora: De pildă, nu sînt de părerea dumneavoastră în privinţa...
D.: Ascultă, fetiţo. Tot ce spui tu aici este de o banalitate flagrantă, enorm truism. Nici nu există adevăruri noi. America a fost descoperită de mai multe ori, sînt sigur. Vrei să te deosebeşti de mine spunînd că iarba e albastră şi cerul verde? Personalitate e a spune altfel locurile comune iar nu a contrazice.
Dora: Asta şi vreau, să exprim altfel ideile dumneavoastră.
D.: Taci din gură, ipochimeno. Un pictor mare începe prin a face vopselele în atelierul unui maestru. Rafael a fost ucenicul lui Perugio, Giulio Romano al lui Rafael.
Perp.: *(tuşeşte: Ha-Kha!)*
D.: Aşa-i, Chiţimia?
Chiţ.: Categoric.
D.: Ce zici, domnule Perpessicius?
Perp.: Sînt întru totul de părerea dumitale.
D.: Ce zici, Chipăroaio?
Chip.: Aşa e!
D.: Ce zici, dom'Sache?
Sache: Nu-i nimic de obiectat.
D.: Ce zici, Piroaio?
Pir.: Aveţi toată dreptatea!
D.: Ce zici, Ciobanu?
Ciob.: Aşa e, domnule profesor.
D.: Lucio, Liliano, Virgolici, Bucur, Vatamaniuc, Cornelia?
Toţi: Aşa, aşa.
D.: Bravo, Schön! Îmi bateţi în strună, sînteţi nişte mizerabile ecouri. Am să cer desfiinţarea Institutului ca nefiind în stare să creeze un dialog. Ascultă, Purico, văd că te agiţi, pesemne ai o părere divergentă...
Pur.: Eu aş fi vrut să spun...
D.: Haide odată...
Puri.: Voiam să vă...
D.: Ah, de ce n-am un iatagan lung cît masa asta şi ascuţit ca briciul să vă retez dintr-odată capetele la toţi. Spune, Purico!
Pur.: Sînt —
D.: Pierdem vremea, pierdem vremea!
P.: Voiam să vă spun că sînt —
D.: Spune odată că te string de git!
Pur.: Stringeţi-mă. Voiam să spun că sînt cu totul de acord cu Dumneavoastră.
D.: Ascultă, Purico, mă iei peste picior? Las' că te puric eu, bandito!

Motto: *Cînd vorbeşti cu mine să taci!*[1]

(Problema Limbii literare în dezbatere plenară)

Directorul *(sfîrşind o expunere de două ore cu privire la limba literară)*: ... prin urmare — dacă aţi înţeles ceva din ceea ce am spus — căci eu bat cîmpi... asfaltaţi dinainte — aţi reţinut dreptul marilor creatori de a vorbi cum le place, în pofida goarnelor de alarmă ale ipochimenilor lingvişti, sau ale altor dobitoci — moftologi, care nu-l pricep: căci tot ce face marele om e mirific, chiar dacă taie, din cînd în cînd, ca să se ştie că e mare, cum făcea Ştefan... cel Mare. Dicţionarul n-are decît să-l urmeze, iar cei care-l citesc, şi li se pare că nu-l înţeleg, să aibă răbdare: Odată şi odată le va intra în cap şi se vor trezi că au acces în înaltele sfere cereşti (pline de suave cicloane) ale marilor ginditori.

Nu acceptăm sub nici un cuvînt greşala formalistă de a considera limba ca frumoasă în sine. Frumos este numai creatorul, condeiul (să nu mai prind pe masa mea vreo drăcie de asta *(arată stiloul)* care-mi murdăreşte mîinile!), alba hîrtie (Pelicre, să dai banditilor hîrtie cît le place, pentru emanaţiile lor celebrale!), şi gîndurile lui sublime, indiferent dacă le exprimă prin gesturi ale membrelor superioare sau inferioare — mimică, strigăte, exclamaţii sau — uneori — şi prin... cuvinte.

Tot ce este dincolo de ce am spus e cacofonie pură şi n-are nici o legătură cu Bach, Haendel, Mozart şi verdele lui Perrugino sau al lui Giorgione.

Şi acum, vă invit la discuţii — Aştept cu răbdare să vă aud opiniile — luminile D[umnea]voastră. *(Roteşte privirile în jurul mesei incîlnd din ochi pe colaboratori)*: Ei, hai mai repede! — Nu-mi consumaţi timpul! Trebuie să spuneţi toţi ce credeţi!

Unul din colaboratori *(înghite în sec)*: Eu... aş fi vrut să spun...

Directorul: Ei hai, spune *ce vrei*, nu ce-ai *fi* vrut! Lăsaţi moftologiile!

Colab.: Voiam să spun...

Direct.: Lasă introducerea! Spune ce-ai de spus! Nu mă enervaţi! Am venit bine dispus, şi acum mă fierbeţi! *(se uită nervos la ceas)*.

Colab.: Tocmai, aş vrea să spun...

Direct.: Ei, dar spune odată! Daţi-mi un pahar cu apă! Ciobanu! Ai băut toată apa! Şi nu mai duhăniţi atîta! Decît atîta fum, mai degrabă cîteva idei! *(Se uită la ceas)* Poftim! a trecut un sfert de oră! La unu fix, ridic şedinţa!

Colab.: Voiam să spun că sînt...

Direct.: Pierdem vremea, pierdem vremea!

Colab.: Voiam să spun că sînt...

Direct.: Dar spune odată! Ce eşti?

Colab. *(repede)*: ... că sînt... în totul de acord cu D[umnea]v[oastră].

(cortina)

Directorul, Bistriţeanu

Scena I

DIRECTORUL, SOŢIA SA

S.: Aoleo, aoleo, mă mănîncă şi mă doare.

D.: Ce s-a întîmplat, floare de lotus, ce ai?

[1] O pagină şi jumătate scrisă cu cerneală neagră, nu pare scrisul profesorului, ci al D-nei Călinescu.

S.: Mi-a spus doctorul că am Zona Zoster.
D.: Ce-o mai fi și aia?

Scena II

(apare Bistrițeanu)

D.: Bistrițene, a sosit termenul fatal cînd trebuie să-mi predai faimoasa lucrare despre influența creației populare asupra literaturii culte a costobocilor.
B.: Domnule profesor, să vedeți...
D.: Bistrițene, n-ai făcut lucrarea, ca de obicei...
B.: Mai am cîteva detalii.
D.: Mă miram eu să te ții de cuvînt.
B.: Credeți oare că am întîrziat intenționat?
D.: Bistrițene, ești un bandit, cel mai pernicios dintre banditi, pentru că uzezi de arma seducției. Ești o sirenă, Bistrițene, dar urechile mele, ca ale lui ⟨Odiseu⟩, Ulise, sînt astupate cu ceară. De ce n-ai făcut studiul despre costoboci, bandit grațios?
B.: Am fost cam bolnav.
D.: Bistrițene, la 1 iunie 1954, cînd trebuia să ne faci revelații despre creația costobocilor, mi-ai declarat că te doare capul. Ți-am dat personal un piramidon, Bistrițene, și te-am amînat la 15 iulie. La 15 iulie, mi-ai împărtășit că ai insomnii din cauza Canicule. Ți-am oferit, Bistrițene, două pastile de somnalin.
B.: Care și-au făcut efectul.
D.: Perfect. Te-am amînat la 1 septembrie. Atunci m-ai rugat să-ți dau alt soroc, deoarece ai turburări intestinale, caracterizate prin frecventă ieșire afară. Am combătut, Bistrițene, eliminarea prematură și spasmodică a alimentelor nedigerate, prin sfaturi foarte salutare.
B.: Sfaturile d[umnea]voastră s-au dovedit prețioase.
D.: Se poate, dar studiul despre literatura costobocă nu l-am văzut.
B.: Am suferit de tuse.
D. Așa e. La 31 ianuarie 1955, Bistrițene, nu mi-ai adus decît scuze, iar eu ți-am dat niște pastile pectorale.
B.: V-am exprimat chiar atunci recunoștința mea.
D.: La 1 februarie, stimabile haiduc, ai avut constipație, la 15 martie gripă, la 15 aprilie torticolis, la 1 iunie lumbago, la 1 septembrie durere de dinți, la 1 octombrie, în ședința plenară lărgită, te-am implorat să te ferești de maladii și ți-am oferit după aceea chinină, aspirină, pasiflorină, sare amară și bismut.
B.: Iar eu mi-am permis să mă revanșez cu spumă de drojdie de bere.
D.: Am băut, Bistrițene, de hatîrul tău, din execrabila spumă, însă poezia costobocilor n-am gustat-o.
B.: Recunosc că din împrejurări neprevăzute am cam întîrziat. Vă promit solemn că la 31 decembrie veți primi lucrarea.
D.: Bine, Bistrițene, te aștept solemn pînă la 31 decembrie, orele 12 noaptea, fix. Dar ascultă-mă bine...
B.: Am să-mi dau toată...
D.: Nu mă întrerupe, Bistrițene. Dacă n-o aduci atunci, te somez să invoci drept scuză o boală mai originală.
B.: Care, domnule director?
D.: Zona Zoster, Bistrițene, Zona Zoster, grațios bandit.

Directorul, Chițimia, Perpessicius

D.: Chițimia, a venit timpul să punem punctele pe i. Sîntem sau nu, Chițimia, un institut de folclor?

C.: De istorie literară şi folclor.
P.: *(tuşeşte).*
D.: Chiţimia, nu face spirite. Dacă sîntem «şi de folclor» înseamnă că folclorul este una din preocupările noastre.
P.: *(cu intenţie):* Una.
D.: Te întreb, deci, încă o dată, Chiţimia, sîntem sau nu un institut «şi de folclor»?
C.: De bună seamă.
D.: Un institut «şi de folclor» trebuie ori nu să ştie, Chiţimia, ce este folclorul?
C.: Eu cred că da.
D.: Cum «cred că da», Chiţimia? Trebuie sau nu trebuie?
C.: Trebuie, nici vorbă.
D.: Eşti sigur, Chiţimia?
C.: Categoric.
D.: Dacă e aşa, Chiţimia, spune-mi şi mie ce e folclorul să ştim şi noi. Sînt director al unui institut «şi de folclor» şi pînă acum n-am găsit un folclorist care să spună limpede ce e folclorul.
C.: Părerile diferă.
D.: Mă rog, spune-mi una pe care o crezi mai bună.
C.: Vedeţi, că nici eu nu am pretenţia să fiu folclorist, recunosc că mai am mult de învăţat.
D.: Chiţimia, faci sau nu lucrări de folclor?
C.: Mai mult sau mai puţin.
D.: Cum mai mult sau mai puţin, Chiţimia? Ce-ai publicat pînă acum nu sînt lucrări de folclor?
C.: De bună seamă.
D.: Prin urmare eşti folclorist.
C.: Într-o oarecare măsură.
D.: Chiţimia, cine face o lucrare de folclor «într-o oarecare măsură», trebuie să ştie sau nu ce e folclorul, «într-o oarecare măsură»?
C.: Categoric.
D.: Atunci spune-ne ce e folclorul. Ai cuvîntul.
C.: Problema cere studiu, n-aş putea răspunde îndată.
D.: Cum, Chiţimia, de atîţia ani faci folclor şi vrei să studiezi acum ce e folclorul?
C.: Sînt prea neînsemnat, asta e o problemă care trebuie încredinţată unui colectiv.
D.: Bine, Chiţimia, fă un colectiv şi să vii să-mi dai raportul. Şi află de la mine. Un Institut de folclor care nu ştie ce e folclorul e un scandal. Aşa e sau nu, Chiţimia?
C.: Categoric.

(Ies şi reintră)

D.: Ei, bine, Chiţimia, spune-mi cum aţi definit în colectiv folclorul.
C.: Tovarăşul Perpessicius a fost de părere că această chestiune trebuie amînată pînă ce vom primi pe cale oficială o definiţie a folclorului.
P.: *(tuşeşte)*
D.: Chiţimia, eşti un bandit!
C.: Mai mult sau mai puţin.
D.: Categoric! *(bătaie formidabilă cu pumnul în masă)*
P. *(tuşeşte)*

(Iese)

Directorul e bolnav! / BUFONERIE

(Directorul pe fotoliu, doctorul şi alţi interni şi infirmiere în halate albe)

Doctorul: 33
Directorul: 33
Doc.: 33
Di.: 33
Doc.: 33
Di.: 33
Doc.: Tuşiţi, respiraţi. Tuşiţi, respiraţi. Nu mai respiraţi. Mda. Mulţumesc *(Ia pulsul, uitîndu-se la ceas şi numărînd încet).* Mda, 210. Scoateţi, vă rog, limba! Mda. Saburală *(Înfige degetele în ochi)* Vedeţi?
Dir.: Văd o mulţime de figuri monstruoase.
Doc.: *(înfigînd mîinile în dreptul ficatului)* Vă supără aici?
Dir.: Natural.
Doc.: Bolnavul acuză dureri în regiunea hepatică.
Dir.: Nu acuz dureri, nu suport să pună cineva mîna pe mine.
Doc.: Pardon! În orice caz, ficatul e mărit. Permiteţi? *(Vîră mîinile în splină.)* Vă doare?
Dir.: Nu.
Doc.: Totuşi splina e voluminoasă *(vrea să pună mîinile mai jos în regiunea inguinală)* Permiteţi?
Dir.: Nu permit.
Doc.: Pardon. Cîte scaune aveţi.
Dir.: Cred că vreo treizeci, patruzeci.
Doc.: Colosal! Poate nu m-aţi înţeles bine. Ieşiţi afară?
Dir.: De două luni de zile n-am mai ieşit.
Doc.: Paradoxal. Starea tovarăşului academician este dintre cele mai serioase. Puseuri febrile cu delir, halucinaţie şi iritaţie consecutive gripei asiatice; apatie, melancolie, pneumopatie, pleurezie, anemie, tahicardie, megalosplenie, puls agitat şi precipitat, hepatită cronică, diaree acută alternată cu constipaţie rebelă. Se recomandă antipirice, antibiotice, Pernaemon forte intramuschiular, vitaminele A, B, C, D, E, F, G, H, Invenol, Paraminol, Aerosol, Eucaliptol şi repaos desăvîrşit şi îndelungat *(salută sever).*
Dir. *(filosofînd):* Viermele nu are plămîn deci nu face congestie. Dar nu poate citi pe Pascal. Fluturele nu suferă de inimă dar nu cunoaşte emoţiile şi se lasă pe David de Michelangelo fără nici o idee despre arta Renaşterii. Ce era mai bine să fi fost? O vrabie sau un academician? That is the question.

(Intră Rolanda şi Rodica)

Rod.: Domnul director e cufundat în meditaţiuni. Bună ziua Domnule profesor, am venit să vă urăm sănătate.
Dir. *(Mereu cu ochii închişi şi ca în somn):* Cine eşti şi de ce suferi?
Rod.: Eu sînt Rodica. Sufăr şi eu de... piatră.
Dir.: Interesantă, fabuloasă boală, vrei să spui că împietreşti treptat.
Rod.: Nu, domnule director, fac piatră.
Dir.: Frumoasă... carieră.

[1] 5 file — 5 p — scrise cu cerneală albastră.

Rol.: Eu sînt Rolanda, domnule profesor, nu mă recunoaşteţi?

Dir.: Faimoasa Rolanda?

Rol.: Da, domnule director.

Dir.: Eşti fata viteazului Roland şi trăieşti pe vremea lui Carol cel Mare?

Rol.: Nu, domnule profesor.

Dir.: Ah, am făcut o confuzie, tu eşti Rolanda din secolul lui Pericle.

Rol.: Da, domnule profesor, al lui Pericle Goangea.

Dir.: Şi ce face Pericle?

Rol.: Nu face nimic, domnule profesor.

Dir.: Atunci nu e Pericle, ci un impostor. Şi cu ce te ocupi, faimoasă Rolanda?

Rol.: Fac... state.

Dir.: Dar e grandios! Tu ai făcut atunci şi statul papal?
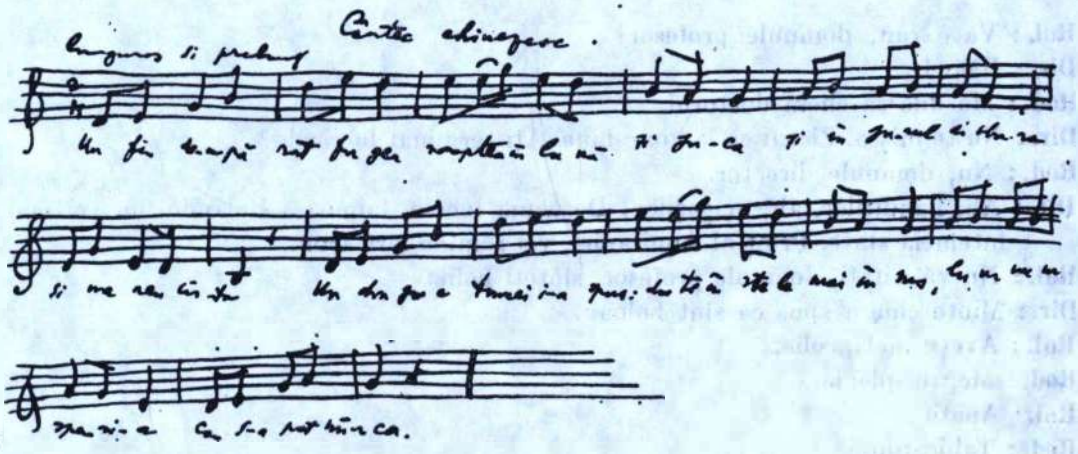
Rol.: Nu, domnule profesor.

Dir.: Să-l faci şi să mi-l aduci la semnat.

Rol.: Domnul director aiurează. Ar trebui să-l distrăm.

(Rolanda cîntă: Trece, trece, regimentul zece)

Dir.: Foarte frumos. Să vă cînt şi eu ceva.

Un fiu de-mpărat fugea noaptea în lună şi juca şi în jurul ei zbura.

Şi mereu cînta. Un dragon atunci l-a apus: du-te în stele mai sus, luna nu

mi-o speria ca s-o pot mînca

Rod.: Mi se pare că directorul ne cam ia peste picior. Domnule profesor, ne pare foarte rău că sînteţi bolnav. Tocmai voiam să vă spun în numele tuturor...

Dir.: Ce, fată de piatră?
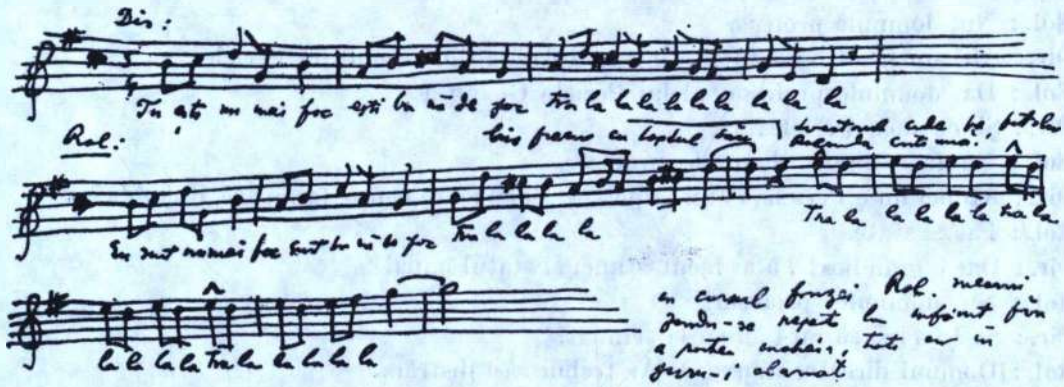
Rod.: Că la institut e bine.

Dir. *(Hamletian):* Nimic lumesc nu mă mai interesează. Părţile cele mai de viitor din mine sînt unghiile, fiindcă prin ele pot de pe acum să pricep pietrele.

Rod.: Ar fi bine să chemăm doctorul. Directorului îi e rău, trebuie să aibă aprindere mare.

Dir.: Vreţi să-mi luaţi căldura? Ar fi îngrozitor. Numai eu şi cu Rolanda avem în Academie temperatura cea mai ridicată.

Rolanda *(plîngînd în hohote)*: Da, domnule profesor!
Dir. *(cîntînd şi jucînd în chip de cancan, Rolanda idem).*
Dir.: Eu sînt numai foc.

Tu eşti numai foc eşti bu
de joc tra la la la la la

Eu sînt numai foc sî
bună de joc tra la la la
Tra la la la

(În cursul frazei, Rol. *mecanizîndu-se repeta la infinit fără a putea încheia, toţi sar în juru-i alarmaţi).*

Rol.: Vă e rău, domnule profesor?
Dir.: Răău!
Rod.: Mă duc să chem doctorul.
Dir.: Nu te mişca. Ziceai că la voi e bine. Aţi terminat lucrările?
Rod.: Nu, domnule director.
Dir.: Ah, bandiţilor, ah, ucigaşilor! De acum încolo, faimoasă Rolando, nu vei mai întemeia state. Prinţ al Aquitaniei, vei rămîne fără tron.
Rol.: Nu vă iritaţi, domnule profesor, sînteţi bolnav.
Dir.: Minte cine a spus că sînt bolnav.
Rol.: Aveţi melancolie.
Rod.: Megalosplenie.
Rol.: Apatie.
Rod.: Tahicardie.

(Intră un doctor cu un clistir mare şi vrea să facă clismă directorului.)

Dir.: Cine e ăsta?
Doc.: Eu sînt medicul de serviciu... am venit pentru... ieşire afară.
Dir.: Ieşi afară, te amendez cu salariul pe toată viaţa.

Text şi muzică de
G. Călinescu

Panait ISTRATI

Jurnal epistolar 1926

LA ÎNCEPUTUL ANULUI 1926, PANAIT ISTRATI se afla în plină ascensiune literară: faima povestirilor sale depășise hotarele Franței, începînd a fi traduse nu numai în Europa, ci și peste Atlantic (*Kyra my sister* apare la New-York, în editura „Alfred A. Knopf") [1]. Ultima sa carte, *Haiducii (Présentation des Haïdoucs)*, fusese întîmpinată de Romain Rolland în termeni entuziaști, superlativi, în dialogul epistolar pe care-l stabilesc: «...o nouă capodoperă [...], suită de nuvele care cîștigă prin faptul că se încheagă într-un mănunchi, formînd o puternică unitate, iar finalul (geneza și replica sa) — neașteptat prin logica sa —, e o lovitură de geniu, zguduitoare și tragică [...], ești singurul geniu al povestirii, al frumoasei povestiri, al nuvelei, al prozei artistice, pe care-l recunosc în literatura actuală» [2]. Urmarea *Haiducilor* trebuia să cuprindă alte două volume: *Domnița din Snagov* și *Groza*, care ar fi încheiat astfel seria *Povestirilor lui Adrian Zografi*.

Confruntarea cu realitățile social-politice din România, în timpul călătoriei din toamna anului 1925, are urmări esențiale pentru opera sa. «M-am înapoiat la Paris, — se mărturisește în prefața la *Domnița din Snagov*, — cu inima ucisă, dar îmi spuneam: voi da în vileag, în fața Occidentului, crimele de les-umanitate ale călăilor poporului român!». Încearcă să organizeze o campanie de

ajutorare a victimelor teroarei din țară și nereușind, se resemnează dezgustat. «Atunci, dragostea pentru opera mea scăzu, prescurtai ceea ce aveam de spus asupra trecutului și mărturisesc că am scris *Domnița din Snagov*, fără elan. Dealtminteri, la ce bun elanul? Ca să-mi înduioșez cititorii? Nu sînt făcut pentru așa ceva» [3].

Apariția *Domniței din Snagov* provoacă un interesant schimb de păreri, fructuos, în corespondența lui Panait Istrati cu Jean-Richard Bloch și Romain Rolland. Aprecierile critice ale lui Bloch (pe care le deducem, în lipsa scrisorilor sale din arhiva scriitorului român) par să se refere la partea de început a povestirii. «Judecata ta nu mă surprinde și nici nu mă mîră, — îi răspunde Istrati, — o prevedeam,

[1] Editura „Alfred A. Knopf" tipărește în continuare *Uncle Anghel*, *The Bandits (Haiducii, Domnița din Snagov)*, iar la „Vanguard Press" apar, între 1930—1931, *The Thisles of the Baragan (Ciulinii Bărăganului)* și *The bitter orange treee (Neranțula)*.

[2] Scrisoare datată: 2 august 1925.

[3] *Domnița din Snagov*, editura „Cartea românească", 1937 (extras din *Prefață*).

mai ales pentru începutul acestei cărți, care nu putea fi așa cum îl vezi tu. [...] Îmi dau seama, în mod clar, că tocmai această carte slabă va ajuta să fie înțeleasă mai bine gîndirea mea: povestirile precedente n-au fost decît un pretext pentru a ajunge la o chestiune banală și nu-i vina mea dacă pretextul este mult mai frumos decît chestiunea însăși». Dealtfel, Istrati își întovărășește «apărarea» noii sale cărți cu precizări de poziție față de artă:

Medalie bătută în Franța de către Asociația „Les amis de Panaït Istrati", în cadrul seriei „Marii scriitori" (1952).

«N-am promis niciodată, nici prietenilor și nici Franței, să le dau numai povestiri încîntătoare. Țelul meu este: *umanitate*, nu *frumusețe* și tu ești primul în stare să mă înțeleagă. Cu atît mai rău pentru artă, dacă elanurile m-au înșelat».

Romain Rolland apreciază *Domnița din Snagov*, în contextul operei lui Panait Istrati. El mărturisește că a citit-o cu simpatie, găsindu-i chiar numeroase secvențe emoționante. «Această nouă carte își păstrează importanța ei, în ansamblul operei dumitale. Te onorează și mă bucur de acest lucru»[4]. În ce privește prefața, care întovărășește povestirea propriu-zisă, Rolland îi atribuie valoare maximă: «...prețuiește cît toată cartea. Ea este imaginea lui Istrati al nostru, pur, ireductibil. Rămîi ceea ce ești și continuă să înfrunți cu dispreț canalia literară, care nu-i obișnuită să priceapă limbajul dumitale. [...] Regret că motivele, pe care le invoci (și pe care le înțeleg destul de bine) te-au silit să scurtezi sfîrșitul» *(Haiducilor)*. Revenind la analiza povestirii propriu-zise, Romain Rolland consideră că principala slăbiciune a cărții se datorește, exclusiv, temperamentului autorului ei: «... Ai văzut-o pe frumoasa haiducă cu ochi de îndrăgostit (precizez: de îndrăgostit, nu de amant, — două noțiuni diferite). Ai „idealizat-o" prea mult [...] îi lipsește firescul, atît de cald, de întreg, al Chirei și al nemuritoarei sale mame. Fără îndoială că frumoasa haiducă aparține prea mult romancero-ului românesc, de vreme ce ai putut s-o dezromantizezi»[5].

*

Reîntîlnirea cu Josué Jéhouda este o altă secvență palpitantă a acestui an 1926. O scrisoare, sosită de la Geneva — pe la jumătatea lui ianuarie —, îi reactualizează scumpe amintiri din anii petrecuți în Elveția, în timpul primului război mondial. Surpriza este atît de neașteptată, încît abia-i dă crezare: «Scrisoarea ta mă dă peste cap. Plîng, prietene! Tu exiști, deci... Nu ești o nălucă... Lui Romain Rolland, care mereu m-a întrebat: „Dar, cine este acest om? Nu mai știi nimic despre el?", — voi putea să-i dau acum răspunsul: „Iată-l pe Jéhouda! Nu te-am mințit"!

Află, prietene, că am vorbit despre tine, în evocarea pe care am scris-o pentru *Liber amicorum Romain Rolland*, care se tipărește în acest moment, pentru cinstirea celor șaizeci de ani ai prietenului nostru [...] Ah! ce film nemaipomenit ai creat, cînd m-ai sfătuit, primul, să citesc pe autorul lui *Jean-Christophe*. Cine ar fi putut-o bănui, atunci? Tot tu ești cel care mi-a vorbit atunci pentru prima oară de *Frații Tharaud*»[6].

Se revăd la Nisa într-o atmosferă de fraternitate deplină, mai ales din partea lui Panait care vrea să-și arate recunoștința. Invitat de Jéhouda, la Geneva, el ține o conferință despre arte și artiști, în sala Athénee (25 aprilie 1926) și se hotărăsc să

---

[4] Scrisoare datată: 18 iulie 1926.

[5] *Idem.*

[6] Cele 3 scrisori ale lui Istrati către Jéhouda sînt datate: Nisa, 13 ianuarie; 20 ianuarie și 5 februarie 1926. Au fost publicate în vol. *Josué Jéhouda: L'homme et l'oeuvre*, études et témoignages, préface de Jean Cassou, Paris, Editions du Centre de documentation juive contemporaine, 1949 (Scrisorile lui Panait Istrati, publicate la pp. 249—252).

I

Mardi soir (janvier 1926)

Mon cher Bloch

Je regrette comme toi d'avoir passé à Paris, sans te voir. Cela ne m'empêchera pas de t'aimer, mais j'en veux à toute la baraque Rieder qui savait de mon arrivée et du but qui m'emmenait et ne te l'ont pas dit.

Ici, la première moitié de ce volume, la plus petite et lui manquant 5—6 pages à la fin du troisième chapitre: *Tazlau ;* je te les enverrai dans 2—3 jours.

La seconde partie sera un peu plus longue: 120—130 pages manuscrites, et n'aura plus de sous-titre; sera un seul morceau avec: I, II, III etc... Ca s'appellera: *A Snagov, dans la maison des Haïdoucs.*

Maintenant c'est à toi de voir si mon truc va ou non. Je crois que le chapitre: *Le mourant de Bissoca* pourrait être donné en primeur à *„Europe"*. Vous me rendrez service.

Ton frère,

PANAIT ISTRATI

I

Marți seara (ianuarie 1926)

Dragul meu Bloch,

Regret ca și tine de-a fi trecut prin Paris, fără să te văd. Asta nu-mi micșorează sentimentele ce-ți port, dar mi-e necaz pe cei de la „Rieder", care știau despre venirea mea și motivul ce mă aducea, și nu ți-au spus.

Alăturat, prima jumătate a volumului, cea mai scurtă; îi lipsesc 5—6 pagini de la sfîrșitul celui de-al treilea capitol : *Tazlău*, pe care ți le voi trimite în 2—3 zile.

A doua parte a volumului va fi mai lungă: 120—130 pagini de manuscris, fără subtitluri: va fi o singură bucată, cu I, II, III etc... și se va numi *La Snagov, în casa Haiducilor.*

Acum e rîndul tău să apreciezi, dacă o să meargă sau nu. Capitolul *Muribundul din Bisoca* cred că ar putea apare ca ceva inedit, în *„Europe"*. Îmi faci un serviciu.

Al tău frate,

PANAIT ISTRATI

scrie o carte împreună: *Familia Perlmutter*, pecetluind astfel nu numai o prietenie trainică, ci și o frăție de idei. Jéhouda îl pune la curent cu activitatea sa scriitoricească, dîndu-i să citească cele două cărți ale sale: *Regatul dreptății* și *Pămîntul făgăduinței*. După lectură, Panait se mărturisește: « Faci parte dintre scriitorii bogați în sentimente *trăite*; tu vrei ceva și știi ce anume... Am trăit, alături de tine, citindu-te... ».

« Asociindu-mă numelui său, — notează Jéhouda, undeva, — Panait a vrut să mă facă cunoscut publicului francez. Dar colaborarea noastră nu a fost reală. El mi-a dat manuscrisul integral al cărții, odată cu libertatea de-a adăuga sau tăia ceea ce voi crede de cuviință. Sarcina mea a fost de a lumina viața interioară a personajelor, insuflîndu-le un suflet evreesc ».

II

Nice, le 23 janvier 1926
Villa des Amandiers

Mon cher Bloch,

Un ami sincère en vaut deux, et ce n'est que cette amitié là que j'aime.

Ton jugement ne me surprend et ne m'étonne nullement: je le prévoyais, surtout pour le début de ce livre qui ne peut être que comme tu le vois.

Domnitza de Snagov clôture la série des *Récits d'Adrien Zograffi* et celle des *Haïdoucs*. J'ai décidé cela, il y a seulement trois jours, et l'ai annoncé à Mr. Crémieux.

Je me trouve donc sur un sommet, et, naturellement, le pitoresque je l'ai laissé depuis longtemps au-dessous de mes pieds.

Il faut oublier les récits détachés, en ce moment, et comprendre que dans ce volume je fais plutôt un travail d'ensemble. Ici, je suis obligé de parler un peu comme tout romancier de notre époque. Crois-moi que je ne le fais pas de bon coeur, mais il faut se rappeler que j'envisage une histoire en douze volumes et, comme dans toute bâtisse, il y a, à côté des belles pièces de maître, les dépendances aussi. Je ne m'inquiète pas beaucoup de cette faiblesse, car je l'avais prévue. Puis, je sais que ce sera précisément ce volume faible qui fera le mieux comprendre ma pensée: les récits précédents n'ont été qu'un prétexte pour arriver à une question banale, et ce n'est pas ma faute si le prétexe est plus beau que cette question.

Ensuite, il se peut aussi que je travaille en ce moment dans des conditions différentes: un désastre dans mes espoirs de vieux idéaliste et un autre désastre dans ma vie intime. C'est un peu beaucoup pour un tempérament impressionnable.

Enfin, il me reste à écrire encore 200 pages pour voir si ce livre est bon ou non.

Quoiqu'il arrive, la qualité de ce bouquin ne changera pas en rien ce que j'aime en toi, bien au contraire: tu m'as donné la preuve la plus difficile à donner dans une amitié.

Ton dévoué reconnaissant

PANAÏT ISTRATI

— Ta lettre, datée du 16, je ne l'ai reçue que le 22.

Nici Panait Istrati nu este încîntat de această colaborare, ceea ce şi mărturiseşte de la bun început lui Jean-Richard Bloch: «... nu ştiu ce o să iasă, dar datoram lui Jéhouda această mînă de ajutor».

În atari împrejurări, *Familia Perlmutter* nu era sortită unei reuşite. Romain Rolland îi atribuie insuccesul, «intervenţiilor» lui Jéhouda care o fac «greoaie, adipoasă». În rest, adaugă el, «raţiunile religioase ale conversiunii lui Isaac şi iluminismul său ne lasă reci! Ele sînt aceleaşi în toate religiile. În faţa tuturor religiilor, eu prefer viaţa, care este prima între toate»[7].

Folosind ocazia creată de un editor din Strasbourg, care-i cerea un manuscris pentru o ediţie de lux, Panait Istrati încearcă să reabiliteze *Familia Perlmutter*. Îi dă *Isaac, le tresseur de fil de fer*, primul capitol al cărţii, aşa cum îl scrisese în forma iniţială, fără nici o intervenţie de-a lui Jéhouda. Un nou «incident» se creează: Jacques Robert-france, care primeşte manuscrisul pentru corectare, îi cere să «amelioreze» textul, psihologizîndu-l. Istrati se opune; el vrea să dea editorului povestirea *Isaac* aşa cum a scris-o «cu multă voluptate»[8]. Apelează la Rolland ca să arbitreze obligîndu-se să-i respecte întocmai decizia.

[7] Scrisoare datată: 3 noiembrie 1926.

[8] *Isaac, le tresseur de fil de fer (Isaac, împletitorul de sîrmă)* apare în plachetă de lux, la editura Joseph Heissler, Strasbourg, în anul 1927, — în forma scrisă iniţial de Panait Istrati.

II

Nisa, 23 ianuarie 1926
Vila „Migdalilor"

Dragul meu Bloch,

Un prieten sincer valorează cît doi, şi numai acest fel de prietenie îmi place.

Judecata ta nu mă surprinde şi nu mă miră deloc: o prevedeam, mai ales pentru partea de început a acestei cărţi, care nu poate fi decît ceea ce vezi.

Domniţa din Snagov încheie seria *Povestirilor lui Adrian Zografi* şi pe aceea a *Haiducilor*. Am hotărît acest lucru acum trei zile şi l-am prevenit pe dl. Crémieux.

Mă aflu deci pe un pisc şi natural că pitorescul l-am lăsat de multă vreme la picioarele mele.

În acest moment trebuie uitate povestirile separate şi înţeleg că, în acest volum, eu fac mai degrabă o muncă de ansamblu. Aici, sînt obligat *a vorbi* puţin, ca orice romancier din vremea noastră. Crede-mă că n-o fac cu dragă inimă, dar nu trebuie uitat că proiectez o istorie în douăsprezece volume şi ca în orice construcţie, se află camere frumoase, de maestru, dar de asemeni şi dependinţe. Nu mă neliniştesţe această slăbiciune, deoarece am prevăzut-o. Şi apoi, îmi dau seama că tocmai acest volum slab va înlesni să-mi fie înţeleasă gîndirea: povestirile precedente n-au fost decît un pretext pentru a ajunge la o chestiune banală. Şi nu-i vina mea dacă pretextul e mai frumos decît această chestiune.

Apoi, e posibil ca eu să lucrez, în acest moment, în condiţii cu totul altele: prăbuşirea speranţelor mele de vechi idealist şi o altă dramă în viaţa mea intimă. E ceva cam prea mult pentru un temperament sensibil.

În sfîrşit, îmi mai rămîn de scris încă 200 de pagini, ca să-mi dau seama dacă această carte este bună sau nu.

Orice s-ar întîmpla, calitatea acestei cărţi nu va schimba nimic din ceea ce iubesc la tine. Dimpotrivă: tu mi-ai făcut dovada, cea mai greu de dat, într-o prietenie.

Al tău devotat, recunoscător

PANAIT ISTRATI

— Scrisoarea ta, din 16, n-am primit-o decît pe 22.

« Povestirea dumitale este excelentă, *îi răspunde Rolland*. N-are nevoie de nici o adăugire. Este concepută în stilul operelor dumitale de pînă acum, al nuvelei (care-i forma dumitale de exprimare artistică naturală). Nuvela nu are nevoie să fie „psihologizată" [...] Urmează instinctul dumitale artistic! El este firesc şi sigur. Perfecţionează-l, dacă vrei, în felul dumitale! N-ai nimic de cîştigat, lipindu-i „peruci" psihologice, împrumutate de la alţii [...] Îmi dau seama ce ar fi vrut Robertfrance şi ce ar fi făcut, dacă ar fi fost s-o scrie el. Dar ceea ce ar fi realizat ar fi fost cu totul altceva. El se înşeală, în cazul dumitale. Fiecare temperament îşi are legile lui » [9].

Prietenia lui Panait Istrati cu Josué Jéhouda nu se resimte de toate aceste « trepidaţii » ale creaţiei literare. Ea se continuă neabătută, dovedindu-şi tăria şi în momentele de grea cumpănă, cînd Barbusse îşi revărsa, nestăvilit, calomniile. Se revăd, pentru ultima oară, în martie 1934, despărţindu-se afectuos pe peronul gării din Nisa. În timp ce trenul se punea în mişcare, Panait îşi scoate stiloul şi-l dăruieşte prietenului: « Ia-l ca amintire, să-mi scrii cu el, necrologul... ». Un an mai tîrziu, Panait păşea în eternitate... Cu acest stilou Jéhouda scrie studiul-evocare: *Panait Istrati — o prietenie între un grec şi un evreu*, mărturie (rămasă pînă azi inedită) a flăcării care le-a contopit sufletele.

Alexandru TALEX

[9] Scrisoarea datată: 3 noiembrie 1926.

III

Nice, le 20 mars 1926
Villa des Amandiers

Mon cher Bloch,

Depuis plus d'une année, Mr. André Lamandé m'a arraché la promesse de lui donner « quelque chose » pour la revue „*La Renaissance*". Jusqu'à ce jour je n'ai pas pu tenir ma parole, car il voulait « quelque chose » qui soit court, — 1 à 2 pages de sa revue, — et je n'en avais rien.

Maintenant je crois avoir trouvé ce qu'il veut, dans le récit de *Trasnita, Le Tzigane*, qui est placé entre les pages 155—169, le chapitre VI de la seconde partie du volume *Domnitza de Snagov*, que tu lis en ce moment. Veux-tu en faire tirer une copie correcte et la lui envoyer de ma part? Réponds-moi aussi vite que tu peux, pour que je sache à quoi m'en tenir.

En même temps, j'aimerais que tu me dises: 1) ce qe tu penses de cet ouvrage; et 2) à quelle date à peu près, il y aura des épreuves de lui, car je me trouverai à Paris tout le mois de mais (de retour de Genève, où j'irai vers le 20 avril tenir une conférence), et si la maison veut en activer l'impression je pourrais surveiller la correction des placards pendant ce séjour à Paris. Cela m'arrangerait énormément.

M'aimes-tu toujours comme je t'aime, par-dessus l'art et tout histoire de lettres? Comme je voudrais l'espérer!

Ton frère par-dessus tout.

PANAÏT ISTRATI

Pour le morceau destiné à la „*Renaissance*", il faudrait mettre une note, disant: fragment du vol[ume] *Domnitza de Snagov*, à paraître prochainement chez Rieder.

III

Nisa, 29 martie 1926
„Vila Migdalilor"

Dragul meu Bloch,

De mai mult de-un an, dl. André Lamandé mi-a smuls promisiunea de a-i da « ceva » pentru revista „*La Renaissance*" *[„Renașterea"]*. Pînă azi n-am putut să-mi țin promisiunea, căci el voia « ceva » care să fie scurt, — 1—2 pagini, formatul revistei sale, — și eu n-am avut nimic.

Acum, cred că am găsit ceea ce vrea: povestirea *Trăsnilă țiganul*, aflată la paginile 155—169, capitolul VI, al părții a doua, a volumului *Domnița din Snagov*, pe care tu îl citești actualmente. Ai vrea să faci o copie corectă și s-o trimiți din partea mea? Răspunde-mi, cît poți de repede, ca să știu cum stau.

În același timp, mi-ar place să-mi răspunzi: 1). ce crezi despre această lucrare; și 2) cam la ce dată, cu aproximație, vom avea șpalturi de corectură după ea. Toată luna mai voi fi la Paris (înapoiat de la Geneva, unde voi pleca la 20 aprilie pentru a ține o conferință)[1] și dacă Rieder vrea să impulsioneze tipăritul, aș putea supraveghea corectarea șpalturilor în timpul acestui sejur la Paris. Asta mi-ar conveni enorm.

Mai ții la mine, așa cum te iubesc eu mai presus de artă și de orice poveste literară? Cît aș dori!

Fratele tău, mai presus de orice,

PANAIT ISTRATI

— Pentru bucata destinată revistei „*Renaissance*", ar trebui pusă o notă, menționînd: fragment din volumul *Domnița din Snagov*, care va apărea în curînd la „Rieder".

---

[1] Conferința se ține în sala Athénée, din Geneva, la 22 aprilie 1926. Subiectul: despre artele și artiștii din vremea noastră.

IV

Nice, le 7 avril 1926

Mon très cher Bloch,

Ma femme et moi, nous sommes bouleversés d'apprendre que ta vue est menacée. Nous n'en savions rien, et cela nous prouve combien nous sommes aimés, par les amis qui t'entourent et que nous aimons. Vraiment, je ne crois pas que ma sincérité mérite une telle punition, en France, car partout ailleurs, où j'ai aimé des hommes, j'en fut aimé.

Ne te fatigue pas à me donner des détails sur ce malheur, que seulement si tu ne risque plus rien. Mon dieu! Je ne vois pas mon Bloch les yeux hagards! Quelle horrible nouvelle devait m'apporter ta dernière lettre. Sache que si, pour te sauver, tu as besoin de deux litres sangs qui tuent la mort, *je veux* être celui que tu auras choisi pour te le donner.

Le squelette que tu connais, brûle de la violence du sang de Cosma.

Je t'embrasse fort sur tes yeux bons et sincères: tu n'auras plus rien! Tu verras.

Ton ami, le meilleur

PANAÏT

Laisse au diable mon fourbi, ou bâcle-le sans trop regarder.

L'amitié par-dessus les plus beaux bouquins de la terre, — voilà ce que j'aime.

Et une autre fois, tu ne me mettras plus de conditions à ton amitié pour moi, comme tu viens le faire. Ionesco me dit souvent: « *Criminel, et encore tu seras mon ami!* » C'est ainsi que nous aimons. Seul l'égoisme nous répugne.

IV

Nisa, 7 aprilie 1926

Scumpul meu Bloch,

Atît eu cît şi nevastă-mea sîntem tulburaţi de vestea că vederea îţi este ameninţată [2]. Nu ştiam nimic, ceea ce ne dovedeşte cît de puţin sîntem iubiţi de prietenii care te înconjoară şi pe care noi îi iubim. Pe bună dreptate, cred că sinceritatea mea nu merita o atare pedeapsă, în Franţa, căci pretutindeni unde i-am iubit pe oameni, am fost la rîndul meu iubit.

Nu te obosi să-mi dai amănunte asupra acestei nenorociri, decît dacă nu rişti nimic. Dumnezeule! nu-l văd pe Bloch al meu cu privirea rătăcită! Ce veste oribilă avea să-mi aducă ultima ta scrisoare! Să ştii că, dacă pentru a te salva, vei avea nevoie de doi litri de sînge care ucide moartea, *vreau* ca eu să fiu alesul de tine, care să ţi-l dea.

Slăbănogul pe care-l cunoşti, arde de violenţa sîngelui lui *Cosma*.

Îţi sărut ochii tăi, buni şi sinceri. N-o să ţi se întîmple nimic! *Vei vedea!*

Prietenul tău, cel mai bun,

PANAIT

Dă-l dracului manuscrisul meu, sau mîntuie-l fără multă bătaie de cap.

Prietenia, mai presus de cele mai frumoase cărţi de pe pămînt, — iată ce-mi place.

Şi altă dată, să nu-mi mai pui nici o condiţie, în prietenie, aşa cum o faci acum. Ionescu îmi spune adesea: « Criminal de-ai fi, şi tot rămîi prietenul meu ». Aşa iubim noi. Numai egoismul ne dezgustă.

---

[2] Jean-Richard Bloch fusese grav rănit în primul război mondial.

V

[Carte postale]

Marseille, le 14 avril 1926

Cher vieux,

Nous autres, quelques hommes de lettres, ici réunis, te souhaitons ne jamais te trouver parmi nous, quand nous causons bouquins, bouquins, bouquins

PANAÏT ISTRATI

Une accolade marseillaise (avec « l'assent » [iment])

RENÉ ARCOS

Des deux mains, cher excellent ami.

C. CASTIAUX

V

Marsilia, 14 aprilie 1926

Dragul meu,

Noi ăştilalţi, cîţiva oameni de litere reuniţi aici, îţi dorim să nu te afli niciodată printre noi, atunci cînd vorbim despre cărţi, cărţi şi iar cărţi!

PANAIT ISTRATI

O îmbrăţişare marsilieză (cu voia ta...)

RENÉ ARCOS

Îţi string mîinile, scumpe prieten minunat.

C. CASTIAUX

VI

Genève, le 19 avril 1926 chez Mr Josué Jéhouda 3, rue Massard

Mon frère, ami,

Je vis depuis deux jours des heures délicieuses avec des âmes que tu aimerais, sûrement, et que tu connais peut-être.

Suis impatient de connaître tes sentiments sur l'ensemble de ce volume, où j'ai voulu sortir du récit pour mes livrer à mes espoirs. Si tu l'as lu, dis-moi de suite jusqu'où je suis moi, et où je cesse de l'être car je n'ai jamais promis, ni aux amis, ni à la France, de leur donner rien que des charmantes contes. Mon but c'est: *humanité*, non pas *beauté*, et toi, tu es le premier à me comprendre.

Tant pis pour l'art, si mes élans m'ont trahi!

Ton frère par-dessus l'art.

PANAÏT

VI

Geneva, 19 aprilie 1926
La dl. Josué Jéhouda
str. Massard, no. 3

Frate, prietene,

De două zile, trăiesc ore delicioase în tovărăşia unor suflete, pe care le-ai iubi cu siguranţă şi le cunoşti, poate.

Sînt nerăbdător să-ţi aflu părerile asupra acestui volum, în ansamblul lui, unde am vrut să ies din cadrul povestirii, abandonîndu-mă speranţelor. Dacă l-ai citit, spune-mi imediat pînă unde mă regăseşti şi unde încep să exist, căci n-am promis niciodată nici prietenilor, nici Franţei, să le dau numai povestiri încîntătoare. Ţelul meu: *umanitatea*, nu *frumuseţea*; tu eşti primul care mă înţelege.

Cu atît mai rău pentru artă, dacă elanurile m-au trădat!

Fratele tău, pe deasupra artei

PANAIT

VII

[Carte postale]

Villeneuve, le 24 avril 1926

Amitiés de nous deux
PANAÏT ISTRATI
ROMAIN ROLLAND

VII

Villeneuve, 24 aprilie 1926

[Carte postală]

Complimente de la noi doi.
PANAIT ISTRATI
ROMAIN ROLLAND

VIII

Menton, Pension „Les Sapins"
Rue de la Maison Russe, le 2 juin 1926

Cher Bloch,

Comme tu vois, je t'écris de Menton, expulsé de Collonges , par mon destin fantasque, comme un boulet de canon.

Il m'est impossible de te dire, en ce moment, quel drame nous déchire. Depuis trois jours et trois nuits nous sommes sans dormir, sans manger et roulant dans des trains régionaux et des salles d'attente, les coeurs secoués, comme les arbres par l'orage. Plaignez-moi.

Tu dis que j'ai caché l'affaire avec Jéhouda et la „*N.R.F.*" ? Plutôt: je n'ai pas eu le temps de vous le dire. Je n'ai rien à cacher, car je ne fais pas de crime. Par le nouveau contract avec Rieder, je me suis réservé le droit de publier 3 volumes (en dehors de l'histoire d'Adrien Zograffi), où je voudrais. J'ai fait cela pour être agréable à quelques amis qui me demandaient un ouvrage, et aussi pour voir comment procéderont d'autres maisons d'éditions.

Ainsi, j'ai signé pour un volume avec les „Editions de France", pour plaire à Pierre Bonardi, brave ami (mais j'ai vu que cela m'a immédiatement valu 10.000 d'avance, dont j'avais un besoin urgent).

Gallimard me demandait un volume, si possible deux et même trois. Comme je voyais que toi et Crémieux laissiez tomber le pauvre Jéhouda, lequel, n'importe comment, vaut plus qu'un Pierre Benoit (par sa foi), j'ai dit à Gallimard que je lui donne un volume, un seul, s'il accepte d'abord un ouvrage en collaboration avec Jéhouda, un roman juif qui m'appartient mais dont le côté juif gagnerait si Jéhouda y ajoute l'atmosphère. Voilà tout.

Je n'aime pas la collaboration, je ne sais pas ce qui va sortir, mais je devais ce coup de pouce à Jéhouda, qui a eu le mérite providentiel de prononcer le nom de Romain Rolland, alors que je ne savais plus quoi faire de ma vie (à Sylvana s/Lausanne, en 1918).

C'est un devoir; autrement, Jéhouda n'est nullement l'ami de taille et de vie puissante, cher à mon tempérament.

Je suis heureux de t'entendre que ma *Domnitza de Snagov* passe quand même. C'est tout ce que je désirais. Je n'en raffole pas non plus de ce travail. Et puis, peut-être que je dois devenir moi aussi ce que tous autres, plus forte que moi, sont devenus: *des écrivains*, ni plus, ni moins. Cela me dégoûte, c'est entendu, mais pour le moment je dois marcher, l'engrenage m'y oblige. Plus tard, je verrai.

Encore une fois, je te prie de ne pas confondre en moi l'auteur avec l'ami, et de considérer ce dernier supérieur au premier, ou tout au moins plus fidèle à ce qu'il a toujours santi: l'amour pour la vie sentimentale de l'homme, plus constante que la passion charnelle et la création artistique.

Ton ami sincère,
PANAÏT ISTRATI

VIII

Menton, Pensiunea „Les Sapins"
strada Maison Russe
2 iunie 1926

Dragă Bloch,

Cum vezi, îți scriu de la Menton, alungat de la Collonges, de destinul meu bizar, ca o ghiulea de tun.

Imposibil să-ți dezvălui, în clipa de față, ce dramă ne sfîșie [3]. Nedormiți de trei zile și trei nopți, fără să mîncăm, tăvălindu-ne prin trenuri regionale și săli de așteptare, cu inimile biciuite ca arborii în furtună. Compătimește-mă.

Îmi spui că am ascuns afacerea cu Jéhouda [4] și *„N.R.F."*? Mai degrabă nu am avut timp să v-o spun. N-am nimic, de ascuns deoarece nu făptuiesc crime. Prin noul contract cu Rieder, mi-am rezervat dreptul de-a publica trei cărți (în afară de povestea lui Adrian Zografi), oriunde aș voi. Am făcut acest aranjament pentru a fi agreabil cîtorva prieteni care-mi cereau o lucrare și, de asemenea, ca să văd cum procedează și alte edituri.

Astfel, am semnat pentru un volum [5], cu „Les Editions de France", ca să-i fac plăcere lui Pierre Bonardi, prieten de treabă (dar, am văzut că asta mi-a adus imediat 10 000 de franci avans, de care aveam nevoie urgentă).

Gallimard îmi cerea un volum, posibil două și chiar trei. Văzînd că tu și Crémieux renunțaseți la Jéhouda, care, nu importă cum, prețuiește (prin credința sa) mai mult decît un Pierre Benoit, i-am spus lui Gallimard că-i dau un volum, unul singur, dacă acceptă mai întîi o lucrare în colaborare cu Jéhouda, un roman evreesc, care-mi aparține, dar a cărui latură evreiască ar cîștiga dacă Jéhouda îi adaugă atmosfera.

Asta-i tot.

Nu-mi place colaborarea, nu știu ce va ieși, dar îi eram dator lui Jéhouda, care are meritul providențial de-a fi pronunțat numele lui Romain Rolland, atunci cînd nu mai știam ce să fac cu viața mea (la Sylvana sur Lausanne, în 1918).

Este o datorie. Altminteri, Jéhouda nu-i deloc prietenul pe măsură, și de viață puternică, atît de scumpe firii mele.

Sînt fericit că *Domnița din Snagov* va merge totuși. E tot ceea ce doream. Pentru rest, nu mai mă dau în vînt ca odinioară. Și apoi, poate că trebuie să devin și eu ceea ce toți ceilalți, mai puternici decît mine, au devenit, nici mai mult, nici mai puțin: scriitori. Sînt dezgustat, bineînțeles, dar pentru moment trebuie să-mi continui drumul. Împrejurările mă obligă. Mai tîrziu, voi vedea.

Prietenul tău sincer,

PANAIT ISTRATI

IX

[Carte poștală]

Menton, le 8 juin 1926

Cher Bloch,

Je rentre demain à Collonges, laissant derrière moi un cimetière sur lequel le temps fera au moins pousser des fleurs.

Dix jours de combat inutile. J'ai perdu Anna, par la faute de personne.

Ton PANAÏT

---

[3] Despărțirea de Anna Munsch. Sentința definivă a divorțului se pronunță la 29 ianuarie 1930.

[4] Josué Jéhouda, scriitor și director al *„Revue juive de Genève"*. Panait Istrati scrie *Familia Perlmutter*, în colaborare cu Jéhouda. Cap. I al acestei cărți *(Isaac)* este scris în întregime de Istrati. *Familia Perlmutter* apare în 1927, la Gallimard.

[5] Contract pentru *Neranțula*, apărută în 1927. A fost scrisă în vara aceluiași an, în subsolul lui Gh. Ionescu, de la Paris.

IX

Menton, 8 iunie 1926

[Carte poştală]

Dragă Bloch,

Mîine mă înapoiez la Collonges, lăsînd în urma mea un cimitir, pe care timpul va face să crească măcar flori.

Zece zile de luptă zadarnică. Am pierdut-o pe Anna, din vina nimănui.

Al tău,

PANAIT

X

Genève, le 10 juin 1926

Mon cher Bloch,

As-tu vu en dernier les placards et les corrections, que j'ai apporté par endroits? Il n'y avait que très peu, mais fort importantes. As-tu donné le « bon à tirer »?

Je serai à Paris demain matin, à Ionesco. Je suis à la dérive, balloté par des passions fantasques. Anna est restée à Menton. Plains-moi, quoique je sois terriblement heureux. Avec un logement payé à Collonges et un autre à Menton, ma destinée veut que j'aille écrire pendant deux mois dans le sous-sol de Ionesco.

Ton PANAÏT

X

Geneva, 10 iunie 1926

Dragul meu Bloch,

Văzut-ai, ultimul, şpalturile şi corecturile [6] făcute de mine pe alocuri? Nu erau decît puţine, dar foarte importante. Ai dat « bunul de tipar »?

Mîine dimineaţă voi fi la Paris, la Ionescu. Mă aflu în derivă, zguduit de pasiuni fantastice. Anna a rămas la Menton. Compătimeşte-mă, deşi o să fiu teribil de fericit. Cu o locuinţă plătită la Collonges şi o alta la Menton, soarta mea a hotărît ca eu să mă duc să scriu, timp de două luni, în subsolul lui Ionescu.

Al tău,

PANAIT

XI

Paris, le 21 juillet 1926
24, rue du Colisée

Mon cher Bloch,

Veux-tu me dire comment pourrai-je rentrer dans la possession de mes manuscrits? Robertfrance me dit qu'ils sont chez toi. En ce cas, le plus facile serait (puisque tu es insaisissable) de les déposer chez lui, un de ces jours, d'où je passerai les prendre.

J'ai l'intention de balancer un ou deux, pour quelques billets qui mettront un peu de beurre dans mes épinards. Tant pis ! J'entends trop de cris de détresse autour de moi pour que j'ai le respect de cette paperasse.

Ton ami de toujours.

PANAÏT ISTRATI

---

[6] Corecturi la volumul *Familia Perlmutter*.

XI

Paris, 21 iulie 1926

Dragul meu Bloch,

Ai vrea să-mi spui cum aş putea reintra în posesia manuscriselor mele? Robertfrance îmi spune că ele sînt la tine. În cazul acesta, cel mai uşor ar fi să le laşi la el, într-una din aceste zile, unde voi trece să le iau (pentru că tu eşti greu de prins).

Am intenţia să dau unul sau două, pentru cîteva bancnote ce vor îndulci mizeria cuiva. Cu atît mai rău! Aud prea multe strigăte de ajutor, în jurul meu, ca să am respect faţă de aceste hîrţogării.

Prietenul tău de totdeauna,

PANAIT ISTRATI

XII

Paris, le 23 juillet 1926

Mon cher Bloch,

Oui, un de mes manuscrits est à toi, et comment, nom de Dieu! Et je crois avoir toujours pensé à celui que tu aimes le plus de ce qui j'ai fait: *Cosma*. Le veux-tu? Veux-tu un autre? *Cosma* fait partie du volume *Oncle Anghel*, comme tu sais, et le début de ce livre est déjà depuis longtemps donné à Masereel. Je lui donnerai encore *Mort d' Oncle Anghel*, et il aura alors l'oncle entier, et toi *Cosma*. Dis-moi si ton désir est autrement et lequel, et je m'éxécuterai avec ma plus sincère joie. Envoie-moi ici, chez Ionesco, *recommandé*, ce que tu-as là-bas et que tu ne veux pas garder pour toi. Les autres, je les chercherai chez Rieder.

Ah, tyran qui te défends de la passionnante amitié que j'ai pour toi. Voilà trois ans que nous nous connaissons, et tu ne m'as jamais cherché, *pour moi, pour l'heure que je sais vivre avec un grand ami en des tête-à-tête*, comme nous faisons Ionesco et moi. Je ne suis pour toi qu'un autre littérateur dont il faut se défendre. Cela, je ne l'oublierai jamais. Toi et Bazalgette, de tous les hommes que j'ai connu grâce à la paperasse, êtes peut-être les seuls amis que j'ai connu grâce à la paperasse, êtes peut-être les seuls amis que j'ai voullu greffer dans mon sang. Méchants!

Ton sincère,

PANAÏT ISTRATI

XII

Paris, 23 iulie 1926

Dragul meu Bloch,

Da! unul din manuscrisele mele se află la tine. Dumnezeule! Totdeauna m-am gîndit ce am făcut cu *Cosma*, pe care tu îl iubeşti cel mai mult, din tot ce am scris. Îl vrei? Doreşti un altul? Precum ştii, *Cosma* face parte din volumul *Moş Anghel;* începutul acestei cărţi se află dat, de multă vreme, lui Masereel. Îi voi da şi *Moartea lui Moş Anghel*, ca să aibă întreaga poveste a unchiului meu. Iar ţie, pe *Cosma*. Spune-mi, dacă dorinţa îţi este alta şi care anume: mă voi executa, cu cea mai sinceră bucurie. Trimite-mi aici, la Ionescu, recomandat, tot ce ai la tine şi nu vrei să păstrezi. Celelalte manuscrise le voi căuta la „Rieder".

Ah! Tiranule! te aperi de pasionata mea prietenie. În aceşti trei ani, de cînd ne cunoaştem, nu m-ai căutat niciodată *pentru mine însumi, pentru răstimpul ce sînt în stare să-l trăiesc în « tête-à-tête » cu un mare prieten*, aşa cum o făceam eu şi Ionescu. Eu nu sînt pentru tine decît încă un literat, deci trebuie să te aperi de el. N-am să uit

aceasta niciodată. Dintre toţi oamenii pe care i-am cunoscut graţie hîrţoagelor mele, tu şi Bazalgette sînteţi singurii prieteni pe care care am vrut să-i altoiesc în sîngele meu. Răilor!

Al tău sincer,

PANAIT ISTRATI

XIII

Genève, le 18 août 1926

Mon cher Bloch,

C'est seulement aujourd'hui que je peux te répondre à ta lettre du 26 juillet.

Reçu le manuscrit de *Domnitza*. Je ne vends plus aucun, étant déconseillé par Crémieux et d'autres amis. Pour l'argent dont j'avais besoin, je me suis débrouillé comme j'ai pu. C'est le séjour de deux mois dans cette sacrée Suisse (quand je dois écrire avec Jéhouda *La Famille Perlmutter*), qui me déséquilibre terriblement le budget. Et je ne suis même pas sûr que mon sacrifice ne sera point inutile, car le pauvre Jéhouda ne brille pas par un élan irrésistible dans ce qu'il fait.

Garde joyeusement ton *Cosma* et ne m'attribue pas des sentiments douteux au sujet de cette offre amicale qui me fait plaisir à moi d'abord. Je suis incapable de causer une joie à quelqu'un autrement qu'en me gonflant moi, le premier. Je pense que tu me connais suffisament pour me croire sur parole.

Et maintenant, à nous deux, mon méchant, à propos de ta cynique affirmation que tu m'aurais toujours cherché.

Où? — *Dans les manuscrits*, réponds-tu. — Je n'en suis pas satisfait. Mes livres de jusqu'à présent ne renferment qu'une minuscule partie de moi: *L'artiste* (si tu veux). *L'ami*, — l'homme assoiffé d'amitié réelle, non point livresque, celui-là fera surgir ses oreilles seulement à partir de *Mikhaïl*, — et encore.

Tu oublies que cette façon-là de vivre, je l'avais depuis longtemps enterrée, — depuis le jour lointain où je m'étais aperçu que l'art est une prostituée qui promet beaucoup et ne donne qu'un cul bien savonné. (Lorsqu'elle est une vièrge timide, mais embrassée de désire, le monde la laisse déssécher et mourir dans l'obscurité).

J'ai dû donc *vivre* mon art, le meilleur: l'amitié; puis, mes passions.

Je continue à faire ainsi, me disant sans cesse que jamais, jamais, je ne devrais faire autrement. Si je le fais aujourd'hui, comme tu vois, cela ne me chaut nullement, car cela n'est qu'un hasard qui me répugne.

Et c'est pour moi une immense joie de découvrir, non pas de beaux bouquins, mais de belles et puissantes natures humaines, des généreuses affections qui se penchent sur moi avec plus d'avidité que sur mes bouquins car, moi, j'aime ma vie et les vies des êtres qui me ressemblent. Je me livre à eux, et j'aime qu'ils se livrent à moi. Tout cela, par-dessus l'art, qui n'est qu'un réflexe de nos vies.

Voilà.

En te rencontrant, toi, sur mon chemin invraisembable, en rencontrant Bazal[gette] et Frans [Masereel], — après avoir d'abord touché au sommet de notre admiration, Romain Rolland, — j'ai cru m'encrichir à éclater et, à mon tour, vous communiquer ma plus brûlante chaleur: celle qui jailli directement de mes yeux, de mon visage, de mon âme, de *moi*, de celui qui est votre contemporain et pourrira bientôt.

Eh bien, à cet Istrati-là, vous avez, tous, toujours préféré l'autre, celui qui livrait des fragments de son amour.

Il n'y a pas un parmi vous auquel je n'eusse demandé cent fois, mendié une heure de fusion amical. Tous, vous m'avez opposé l'obstacle de vos occupations. Et puis, chacun avec sa Mérigote, sa Villa Olga, sa Maison Blanche, sa Boulogne, vous êtes allés vivre vos occupations.

Eh je saigne en te parlant si cruellement, mais tu m'as obligé de crever un abcès qui me torture depuis longtemps!

Et quand je t'entends parler de je ne sais quelle « escorte sensationnelle », toute imaginaire, je me demande si tu es sincère avec moi.

Non, mon très aimé Jean-Richard, l'Occident ne comprendra jamais l'amitié orientale. Cela ne m'empêchera de vous aimer comme jusqu'à présent, mais aussi de soupirer après un *Mikhaïl*, qui soudait en lui l'Orient affectueux à l'Occident exquis.

Ton PANAÏT

XIII

Geneva, 18 august 1926

Dragul meu Bloch,

Abia astăzi sînt în stare să răspund la scrisoarea ta din 26 iulie.

Am primit manuscrisul *Domniței*. Nu vînd nici unul; Crémieux și alți prieteni m-au sfătuit să n-o fac. Cît privește banii de care aveam nevoie, m-am descurcat în limita posibilităților. Sejurul de două luni în această scumpă Elveție (trebuie să scriu *Familia Perlmutter* cu Jéhouda) este cel care mi-a dezechilibrat îngrozitor bugetul. Și nu sînt măcar sigur că acest sacrificiu nu va fi zadarnic, căci bietul Jéhouda nu strălucește printr-un elan irezistibil în ceea ce face.

Păstrează bucuros manuscrisul *Cosma* și nu-mi atribui sentimente îndoielnice, cu privire la darul meu prietenesc, care mi-a făcut plăcere mai întîi mie. Sînt incapabil să provoc bucurie cuiva, dacă nu mi-am umplut inima mai întîi eu de ea. Mă gîndesc că tu mă cunoști destul, pentru a mă crede pe cuvînt.

Și acum între noi doi, răule, apropo de afirmația ta cinică că totdeauna m-ai fi căutat.

Unde? — *În manuscrise*, răspunzi tu. Nu sînt mulțumit. Cărțile mele de pînă acum nu conțin decît o minusculă parte din mine: *artistul* (dacă vrei). *Prietenul*, — omul însetat de prietenie reală, nu livrescă, acesta își va arăta urechile abia începînd cu *Mihail*, — și încă!

Tu uiți că acest fel de a trăi l-am îngropat de multă vreme, — din ziua îndepărtată cînd mi-am dat seama că arta este o paceaură care promite mult și nu dă decît un fund bine săpunit. (Cînd ea este fecioară sfioasă, dar arsă de dorințe, lumea o lasă să se stafideaască, să piară în întuneric.)

A trebuit, deci, să-mi *trăiesc* arta mea, cea mai bună: *prietenia*. Apoi, pasiunile mele. Îmi continui acest fel de-a trăi, spunîndu-mi neîncetat că niciodată, niciodată n-ar fi trebuit să procedez altfel. Dacă totuși o fac azi, după cum vezi, asta nu mă încălzește deloc. Nu-i deloc ceva întîmplător, care-mi repugnă.

Pentru mine e o imensă bucurie să descopăr, nu cărți frumoase, ci ființe omenești frumoase și puternice, afecțiuni generoase care se apleacă asupra mea, cu mai multă lăcomie decît asupra cărților mele, căci eu iubesc viața mea și a ființelor cari mi se aseamănă. Mă dăruiesc lor, și-mi place ca și ele să se dăruiască mie. Toate acestea, pe deasupra artei care nu-i decît un reflex al vieților noastre.

Iată: întîlnindu-te pe drumul meu neverosimil, întîlnindu-i pe Bazal[gette] și Frans [Masereel], — după ce l-am atins în culmea admirației noastre pe Romain Rolland, — am crezut că-mi voi îmbogăți ființa pînă la strălucire și că, la rîndul meu, vă pot transmite ardoarea mea, cea mai înflăcărată: aceea care țîșnește direct din ochii mei, de pe fața mea, din sufletul meu, din mine, cel care vă sînt contemporan și va putrezi în curînd.

Ei bine, acestui Istrati, voi i-ați preferat totdeauna pe celălalt, pe cel care vă dădea fragmente din dragostea sa.

Nu există nici unul printre voi, căruia să nu-i fi cerut de-o sută de ori, să nu-i fi cerșit, o oră de contopire prietenească. Toți mi-ați opus, ca o stavilă, ocupațiile voastre.

Și apoi, fiecare cu a sa Mérigote, vila Olga, Maison Blanche, Boulogne[7] v-ați retras și vă trăiți ocupațiile.

---

[7] Reședințele lui Jean-Richard Bloch, Romain Rolland, Léon Bazalgette, Jacques Robertfrance.

Ah! sîngerez vorbindu-ţi cu atîta cruzime, dar tu m-ai silit să sparg un abces care mă chinuieşte de multă vreme!

Nu! prea iubitul meu Jean-Richard, Occidentul nu va înţelege niciodată prietenia orientală. Asta nu mă va împiedeca să vă iubesc, ca şi pînă acum, tot suspinînd după un Mihail, care îmbina, în făptura lui, Orientul afectuos cu Occidentul rafinat.

Al tău,
PANAIT

XIV

[Carte postale]

[Cachet postal: *Montana," 29 octobre 1926*]

Amitiés sincères d'un ami un peu fichu. Histoire de poumons. Pas bien grave, mais j'aurais pour deux mois de chaiselongue.

Dis-moi si tu m'en veux pour quelque chose.

Ton frère,
PANAÏT

Clinique „Victoria", Montana s/Sierre

— De Traz m'a parlé avec enthousiasme de toi.

XIV

[Carte poştală]

[Stampila poştei: *Montana, 29 octombrie 1926*]

Complimente afectuoase şi sincere din partea unui prieten, care s-a poticnit. O poveste cu plămîni. Nu prea gravă, dar obligat la şezlong pentru două luni.

Spune-mi dacă te-am supărat cu ceva.

Al tău frate,
PANAIT

Clinica Victoria, Montana sur Sierre

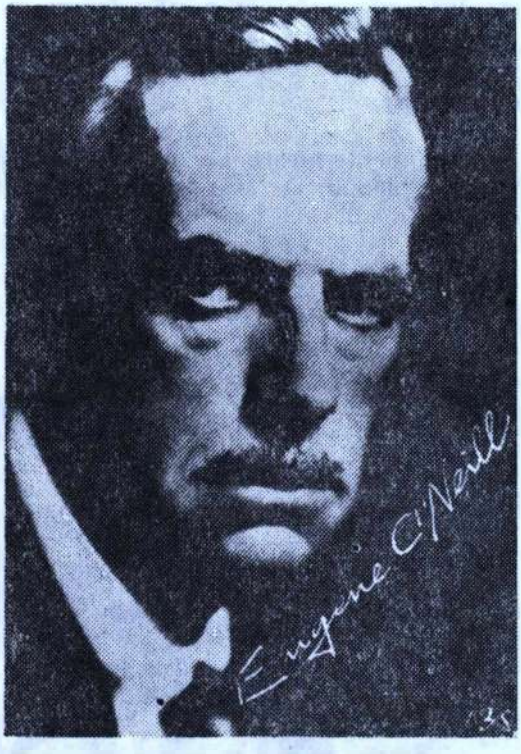
De Traz mi-a vorbit, entuziast, de tine.

Eugene O'NEILL

Relaţii editoriale cu România

PETRU COMARNESCU NUTREA O VIE ADmiraţie pentru dramaturgul american Eugene O'Neill şi a ţinut să facă el însuşi traducerea textelor ori să supravegheze tălmăcirile altora, fiind singurul autorizat de autor cu îngrijirea operei sale în România. O parte din corespondenţa privitoare la colaborarea dintre autor şi criticul-traducător a şi fost publicată în volumul: Petru Comarnescu, *Scrieri despre teatru*, editura „Junimea", Iaşi, 1977. Prima scrisoare a lui O'Neill (din 20 mai 1938) dovedeşte că dramaturgul cunoştea articolul lui Petru Comarnescu din „*Revue Hebdomadaire*", care l-a «impresionat prin rafinamentul critic». Exprimîndu-şi aprecierea pentru versiunea românească a piesei *Strantul interludiu*, roagă ca scrisoarea aceasta să fie considerată «ca o autorizaţie pentru ediţia pe care vreţi să o publicaţi». Cum eseistul român solicita o prefaţă, O'Neill refuza motivînd astfel: «anumite împrejurări m-au determinat, cu ani în urmă, să-mi impun o lege strictă de a nu scrie nici o prefaţă pentru nimeni», dar, «vă trimit, separat, fotografia cu autograful meu». Se dau alte detalii privind traducerea piesei *Din jale se întrupează Electra*, precum şi regimul contractelor pe care le acceptă.

La data de 26 noiembrie 1938 înregistrăm cea de-a doua scrisoare a lui O'Neill către Comarnescu. Salutînd intenţia de a tipări piesa *Strantul interludiu* în România, autorul dispune încheierea contractului. Se dau informaţii cu privire la piesa *Dincolo de zare*, în curs de traducere şi montare la Cluj-Napoca. «Cît despre *Din jale se întrupează Electra* — scrie O'Neill — pe care o văd ca pe cea mai bună piesă pe care am scris-o, sper că o veţi traduce. Puteţi lua această scrisoare ca autorizaţie de a o face. Cred că aceasta se va bucura de cel mai mare succes, cel puţin din punct de vedere artistic, faţă de celelalte piese ale mele prezentate la teatrele dumneavoastră. După cîte ştiu, piesa a fost salutată cu entuziasm peste tot unde a fost jucată în Europa. De reprezentaţia de la Viena nu am auzit nimic. A fost programată chiar în zilele cînd sosea Hitler acolo. Nu cred că cetăţenii Vienei mai erau interesaţi de teatru în acea perioadă». În anul 1939, O'Neill anunţă că a primit cu mare întîrziere

scrisoarea lui Comarnescu, mirîndu-se că acesta nu semnase contractul pentru traducerea piesei *Straniul interludiu*.

După război, în 1945, corespondența dintre cei doi se reia și O'Neill declară: «mă încintă să aflu de primirea călduroasă de care s-a bucurat la Teatrul Național piesa *Din jale se întrupează Electra* în traducerea dumneavoastră», în schimb «m-am întristat la gîndul că germanii au distrus încîntătorul dumneavoastră Teatru Național». Dramaturgul precizează că «în ultimii doi ani, din motive de sănătate, nu am realizat nimic pe tărîmul creației», dar că înainte de aceasta desăvîrșise patru piese «în afară de cele din Ciclu». Promite cîteva rînduri explicative mai tîrziu.

De mare interes sunt amplele scrisori ale lui Comarnescu (se păstrează cele din 27 iulie 1943 și 22 martie 1944), în care criticul face referiri la piesele tălmăcite și la reacțiile presei românești față de spectacole. Ele vor apărea cu alt prilej, în completarea operei sale de interpret și creator de opinie publică.

Deocamdată încredințăm revistei „*Manuscriptum*" ultima scrisoare trimisă de O'Neill lui Comarnescu, înainte de război, la data de 19 decembrie 1939:

Tao House
Contra Costa Country
Danville California

Mr. Petru Comarnesco,
Uniunea Fundațiilor Culturale Regale,
B-dul Lascar Catargi, 39
București, Roumania.

Dear Mr. Comarnescu,

Since I wrote you a month or more ago, to thank you for the copies of your Strange Interlude translation, my agent, Mr. Madden, received a letter from Margarita Sterian asking me to grant her authorization to publish her translation of Morning Becomes Electra. I had Mr. Madden reply to her that you were my authorized Roumanian translator and that I had given you the right to translate Mourning Becomes Electra. Mr. Madden was further instructed by me to suggest to her that she see you and talk this matter over with you. If you are willing to go over her translation, and collaborate with her, that is satisfactory o me. Otherwise, she cannot have permission.

In Mr. Madden's reply to her. I tried to follow closely your wishes as expressed in your last letter Again, all good wisher to you,

Yours very sincerely,

EUGENE O'NEILL

December the 19 th 1939

Dragă Domnule Comarnescu,

După ce v-am scris acum vreo lună și mai bine, să vă mulțumesc pentru exemplarele traducerii piesei *Straniul interludiu*, reprezentantul meu, dl. Madden, a primit o scrisoare de la Margareta Sterian prin care i se cere autorizația de tipărire a traducerii piesei *Din jale se întrupează Electra* [1]. L-am rugat pe dl. Madden să răspundă că, fiind dumneavoastră traducătorul meu autorizat în limba română, v-am dat dumneavoastră dreptul de a tălmăci *Din jale se întrupează Electra*. Totodată, l-am rugat pe dl. Madden să-i propună [Margaretei Sterian] să se întîlnească cu dumneavoastră și să discutați această problemă. Dacă sunteți dispus să-i verificați traducerea și să colaborați, n-ar fi rău. Altfel, nu poate să capete autorizația mea.

În răspunsul ce-l va da dl. Madden, am încercat să dau curs dorințelor dumneavoastră, așa cum le-ați exprimat în ultima scrisoare.

Încă o dată, cele mai bune urări,

EUGENE O'NEILL

19 decembrie 1939

[1] Tălmăcirea a apărut în colaborare cu Margareta Sterian, Colecția de teatru, București, „Pro Pace", 1945, 211p.

Confuzia s-a lămurit astfel, iar Petru Comarnescu semnează el însuşi versiunea românească a piesei şi o publică la Editura "Socec", cu o amplă introducere. Trilogia lui O'Neill s-a reprezentat la Teatrul Naţional, în stagiunea 1943—1944, avînd în rolurile principale pe G. Vraca, Agepsina Macry-Eftimiu, Aura Buzescu ş.a. Fastuoasa montare scenică a aparţinut regizorului Ion Şahighian.

Pe exemplarul ce ni l-a oferit, în 1950, Petru Comarnescu specifica în nota-dedicaţie: «Lui T.F., această piesă care a repus problema tragicului pentru sensibilitatea modernă, pentru oamenii care nu mai cred în destin şi mituri. Studiul introductiv face parte dintr-o scriere mai mare, *O 'Neill şi renaşterea tragediei*, pe care am redactat-o prin anii aceia şi pe care ar trebui să o revăd».

În alte ediţii, Comarnescu, a publicat şi traduceri făcute în colaborare ca, de pildă, *Dragostea nu moare niciodată*, împreună cu Mihail Raicu. Volumul intitulat *Drame din Marea Dragoste* apare la "Casa Şcoalelor", în 1947, cu fotografia lui O'Neill trimisă cu dedicaţie lui Petru Comarnescu, fotografie aflată azi în Fondul Comarnescu, de la Muzeul Judeţean Suceava. *Straniul interludiu*, despre care se vorbeşte în scrisori, a fost tipărit de Editura Fundaţiei Pentru Literatură şi Artă, în 1939, iar în dedicaţia făcută subsemnatului în 1959, criticul-traducător vorbea printre altele de «această piesă-roman în care nu există nimic gingaş din pricina destinului care sfîrtecă totul şi îşi rîde de toţi eroii».

Tot într-o formulă colectivă a apărut volumul *Dramele Mării şi ale Pămîntului*, în 1946, purtînd următoarea notă tipărită: «Toate drepturile de publicare şi reproducere rezervate Fundaţiei Regale Pentru Literatură şi Artă. Singurele traduceri autorizate de autor, de agenţii săi Richard J. Madden Play Co New York şi de Petru Comarnescu, reprezentantul pentru România al autorului şi traducătorul său autorizat». Volumul cuprinde o introducere de Petru Comarnescu, iar tălmăcirile pieselor *Anna Christie*, *Dincolo de zare* şi *Patima de sub ulmi* sunt semnate de Elena Galaction, Costache Popa şi Petru Comarnescu. Într-o ediţie nouă, scoasă de editura—„Univers", în 1968, reapare *Straniul interludiu* în traducerea lui Petru Comarnescu precum şi *Din jale se întrupează Electra*, în versiunea anterioară.

După moartea lui Eugene O'Neill, Petru Comarnescu a continuat corespondenţa cu doamna Charlotta Monterey O'Neill, prin intermediul lui Richard J. Madden Play Company. Reproducem în continuare versiunea românească a scrisorii din 23 ianuarie 1931:

Mr. Petru Comarnescu,
39, B-dul Lascar Catargi,
Bucharest, Roumania

23 ianuarie 1931

În legătură cu *Straniul interludiu*

Vă trimit alăturat, în duplicat executat de dl. Eugene O'Neill, un acord datat 11 ianuarie 1939, cu privire la traducerea şi drepturile de publicare în limba română a piesei dlui O'Neill, *Straniul interludiu*, sub auspiciile Fundaţiei Pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II".

Dl. O'Neill vă recomandă să-i scrieţi la timpul cuvenit în legătură cu aceleaşi drepturi, anul viitor, pentru traducerea piesei *Din jale se întrupează Electra*.

Binevoiţi a trimite copiile acordului alăturat, semnat, pentru dosarele mele.

Al dumneavoastră,

RICHARD MADDEN

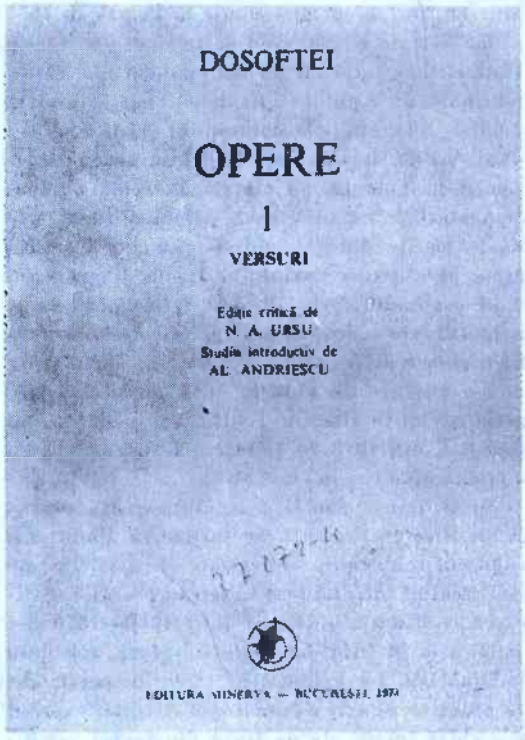
Relaţiile editoriale stabilite de Petru Comarnescu cu dramaturgul american au contribuit la cunoaşterea operei acestuia de către publicul românesc, care a apreciat şi a primit totdeauna cu entuziasm, atît traducerile cît şi reprezentaţiile pieselor sale pe scenele noastre.

Traian FILIP

CRONICA EDIŢIILOR

DOSOFTEI

OPERE, I, Versuri

MAJORITATEA ISTORICILOR LITERARI sînt astăzi de acord că întîiul poet român însemnat este mitropolitul Moldovei, Dosoftei (1624—1693) pe numele de mirean Dimitrie Barila (probabil Berilă), traducătorul în versuri al Psaltirii publicată la Uniev, în Polonia, în 1673. Opera acestui cărtitor al poeziei româneşti a fost puţin editată înainte. Practic, în afară de fragmente izolate, care au circulat oral şi au fost culese de Anton Pann în Versuri muzicești ce se cîntă la Naşterea Mîntuitorului nostru Isus Hristos şi în alte sărbători ale anului (1830), **sub formă de colinde (psalmii 46, 48, 94, 96), o ediţie a scos în 1887 Ion Bianu, iar în 1974 N. A. Ursu a dat o ediţie la Iaşi, cu un cuvînt înainte de Iustin Moisescu.**

Noua ediţie a operelor mitropolitului Dosoftei e proiectată de N. A. Ursu în două volume, din care primul, de versuri, a apărut la editura „Minerva", în 1978, cu un studiu introductiv de Al. Andriescu*, iar al doilea, de proză, se află în pregătire.

Întîiul volum cuprinde, în aproape 400 de pagini, următoarele opere în versuri ale lui Dosoftei: Stihuri la luminatul herb al Ţării Moldovei **— cunoscutele versuri la stema ţării — o cronologie a domnitorilor Moldovei, fără titlu, cei 150 de psalmi versificaţi ai** Psaltirii, **cîteva stihuri despre originea latină a românilor traduse de Dosoftei din limba polonă după Miron Costin (versuri apărute în ediţia originală a Psaltirii), un** Apostrof **în versuri atribuit tot lui Miron Costin, dar care nu-i decît « epigrama preasfinţitului părinte Dosoftei proin mitropolit Suceavschii», versuri din** Paraclisul Preacuratei Născătoarei de Dumnezeu, **stihuri şi rugăciuni din** Molitvenic de-nţăles, **stihuri pentru diverşi mucenici şi sfinţi din culegerea în proză** Viaţa şi petrecerea svinţilor, **stihuri din** Parimiile preste an, **stihuri din traducerea cronografului lui Matei**

---

* Volumul a primit, dealtfel, premiul „Perpessicius" pe 1978, pentru cea mai bună ediţie critică apărută în anul respectiv. (N.R.)

Cigalas, stihuri din traducerea revizuită de Dosoftei a Vechiului Testament, pusă la contribuţie de fraţii Greceanu la versiunea română integrală a Bibliei, apărută la Bucureşti, în 1688.

N. A. Ursu este astăzi unul dintre cei mai buni editori de texte vechi, un filolog de o solidă pregătire şi un mare cunoscător de fonduri manuscrise, autor de numeroase identificări din care nu puţine apar chiar în ediţia de faţă. Ni s-au părut irefutabile argumentele pe care le aduce în toate problemele controversate, începînd cu elucidarea aparteneţei versurilor despre originea latină a românilor din Psaltirea în versuri. Ele sînt de Miron Costin, care le-a scris însă în limba polonă, versiunea românească datorîndu-se lui Dosoftei. Versurile lui Miron Costin sînt inspirate din opera sasului Lorenz Töppelt din Mediaş, în a cărui operă Origines et occasus Transsylvanorum (Lugduni, 1667) se susţine că românii se trag din romani («Valachis sive Oleahis») şi că saşii sînt urmaşii dacilor («dachii, a saşilor moşii»). Importantă este lecţiunea «dă rază» în loc de «dărază» («Neamul Ţării Moldovii de unde dă rază? /Din ţara Italiei, tot omul să crează»). P. P. Panaitescu a publicat în ediţia operei lui Miron Costin în aşa fel Apostrofui lui Dosoftei încît a făcut să se creadă că el ar reprezenta un răspuns al cronicarului român la versurile lui Dosoftei de la începutul psalmului 132: «Cine-şi face / zid de pace / turnuri de frăţie, / Duce viaţă fără greaţă, într-a sa bogăţie / Că-i mai bună depreună viaţa cea frăţască, / Decît armă ce destramă / oaste vitejească». N. A. Ursu presupune, cu mai mult temei, că Dosoftei a copiat aceste versuri din Psaltire, modificînd «decît armă ce destramă» în «decît rică care strică», le-a alăturat «epigrama» sa ca sfatul biblic împotriva avuţiilor materiale pămîntene, şi le-a trimis din exil, unde se afla după 1686, în ţară, în semn de prietenie lui Miron Costin, ceea ce explică prezenţa manuscrisului printre scrierile cronicarului.

Altă contribuţie importantă este identificarea în persoana lui Dosoftei a traducătorului în rezumat a Cronografului lui Matei Cigalas, în două versiuni, una făcută în tinereţe şi alta la bătrîneţe, în exil. În afară de alte versuri, figurează aici şi prologul tragediei Erofili a cretanului Gheorghios Hortaţis, imitată după L'Orbecche de Giambattista Giraldi. De conţinut laic, pedagogic, versurile din acest prolog n-ar fi făcut singure din Dosoftei un poet, mult mai izbutit ca traducător al psalmilor. Dosoftei a selectat, ne încredinţează N. A. Ursu, din Cronografui lui Cigalas, părţi şi capitole meuite să ilustreze superioritatea ideilor creştinismului faţă de religia antică a greco-romanilor, a iudeilor, precum şi faţă de aceea a Islamului, făcînd totodată istoria creştinismului pînă la căderea Constantinopolului.

Precizări importante aduce N. A. Ursu în legătură cu revizuirea de către Dosoftei a textului traducerii Vechiului Testament de Nicolae Milescu folosit în Biblia de la Bucureşti. Milescu a tradus Vechiul Testament între 1661—1664, cînd se afla la Constantinopol. Traducerea nu era satisfăcătoare şi a fost încredinţată spre îmbunătăţire altor cărturari, munteni şi moldoveni, printre care şi episcopului pe atunci de Roman (pînă în 1671) Dosoftei, prin mitropolitul Moldovei. Deoarece la apariţia Bibliei de la Bucureşti Dosoftei era în exil, numele său (dealtfel ca şi acela al lui Nicolae Milescu, fost agent diplomatic la Poartă în 1668 al lui Grigore Ghica, cînd postelnicul Constantin Cantacuzino, tatăl lui Şerban Cantacuzino, a fost asasinat), nu a putut să fie menţionat în prefaţa Bibliei semnată de domnitorul ţării, Şerban Cantacuzino. Dosoftei a primit însă un exemplar tipărit în Polonia, pe marginea căruia a făcut comentarii în latină, greacă, polonă şi română la unele pasaje din Vechiul Testament. Editorul arată că glosarea cuvîntului cramă din versetul 2 al psalmului 78 («Puseră Ierusalimul ca o cramă») este o dovadă peremptorie de colaborare la traducerea Vechiului Testament, întrucît în nici o Psaltire de pînă la 1688 nu mai apare acest cuvînt în afară de Psaltirea în versuri a lui Dosoftei, din 1673 («Şi feceră Ierusalimul / Ca o cramă cînd i se la vinul»).

Multe date se dau şi în legătură cu traducerea şi versificarea Psaltirii. Se susţine că Dosoftei a cunoscut traducerile anterioare şi că în tinereţe şi-a alcătuit întîi un text al său în proză. Versificarea acestui text a făcut-o între 1660—1670 şi a publicat-o în 1673, iar textul în proză, continuu îmbunătăţit, l-a publicat în 1680. În acest text în proză se găsesc «numeroase cuvinte, expresii sau chiar fragmente de frază din textul versificat». Ne întrebăm dacă în loc de a reproduce alte versuri, puţin semnificative, din alte traduceri ale lui Dosoftei, precum cele din Viaţa şi petrecerea svinţilor, care puteau să rămînă pe acolo şi să apară în volumul al II-lea al ediţiei, N. A. Ursu nu ar fi procedat mai profitabil dînd în volumul I şi textul Psaltirii în proză din 1680, pentru a pune în evidenţă exact raportul dintre traducerea fidelă a psalmilor în proză şi traducerea cu abaterile

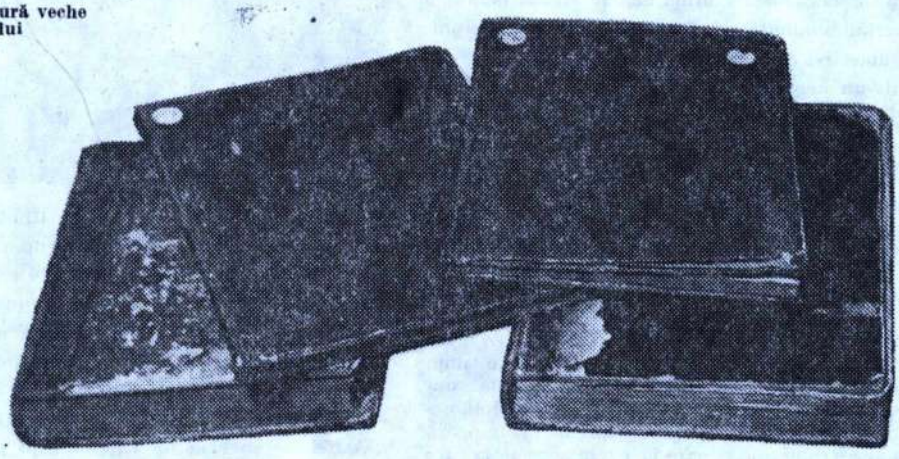
necesitate de prozodie în versuri. Comparaţia între traducerea în versuri şi traducerea în proză a lui Dosoftei, singura în măsură să ne ofere imaginea exactă a poetului, nu o face, din nefericire, nici Al. Andriescu în studiul său introductiv, unde se combat pe drept cuvînt apropierile între Dosoftei şi Jan Kochanowski susţinute în ultima vreme de cercetătorul polonez Henryk Mistersky în lucrarea sa apărută la Poznan, în 1970: „Psaltirea în versuri" metropolity Moldawskiego Dosoftei'a a „Psalterz Dawidow" Jana Kochanowskiego. Opinia lui Al. Andriescu este că Dosoftei a apelat mai curînd la poezia populară românească, dezvoltînd uneori pînă la redundanţă termenii metaforici: « Complinirile poetului român, tendinţa de a corela la o imagine existentă, alta, inventată, detalierea unor imagini din textul originar, prelucrate, desfăcute în părţi, întregite, reacomodate unui sistem şi unei viziuni personale, se conformează adeseori unui simbolism naiv, de esenţă populară, moştenit din producţiile literare folclorice sau din traducerile anterioare, în proză, ale psalmilor». Se dau însă prea puţine exemple ale procedeului şi nu se merge la textul în proză din 1680.

Urmărind circulaţia psalmilor lui Dosoftei, N. A. Ursu ne spune că un catren din psalmul 48 se află în Divanul lui D. Cantemir, că Eminescu a paginat un exemplar din Psaltirea în versuri pe cînd era bibliotecar, că, adăugăm noi, Arghezi face o referinţă la Dosoftei şi Psaltirea sa în cartea Cu bastonul prin Bucureşti. Diverse colecţii de colinde sau poezii şi cîntece populare conţin psalmi de Dosoftei sau variante, astfel: I. G. Sbiera, Colinde, cîntece de stea şi urări la nunţi, Cernăuţi, 1888 (psalmul 48); Tudor Pamfile, Culegere de colinde, cîntece de stea, vicleime, sorcove şi pluguşoare, Bucureşti, 1909—1910 (48); V. Stanciu, Colinde, cîntece de stea şi cîntecele irozilor, Arad, 1922 (48); N. I. Dumitraşcu, Cîntece de stea şi colinde, Bucureşti, 1928 (94); Sabin V. Drăgoi, 303 colinde cu text şi melodie, Craiova, 1930 (48); C. Brăiloiu, Colinde şi cîntece de stea, Bucureşti, 1931 (96); Vasile I. Popovici, Colinde armonizate pe trei voci egale, Bucureşti, 1935 (46); Gh. Cucu, 200 de colinde populare, Bucureşti, 1936(46); G. Breazul, Patrium Carmen, Craiova, 1941 (46). E vorba de psalmii: Limbile să salte (46), Ascultaţ acestea toate, / Năroade, neamuri şi gloate (48), Veniţi cu toţ depreună / să ne facem voaie bună (94) şi Domnul stătu crai în ţară (96).

Ţinînd seama de meritele filolgice deosebite ale noii ediţii din versurile lui Dosoftei, aceasta se impune atenţiei printre alte lucrări privind literatura veche.

Al. PIRU

Cărţi de literatură veche din biblioteca lui M. Sadoveanu

MERIDIANE

Constantin Dimitrie MORUZI

și cronicarii săi

ÎN CATAGRAFIA LITERATURII UNIVERSALE sînt bine cunoscute împrejurările ce au determinat cîndva Poezia și Istoria să facă o «casă bună», întrepătrunzîndu-se chiar, așa cum poezia se strecoară și în viața de toate zilele.

De-a lungul secolelor, anumiți scriitori — înzestrați cu o sensibilitate și o disponibilitate ieșite din comun — s-au ostenit să transpună evenimentele la care au fost martori și care i-au înflăcărat, turnînd apoi în cronici rimate, memorabilele întîmplări trăite ori numai auzite. Privind sau ascultînd, așezîndu-se confortabil în slujba unui potentat, scriitorul-curtean, ca să-i cîștige milostivirea, buna dispoziție și să-i intre în grații, se apuca să cînte osanale în versuri bine sunătoare, zugrăvind un portret voit pozitiv, aureolat, pe cît posibil, cu nimbul nemuririi.

Avem din toate veacurile cu duiumul asemeni rimători de ocazie, simpli panegiriști, ori prea plecați scribi, pseudo-poeți, cîntînd abil în struna de aur a monarhului miluitor; dar, pe de altă parte, și cronicari obiectivi și nepărtinitori.

Într-un neguros început de octombrie, în 1777, Grigore Vodă Ghica al III-lea a fost căsăpit de un sol al sultanului Abdul Hamid — ecoul mișelescului asasinat fiind consemnat într-un poem atribuit de Mihail Kogălniceanu unchiului său, stolnicul Enache Kogălniceanu [1].

Înainte de a fi răpus, Grigore Ghica trecea prin grele clipe și «văzînd așa strîmtoare / L-au cuprins o grea sudoare»; apoi apărîndu-se cu o candidă trufie, spunea gîdelui: «Sînt Domn pus de trei Crai, / Cum îndrăznești să mă tai?». Zădarnică răbufnire voevodală. Trupul lui «mult căznit / Și din cuțite răzbit» va fi descăpățînat; iar capul pus «într-o cutie» și trimis «la împărăție»...

Astfel, se încheia un capitol rupt parcă dintr-o tragedie shakespeariană, de care cronicarul Enache

[1] Cronicarul Enache sau Inachi Kogălniceanu, fiul pitarului Vasile și străbun al lui Mihail Kogălniceanu, a trăit între 1729 și 1795. A fost copil de casă, apoi comis și vătaf de aprozi. Este unul dintre primii bibliofili români; a achiziționat numeroase cărți și documente referitoare la Moldova și Țara Românească; a copiat și a redactat în proză și versuri cronici privitoare la evenimentele la care a luat parte direct sau indirect.

Kogălniceanu, avînd conștiința lucidă a scrisului, se socotea nevrednic, nefiind înzestrat cu adevărata «limbă ritoricească» în care s-ar fi cuvenit «să spuie acea întîmplare jalnică și de mirare». Poetul continua cu sfială: «Așa grai, nu mă pricep / Nu știu de unde să-ncep»[2], înșiruind apoi, într-o cadență molcomă, zeci și zeci de versuri.

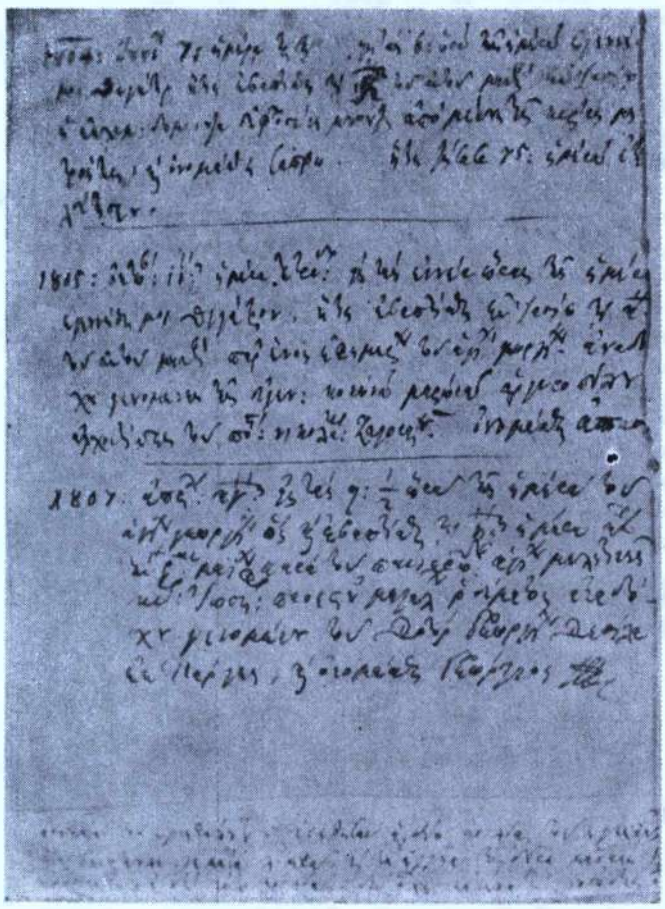
În ciuda seriozității girului de rudă apropiată a lui Mihail Kogălniceanu — sau poate tocmai fiindcă istoricul îi era nepot de frate — cercetători meticuloși precum Constantin Giurescu, Emil Turdeanu, Al. Piru[3] ș.a. au pus la îndoială paternitatea cronicii lui Enache Kogălniceanu, derutați poate și de abundența versiunilor[4] cît și de colportarea lor pe o arie largă — de vreme ce vestea jalnicei întîmplări trecuse din vatra capitalei Moldovei, peste Siret și chiar pînă peste Carpați, ajungînd în fosta împărăție Austro-Ungară[5], metamorfozîndu-se acolo într-o piesă de teatru: Occisio Gregorii in Moldavia Vodae tragedice expressa — (Înfățișarea tragică a asasinării lui Grigore Vodă al Moldovei) — unul dintre primele texte (cincisprezece file) ale literaturii dramatice românești.

Un an după ce datorită poeziei narative zvonul crimei din 1777 se răspîndise în conștiința națională, va apărea tot la Iași o a doua scriere, desigur a aceluiași autor, (credem că nu poate fi decît Enache Kogălniceanu, numit cu maliției de N. Iorga «un profesionist al asasinatelor politice»)[6] în care este vorba de astă dată de o dublă decapitare, săvîrșită după o sumară judecată la spătărie, cei doi moldoveni fiind învinuiți de «uneltiri» împotriva Sublimei Porți și a domnitorului moldav.

Acest nou bocet alcătuit din 618 versuri[7] este intitulat Stihuri asupra peirei lui Manolaki Bogdan vel-Vornic și a lui Ioan Cuza Vi-Vel spătar, carii cu urgie împărătească și de sabie domnească s-au săvîrșit în domnia Măriei sale Constantin Dimitrie Moruz V. V. în anul 1778, august 18.

[2] *Stihuri asupra Domnului Grigore Ghica Voevod al Țerei Moldovei ce s-a săvîrșit în anul 1777, octombrie 1 de Enaki Kogălniceanu*, în Michail Kogălniceanu, *Cronicile Românici sau Letopisețele Moldaviei și Valahiei*, vol. III, București, 1874. (pp. 274—275). Vezi și Vasile M. Kogălniceanu, *O variantă a stihurilor lui Enaki Kogălniceanu asupra Domnului Grigore Ghika Vodă al Țerii Moldovei, 1777*, București, 1894, Tipografia și Fonderia de litere Thoma Basilescu. Ienăchiță Văcărescu avea același zbucium cînd își implora muza: «*Zi-mi, cum să-ncep? /În ce fel s-arai gîndirea mea ...*».

Consemnare în limba greacă a datelor importante din timpul domniei lui Moruzi.

[3] Constantin Giurescu, *Pseudocronicarii I. Enache Kogălniceanu*, București, 1916, Atelierele Socec & Comp.; Emil Turdeanu, *Contribuțiuni la studiul cronicilor rimate*, în *Cercetări literare*, II, Es. M.O., București, 1936; Al. Piru ș.a. *Istoria literaturii române*, vol. I. (pp. 630—633); idem, *Istoria literaturii de la origini pînă la 1830*, București, Editura științifică și enciclopedică (p. 363). Trecînd în revistă toate versiunile știute, atribuite unui «Pseudo-Enache Kogălniceanu», Emil Turdeanu conchidea metaforic, scriind că personalitatea acestui pseudocronicar «va rămîne, poate pentru totdeauna necunoscută. Numele lui astăzi n-ar fi mai mult decît o pisanie pe frontispiciul unei ruine». (*Op. cit.*, p. 26).

[4] Au fost numărate nu 14, cum s-a spus, ci 28 manuscrise relatînd aceeași odioasă faptă. (Cf. Dan Simonescu, *Cronici și povestiri românești versificate*, București, 1967, Ed. Academiei R.S.R., (p. 165).

[5] Un ecou al acestui asasinat a ajuns la 18 nov. 1877 pînă și în „*La Gazette de Leyde*" (nr. 92), iar mai tîrziu și în alte periodice din Berlin, Frankfurt, Hamburg, Geneva.

[6] N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, București, 1901 (p. 84).

[7] Michail Kogălniceanu, *op. cit.*, pp. 274—275.

Ca și în panegiricul precedent, și aici regăsim accente dramatice, punctate pe alocuri cu ușoare nuanțe filozofice; « Istoria este lungă / Iară mintea-mi este scurtă. / Ce pe cît mă voi pricepe / A o scrie voi începe».

Și Enache Kogălniceanu descrie amănunțit procedura procesului și desfășurarea etapelor osîndei capitale, capetele victimelor fiind depuse pe o scoarță de copac la Poarta Domnească, astfel ca « tot norodul să privească — Să vadă cei ce pre Domnul pîrăsc / Cum de grabă se vădesc».

Ca și în stihurile precedente, cronicarul comentează și aici cu firească discreție evenimentul la care a asistat: « O! lume prea ticăloasă / O! lume amăgitoare / Și de grabă peritoare / O! lume vremelnică / Viață netemelnică ».[8]

Ca să ajungă la tron, Constantin Dimitrie Moruzi cucerise rangurile de Mare postelnic și Mare Dragoman al Porții, devenind în ziua de 19 octombrie 1777 Hospodar al Moldovei, unde a domnit pînă în 1782 cînd, la pira unui consul vicłean, a fost nu ucis ca predecesorul Grigore Ghica Vodă, ci doar mazilit aproape de ruinele Troiei, în ostrovul Tenedos.

Drumul parcurs de la Țarigrad la Iași era destul de lung și inconfortabil. Îndeobște călătoria dura 30 de zile, cu necesare popasuri. Alaiul era escortat de boieri și arnăuți în trăsuri și în căruțe încărcate cu merinde și cufere [9].

Moruzi Vodă a sosit însă mai repede, el pornind fără calabalic și « lăsîndu-și haremul în urmă». Biograful său, Banul Costache Caragea a consemnat cu precizie itinerarul; iată doar ultimele etape: « luni 21 ale lunii Novembrie Măria sa se afla la Focșani; marți 22 și miercuri 23 la Bîrlad; joi 24 la Vaslui; vineri 25 novembrie la Frumoasa, iar la 3 din noapte descalecă la Curtea Domnească ».[10]

O lună mai tîrziu rădvanele cu soția Smaranda Moruzi, cu cele cinci domnițe (Sultana, Roxandra, Anastasia, Catinca și Raluca) și cu cele patru beizadele (Alexandru, Iordache, Panait și Dumitrașcu) ajungeau și ei cu bine la Iași.

După solemnitatea inscăunării, au urmat patru ani și opt luni de guvernare, calificată de N. Iorga, mai mult decît onorabilă. Referindu-se direct la Vodă Moruzi, profesorul constata că « a fost printre cei mai buni domnitori ai țării după epoca eroică a acelor grele războaie și strălucite biruințe ».[11] Și prețuirea aceasta era în bună parte îndreptățită.

Ca într-o profesiune de credință, Constantin Moruzi Vodă, într-un uric al său, spunea că încearcă să consolideze « statornicia statului pentru ca să-i aducă la fericirea și folosul ce se cuvine cu dreptate fieșcăruia, și așezările cele bune de folosul obștei să le întemeieze și cele nedrepte și vătămătoare să le îndrepteze, căci dintre acele bunătăți stăpînitorii cîștigă odihnă, laudă și nemuritoare pomenire» [12].

Așa cum ni-l înfățișează un tablou de epocă, Vodă Constantin Moruzi era un bărbat chipeș, cu o privire inteligentă, pătrunzătoare [13], și după cum atestă un cronicar, din fire era « foarte bun vorbitor și voie bună» [14], dornic să-și cîștige și odihna și lauda și nemuritoarea pomenire.

Vom reaminti cîteva fapte din scurta sa ocîrmuire:

— Un act important este acela făcut în beneficiul povernelor moldovenești, oprindu-se importul rachiurilor poloneze și închizînd granița în ciuda protestelor verbale și scrise adresate la Poartă de către Palatinatul Podoliei, acuzat fiind că săvîrșește un adevărat atentat împotriva libertății negoțului și a liberei circulații a mărfurilor. În schimbul rachiului polonez, noi ofeream vite, sare, miere și ceară, iar domnitorul încasa de pe urma acestui trafic circa 40.000 piaștri aur. Vodă Moruzi a răspuns reclamațiilor, argumentînd că a luat măsura opreliștii, deoarece votca dăunează sănătății țăranilor care, ispitiți de rachiul leșesc deveneau molii și nedestoinici muncilor; iar pe de altă parte el vine în ajutorul podgorenilor ale căror velnițe produc băuturi mai bune din toate punctele de vedere.

— Altă dată el va acorda ciocănașilor cîte trei bani la dropul de sare extras din ocnele județului Bacău, precum și o serie de scutiri de dări.

---

[8] O versiune necunoscută la Academia R.S.R., Secția mss.: «*O, ce groaznică 'tîmplare. Stihuri asupra peirei răposatului Manolache Bogdan Vornicul Ves[t]it și asupra lui Ioan Cuza Biv Vel Spătar cari au perit de sabie în domnia Măriei Sale Constantin Dimitrie Moruz Vvod. vineri spre sîmbătă, la 8 ceasuri de noapte, 1778, August 18*» (Mss. nr. 1629, f. 50). S-au inventariat în total 13 mss. (v. Dan Simonescu, *op. cit.*, p. 198).

[9] Marcu Filip Zallony, *Despre fanarioți*, București, 1897, Tip. de artă grafică Carol Göbl (8.46.47).

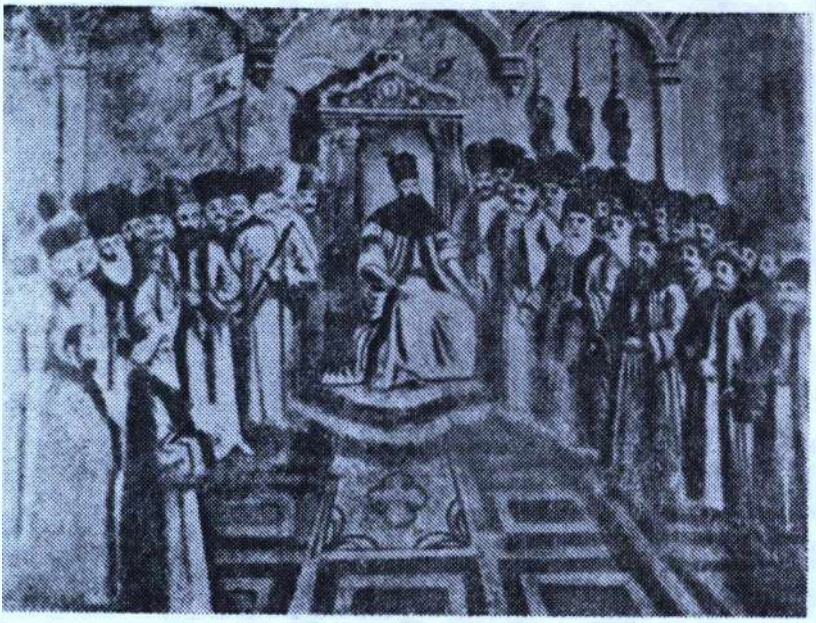
[10] *Efemeridele scrise de mîna sa de Banul Constantin Caragea în 1777—1811 și traduse de G. Murnu* în *Scrieri și Documente grecești privitoare la Istoria românilor din anii 1592—1837*, culese și publicate — în tomul XIII din *Doc. Hurmuzaki* — de A. Papadopulos-Keramens, București, 1914. Ed. Carol Göbl (p. 85).

[11] N. Iorga, *Românii și grecii de-a lungul veacurilor cu prilejul îndoitelor nunți princiare din MDCCCCXXI*, București, 1921. Ed. „Cultura neamului românesc" (p. 49).

[12] V. A. Urechia, *Istoria românilor*, I, București 1891, Lito-tipografia Carol Göbl. (p. 315).

[13] N. Iorga, *Domni Români — Portrete*, București, f.d., (f. 184. A).

[14] Doc. Hurmuzaki, *op. cit.*, (p. 85).

— Din punct de vedere administrativ, sub domnia lui Constantin Moruzi s-au rotunjit și fixat granițele județului Suceava, iar umilul tîrgușor Fălticeni a fost ridicat la rang de capitală, în locul Sucevei.

— În tot timpul domniei, Vodă a împărțit dreptatea cu strășnicie, prezidînd Divanul domnesc. Se cunosc numeroase și drepte cărți de judecată [15].

Iubitor de cultură, Constantin Moruzi a știut să se înconjure de o serie de cărturari; în afară de Costache Caragea, care avea și sarcina să-i tălmăcească presa franceză, selectîndu-i știrile mai de seamă pentru «a le face cunoscute stăpînilor seculari» [16] — el aduse la Școala Domnească diverși profesori străini; astfel, matematica, geografia și astronomia erau predate de Iosif Moesidax, poreclit de moldoveni «Mesiodacul». Acesta dedicase domnitorului un tratat al său tipărit la Viena.

O altă personalitate din anturajul voevodului a fost profesorul de literatură și limbă elină Cavsocalyvitis; și acest filolog grec i-a închinat una din lucrările sale. Alt cărturar a fost filozoful Nicolae Varcosi — traducător al manualului de Logică al lui F. C. Baumaister — secretar particular al lui Vodă Moruzi [17]. Educația beizadelelor era încredințată francezului Clémaron și poetului grec Atanasie Cristopulo[18].

Avînd acest anturaj, nu e de mirare că și pe tărîm cultural Constantin Moruzi a purces la unele acțiuni de seamă. Astfel, Vodă a încurajat învățămîntul, angajînd la Școala Domnească, în afară de «dascălul rominesc sau moldovenesc» și de cel de gramatică și limbă elină, și pe un «dascăl latinesc». Școala se știe că era gratuită atît pentru boieri cît și pentru săraci. În plus, din vistieria personală el a acordat burse celor fără mijloace ca și celor «mai silitori dedați la învățătură».

Într-un hrisov, Moruzi afirma că dintre toate «însușirile omenești, cea cu adevărat neschimbăcioasă și mai minunată este învățătura». Acei care sînt «dedați muselor prin multă ocupațiune și sînt iubitori de sciință», se vor ridica «mai presus de materia brută, înjositoare» [15].

În jurul domnitorului mișunau în afara boierilor curteni și a amintiților cărturari poligloți și cîțiva italieni; astfel, medicul curții era «boierul arhidoctor signor N. Festa», secondat de doctorul Rossi Fiorentino; și, am mai detectat prezența poetului toscan Felice Bartolozzi. Apariția acestui scriitor toscan care fusese și la București, este pentru întîia oară semnalată într-un manuscris cu desăvîrșire necunoscut, alcătuit din 18 file legate între coperți de pergament, format caiet (21 × 16 cm). El reprezintă o Odă plină de laude și de ploconeli închinate lui Constantin Dimitrie Moruzi, principele Moldovei.

Poezia pe care am descifrat-o, redînd-o într-o tălmăcire liberă, este alcătuită din 96 de versuri grațios caligrafiate și distribuite opt cîte opt pe fiece pagină. Un cuvînt înainte omagial, de astă dată în proză, este scris pe primele două file. Portretul unui tînăr boier, schițat în tuș, apare răzleț pe o pagină. Pe alte șapte file lăsate albe de Felice Bartolozzi, au fost înscrise ca pe un răboj — în limba greacă și în varii caligrafii — o serie de date festive ori funerare, marcînd scurgerea anilor urmașilor familiei Moruzi, începînd din 1792, urmat de ieaturile 1793, 1794, 1797, 1799, 1800, 1804, 1805, 1807, 1820, 1822, 1825, 1827, 1830, 1832, 1837,

---

[16] Vezi Dumitru C. Moruzi, *Curtea Domnească din Iași, Ulița mare și Podul Verde după auzite și amintiri personale*, în *„Unirea femeilor române"*, Iași, 1913, ianuarie nr. 1, an 5.

[16] Doc. Hurmuzaki (p. 315).

[17] Ariadna Camriano-Cioran, *Les Académies de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs*, Thessaloniki, 1974, Ed. Institute for Balcan Studies (pp. 92, 99, 418, 419).

[18] N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, București, 1928, Ed. „Casa Școalelor", p. 140.

[19] V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 323.

1839, 1847, 1864 şi, în sfîrşit, consemnarea ultimă, necronologică, aparţinînd anului 1850!

Răstimp de aproape şapte decenii, manuscrisul cu Oda lui Felice Bartolozzi şi prozaicul prăznicar de familie, treptat adăugit, a rămas în mîna rudelor fostului domnitor Constantin Dimitrie Moruzi. Întîlnim astfel numele Domniţei Eufrosina, sau cel al Catinei Sturza, născută Moruzis, ş.a. De bună seamă, manuscrisul a trecut din mînă în mînă, înscriind, ca într-un caleidoscop, felurite nume de nuni, de căsătoriţi, de răposaţi ori botezaţi.

Nesocotind aceste efemeride, revenim la pripăşitul poet Felice Bartolozzi, despre care, din păcate, nu avem la îndemînă alte date biografice decît mărturisirea că lira lui era de fel de prin Etruria.

În schimb, din lectura poemului, rezultă că el cunoştea la perfecţie nu numai viaţa de zi cu zi a principelui, dar şi faima obîrşiei sale bizantine. Îi va preamări, aşadar, activitatea politică, mărinimia, posibilitatea pe care o oferea tineretului de a învăţa greaca, latina şi ştiinţele naturii; va lăuda faptul de a fi acordat supuşilor anumite libertăţi. Modul cum guverna Moldova era dat drept exemplu Voevodului de pe malurile Dîmboviţei, care se întîmpla să fie Alexandru Ioan Ipsilant.

Notabil este felul cum Felice Bartolozzi circumscrie spaţiul imaginar în care Moruzi îşi desfăşura domnia; « Regnare da confini di Dacia altre distandi alle sponde dell Egeo» — precum şi referirea (desigur pe atunci nu atît de frecventă) la străvechea aşezare a Traciei; « L'oda Bizzanzio, e la Tracia foce».

În ciuda banalităţilor şi a inevitabilelor locuri comune, credem însă că datorită evocării peisajului moldovenesc bîntuit atunci de oştirile otomane, Oda a Sua Altezza Serenissima Constantino Murosi Principe Regnante di Moldavia capătă, datorită farmecului său galant — în contrast cu atmosfera sîngeroasă ce transpare din unele versuri ale lui Enache Kogălniceanu — cît şi a caracterului inedit al textului, o anume valenţă pe care ne-am străduit, cît de cît, să o redăm în aproximativa traducere de mai jos.

Barbu BREZIANU

ODĂ

Alteţei Sale Serenisime

Constantin Murosi[20]

Principe Domnitor al Moldaviei

Niciînd, Alteţă Serenisimă, eu nu m-aş fi încumetat să închin această a mea Lucrare, dacă însufleţit nu aş fi fost de acele rare prerogative care alcătuiesc cea mai aleasă podoabă a Omului darnic şi mărinimos.

Socotesc totuşi că se cade ca Alteţa Voastră Serenisimă să-mi primească Dania, şi, totodată nădăjduiesc a mă bucura şi mai departe de a Voastră Oblăduire care să-mi fie destulă pentru a fi învestit a mă înfăţişa într-o mai chipeşă lumină pe a Lumii scenă.

Şi astfel simţi-mă-voi fericit dacă aş izbuti, cu măruntele-mi însuşiri, să am cinstea de a Vă dovedi curata şi statornica-mi Credinţă cu care rămîn de-a pururi al Alteţei Voastre Serenisime prea plecată slugă.

FELICE BARTOLOZZI

---

[20] Numele domnitorului Constantin Dimitrie Moruzi (1716—1788), apare diferit ortografiat în documente: Muruz, Morosi, Murosi, Moroussy ş.a.

Ode

Eccelso Prence che il saggio tuo Regnare
Da Confini di Dacia oltre distendi
Alle Sponde dell'Egeo immenso Mare
Ed ai Posteri di poi
Incredibile rendi
Lieta in cui il Ciel ti concesse ai nostri
Prence pio generoso ed immortale
Al di cui paragon ha pochi eguali

ODĂ

Luminate Principe, fie ca înţeleapta ta Domnie să se întindă
Ocîrmuind de la al Daciei hotar
Pînă în largul ţărmurilor Egee.
Iar urmaşii ce se vor perinda,
Să-ţi pizmuiască stăpînirea
Şi veacul în care Cerul ni te-a zămislit,
Darnice şi nemuritor Principe,
Între toţi tu fără seamăn eşti.

Ăst timp, fiind pe al Dîmboviţei mal [21]
Avînd mintea de faima ta plină,
Jur-împrejur mii de voci rosteau:
Fie-ţi numele slăvit
Şi tot mai sus preamărit.
Am stat atunci uluit
Auzind obştească glăsuire
Dar încremenit privitor la atari fapte
Nu se cade îndelung a zăbovi
Nici în van să amuţească Etrusca-mi Liră [22],
Nici Sluga-Muză să-mi stee tăinuită,
Ori cu dulci versuri Apollo în van să mă-mbie.
Celesta flamă
Fiinţa-mi îmboldeşte
Şi m-aţîţă să cînt faptele-ţi nepieritoare
De-acum glas înălţînd,
Slăvi-voi Bizanţul şi ale Traciei rîuri.

Mărinimos pre cît de înţelept eşti
Că doar pe tine Cerul te-a împuternicit
Precum vestiţii Eroi chipeşi chivernisiţi
Sortit ai fost Domniei
Încă dintr-ai prunciei ani
Şi înzestrat cu falnice, înalte ţeluri.

Astfel Voivozilor Moldavi şi Valahi
Ilustră, vie pildă le vei fi
Tu, care, dintr-un neînfrăţit grăunte, trezeşti
Al Virtuţilor cor — Judecată, Înţelepciune, Vitejie —
Cu o mînă largă, daruri împărţind
A noastră dragoste ai cucerit
Şi a Patriei laudă.

[21] În text: « Dombovizza ».
[22] Felice Bartolozzi, probabil băstinaş toscan, de vreme ce evocă Etruria.

Deschis-ai pîrtii mii spre mănoasa libertate
Supușilor tăi; iar pe vrednicul obidit
Strîngîndu-l la piept, smulsu-l-ai sărăciei.
Un tineret neștiutor, întru cinstea Ta,
Greaca și Latina [23] *o vor învăța*
Neclintit pe al onoarei drept făgaș,
Prea sfinte Pravile
Din gura ta afla-vor
Tot ctitorind școli și ocrotind știința
Ca și pe pribegii în neștire
Arătînd altora cum se cere dreapta cîrmuire.
Oriunde ochii arunc pe Cerul slăvit
Alături de eroii greci [24]*, ori de cei din Tyr,*
Numele Constantin sortit este a fi nemurit
Și dacă privirea-mi întorn
Spre a Bizanțului Împărăție
Unde vestiți străbuni anevoie au trudit,
Deplină fericire poți avea
Fiindcă țelurile lor le vei fi depășit.
Descălecat-ai în mijlocul unei mîndre cetăți [25]*,*
Înscăunat ai fost pe un regesc tron
Avînd supusă o numeroasă gloată.
O, cît de iscusit te-ai arătat a fi
Într-al virtuților drum, urmărind
În îndoit folos, țelurile — Doxă, Grijiri, Povețe —
Acolo unde solia țărigrădeană te-a trimis
Și unde la cimentarea vieții — fericit tu ai purces.
O, de cîtă dîrză stăpînire dat-ai dovadă
Sufletelor omenești și evlaviei aducînd prinos,
Iar Padișahului arătîndu-i-te credincios
În prea crîncene vremi
Și într-o aprigă luptă
Azi Patria adastă nou ajutor să-i dai,
În ananghie fiind, tu nu pregeta
Și din tot sufletul cată a o îmbărbăta
Îndrăgit Om al cetății, ai o sublimă menire.

[23] Vodă Moruzi hotărîse ca odată cu învățarea limbii române, a limbii eline și a celei grecești moderne, să fie predată și latina; el nu făcea decît să urmeze exemplul lui Constantin Mavrocordat, cel care în scurta lui domnie, nu numai că întărise «școalele cele elinești și cele slovenești», dar înființase și «școli de învățătură și latinești și arăpești» pentru ca — așa cum scria cronicarul Ion Neculce — să se afle «și printre alte țări că există oameni învățați și pe pămîntul nostru al Moldovii» (*Letopisețul Țerei Moldovei*, ed. Iorgu Iordan, București, E.S.P.L.A., 1955, p. 403).

[24] Banul Constantin Caragea în *Efimeridele* sale relatează ceremonialul învestiturii cu caftan și cucă de către «prea puternicul împărat a prea măritului boier dragoman Constantin Dimitrie Moruzi», spunîndu-ne că sultanul îl numise «fala Grecilor» (În A. Papadopulos-Kerameus, *op. cit.*, pp. 77, 82). Neamul moruzeștilor s-ar trage din împărații Comneni ce au trecut din Bizanț în Trapezunt (Gheorghe Bezdviconi, *Prințul Constantin Moruzi*, în *Cetatea Moldovei*, 1940, aprilie-iunie, p. 154).

[25] Este vorba de Iași.

Pentru inima ta mare, desemnat ai fost Domn
Mijlocitor şi Sfetnic.
Slăvitul Împărat ţie ţi-a încredinţat
Topuzul, Tuiul, Tamburul;
Iar într-o zi, vestitul veac de aur
Se va-nturna asupra cîrmuitorului tău braţ
Şi din îmbelşugatul Răsărit,
Cel hărţuit de năpraznice uri,
De la Tronul Slăvitului Sultan
Porni-va un înalt firman
Armiile să recheme [26],
Şi prea milostivul Împărat
De la Dunăre la ţărmul Boristene [27]
Va să se-ntindă Pacea în bucurii perene.
Şi atunci limpede se va zări cît de aprigă-i puterea ta
Şi cum norodul credincios adastă
Ale inimii tale haruri
Să reverse multe daruri
Nevolnicia astfel să descrească
Şi sorţii Cerului să mi te rostuiască
Într-o pururе slavă pămînteasсă.

Fine

---

[26] Prezenţa în Moldova a unui corp de armată otoman, de circa 10.000 ostaşi care terorizau populaţia stîrnind «desolaţiunea» («les habitants, foulés de toutes les manières, désertant le pays» — cum raporta consulul de Sain-Priest — explică versurile de mai sus). Cf. V. A. Urechia, *Istoria românilor*, I, Bucureşti, 1891, p. 314.

[27] Vechiul nume dat Niprului. Aluzia poetului la politica de balans a domnitorului Constantin Moruzi, care purtînd corespondenţă cu Frederic cel Mare şi alţi suverani occidentali, nădăjduia să evite un război ruso-turc. Pacea de la Kuciuk-Kainargi din 1774 nu ajunsese să pună stavilă nefnduplecatei stări de încordare.

Constantinus Muruzi

DOCUMENT ÎN REPLICĂ

Strămoşii lui Ion BARBU

Spiţa paternă

PROFIR SIN NICOLAE ZIDARU ESTE **întîiul strămoş, pe linie paternă, al lui Ion Barbu, depistat pînă astăzi. Figurează, în documente, sub numele de** Profir Zidaru[1], Profir sin Nicolae[2], Profir Nicola[3] **sau, simplu,** Profir[4]. **În două din documente este menţionat împreună cu soţia sa Ilinca şi o parte dintre copii, specificîndu-i-se de fiecare dată meseria de zidar şi domiciliul în mahalaua Sfinţii Voevozi. În altele două, care sînt tabele nominale (catagrafii) cu meseriaşii şi negustorii bucureşteni ai anilor de început ai Regulamentului Organic (1831—1832), este singurul purtător al acestui nume printre zidarii Capitalei Ţării Româneşti.**

Locuia, în 1831, împreună cu familia, în Bucureşti, pe Podu Tîrgoviştei (Calea Griviţei), lîngă bariera oraşului, dincolo de Biserica Sfinţii Voevozi din mahalaua cu acelaşi nume.

Era şezător, pămîntean şi român, sau, cu alte cuvinte, avea domiciliul stabil în Bucureşti, de cetăţenie şi naţionalitate română, făcînd parte din breasla (corporaţia) dulgherilor, zidarilor, şiplarilor, pietrarilor, olarilor şi cărămidarilor[5]. Pe atunci, în Bucureşti, îşi exercitau diferite îndeletniciri un număr de 10 375 de meseriaşi şi patentari. Cei mai numeroşi erau plugarii şi muncitorii necalificaţi — 3 592, după care urmau cîrciumarii — 801, croitorii — 457, dulgherii — 430, precupeţii — 360, cizmarii — 332, băcanii — 266 şi zidarii — 208. Cei mai mulţi dulgheri se aflau în vopseaua (culoarea) de verde — 185, iar zidarii, în galben — 96[6]. Profir nu ajunsese la treapta de meşter, fiind trecut, în scriptele corporaţiei, printre meseriaşii fără prăvălie. După « orînduiala la care se află**», era poslușnic (slujitor bolerese), scutit de bir către stat. Averea sa imobilă se compunea dintr-o casă şi o grădină, iar cea mobilă, din două vaci, un porc şi un cîine.**

Cu Ilinca, **nume scris şi** Ileanca, **a avut cinci copii:** Barbu, Vlada, Niţa, Kostake **şi** Pantazi. **Împlinise 56 de ani în 1838 şi moare înainte de anul 1849[7],** Ilinca **(**Ileanca**) supravieţuindu-i**

---

[1] Arh. Stat., Poliţia Oraşului Bucureşti. *Comisia Vopselii Verde. Anul 1831. Catagrafia de toată suflarea hălăduitorilor cuprinsului acestei vopsele*, f. 43v—44.

[2] Arh. Stat. *Catagrafia părţii verde a oraşului Bucureştii de toţi lăcuitorii ţării şi carii uneltesc negustorii şi meserii prin prăvălii şi fără prăvălii împărţiţi pă corporaţie i toţi plugarii şi muncitorii sălăşluiţi într-această parte precum înlăuntru să arată. Din anul 1831*, f. 131 v.

[3] Arh. Stat., Poliţia Bucureştilor. *Catastihul patentarilor de negutătorilor şi meseriaşilor împărţiţi pă corporaţii. Din anul 1832.* f. 76v—77.

[4] Arh. Stat. Departamentul Visteriei. *Catagrafii cu populaţia birnică şi scutită din Ţara Românească pe anul 1838, periodul al 2-lea. Oraşul Bucureşti, Culoarea Galben*, f. 365v—366.

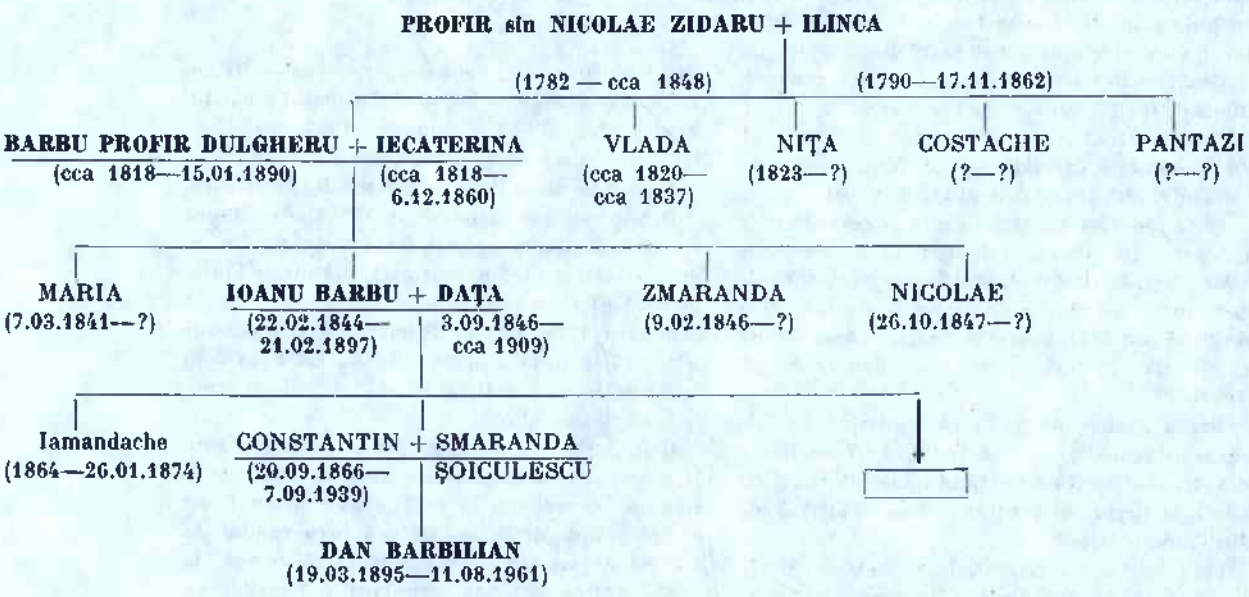
[5] Emil Vîrtosu, Ion Vîrtosu şi Horia Oprescu, *Începuturi edilitare* (1830—1838). *Documente pentru istoria Bucureştilor*. Buc., 1936 transcrie integral Catastihul patentarilor din 1832 (p. 150—222).

[6] N. Iorga, *Negoţul şi meşteşugurile în trecutul românesc*, Bucureşti, 1906. Şt. Olteanu şi Const. Şerban, *Meşteşugurile din Ţara Românească şi Moldova în Evul Mediu.*, Ed. Acad. R. S. România, 1969.

[7] Arh. Stat. Filiala Buc. Poliţia Bucureştilor, *Catagrafia caselor şi lăcuitorilor. Anul 1849*, f. 532v—533r.

ION BARBU — DAN BARBILIAN

Arbore genealogic

pînă la 17 noiembrie 1862, cînd a decedat în vîrstă de 70 de ani[8].

Despre Vlada și Niță, în afară de menționarea lor ca fiice ale lui Profir și Ilincăa, nu avem alte informații. Sumare sînt și datele privind pe ultimii doi fii. Costache (Kostake) Profir Zidaru **era căsătorit și locuia, la 17 noiembrie 1856, cînd s-a născut fiica sa, Maria, în mahalaua Sfinții Voevozi[9]. Pe soție o chema Vlada. Nu a fost menționat în cele două catagrafii de la 1831 și 1838, pentru că nu se născuse probabil la 1831, iar, la 1838, se afla în ucenicie la vreun meșter, întrucît, Profir, neavînd această treaptă, nu avea nici dreptul să califice pe cineva în meseria pe care o exercita.** Pantazi Profir Zidaru **s-a căsătorit cu Niță, fiica Ioanei Văduva, la 23 august 1859. Amîndoi erau din mahalaua Sfinții Voevozi[10].**

Despre Barbu Profir **informațiile sînt mai numeroase.**

Fiul cel mare al lui Profir și al Ilincăi avea, la 1838, 20 de ani și locuia împreună cu părinții. Se căsătorește, la 15 ianuarie 1839, cu Catrina **sin** Matei **și** Dumitra, **din mahalaua Fîntîna Boului (Popa Tatu), culoarea verde. Cununia se oficiază la biserica Sfinții Voevozi, iar nași le-au fost «**Maria Văduva cu Ion Holteiu, nepotu-so**»[11]. În registrul de cununie, la rubrica «**numele, porecla, cinul și meseria mirelui**», este înscris cu numele de** Barbu Dulgheru sin Profir, **de unde îi aflăm și meseria, diferită de cea a tatălui său,**

[8] Arh. Stat., Fil. Buc., Biserica Sf. Voevozi, *Condica pentru morți pe anul 1862*, f. 308 v, poz. 42.

[9] Biserica Manea Brutaru, *Condica pentru botezați pe anul 1856*, f. 210—211, poz. 31.

[10] Biserica Sf. Voevozi, *Condica pentru căsătoriți pe anul 1859*, f. 171—172.

[11] Biserica Sf. Voevozi, *Condica pentru căsătoriți pe anul 1839*, f. 43—44.

inclusă corporației constructorilor. Cînd, la 1849, s-a alcătuit o nouă catagrafie a Bucureștiului, Barbu Profir a fost trecut ca proprietar al imobilului deținut, în 1838, de tatăl său, fiind înregistrat cu o casă ce avea un singur cat și două încăperi, una locuită de el și membrii familiei sale — soția și patru copii —, iar cealaltă, închiriată lui Mihalache Iuncheru. Atît proprietarul, cît și chiriașul făceau parte din cinul de jos.

Copiii lui Barbu și ai Catrinei Profir se numeau: Maria[12], Ioan[13], Zmaranda[14] și Nicolae[15].

Catrina (Iecaterina) a decedat, în vîrstă de 40 de ani, la 6 decembrie 1860, fiind înmormîntată în cimitirul bisericii Sfinții Voevozi[16].

După moartea ei, Barbu Profir se recăsătorește cu Maria sin Staicu Dulgheru, la 27 ianuarie 1863, care, la rîndul ei, mai fusese căsătorită de două ori[17]. La mai puțin de un deceniu, în ziua de 30 august 1871, moare și Maria, în casa soțului ei din str. Tîrgoviștei nr. 90, suburbia Sfinții Voevozi[18].

Barbu Profir moare, la 15 ianuarie 1890, de cachexie senilă[19], în casa fiului său Ioan Barbu din str. Sculpturii nr. 20, fiind înmormîntat, două zile mai tîrziu, în cimitirul Sfînta Vineri Nouă din Calea Griviței[20].

Ioan Barbu s-a născut, în mahalaua Sfinții Voevozi, culoarea verde din București, la 22 februarie 1840[21], ca fiu al lui Barbu și al Iecaterinei. Este botezat de Ioan, preotul mahalalei, naș fiindu-i Maria Văduva. Învață să scrie și să citească de la același preot, dovedindu-se ager la minte și înerezător în forțele sale.

Se căsătorește foarte devreme. Nici nu avea douăzeci de ani, cînd, îndrăgostindu-se de fiica unui dulgher din mahalaua vecină — Manea Brutaru — se cunună într-o altă mahala apropiată, Popa Tatu, la 19 octombrie 1863, cu Data Hristache, care de abia împlinise 17 ani[22]. Nași le-au fost Vasile și Data Manolescu din Popa Tatu.

După 1866, se stabilesc în mahalaua Manea Brutaru, pe str. Sculpturii, fostă Omul de Piatră, nr. 20 (astăzi Ștefan Furtună), alături de Christache Vasile zis Ciulei, tatăl Datei. Aici, la 21 octombrie 1870, va cere Primăriei avizul să construiască «în fața stradei, două odăi cu sala loru, cuinie cu pivniță și privată de zidu și învelite cu metalu»[23].

Ioan Barbu era zidar, asemenea bunicului său, și practică această meserie pînă la 1885, cu o singură întrerupere, în 1877, cînd e sobar. Fiind o fire întreprinzătoare, strînge ceva capital, ia treapta de meșter și se încumetă să devină, la 1885, antreprenor de construcții, figurînd ca atare în toate anuarele Capitalei[24]. Astfel l-a știut și nepotul său, poetul Ion Barbu, care i-a împrumutat numele: «Numele de Ion Barbu nu este un pseudonim întîmplător. Așa l-a chemat pe bunicul meu, maistru zidar și mahalagiu bucureștean din „Omul de piatră". Lui îi datoresc atmosfera balcanică din ultimele mele poezii. I-am luat numele, deci eram dator să las ca glasul lui să se facă auzit. [...] fie-mi îngăduit, mie, nepotul lui Ion Barbu constructor zidar, să arăt ce înseamnă instinct tradițional»[25].

La vîrsta maturității, constructorul Ioan Barbu arăta robust, înalt, brunet, pieptănat cu cărare și părul dat ușor pe spate, avînd o barbă tăiată rotund. Purta, la ocazii deosebite, costum nemțesc confecționat la «croitor de subțire», cămașă albă, papion de catifea, fiind încălțat cu botine

[12] Biserica Sf. Voevozi, *Condica pentru botezați pe anul 1841*, f. 88—89.
[13] Biserica Sf. Voevozi, *Condica pentru botezați pe anul 1844*, f. 114—115.
[14] Biserica Sf. Voevozi, *Condica pentru botezați pe anul 1846*, f. 131—132.
[15] Biserica Sf. Voevozi, *Condica pentru botezați pe anul 1847*, f. 144—145.
[16] Biserica Sf. Voevozi, *Condica pentru morți pe anul 1860*, f. 281.
[17] Biserica Sf. Voevozi, *Condica pentru căsătoriți pe anul 1863*, f. 194—195.
[18] Arh. Stat., Fil., Buc., Of. Stării Civile, *Registru pentru morți pe anul 1871*, no. 1131, Culoarea verde.
[19] Arh. Stat., Fil., Buc., Parohia Bisericii Manea Brutaru, Acte stare civilă, 1880—1894.
[20] Arh. Stat., Fil., Buc., Of. Stării Civile, *Registru pentru decedați pe anul 1890*, no. 469.
[21] Biserica Sf. Voevozi, *Condica pentru botezați pe anul 1840*, f. 114 v—115 v.
[22] Biserica Popa Tatu, *Registru pentru căsătoriți pe anul 1863*, f. 229 v—230 r.
[23] Primăria București, Dosar 101, f. 95, din 1870.
[24] *Anuarul Bucureștilor*, Ed. Carol Göbl, Anii 1882, 1883, 1886—1894.
[25] I. Valerian, *De vorbă cu dl. Ion Barbu*, în vol., I. Valerian, *Cu scriitorii prin veac*, Editura pentru literatură, 1967, p. 45.

făcute de pantofar. Peste costum, era îmbrăcat cu un pardesiu lung și cu cordon. Astfel l-a imortalizat ochiul sensibil al unui aparat de fotografiat, alături de soție și înconjurat de copii.

A avut zece fii și fiice: Iamandache (1864—26.01.1874)[26], Constantin (20.05.1866 — 7.09. 1939)[27], Vasile (5.01.1869—28.02.1874)[28], Marin (3.08.1873 — ?)[29], Maria (20.02.1875 — 7.10. 1880)[30], Elisabetha (15.04.1877— ?)[31], Nicolae (22.01.1880 — ?)[32], Petre (30.06.1882 — 2.11. 1886)[33], Constantin (6.01.1885—?)[34] și Maria (7.12.1887—19.01.1888)[35]. Puțini dintre ei au supraviețuit anilor copilărici. Cei care vor ajunge la vîrste înaintate sînt Constantin, al doilea născut — tatăl poetului, Elisabetha (Lizica, căsătorită cu ing. silvic Nicu Panaitescu, stabilit la Zătreni-Vîlcea), Nicolae și Constantin, penultimul născut, zis și Gogu[36].

Din dorința de a-și depăși starea socială, dar să și creeze familiei o viață mai bună, Ioan Barbu zidarul duce o viață agitată, plină de riscuri în activitatea de antreprenor, fiind pînă la urmă un învins al sorții. Moare bolnav de tuberculoză pulmonară și falit, în ziua de 20 februarie 1897, cu două zile înainte de a împlini vîrsta de 58 de ani. A fost înmormîntat în cimitirul Sfînta Vineri Nouă din București[37].

Mircea COLOȘENCO

[26] Arh. Stat., Fil. Buc., Of. Stării Civile, *Registru pentru morți pe anul 1874*, Act no. 167.

[27] Arh. Stat., Fil. Buc., Of. Stării Civile. *Registru pentru născuți pe an. 1866*. Verde. Act 542.

[28] Arh. Stat, Fil. Buc., Of. Stării Civile, *Registru pentru născuți pe an. 1869*. Verde. Act 21.

[29] Arh. Stat., Fil. Buc., Of. Stării Civile, *Registru născuți pe an. 1873*. Verde. Act 596.

[30] Arh. Stat., Fil. Buc., Of. Stării Civile, *Registru născuți pe an. 1875*, id. Act 199.

[31] Arh. Stat., Fil. Buc., Of. Stării Civile, *Registru născuți pe an. 1877*, id. Act 411.

[32] Arh. Stat., Fil. Buc., Of. Stării Civile, *Registru născuți pe an. 1880*, id. Act 111.

[33] Arh. Stat., Fil. Buc., Of. Stării Civile, *Registru născuți pe an. 1882*, id. Act. 739. *Registru pentru morți pe anul 1886*. Act 5162.

[34] Arh. Stat., Fil. Buc., Of. Stării Civile, *Registru pentru născuți pe an. 1885*. Act 101.

[35] Arh. Stat., Fil. Buc., Of. Stării Civile, *Registru pentru născuți pe an. 1887*. Act 6101; *Registru pentru morți pe anul 1888*. Act 415.

[36] Informații orale de la Gerda Barbilian.

[37] Consiliul Popular Municipal București, Of. Stării Civile, *Registru pentru morți*, Vol. 256. Act 1055/1897 publicat de noi în „*Viața Romînească*", nr. 7/1974.

Daniil SCAVINSCHI

Contraargument la afirmațiile lui C. Negruzzi

PUȚINELE INFORMAȚII BIOGRAFICE existente despre Daniil Scavinschi, poet minor din prima jumătate a secolului trecut (primul scriitor român care utilizează termenul «romantic»), provin toate de la C. Negruzzi, care l-a cunoscut bine în ultima parte a vieții acestuia și care îi schițează biografia în introducerea la «traducția» comediei *Democrit* de Regnard. Apărută la doi ani după moartea lui Scavinschi, adică în 1840, această schiță biografică oferă cîteva detalii din care istoria literaturii, inclusiv tratatul respectiv (vol. II, Editura Academiei, 1968), a reținut că poetul era originar din Bucovina, de unde vine la Iași prin 1823, și că moare «la 32 de ani, în 1838».

Plasarea nașterii lui Scavinschi în jurul anului 1806 trebuia însă să ridice dubii de multă vreme; într-adevăr, Iacob Negruzzi a publicat în 1870, într-un material, în mod inexplicabil ignorat de cei care i-au acordat atenție lui Scavinschi, mai multe manuscrise ale acestuia, rămase printre hîrtiile tatălui său[1]. Ele cuprind poezii ocazionale scrise în 1817 *(Urare alcătuită în Brașov, aflîndu-mă acolo cu d[umnea]lui aga Gheorghe Asachi)*, în 1818, *(Hiritisire de sfintele sărbători ale nașterii Domnului nostru ce o au alcătuit d[omniei]-sale vornicului M. Sturdza la 1818, dechemvrie)*, sau 1822; autenticitatea acestor inedite fiind în afară de orice îndoială (știm, din aceeași prefață, că Scavinschi i-a înmînat toate manuscrisele sale, pe patul de moarte, lui C. Negruzzi), trebuie să conchidem că cel care

[1] I. Negruzzi, *Un vechi manuscript*, în „*Convorbiri literare*", IV, 1870, nr. 3, pp. 44—46.

Infrascriptus Testor

quod ingenuus juvenis Daniel Skavinski romano-catholicus Jassy in Principatu Moldaviae 18 annorum postquam tempus Tyrocinii per quadriennium rite explevisset, decenti modo mihi suplex extitit, quatenus ipsum ab annis Tyrocinii absolutum solitisque hac in re providendum literis testimonialibus declararem. Cum autem tempore Tyrocinii mihi respectu diligentiae fidelitatis ac obedientiae, non minus quam in tentamine positas sibi quaestiones prompte resolvendo satisfacerit, eundem Danielem Skavinski e numero Tyronum exemptum et liberum qua Subjectum Artis Pharmaceuticae denominandum esse duxi.

In cujus fidem praesentes eidem extradendas esse censui literas has absolutorias sigillo et propria subscribtione munitas et roboratas.

Iassy in Principatu Moldaviae die 1ma Septembris 814

Dr. Eusthatius ROLLA
Urbis Jassensis Physicus

Jos. EISENBARTHY
jurat[us] Pharmaco p[ola]

Subsemnatul dau mărturie
că nobilul tînăr Daniil Scavinschi, romano-catolic, de la Iaşi, din Principatul Moldaviei, de 18 ani, după ce şi-a îndeplinit reglementar timpul ucenicie, vreme de patru ani, m-a rugat în modul cuvenit să-l declar absolvit de anii de ucenicie şi să-l înzestrez cu obişnuita scrisoare testimonială asupra acestui lucru. Iar, dat fiind că mi-a dat satisfacţie nu mai puţin, în timpul uceniciei, în privinţa sîrguinţei, a credinţei şi a ascultării, ca şi la examen, prin dezlegarea grabnică a întrebărilor care i-au fost puse, am socotit că acest Daniil Scavinschi trebuie proclamat ca scos din rîndul ucenicilor şi liber [să profeseze] în ceea ce priveşte subiectul artei farmaceutice.

Spre mărturia acestui lucru am hotărît să-i eliberez această scrisoare absolutorie, prevăzută şi întărită cu sigiliul [meu] şi cu propria semnătură.

Iaşi, în Principatul Moldaviei, în ziua de 1 septembrie 1814.

Dr. Eustathiu ROLLA
Medic al oraşului Iaşi

Joseph EISENBARTHY
Farmacist jurat

---

scria asemenea versuri în 1817 avea mai mult de unsprezece ani.

Atestatul de farmacist al poetului, aflat la Arhivele Statului din Bucureşti *(Documente moldoveneşti, II/32)*, corectează o bună parte din informaţiile lui Negruzzi, acceptate prea uşor de biografi. Actul, eliberat de doctorul Eustathie Rolla, tatăl unionistului Costache Rolla, nu este o piesă excepţională; cunoaştem unul asemănător, eliberat de acelaşi doctor, în 1813, unui « Franţ Xaiver Naiman », care dorea să deschidă o spiţerie în Botoşani[2]. Dr. Eustatie (sau Estafie) Rolla era îndreptăţit să elibereze asemenea acte prin calitatea sa de medic oficial al oraşului, angajat al « casei doctorilor » din Iaşi încă din 1809[3].

În esenţă, actul respectiv ne permite să deducem ca dată a naşterii poetului anul 1796, locul natal fiind Iaşii; tot aici, şi nu la Liov, a învăţat meseria de « farmacist », sub îndrumarea unuia dintre cei mai de seamă practicieni ai timpului, viitor membru fondator al Societăţii medico-naturaliste din localitate. Publicăm, în acest număr, actul original, conservînd ortografia sa, pe alocuri greşită, împreună cu traducerea românească, datorată lui Dan Slusanski.

Mircea ANGHELESCU

---

[2] N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I, Bucureşti, 1902, p. 509 (doc. nr. 203).

[3] T. G. Bulat, *Farmacişti şi medici la începutul veacului al XIX-lea în Ţările Române*, în *„Arhivele Basarabiei"*, IV, 1932, nr. 1, pp. 9—11.

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

1 iulie — 30 septembrie 1979

A

AARON (Vasile)

Popa (Mircea) — Două opere mai puțin cunoscute ale lui Vasile Aaron [fragmente din poemul *Reportaj din vis*]. „*Revista de istorie și teorie literară*", tom 28, nr. 3, 1979, pp. 439—441.

ARGHEZI (Tudor)

Popescu-Cadem (Const.) — Alte rectificări biografice [acte și documente]. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 3(36), 1979, pp. 162—170.

B

BLAGA (Lucian)

Cioculescu (Simona) — Chemarea lui Lucian Blaga la Universitate. Precizări documentare la ... alte precizări. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 3(36), 1979, pp. 172—174.

BREAZU (Ion)

v. BLAGA (Lucian), Cioculescu (Simona)

Popa (Mircea) — *I. Budai-Deleanu și Erasmus sau despre măiestria deghizării*. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 3(36), 1979, pp. 73—80.

BUCUȚA (Emanoil)

Nedelcea (Tudor) — Scrisori către Aida Vrioni. „*Ramuri*", nr. 7, 15 iulie 1979, p. 10.

C

CARTOJAN (N.)

Simonescu (Dan) — *Un elev român la Padova în secolul al XVII-lea*. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 3(36), 1979, pp. 67—71.

CĂLUGĂRU (Ion)

Voicu (Ștefan) — *Se poate ca dumneata, care?...* [articol politic]. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 3(36), 1979, pp. 63—64.

CHINEZU (Ion)

v. BLAGA (Lucian), Cioculescu (Simona)

COCEA (N. D.)

Florescu (Nicolae) — *«Furia verde» și «brutele integrale»* — „*Manuscriptum*", anul X, nr. 3(36), 1979, pp. 6—10.

CONSTANTINESCU (Pompiliu)

Constantinescu (Constanța) — [*Schițe pentru un posibil studiu*]: *O reintegrare literară; Mihai Eminescu; Romantismul lui Eminescu; Feeria lirică; Eminescu politic*. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 3(36), 1979, pp. 51—56.

COTRUȘ (Aron)

Popa (Ivan A.) — Aron Cotruș către Peter Neagoe. „*Familia*", anul XV, nr. 7, iulie 1979, p. 8.

D

DENSUSIANU (Nic.)

Oprișan (I.) — *Începuturile artei militare la Carpați și Dunărea de jos* (III). „*Manuscriptum*", anul X, nr. 3(36), 1979, pp. 108—114.

E

EMINESCU (M.)

Vatamaniuc (D.) — [*« O conștiință de sine unitară ... »*]; [*« Vezi tu eu te-aș vrea trăind ... »*]; [*Amorul e și vin*]; [*« Cînd zăresc murii negri ai unui palat ... »*]; [*Dialog*]; [*Poveste medievală*]; [*Fragmentarium*]. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 3(36), 1979, pp. 16—29.

Vatamaniuc-Lungu (Magdalena) — *« Avem clipa, avem raza ... »* (VII). *Însemnări fiziografice*. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 3(36), 1979, pp. 34—44.

H

HADSEU (B. P.)

Ilin (Stancu) — *Inelul și năframa* (II). „*Manuscriptum*", anul X, nr. 3(36), 1979, pp. 103—105.

I

IBRĂILEANU (G.)

Piru (Al.) — [*Sentimentul naturii la Eminescu*]. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 3(36), 1979, pp. 45—49.

ISTRATI (Panait)

Talex (Alexandru) — Scrisori către Jean-Richard Bloch. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 3(36), 1979, pp. 139—148.

K

KAZANTZAKIS (N.)

Martinescu (Pericle) — Evocîndu-l pe Panait Istrati. „*Manuscriptum*", anul X nr. 3(36), pp. 151—155.

P

PAPADAT-BENGESCU (Hortensia)

Florescu (Nicolae) — *« ...scriu de totdeauna și permanent »* (II) „*Convorbiri literare*", nr. 8, august 1979, p. 11 (Arhiva „Convorbirilor").

PERPESSICIUS

Panaitescu (Dumitru D.) — *Pelerinagii literare și statui; Actualitatea lui Eminescu; Reculegere sub teiul sacru*. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 3(36), 1979, pp. 58—61.

PHILIPPIDE (Al.)

Ivănescu (D.) — Shakespeare: *Negustorul din Veneția*, Tabloul I [traducere]. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 3(36), 1979, pp. 84—88.

PUȘCARIU (Sextil)

v. BLAGA (Lucian), Cioculescu (Simona)

R

RĂDULESCU-MOTRU (C.)

v. BUCUȚA (Emanoil), Nedelcea (Tudor)

REBREANU (Liviu)

v. BUCUȚA (Emanoil), Nedelcea (Tudor)

S

SADOVEANU (I. M.)

Oprișan (I.) — Hugo von Hofmannsthal. *Marele teatru al lumii* — fragment [traducere]. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 3(36), 1979, pp. 98—101.

SEBASTIAN (Mihail)

Ichim (Florica) — În corespondență cu Camil Petrescu. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 3(36), 1979, pp. 129—135.

T

TEODOREANU (Al. O.)

Drăghici (Romeo) — *« În viață ce vreau, în artă ce pot »* — epigrame. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 3(36), 1979, 176—179.

V

VIANU (Tudor)

Constantinescu-Podocea (Mihaela) — Proust. *Somnul Albertinei (La Prisonnière, I)*, p. 92. urm.); *Sonata lui Vinteuil (Du côté de chez Swann, II*, p. 182 urm.) [traduceri]. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 3(36), 1979, pp. 91—95.

VLAHUȚĂ (Al.)

Rotaru (Rodica) — *« ... zilele pe care le avem să le petrecem împreună ... »* — [corespondență]. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 3(36), 1979, pp. 157—160.

VRÂNCEANU (Dragoș)

Vrânceanu (Florica) — *Amintiri italiene* (din *Jurnalul patetic italian*). „*Manuscriptum*", anul X, nr. 3(36), 1979, pp. 182—186.

Dana POPESCU

Iconografie

ICONOGRAFIE

AUTOGRAFE: T. Arghezi (74); Felice Bartolozzi (173, 176, 177); Martha Bibescu (116, 118); M. Eminescu (12, 19, 44, 49); Gib. I. Mihăescu (105, 112, 114); Constantin Moruzi (179); Eugene O'Neill (166, 168); Perpessicius (29); Paul Zarifopol (123, 124, 128).

FOTOGRAFII: T. Arghezi (71, 72, 75, 79, 80, 81, 83, 85); G. Călinescu (129, 131, 132, 134, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 144, 149, 150); Pompiliu Constantinescu (34, 36, 37); M. Eminescu (9, 25, 40); Contesa Dash (16); Panait Istrati (153, 165); Gib. I. Mihăescu (115); Eugene O'Neill (166); Perpessicius (28, 31, 33); M. Sadoveanu (86, 88).

DESENE ȘI PORTRETE: Felice Bartolozzi — desen reprezentînd pe domnitorul Constantin Moruzi (177); B. P. Hasdeu (52, 54); Sigismund Korek — *Horia*, portret executat după natură în închisoarea de la Alba Iulia (89); Gib. I. Mihăescu (105, 109); Camil Ressu (21, 23); C. Moruzi — portret de epocă (172).

MEDALII ȘI GRAVURI: *Horia și Cloșca* — medalii de argint, bătute la împlinirea a 50 de ani de la martiriul lor (93, 104); Insigna lui Horea, (95); *Horia și Cloșca* — medalii din colecția Muzeului Bruckenthal din Sibiu (92); Scenă din timpul răscoalei lui Horea — gravură în aramă (99); Căderea Transilvaniei sub austrieci în 1699 — alegorie franceză (101).

Panait Istrati — medalie bătută în Franța după macheta pictorului Anastase (151, 152); Constantin Moruzi — Sigiliul domnitorului (184).

Casa Perdich — încă o locuință eminesciană în București

LA ÎNCHIDEREA EDIȚIEI

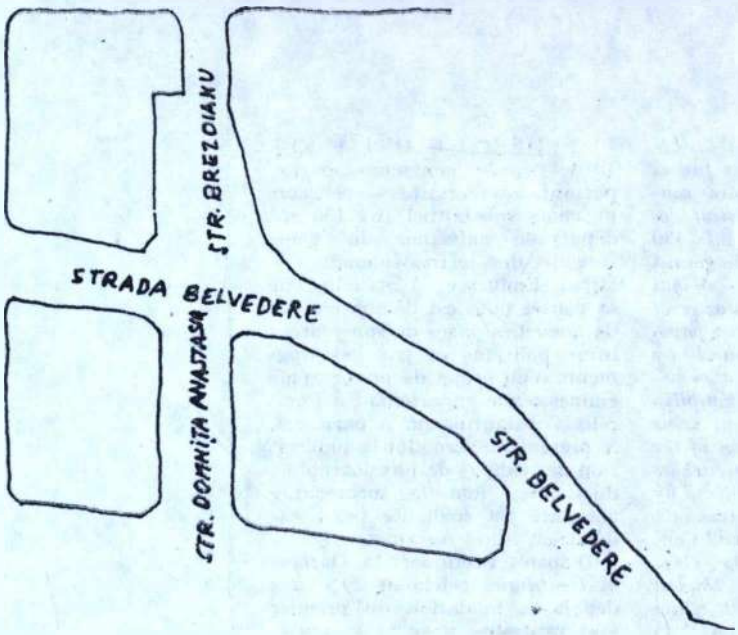
ȘTIAM, DIN *VIAȚA LUI MIHAI EMINESCU*, splendida biografie a poetului realizată de G. Călinescu, (ediția a IV-a, București, 1938, p. 361 sq.), că « în cei șase ani cît a stat la București, Eminescu și-a purtat în repetate rînduri mobilele-i rudimentare și lăzile cu cărți și manuscrise pe la diferite gazde, în căutarea unor adăposturi singuratice și tăcute ». Sosit aci la invitația lui Slavici, ca redactor la „*Timpul*", se instalase în noiembrie 1877 în curtea mînăstirii Caimata. Apoi, într-o căsuță cu pridvor de lemn, cu două odăi, tindă și bucătărie (asemănătoare cu bojdeuca lui Creangă) — pe strada Speranței. Curînd, Maiorescu puse de i se aduseră toate terfeloagele acasă la sine, în str. Herăstrău nr. 27, într-o odaie curată și luminoasă, unde poetul « n-a putut sta mai mult de două săptămîni ». Se întoarse, deci, în str. Speranței. În 1879 e găsit în Calea Victoriei 107, în apropierea Ministerului Finanțelor. În vara anului 1881 Eminescu ședea în strada Enei nr. 1, într-o odaie « mucegoasă », cum erau dealtfel, în genere, cele pe care le locuia. Peste un an, (1882) își luă o casă goală cu două camere și intrare separată, în str. Buzești nr. 5, probabil la gîndul căsătoriei mutîndu-se de la Slavici, la care locuia cu chirie cam din toamna anului 1881 ; de acolo se întoarse din nou la Slavici, pe Podul Mogoșoaiei, în apropiere de biserica Albă. Stătuse și în strada Segmentului nr. 9, o jumătate de an, prin 1880, într-un apartament gol, compus din două odăițe. Prin 1882 Vlahuță îl întîlnea pe strada Știrbei Vodă, unde locuia într-o « căsuță veche ». Slavici mutîndu-se apoi, îl luă și pe Eminescu în Piața Amzei nr. 6. De aci, a doua zi după primul său acces de boală, în 28 iunie 1883, fu internat în sanatoriul „Caritas" din strada Plantelor, dus apoi la Viena, la Ober-Döbling, de unde poetul se întoarse la Iași, spre a cădea din nou victimă bolii, tratată, la Repedea, la Liman lîngă Odessa, și, după o nouă irupție, în bolnița Mînăstirii Neamțului, de unde se retrăsese la Botoșani, la sora sa Harieta. Nu mai reveni la București decît tîrziu, prin 1888, cînd locuia într-o clădire din Piața Teatrului Național, pe Calea Victoriei, de unde în 3 februarie 1889 fu din nou internat, spre a sfîrși în 15 iunie același an în sanatoriul „Caritas".

Unde, în acest context, s-ar plasa locuința sa (din fotografia pînă azi inedită) despre care, în vara anului 1976, am aflat cu prilejul unui scurt popas la Viena?

În casa bunicilor săi din str . Belvedere nr. 8 (acum Domniță Anastasia),—ne informa Lydia Eder (n. Perdich), colegă la Facultatea de Filosofie și Litere a Universității din București, distinsă elevă a lui Vianu și Ralea (cu care și-a dat licența) —a locuit cîndva Mihai Eminescu. Mama sa, care trăiește în Austria, mai păstrează probabil, un vas de ceramică dăruit de poet și fotografia casei, care azi nu mai există, demolată în urmă cu 50 de ani, dacă nu mai de mult.

La întoarcerea în țară, am primit prin poștă fotografia casei construită vizavi de casa Tattarescu (azi admirabilul muzeu memorial Gheorghe Tattarescu) de străbunicul Lydiei Perdich (în actul de cumpărare al terenului Mateiașu Berdicu) și unele informații suplimentare privind ședera lui Eminescu în acest imobil. Ne-am adresat atunci Direcției Arhivelor Statului, care, cu adresa Nr. C-3-542 din 29 septembrie 1979 ne făcea cunoscut că s-au cercetat din fondul Primăriei Municipiului București, documente ce cuprind planuri de aliniere a străzilor (1875—1890), autorizații de construire (1890—1891) din care nu am putut găsi date referitoare la proprietatea lui Mateiaș Berdicu. În schimb, « din planul străzilor Belvedere și Domnița Anastasia pe 1890, se constata că vizavi de proprietatea Tattarescu figurează proprietatea lui Adolf Pertrich avînd vecini de o parte și de alta proprietățile lui Andrei Ion și respectiv Dumitru Olmazu ». Era tocmai ceea ce căutam. Adolf Pertrich nu putea fi decît fiul lui Mathias Petrich, bănuiam, prin corupțelă Berdicu). La cererea cu această mențiune, Filiala Arhivelor Statului jud. Ilfov ne făcea cunoscut că « pentru a putea obține informațiile solicitate este necesar a ne preciza cel puțin anul în care a avut loc tranzacția de vînzare-cumpărare a terenului sau anul de construcție a imobilelor din str. Domnița Anastasia care vă interesează ». Și mai departe: « Filiala noastră deține toate actele de vînzare-cumpărare a terenurilor sau imobilelor din București din perioada 1831 și pînă în 1912, dar ele fiind de ordinul zecilor de mii în fiecare an, ne este practic imposibil să găsim un act, dacă nu cunoaștem cel puțin anul în care a fost încheiat ».

Nu știm dacă familia păstrează acest act, probabil că nu. Dar Lydia Eder știe că terenul pentru casă fusese cumpărat de străbunicul ei de la « Doamna Marghioala Caragea », în mahalaua Gorgani — apoi str. Belvedere, azi str. Domnița Anastasia; « într-adevăr (am citit în Amintirile lui I. Ghica) fuseseră acolo curțile Domniței Anastasia, atît de mari, că n-a auzit nimeni urletele unui om care apropiindu-se prea mult de cușca unui urs, fusese sfîșiat » (26 dec. 1979). Știe că « fratele lui M.[probabil *cumnatul* lui M(aiorescu), însurat cu Mite Kremnitz] locuia în aripa din stînga (etaj) iar Eminescu într-una din camerele de la parter — după cît îmi amintesc de cele auzite ». Fotografia, cam 100 de ani după construirea casei—pe primul plan (în fundul curții) o grădină de trandafiri — „hobby" al bunicului meu

(mort în 1921) — păstrează ea însăşi ceva din aerul, pe care-l respirase odinioară poetul în acest loc, unde n-am putea măcar bănui cînd anume a trăit». «În 1936, bătrîna Maria Perdichi, fiica unui antreprenor sas venit la Bucureşti după 1847, istorisea unui reporter că în casa ei din str. Domniţei a stat cu chirie două luni Eminescu. Nu mai putea preciza anul, dar afirma că acesta, la plecarea-i grăbită, i-a trimis chiria restantă şi o scrisoare cu specificaţia că lucrurile neridicate îi rămîn în dar. Maria Perdichi a păstrat pînă la moartea ei trei farfurii de calitate din amintitul dar», scria A.Z.N. Pop, cunoscutul biograf al poetului (*Contribuţii documentare la biografia lui Mihai Eminescu*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1962, p. 399, cf. „*Gazeta Municipală*", an. 8(1939), nr. 400, p. 1 şi *Pe urmele lui Mihai Eminesu*, Bucureşti, 1978, p. 208).

În legătură cu aceasta, «de farfuriile menţionate nu ştiam», ne scria în 12 octombrie 1976 Lydia Eder, — «dar îmi amintesc că bunica avea ceva farfurii de ceramică frumoase (şi poate eu am confundat cu vasul de ceramică)». Iar în 26 decembrie 1979 adaugă: «îmi amintesc perfect că erau cu un motiv de lună diferit fiecare — în „grisaille" — gen Wedgewood, dar probabil Vienese, fiindcă numele lunilor erau pe nemţeşte... dacă s-au pierdut sau le-a făcut mama cadou cuiva înainte de plecare, zău nu ştiu! Probabil — ca majoritatea lucrurilor bunicii mele — s-au pierdut. Mai jalnic e că după cum îmi povestea bunica mea, la plecarea lui lăsase mare murdărie şi dezordine — şi manuscrise ... Şi s-a făcut curăţenie... şi s-a aruncat sau ars toată „dezordinea" aia...».

Incorigibil boem, poetul era şi aici cel din strada Speranţei. «Deoarece, lucrînd, întindea manuscrisele şi cărţile pe unde găsea, spre a împiedica invazia babei, care dintr-un spirit de îngustă ordine ar fi risipit harta gîndurilor, încuia uşa cu cheia la plecare, lăsînd astfel totul să dospească în dezordine şi necurăţenie» (G. Călinescu, *op. cit.*, p. 362). În deplin contrast cu ordinea şi acurateţea manuscriselor sale, de o caligrafie adesea inimitabilă, — aşa va fi arătat şi odaia poetului în acel ceas al tainei cînd, plecat fără adresă, lăsa aci un crîmpei din tragica-i viaţă în voia destinului.

Fotografia n-are pe verso nici o indicaţie. Ea spune ce spune doar prin ea însăşi. În faţă cu planul străzilor Belvedere şi Domniţa Anastasia (pe o hîrtie gălbenă şi destul de şters), nu e greu să ni-l imaginăm pe poet strecurîndu-se palid, absent, stins pe aleile grădinii de trandafiri («vara însă era frumos — în fundul curţii de 11.000 m², bunicul făcuse o mică grădină de trandafiri — un mic colţ de rai, o „gură de rai", dacă vrei») — spre chilia-i de schimnic improvizat în acest arhondaric profan, tip han, cu etaj, cu o curte în care intrai printr-o singură poartă cu canaturi grele ce se închideau la vreme de noapte, semănînd sub raportul înfăţişării cu un complex de chilii monahale. Vedea aci «olteni» cu cobiliţele purtate pe umeri (pline de zarzavat, fructe, peşte, iaurt şi găini), moţii purtînd în spate vase de tinichea sau turci vînzînd bragă, pistil şi salep — un soi de bragă fierbinte — limonadă, îngheţată, alviţă, evrei cu «haine vechi», ţigănci cu floricele şi flori de tot soiul, printre care trecea în drumul spre casă, în acest cartier, la doi paşi de Lipscani şi Gabroveni şi alte uliţi cu vechi vad comercial. Nu departe, Terasa Otetelişanu, Hotel de France, sau High Life (unde se juca billiard), cofetării, cafenele cu nume sonor, birturi economice, locante, ospătării populare, unde-şi putea găsi o masă izolată într-un colţ. Ca şi Alecsandri, Hasdeu, Bolintineanu, Matei Millo sau pictori ca Lecca, Aman, Grigorescu, sigur, şi Eminescu («care a locuit un timp în fosta casă Perdich peste drum de casa Tăttărescu) nu odată au urcat scările spre atelierul pictorului şi au zăbovit în casa lui» (Jacques Wertheimer Ghica, *Gheorghe Tattarescu, un pictor român şi veacul său*, Bucureşti, p. 128).

Nimic mai mult. Ni-l imaginăm — şi aici — în uitare de sine, îmbrăcat în cămaşa de noapte, cu surtucul pe umeri, şopocăind tutun în duh gros de cafea şi spirt denaturat. «Fiindcă nu putea alcătui un articol mai cu temei decît în linişte, el se închidea seara în odaia lui acasă, compunînd noaptea, la lumina oscilantă a lămpii cu petrol» (G. Călinescu, *op. cit.*, p. 361). Ce a scris, ce a gîndit între cei patru pereţi ai odăii sale nu vom şti niciodată. Produsul acelor luni din viaţa poetului ne rămîne străin. Cîteva zile au ars hîrtiile strînse, făcute rug în mijlocul curţii, ca o jertfă pe altarul unui zeu al absurdului. Nici curtea, nici casa unde s-a produs scena, azi nu mai există. Unui film Eminescu pe care-l vom face dacă nu noi, urmaşii noştri, această scenă nu-i va lipsi. Din tot ce a fost, doar o fotografie mută, ştearsă de vreme, uşor decolorîndu-se, stă mărturie. O asemenea piesă, dacă nu unică, una dintre puţinele care mai păstrează ceva din fluidul vieţii poetului în autenticitatea-i originară, e un document de epocă pentru păstrarea căruia datorăm gratitudine fostei colege nu lipsită de dragoste pentru cultura şi literatura română.

Al. HUSAR

THE NO. 1 (38) ISSUE IN 1980 — a generous year as far as important anniversaries are concerned — devotes a substantial column to the anniversary of 130 years since the birth of the genius of Romanian literature — Mihai Eminescu. The topical character of his thinking is proved by new pages of political journalism and by excerpts from a project of a monograph on Eminescu by Pompiliu Constantinescu. The present issue also concludes the publication of the notebooks of physiography, whose surprising novelty is underlined by academician Aurel Avramescu.

Other columns : Dacica *and* Centenary *celebrate 2050 years since the creation of the first Dacian centralized state and 100 years since the birth of Tudor Arghezi and Mihail Sadoveanu — two very great names in Romanian poetry and prose, anniversaries which are only pointed out in this issue.*

The publishing of a new version of the famous Supplex Libellus Valachorum *shows once again the participation spirit of the Romanian writers in the crucial events of the national history.*

Of special interest are the sketches of G. Călinescu, in which the readers find — dramatic rendering of some moments from the life of the Institute of Literary History, whose director he was — a real self-portrait of the professor.

The usual columns Romanian Writers in Foreign Archives and Foreign Writers in Romanian Archives *continue to publicsh the correspondence of Panait Istrati with Jean Richard Bloch and mirror the editorial relations of the American writer Eugene O'Neill with our country. At the column* Meridians *the review publishes an ode devoted to the Romanian prince Constantin Moruzzi by the Tuscan poet Felice Bartolozzi.*

The present issue ends with an interesting Replica document *which offers readers a reconstitution of the genealogical tree, on the part of his father, of the poet Ion Barbu.*

Album Pages *are dedicated to V. Alecsandri's family places, trhough a series of photographies, with the value of documents, made and commented on by the writer Ion Roman.*

LE NUMÉRO 1(38) DE L'ANNÉE 1980 — année généreuse en importants anniversaires — consacre un choix substantiel aux 130 ans depuis la naissance du génie tutelaire des lettres roumaines — Mihai Eminescu. L'actualité de sa pensée nous est démontrée par de nouvelles pages de son journalisme politique et par des fragments d'un projet de monographie éminescienne appartenant à Pompiliu Constantinescu. A part cela, le présent numéro clôt la publication des cahiers de physiographie, du poète, dont la surprenante actualité est soulignée par l'académicien Aurel Avramescu.

D'autres rubriques: la *Dacique* et *Centenaire* célèbrent 2050 ans depuis la fondation du premier état centralisé dace et le centenaire de la naissance de Tudor Arghezi et de Mihail Sadoveanu — deux noms de première grandeur, pour la poésie et pour la prose roumaine. La parution d'une nouvelle version du fameux *Supplex Libellus Valachorum*, relève, une fois de plus, l'esprit participant des écrivains roumains aux événements cruciaux de notre histoire nationale. Un intérêt tout spécial présentent les saynètes de G. Călinescu, où les lecteurs retrouvent dans la transposition dramatique de certains moments de la vie de l'Institut d'histoire littéraire dont il était le directeur, un véritable autoportrait de l'écrivain.

Les rubriques *Écrivains roumains dans des archives étrangères* et *Ecrivains étrangèrs dans des arbitres roumaines* continuent la publication des lettres adressées par Panaït Istrati à Jean Richard Bloch et reflètent les relations éditoriales de l'écrivain américain Eugene O'Neill avec notre pays. Sous la rubrique *Méridiens*, la revue publie une ode dédiée au prince régnant Constantin Moruzi par le poète toscan Felice Bartolozzi. Le numéro se termine par un intéressant *Document en réplique*, qui offre aux lecteurs une reconstitution concernant la ligne paternelle de l'arbre généalogique du poète Ion Barbu.

Les feuilles d'album en sont dédiées aux parages familiaux de V. Alecsandri par une série de photos-documents, reproduites et commentées par Ion Roman.

DIE NUMMER 1(38)/1980 — ein mit wichtigen Jahresfeiern generöses Jahr — widmet dem 130. Geburtstag des tutelarische Genies der rumänischen Literatur, Mihai Eminescu, eine substantielle Gruppierung. Die Aktualität seines Denkens wird durch neue Seiten aus der politischen Journalistik und durch Fragmente aus einem Entwurf einer Eminescu-Monographie von Pompiliu Constantinescu demonstriert. Die vorliegende Nummer endet die Veröffentlichung der Physiographie-Hefte, deren überraschende Neuheit vom Akademiemitglied Aurel Avramescu hervorgehoben wird.

Andere Rubriken: Dacica *und* Centenar *feiern 2050 Jahre seit der Gründung des ersten zentralisierten dakischen Staates und erwähnen die 100-Jahrfeiern der Geburt Tudor Arghezis mit Mihail Sadoveanus — zwei Namen ersten Ranges der rumänischen Dichtung und Prosa.*

Aussergewöhnlich interessant sind die kurzen Theaterstücke G. Călinescus, in welchen die Leser ein veritables Selbstbildnis des Professors in der dramatischen Gestaltung von Momenten aus dem Leben des Instituts für Literaturgeschichte wiederfinden.

Die gewöhnlichen Rubriken Rumänische Schriftsteller in ausländischen Archiven *und* Ausländische Schriftsteller in rumänischen Archiven *führen den Panait Istratis Briefe an Jean Richard Bloch weiter und widerspiegeln die verlagerischen Beziehungen des amerikanischen Schriftstellers Eugene O'Neill mit unserem Land. Die Zeitschrift veröffentlicht in der Rubrik* Meridiane *eine Ode, die der toskanische Dichter Felice Bartolozzi dem rumänischen Herrschen Constantin Moruzzi widmete.*

Die Nummer schliesst mit einem interessanten Replik-Dokument, *welches den Lesern eine Rekonstruktion des vaerlichen Stammbaumes des Dichters Ion Barbu darbietet.*

Die Albumseiten *sind den Gegenden gewidmet, die V. Alecsandri vertraut waren. Sie enthalten eine ganze Reihe von Photo-Dokumenten welche vom Schriftsteller Ion Roman ausgearbeitet und kommentiert worden sind.*

ПЕРВЫЙ (*38*) НОМЕР ЗА *1980* г. — год щедрый на важные юбилеи — содержит в себе группировку существенных информаций, посвященных *130*-ой годовщине рождения гения румынской литературы — Михая Эминеску. Современность его мышления раскрывают новые страницы политической журналистики и отрывки проекта монографии об Эминеску Помпилия Константинеску. Одновременно, в настоящем номере оканчивается опубликование физиографических тетрадей, удивительная новость которых подчеркивается академиком Аурел Аврамеску.

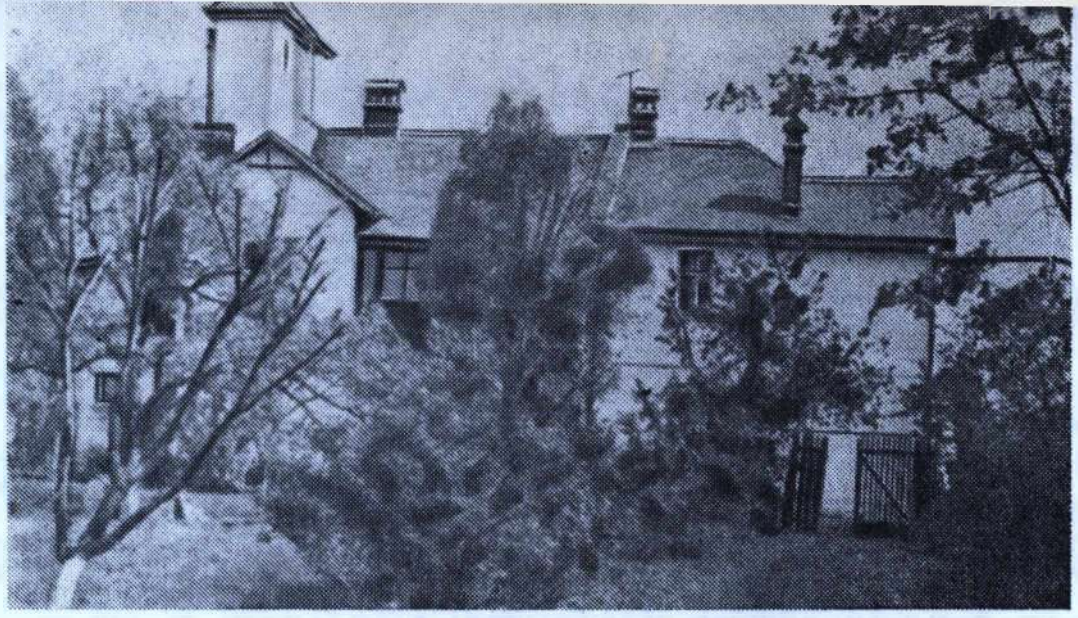
Рубрики *Дачика* и *Столетие* отмечают *2050* годовщину основания первого централизированного дакского государства и *100*-летие со дня рождения Тудора Аргези и Михаила Садовяну — два выдающиеся имена румынской поэзии и прозе.

Появление новой версии известного *Suple Libbelus Valacharum*, еще раз подчеркивает участие румынских писателей в решительных событий национальной истории. Особенно интересными являются одноактные комедии Дж. Кэлинеску, в которых читатели встречаются с некоторыми моментами из жизни Института истории литературы директором которого был с истинным авторитетом професор.

Известные рубрики *Румынские писатели в иностранных архивах* и *Иностранные писатели в румынских архивах* продолжают эпистолярный диалог между Панаитом Истрати и Жан Рихард Блох и отражают издательские отношения между американским писателем Юджин О,нейл и нашей страной. Рубрика *Меридианы* содержит оду тосканского поэта Феличе Бартолоцци, посвященную румынскому государю Константин Моруцци.

Номер заключается интересным *Документом в реплике*, который представляет читателям восстановление отеческого генеалогического дерева поэта Йон Барбу.

Листы альбома посвящены семейным местам В. Александри посредством ряда фотографий-документов, изготовленных и комментированных писателем Йон Роман.

Muzeul literaturii române

vă invită

în această primăvară ce consacră

100 de ani

de la naşterea poetului

să vizitaţi

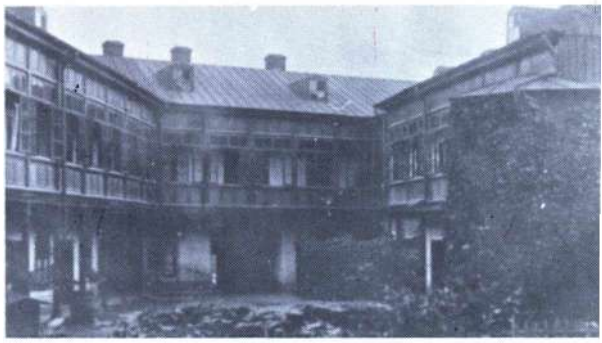
MĂRŢIŞORUL

— patria literaturii lui Tudor Arghezi

- Reconstituirea universului domestic făurit de mîna poetului
- Tiparniţa meşterului *Cuvintelor potrivite*
- Livada şi prisaca din *Cartea cu jucării*
- O lume a minusculului şi miniaturalului

Strada Mărţişor nr. 26, Bucureşti, sector 4 **Zilnic, între orele 10—18 (luni închis)**

Biblioteca Jud. Timiş, Sec.
SALA DE LECTURA

Casa familiei Perdich (astăzi dărîmată), situată vizavi de Muzeul Gh. Tătărăscu (București, strada Domnița Anastasia), unde a stat în gazdă Eminescu. Fotografie-document primită din Viena, de la Lydia Eder.

Fotoreproduceri: Magdalena BUZĂ
Retuș foto: Florica PRICIU

Din sumarul numărului viitor, reținеți :

● Centenar Tudor ARGHEZI — *gazetarul cenzurat* de antonescieni; *stanțe bucureștene; poeme, catrene, distihuri;* un experiment dramatic : *Dodi și Podi;* adevăr și legendă în biografia argheziană.

● Cine a fost prototipul lui Ladima? Dar al Emiliei Răchitaru? Citiți reconstituirea «dosarului de existență» al *Patului lui Procust.*

● Al. ODOBESCU se disculpă și acuză, ca membru al «Comisiei documentale» a Arhivelor Statului.

● Un roman epistolar — M. KOGĂLNICEANU.

● Încă o tălmăcire din maghiară a lui Liviu REBREANU : *Ofițerul de gardă* de Franz Molnar.

● Ioan SLAVICI și Mihail SADOVEANU — filologi pasionați.

● *Camere de închiriat* — un alt capitol din romanul *Fetița* de H. PAPADAT-BENGESCU.

T. P. IMPRIMAT achitat conform aprobării D.G.P.Tc. nr. 137/8167 din 1976

Lei 10

MANUSCRIPTUM

Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit

«În cei şase ani cît a stat la Bucureşti, Eminescu şi-a purtat în repetate rînduri mobilele-i rudimentare şi lăzile cu cărţi şi manuscrise, pe la diferite gazde, în căutarea unor adăposturi singuratice şi tăcute.»

(G. CĂLINESCU — *Viaţa lui Mihai Eminescu*)

